

The Project Gutenberg eBook of Koditon: Romaani, by Hector Malot

This ebook is for the use of anyone anywhere in the United States and most other parts of the world at no cost and with almost no restrictions whatsoever. You may copy it, give it away or re-use it under the terms of the Project Gutenberg License included with this ebook or online at www.gutenberg.org. If you are not located in the United States, you'll have to check the laws of the country where you are located before using this eBook.

Title: Koditon: Romaani

Author: Hector Malot

Translator: Teuvo Pakkala

Release date: November 18, 2015 [EBook #50481]

Language: Finnish

*** START OF THE PROJECT GUTENBERG EBOOK KODITON: ROMAANI ***

Produced by Juhani Karkkainen and Tapio Riikonen

KODITON

Romaani

Kirj.

HECTOR MALOT

Suomentanut Teuvo Pakkala

Otava, Helsinki, 1912.

ENSIMÄINEN OSA.

I.

Olin löytölapsi. Mutta olin jo kahdeksanvuotias, kun vielä olin siinä luulossa, että minulla oli äiti niinkuin muillakin lapsilla, ja äitinäni pidin Barberinin emäntää. Sillä aina kun itkin, hän sulki minut syliinsä ja hyvittelien keinutteli minua, kunnes kyöneleeni kuivuivat. Ja kun joulukuun lumiset tuulet pyryttivät akkunat valkoisiksi, niin hän palelevia käsiäni ja jalkojani hieroi lämpöisillä käsillään. Kun kesäisin, ollessani tien laitamilla tai kankaalla paimentamassa lehmäämme, minut yllätti rankkasade, niin hän kiiruhti minua vastaan ja suojasi minut hameellaan, käärien sen hartioilleni. Ja aina hän minulle puheli, minua katseli ja hyväili ja nuhteli lempeästi.

Kylä, jossa asuimme, oli nimeltään Chavanon. Se on keskisen Ranskan köyhimpiä seutuja. Kaikkialla vain laajoja kanervanummiä ja korkeita kankaita, joissa tuimat tuulet pieksävät käyräoksaisia vaivaispuita, joita hapsottaa siellä täällä. Oikeita puita ei näe kuin laaksoissa, missä jokivarrella on kapeita hedelmällisiä maakaistaleita. Siellä kasvaa suuria kastanjoita ja tanakoita tammia. Muutamassa tällaisessa laaksossa virtavan puron varrella oli talo, jossa vietin lapsuuteni ensimmäiset vuodet. — Kahdeksanteen ikävuoteeni saakka en ollut koskaan nähnyt talon isäntää. Tämä nimittäin oli kivityöntekijä, ja niinkuin useimmat tämän seudun miehistä, oli hän työansioilla Parisissa. Eikä hän ollut käynyt kotonaan koko minun muistini aikana. Hän vain lähetti silloin tällöin jonkun kotia palaavan toverinsa mukana tietoja: "Miehenne on terveenä, työ käy hyvin, ja hän lähetti nämä rahat teille."

Siinä hänen terveisensä. Työ pidätti häntä siellä, sillä hän aikoi koota rahoja vanhojen päivän varaksi, jotta voisi elellä vaimonsa kanssa huolettomia päiviä, kun ei enää kykene työhön.

Muutamana marraskuun päivänä illan suussa, ollessani puita pilkkomassa, tuli eräs mies ja pysähtyi veräjälle, jonka yli katseli minua ja kysyi, asuiko tässä Barberinin emäntä. Käskin hänen käydä taloon. Hän työnsi veräjän auki, joka vinkui saranoissaan, ja sitten hän verkalleen asteli talolle. "Terveisiä Parisista", sanoi hän.

Nuo yksinkertaiset sanat olin kuullut jo monastikin, mutta minusta niissä oli nyt eri sävy kuin ennen, jolloin aina jatkona oli: "Miehenne on terveenä ja työ sujuu hyvin."

"Hyvä Jumala", Barberinin emäntä huudahti kädet ristissä, "Jéromen on varmaan käynyt huonosti!"

"Niin on, vaan ei ole toki syytä noin säikähtyä. Miehenne on loukkautunut, se on tosi, vaan ei hän kuollut ole. Kuitenkin jäänee raajarikoksi iäkseen. Tätä nykyä hän on sairaalassa, jossa minäkin olin. Olimme siellä vierustovereita, ja kun lähdin kotia, niin hän pyysi minua sivumennessäni pistäytymään täällä kertomassa, miten asiat ovat."

Mies kertoi meille, miten Barberin oli ollut musertua kaatuneiden telineiden alle.

Barberinin emäntä olisi halunnut lähteä Pariisiin, mutta matka oli pitkä ja kallis. Seuraavana aamuna lähdimme kysymään neuvoa pastorilta. Pastori ei pitänyt viisaana, että Barberinin emäntä lähtee Pariisiin ennenkuin saa tarkempia tietoja, onko hänen menostaan miehelleen mitään hyötyä. Pastori kirjoitti sairaalan pastorille, ja muutamain päivän kuluttua saatiin vastaus. Kirjeessä kiellettiin Barberinin emäntä tulemasta Pariisiin, mutta käskettiin hänen lähettää määrätty summa rahaa miehelleen, koska tämä aikoi nostaa oikeusjutun rakennuttajaa vastaan saadakseen korvausta. Vieri päiviä, vieri viikkoja, ja aina vähänväliä tuli kirjeitä, joissa pyydettiin lähettämään lisää rahoja. Viimeisessä kirjeessä pyydettiin kiireemmin kuin koskaan ennen, ja käskettiin myydä lehmä, jos ei muuten ole enää rahoja.

Myydä lehmä! Mitä surua ja mielenmustuutta onkaan näissä sanoissa. Lehmä oli elättänyt meidät, Barberinin emännän ja minut. Mutta se ei ollut ainoastaan elättäjämme, vaan toverimme ja ystävämme. Me sitä hyväilimme, me sille puhelimme kuin ystävällemme konsanaan, ja se meitä ymmärsi, ja me taas puolestamme sen suurista, pyöreistä ja lempeistä silmistä ymmärsimme, mitä se tahtoi ja mitä sen mielessä liikkui. Sanalla sanoen, me sitä rakastimme, ja se meitä. Ja siitähän meidän nyt piti luopua? Niin, eihän rahoja enää ollut, lehmä piti siis myydä.

Lehmän ostaja tuli. Kullanomena parka, aivan kuin olisi ymmärtänyt mitä oli tekeillä, ei tahtonut millään lähteä, navetasta ja ammui kauheasti. "Käy ajamaan", käski kauppias minua ja ojensi minulle ruoskan.

"Ei niin", sanoi Barberinin emäntä ja kävi lehmää puhuttelemaan lempeästi: "Tule Kullanomena, tule ämmäni, tule."

Ja Kullanomena lähti. Tielle tultua kauppias satoi sen kärryjen perään, jolloin sen oli pakko seurata, kun hevonen veti. Kauan aikaa kuulimme Kullanomenan ammumista palattuumme taloon.

Nyt ei ollut enää maitoa, ei voita. Aamulla vain kuiva leipäpalanen ja illalla perunoita suolan kanssa. Pian tämän jälkeen oli laskiainen. Viime vuonna laskiaisena oli äiti tehnyt minulle laskiaiskakun ja minä olin sitä syönyt niin mielelläni, että hän oli oikein hyvillään. Mutta nyt ei ollut enää Kullanomenaa, ei siis maitoa eikä voita laskiaiskakkuun, ja minusta tuntui, että nyt ei ollut enää laskiaistakaan. Mutta Barberinin emäntä hämmästytti minua. Hänellä ei tosin ollut tapana lainata mitään, mutta nyt hän oli käynyt pyytämässä toisesta naapurista kipeneen voita ja toisesta vähän maitoa, ja kun puolenpäivän aikaan tulin kotia, niin hän oli täydessä puuhassa laittamassa laskiaiskakkua.

"Arvaatko, Remi poikani, mitä tässä teen? Ettei mieleni olisi surkea, laitan laskiaiskakun. Silmäähän sinne kaukaloon."

Siellä oli maitoa, voita, munia ja kolme omenaa.

"Ojennahan tänne ne munat ja kuori sitten ne omenat!"

Kun taikina oli vastattu, niin hän asetti taikinapurtilon liedelle.

Taikina nousi hyvin ja levitti käydessään huoneeseen makean maidon ja munan hajun. "Pilkohan risuja", sanoi äiti, "ja tee hyvä tuli".

Minä en kahta käskyä tarvinnut. Pian suuri tuli loimusi liedessä ja valoi häilyvää hohdettaan huoneeseen. Äiti otti seinältä paistinpannun ja asetti sen tulelle, otti voita veitsenkärjellä pienen nokareen ja pani pannuun, jossa se ratisten sulii. Sitä makeaa hajua! Se sai suun vesille, ja tuntui sitä makeammalle, kun emme pitkiin aikoihin olleet saaneet sellaista haistella. Ja miten hauskalta kuuluikaan voin rätinä ja kihinä! Niin kiintynyt kuin olinkin sitä kuuntelemaan, huomasin kuitenkin kopinaa etehisestä. Kukahan meitä nyt tulee häiritsemään? Varmaan joku naapuri tulee asioilleen. Sen tarkemmin en joutanut asiaa tuumailemaan, sillä äiti juuri kaatoi valkoista taikinaa pannuun, ja tämä oli tärkeä hetki, niin ettei joutanut muuta ajattelemaan. Samassa sauva kolahti kynnykseen ja ovi kiskaistiin auki.

"Kuka se on?" kysyi äiti kääntymättä tulijaa katsomaan.

Tulija oli mies, puettu valkoiseen puseroon ja kädessä sauva. "Täällähän juhliitaan!" hän sanoi kumealla äänellä.

"Hyvä Jumala!" äiti huudahti ja pani pannun kiireesti maahan. "Jérôme!" Hän tarttui minua kädestä ja työnsi miehen luo, joka oli pysähtynyt ovensuuhun. "Siinä on isäsi."

II.

Menin tervehtimään, mutta hän kohotti keppinsä. "Mikä tämä on?" hän sanoi. "Sinä minulle sanoit..."

"Niin sanoin", keskeytti äiti, "vaan se ei ollut totta, sillä kun..."

"Vai niin!" sanoi mies ja lähestyi minua keppi pystyssä, ja minä vaistomaisesti vetäysin syrjään.

Mitähän minä olin tehnyt? Minkävuoksi hän minua niin kohteli?

"Huomaan, että pidätte laskiaista", hän sanoi. "Sehän sattuikin mainiosti, sillä minun on tuima nälkä. Mitä on illalliseksi?"

"Paistan kakkua."

"Niinpä näkyy, vaan kakulla et sammuta nälkää mieheltä, joka on tallustellut kolmattakymmentä penikulmaa."

"Mutta muutakaan ei ole. Emmehän osanneet arvata, että tulet."

"Eikö mitään illalliseksi?" mies ihmetteli ja katseli ympärilleen. "Onhan tuossa voita." Hän silmäili kattoon, jossa aina oli ollut sianlihaa riippumassa. Mutta nyt sillä kohtaa ei ollut pitkiin aikoihin ollut kuin tyhjä koukku. Orressa riippui sipulikimppuja. Hän pudotti niitä sauvallaan muutamia. "Neljä viisi sipulia ja kipene voita, niin saadaan hyvä herkku", hän sanoi. "Ota pois kakkulaitoksesi pannusta ja paista sipulia!"

Äiti ei puhunut sanaakaan, alkoi vain joutuisasti hommata mitä miehensä käski. Ja mies istahti siksi aikaa penkille uuninloukkoon. Minä en ollut uskaltanut liikahtaa siitä, mihin olin paennut. Istuin pöytää vasten nojallani ja katselin miestä. Hän oli viidenkymmenen vaiheilla ja tuiman näköinen, hyvin karkeakasvoinen. Pää oli kallellaan oikealle olkapäälle, varmaankin saamansa vamman takia, ja se teki hänet vielä oudomman näköiseksi. — Äiti oli asettanut taas pannun tulelle.

"Tuon vertaisella voillako aiot sen laatia?" kysyi mies, sieppasi voilautasen ja kaasi kaiken voin pannuun.

Ajattelin, että tuoko mies, joka näytti olevan niin julma, olisi isä? Isä! Tätä sanaa pyörittelin mielessäni. Minä en ollut koskaan oikein ajatellut tarkalleen, mikä isä on. Mutta katsellessani tätä, joka oli kuin pilvistä pudonnut, tunsin tuskallista pelkoa.

"Siinä sinä istut kuin mikähän patapölkky. Pane lautasia pöytään!" tiuskaisi mies minulle.

Tottelin kiireellä. Keitos oli valmis. Muori kaatoi sen lautasille. Mies tuli pöytään ja alkoi syödä, silmäten minua vähänväliä. "Eikö tuo tavallisestikaan syö tuon enempää?" kysyi hän viitaten minua lusikallaan.

"Kyllä hän on hyvä syömään", vastasi äiti, joka kulki edestakaisin valmiina palvelemaan miestänsä.

"Sitä pahempi! Kunpa ei edes söisi", murisi hän ja tikasi minulle sitten: "Sinun ei siis ole nyt nälkä?"

"Ei."

"No laittaudu nukkumaan siitä, ja heti, muuten minä suutun."

Niin meilläkin kuin muissa maalaistaloissa oli sama huone keittiönä ja makuuhuoneena. Peräloukossa oli äidin sänky ja toisessa minun. Minä riisuin kiireesti ja pistäysin maata. Mutta ei sitä vain nukuta käskyn mukaan. Minä olin siksi levoton, peloissani ja allamielin, että uni pysyi ulohtaalla. Tämähkö mies olisi isäni! Minkävuoksi hän minua sitten kohteli noin ankarasti? Nenä puristettuna sängynselkää vasten, minä koetin karkottaa näitä ajatuksia mielestäni ja nukkua, niinkuin oli käsketty, mutta se oli mahdotonta! Kotvasen kuluttua kuulin jonkun tulevan vuoteeni luo. Raskaista askelista huomasin heti, ettei se ollut äiti. Kuuma henkäys tuntui niskassani. "Nukutko?" kuului käheä ääni.

Minä en uskaltanut vastata.

"Hän nukkuu", sanoi äiti. "Hän nukkuu heti kun vuoteelleen kaatuu. Voit huoletti puhua."

Minun olisi pitänyt sanoa, etten nuku, mutta enhän uskaltanut.

"No miten on sinun oikeusjuttusi?" kysyi äiti.

"Olen hävinnyt. Tuomarit sanoivat, että oli oma syyni, kun olin telineitten alla, niin että rakennuttaja ei ole velvollinen maksamaan minulle mitään korvausta." Hän löi nyrkkiä pöytään vihan vimmassa. "Rahamme ovat menneet", sanoi hän. "Minä olen raajarikko, kurjuus käy meitä ahdistamaan. Eikö siinä ole jo kylliksi. Mutta kun tulen kotia, niin täällä on vielä elätti, tuo poika. Minkävuoksi et tehnyt niinkuin olin käskenyt? Hä?"

"En voinut."

"Et ole voinut viedä löytölasten talolle?"

"Ei sitä niinkään vain helposti voi viedä lasta, jota rakastaa."

"Eihän se ole sinun lapsesi."

"Minä aioin hänet viedä, mutta lapsi tuli sairaaksi, enkä voinut häntä silloin viedä sinne kuolemaan."

"Kuinka vanha hän nyt on?"

"Kahdeksan vuoden."

"Sillä iällä hänen ei ole enää hauska mennä sinne, mutta ei auta."

"Jérôme, sinä et vie poikaa sinne."

"Mikä estäisi? Luuletko, että voimme elättää häntä koko ikänsä."

Syntyi hetkeksi äänettämyys, ja minä sain vetää henkeä. Olin niin levoton, että olin aivan tukehtua.

"Kylläpä olet Parisissa muuttunut, Jérôme", sanoi äiti vihdoin.

"Parisissa olen muuttunut, se on tosi, minusta on siellä tullut raajarikko. Ja miten nyt tulemme toimeen, miten elämme? Meillä ei ole rahoja, lehmä on myyty. Ja kun meillä ei ole mitä syödä, niin pitäisikö olla vielä elätettävä lapsi, joka ei ole edes omamme?"

"Hän on ahkera, viisas ja hyväsydäminen. Hän meitä vielä auttaa, kun varttuu."

"Siihen on aikoja, ja millä siihen asti elätämme?"

"Mutta jos hänen vanhempansa tulisivat häntä hakemaan, niin mitä sanoisit?"

"Jos hänellä olisi vanhempia, niin totta kai jo kahdeksassa vuodessa olisivat ehtineet hakea ja löytää. Ovat ehkä kuolleet."

"Vaan jos eivät ole? Ja jos jonakuna päivänä tulevat kysymään? Niin minusta tuntuu, että tulevat."

"No, jos tulevat, niin neuvomme heidät lastentalolle. Ja sinne vien pojan huomenna. Nyt lähden tervehtimään Francoista. Tunnin kuluttua palaan."

Ovi aukeni ja sulkeutui. Minä hyppäsin pystyyn: "Äiti!"

Hän riensi vuoteeni luo.

"Ethän anna minua viedä lastentalolle?"

"En, en, pikku Remini, en!" Hän suuteli minua hellästi ja sulki syliinsä. Hänen hyväilynsä rohkaisi minua ja pysähdytti kyöneleeni. "Sinä et nukkunutkaan?" sanoi hän minulle leppeästi.

"En saanut unta."

"Sinä siis kuulit kaikki, mitä Jérôme sanoi?"

"Kuulin. Sinä et siis ole minun äitini, vaan eipä hänkään ole minun isäni!"

Toisesta olin pahoillani, mutta toisesta hyvilläni.

"Sinä olet ollut minulle kuin oma lapsi, niin että en ole hennonut sinulle sanoa, miten asia oikeastaan on", selitti äiti. "Vanhemmistasi ei tiedetä mitään. Kun Jérôme Parisissa eräänä aamuna pimeän hämyssä meni työhön, niin hän kuuli lapsen itkua muutaman talon puutarhan porttikäytävästä ja huomasi lapsen makaavan portinpielessä. Kun Jérôme katseli ympärilleen saadakseen apua, niin hän näki muutaman miehen lähtevän suuren puun takaa ja menevän tiehensä. Mies epäilemättä oli piiloutunut sinne katsomaan, tuliko joku ottamaan lapsen, jonka hän oli pannut portinpieleen. Jéromen siinä miettiessä, mitä tuli tehdä, saapui toisia työmiehiä, ja päätettiin viedä lapsi poliisikonttoriin. Lapsi oli jonkun kuuden kuukauden vanha, ja kaikki vaatteet ja vaipat, joihin hän oli kääritty, osottivat, että hän oli rikkaitten vanhempain lapsi. Hänet oli ehkä varastettu ja sitten jätetty. Niin poliisikomisarius selitti. Komisarius kirjoitti kaikki, mitä Jérôme tiesi, ja myöskin selityksen lapsen vaatteista, joissa ei ollut mitään nimeä, ja sanoi lähettävänsä lapsen löytölastentaloon, jollei joku läsnäolevista tahtoisi ottaa. Vanhemmat varmaan hakevat lastaan ja maksavat runsaasti sille, joka on ottanut lapsen hoitoonsa, oli komisarius selittänyt. Ja siihen oli Jérôme sanonut, että hän ottaa. Minulla oli silloin juuri samanikäinen lapsi, mutta minun ei ollut vaikea ruokkia kahtakin. Ja niin minusta tuli äitisi. Kolmen kuukauden kuluttua oma lapseni kuoli ja minä kiinnyin sinuun yhä enemmän. Minä unhotin, että sinä et ole omani. Ikävä asia, ettei Jérôme voinut unhottaa, vaan kolmen vuoden kuluttua, kun vanhempasi eivät tulleet sinua noutamaan, tai eivät olleet sinua löytäneet, hän käski viedä sinut lastentaloon. Sinä olet kuullut, minkävuoksi hänen käskyään en ole totellut."

Minä tartuin hänen kaulaansa: "Älä anna, äiti, hänen minua viedä, ethän anna? Minä rukoulen sinua."

"Ei sinua, lapseni, viedä. Minä pidän siitä huolen. Jérôme ei ole paha ihminen, sen sinä vielä näet. Suru ja toimeentulon huolet ovat hänen mielensä katkeroitaneet. Mutta me teemme työtä, sinä myöskin."

"Minä teen mitä vain tahdotte. Vaan ei lastentalolle!"

"Ei, ei. Mutta mene nyt nukkumaan, ettei hän tapaa sinua valveilla." Suudeltuaan minua hän käänsi minut seinään päin. Minä olisin tahtonut nukkua, mutta mieleni oli niin kiihtynyt, että uni ei tullut. — Barberinin emäntä ei siis ollut äitini, ja kuitenkin hän oli niin hyvä ja niin lempeä. Mutta kukahan oli äitini? Olisiko hän vielä parempi ja lempeämpi? Se on mahdotonta. Mutta sen ymmärsin, että isä ei olisi voinut olla niin julma kuin Barberin eikä minua katselisi sellaisella silmällä eikä uhkaksi kepillä. Ja hän aikoi viedä minut lastentalolle. Voikohan äiti estää?

Kylmä kalisutti hampaitani. Enkä minä saanut unta. Ja Barberin pian tulee kotia! Mutta onneksi hän ei tullutkaan niin pian kuin oli aikunut, ja minä olin nukahtanut ennen hänen tuloaan.

III.

Aamulla herätessäni heti ensimmäiseksi koettelin sänkyäni ja katselin ympärilleni, että oliko minut viety. Barberin ei koko aamuna puhunut minulle mitään, ja minä aloin uskoa, että hän oli luopunut koko aikeestaan. Mutta puolenpäivän aikaan hän käski minun ottaa lakkini ja tulla hänen mukaansa. Minä säikähdin ja käännyin katsomaan äitiä rukoillakseni häneltä apua. Hän salaa viittasi minua tottelemaan, mutta samalla hän teki kädellä liikkeen, joka minua rohkaisi. Ja sanaa puhumatta lähdin Barberinin mukaan. Koko sillä pitkällä matkalla, joka meiltä oli kylään, hän ei puhunut minulle sanaakaan. Hän vain asteli edellä, pää kallellaan, vähänväliä silmäsi taakseen, että tulinko minä siellä hänen jäljessään. Kylässä kaikki ohikulkevat katselivat meitä, sillä minä olin vastahakoisen näköinen kuin kahlekoira.

Kun menimme kahvilan ohi, niin ovella seisova mies kutsui Barberinia tulemaan sisään. Barberin tarttui minua korvasta ja pyöräytti edellään menemään. Minusta tuntui hyvin huojentavalta. Kahvila ei minusta tuntunut niin vaaralliselta paikalta, ja toisekseen olin pitkät ajat tuuminut mielessäni uteliaana, että mikähän se on tuo Neitsyt Maarian ravintolan kahvila. Usein sivu kulkiessani olin kuullut sieltä laulua ja huutoa, niin että akkunat tärisivät. Mitähän siellä tehtiin? Nyt saan nähdä.

Barberin istahti pöydän ääreen isännän kanssa, joka meidät oli käskenyt sisään, ja minä istahdin kamiinin luo ja katselin ympärilleni. Toisella puolen huonetta, minua vastapäätä, oli suurikasvuinen, valkopartainen ukko, joka oli niin hullunkurisessa puvussa, etten moista ollut vielä nähnyt. Päässä harmaja huopahattu, koristettu punaisilla ja viheriöillä sulilla, hihatton lammasnahkatakki, karvapuoli sisällepäin. Sen alta näkyi toisen takin samettiset hihat, jotka ennen aikaan lienevät olleet siniset. Villaiset säärystimet ulottuivat polviin asti ja olivat pauloitettut punaisilla nauhoilla, jotka kiertelivät ristiin säarien ympäri. Hän istui tuolilla, nojaten kyynärpäällä toisen jalan varaan koukistettuun polveen, leuka kämmenpään varassa. En vielä ikänäni ollut nähnyt ihmistä niin liikkumattomana; hän oli aivan kuin mikähän puusta tehty pyhimys kirkossamme. Hänen tuolinsa alla istui kolme koiraa hievahtamatta. Niistä oli kaksi villakoiraa, toinen valkoinen, toinen musta, ja kolmas oli pieni, vikkelan ja lempeän näköinen. Valkoisella villakoiralla oli päässä vanha sotamieslakkia, joka oli nahkahihnalla kiinnitetty leuan alle. Minä katselin ukkoa uteliaana ja ihmeissäni, ja sillä aikaa Barberin ja kahvilan isäntä puhelivat matalalla äänellä, mutta minä kuulin, että oli kysymys minusta. Barberin sanoi lähteneensä viemään minua pormestarin luo, että tämä toimittaisi vaivashoidolta maksun minun kasvattamisestani. Tämän siis äiti oli saanut aikaan, ja minä ymmärsin heti, että jos Barberin saisi jotakin maksua siitä, että piti minua luonaan, niin minun ei tarvitsisi pelätä enää. Tuo vieras vanhus, vaikka ei siltä näyttänytkään, kuunteli myöskin tätä keskustelua. Yhtäkkiä hän viittasi kädellään minua ja sanoi Barberinille:

"Tämäkö poika se on teille vaivaksi?"

"Se juuri."

"Ja uskotteko, että paikkakuntanne vaivashoitohallitus rupeaa maksamaan?"

"Totta kai, kun tällä ei ole vanhempia, ja kun tämä on ollut minun elätettävänäni, niin jonkun kai täytyy maksaa hänen edestään, sehän on oikeus ja kohtuus, eikö niin?"

"Kai, kai, mutta luuletteko, että kaikki, mikä on oikein ja kohtuullista, myöskin tehdään? Minä uskon, ettette koskaan saa maksua, jota pyydätte."

"No sitten poika saa mennä lastentalolle."

"Minä ehkä tietäisin keinon, miten hänestä pääsette ja voitte vähän hyötyäkin", sanoi vanhus jonkun aikaa mietittyään.

"Neuvokaa se keino, niin minä tarjoan pullon viiniä ja oikein hyvällä sydämellä."

"Käsketään tuoda pöytään", sanoi ukko siirtyen pöytään. Ja samalla hänen nahkatakkinsa povi liikkui kummallisesti, niin että minä luulin hänellä olevan povessakin koiran. Katselin ukkoa ja pelkäsin kauheasti. "Te ette halua enää elättää tätä poikaa, sillä hänestä on teille kulunkia, eikö niin? Antakaa poika minulle."

"Teille?"

"Niin, teidän haluatte hänestä päästä."

"Tuollainen lapsi, kaunis lapsi, sillä hän on kaunis, katselkaa.
Remi, tule tänne!"

"No, älä pelkää, poikaseni", sanoi ukko.

"Katselkaa, eikö hän ole kaunis poika", sanoi Barberin.

"Minä en tahdo väittää, että hän on ruma. Jos hän olisi ruma, niin en ottaisi häntä; minä en halua mitään kummitusta."

"Jospa tämä olisikin joku kaksipäinen kummitus, tai edes kääpiö..."

"Niin ette lähettäisikään häntä lastentalolle", keskeytti ukko. "Te tiedätte, että kummituksilla saa rahaa, joko vuokraamalla tai kulkemalla itse niitä näyttelemässä, Mutta tämä on vain tavallinen lapsi, hänestä ei ole mitään hyötyä."

"Mutta hän on hyvä työtä tekemään", Barberin nyt kehui.

"Hän on heikko työntekijäksi."

"Heikko! Joka on vankka kuin pässi, roteva ja terve. Katsokaahan jalkoja, oletteko nähnyt noin suoria jalkoja koskaan?" Ja Barberin nosti päällystakkini helmoja.

"Liian hienot jalat."

"Ja käsivarret", kehui yhä Barberin, "koetelkaahan hänen käsivarsiaan."

Ukko laihalla kädellään kopeloi jalkojani ja käsivarsiani, pudisti päätään ja oli hyvin tyytymättömän näköinen. Ihan näin kävi, kun lehmänkauppoja tehtiin. Lehmän ostajakin kopeloi Kullanomenaa, pudisti päätään tyytymättömänä ja moitiskeli, mutta lopuksikin osti. Ostaakohan tämä ukkokin minut? Äiti! Äiti! Mutta hän ei ollut täällä minua puolustamassa. Minä seisoin siinä pöydän päässä, ja minua vedettiin ja työnnettiin kauppaa tehtäessä. Vihdoin ukko sanoi:

"Minä otan hänet. Mutta minä en osta, vaan vuokraan ja maksan teille kaksikymmentä markkaa vuodessa."

"Ainoastaan kaksikymmentä markkaa!"

"No, siinä on tarpeeksi, ja minä maksan etukäteen."

Siinä tingittiin ja väiteltiin. Ukko kaivoi kukkarostaan neljä viiden markan hopearahaa ja heläytti ne pöydälle.

"Mutta ajatelkaa", huudahti Barberin, "jos jonakuna päivänä tämän pojan vanhemmat ilmestyisivät."

"No, mitä sitten?"

"Siitä olisi hyötyä niille, jotka ovat lapsen kasvattaneet. Jos en sitä olisi toivonut, niin en olisi häntä koskaan ottanutkaan."

"Ja senvuoksi te nyt ajatte pojan kadulle, ettette enää usko hänen vanhempainsa ilmestyvän. No, sovitaan niin, että jos ilmestyvät, niin jaamme saaliin kahtia, ja minä maksan vuokraa kolmekymmentä markkaa."

"Antakaa neljäkymmentä."

"En, sillä minun ei kannata maksaa enempää siitä työstä, johon hän tulee."

"No, mitä hänellä teetätte?"

"Hän tulee signor Vitaliksen seurueeseen."

"Missä se seurue on?"

"Signor Vitalis olen minä, niinkuin voinette aavistaa, ja seurueeni esittelen teille heti, kun niin haluatte siihen tutustua." Hän avasi lammasnahkatakkinsa ja otti povestaan oudon näköisen eläimen. Se ei ollutkaan koira, niinkuin olin luullut. Tuollaista olentoa en ollut eläissäni nähnyt, ja minä katselin sitä tyhmistyneenä. Sillä oli punainen, kultareunuksilla koristettu pusero, mutta karvaiset käsivarret ja

jalat olivat paljaina.

"Hoo, inhottava apina!" huudahti Barberin.

"Kas tässä on joukkoni ensimmäinen", sanoi Vitalis, "herra Joli-Coeur, Jalosydän. Joli-Coeur, ystäväni, tervehtikää seuraa." Joli-Coeur nosti käden huulilleen ja lähetti meille sormisuukkosa. "Ja tässä", jatkoi Vitalis viitaten valkoista villakoira, "on signor Capi, jolla on kunnia esittää ystävänsä arvoisalle yleisölle. — Capi! Esittely!"

Valkea villakoira, joka tähän asti oli ollut hyvin hiljaa, hypähti vikkelahti jaloilleen, nousi takakäpäpäälilleen, pani etukäpäpäät ristiin rinnalleen ja sitten kumarsi isännälleen niin syvään, että sotilaslakki kosketti maata. Tämän tehtyään se kääntyi tovereihinsa ja toisella käpäpälällä viittasi niitä tulemaan. Toiset koirat, jotka koko ajan herkeämättä katsoivat tarkkaavasti toveriaan, nousivat heti pystyyn ja etukäpäpälillä pidellen toisistaan astuivat arvokkaasti kuusi askelta eteenpäin, sitten kolme askelta taaksepäin ja tervehtivät yleisöä.

"Tällä, jonka nimi on Capi", jatkoi Vitalis, "on ennen ollut nimenä Capitano, joka italiankielellä merkitsee päällikköä. Tämä on älykkäin näistä kaikista ja välittää näille minun käskyni. Tämä nuori, musta keikari on signor Zerbino, joka merkitsee: kohtelias, siivo, kaunis, ja sen nimen se ansaitsee kaikissa suhteissa. Tämä nuori, kainon näköinen henkilö on signora Dolce, ihastuttava englannitar, joka ei suinkaan varastamalla ole saanut suloutta merkitsevää nimeänsä. Näiden merkillisten seuralaisteni kanssa minä kierrän maailmaa ansioikseni, ansaiten milloin enemmän, milloin vähemmän, miten milloinkin onnistaa. — Capi!"

Koira pani käpäpälänsä ristiin.

"Capi, tulkaa tänne, ystäväni, ja olkaa niin hyvä, erinomaisen hyvä, minä pyydän — minä puhun ylhäisille henkilöille aina näin kohteliaasti — olkaa hyvä ja sanokaa tälle nuorelle pojalle, joka teitä katsoo silmät pyöreinä, paljonko kello on."

Capi tuli isäntänsä luo, pisti käpäpälänsä lammasnahkatakkin alle, veti sieltä esiin hopeakellon, katsoi siihen ja haukahti kaksi kertaa hyvin terävästi ja sitten kolme kertaa heikosti. Kello oli kaksi ja kolme neljännestä.

"Aivan oikein", sanoi Vitalis, "kiitoksia paljon, signor Capi. Olkaa nyt niin hyvä ja kutsukaa signora Dolce köydellä tanssimaan tässä vähän huviksemme."

Capi heti pisti käpäpälänsä isänsä poveen, josta veti köyden. Sitten se antoi merkin Zerbinolle, joka heti asettui Capia vastapäätä seisomaan. Capi viskasi köyden toisen pään Zerbinolle, ja sitten ne yhdessä alkoivat sitä pyörittää. Kun köysi oli päässyt säännöllisesti pyörimään, niin Dolce syöksähti keskelle ja alkoi hyvin ketterästi hypähdellä katsoen kauniilla silmillään isäntänsä.

"Te näette", Vitalis sanoi, "että minun oppilaani ovat hyvin nerokkaita. Mutta niiden nero ei tule oikein näkyviin, jollei ole vertailua. Ja senvuoksi otan minä tämän pojan seurueeseen. Hän näyttölee tyhmyrin osaa, ja minun oppilaitteni nerokkaisuus huomataan selvemmin."

"Hoo! Tyhmyrin osaa", keskeytti Barberin.

"Niin, siihen tarvitaan älyä", Vitalis sanoi, "ja minä luulen, että tämä poika ei ole tyhmä, kunhan hän vain saa vähän opetusta. Ja pianhan nähdään. Jos hän on älykäs, niin hän ymmärtää, että hänen onnekseen on, kun pääsee kulkemaan signor Vitaliksen kanssa, kiertämään Ranskassa ja kymmenissä muissa maissa, viettämään vapaata elämää, joka on toista kuin kuljeksia härkäin jäljissä aina samoilla seuduilla aamusta iltaan. Jos hän ei ole älykäs, niin hän itkee ja huutaa, ja kun Vitalis ei välitä tyhmistä lapsista, niin hän ei ota sellaista mukaansa. Sellainen lapsi saa mennä lastentaloon, jossa on ankara työ ja ruokaa niukalta."

Signor Vitaliksen oppilaat olivat tosin hyvin hupaisia, ja varmaan oli hauskaa aina nähdä uusia seutuja, mutta minun olisi pitänyt jättää äiti. Mutta jos kieltäyn, niin minut viedään lastentaloon. Seisoessani siinä neuvotonna, kyynelten vuotaessa silmistäni, Vitalis taputteli minua poskelle ja sanoi lempeästi: "Kas niin, poika ymmärtää, koska ei huuda. Tuohon pieneen päähän tulee järkeä, ja huomenna..."

"Hyvä herra", sanoin hänelle, "antakaa minun jäädä äidin luo, minä pyydän!" Mutta en saanut enempää sanotuksi, kun Capi keskeytti ruveten kauheasti haukkumaan, ja samalla se syöksähti pöydän luo, jolla apina istui. Sillä aikaa kuin kaikki olivat kääntyneinä minuun, apina käytti hyväkseen tilaisuutta, otti hiljaa isäntänsä viinilasit ja rupesi juomaan. Mutta Capi oli huomannut apinan viekkaan aikeen ja esti sen siitä.

"Herra Joli-Coeur", sanoi Vitalis ankarasti, "te olette aika herkuttelija ja velikulta. Menkää tuonne loukkoon ja kääntykää seinään päin. Ja te, Zerbino, olkaa vartioimassa. Jos hän liikahtaakaan, niin antakaa hänelle tarpeellista kuritusta. Ja te, herra Capi, olette hyvä koira, antakaa minulle käpälänne kiittäkseni teitä." — Apina totteli, ja Capi hyvillään ja ylpeänä ojensi käpälänsä isännälleen. "No nyt", jatkoi Vitalis, "ryhdytäänpä taas asiaamme. Minä siis annan teille kolmekymmentä markkaa."

"Antakaa neljäkymmentä", tinki Barberin.

Syntyi keskustelu taas, mutta Vitalis keskeytti pian: "Pojalla varmaan on täällä ikävä", hän sanoi. "Menkään tuonne pihalle leikkimään." Ja hän antoi samalla merkin Barberinille.

"Niinpä vaimenkin", sanoi Barberin, "mene pihalle, mutta pysy siellä niin kauan kuin sinua käsken, muuten julmistun."

Minulla ei ollut muutakaan neuvoa kuin totella, ja minä lähdin pihalle. Mutta eihän minua tietysti haluttanut leikkiä. Istahdin kivelle ja jäin miettimään. Minun kohtaloni tällä hetkellä ratkaistaan. Mitenkähän käy? Kylmä karsi ruumistani. — Runsaan tunnin kuluttua Barberin tuli pihalle. "No, lähdetään nyt kotia", sanoi hän minulle.

Kotia! Minä siis sainkin jäädä kotia, äidin luo? Minua halutti kysyä, mutta en uskaltanut, sillä hän näytti olevan hyvin pahalla tuulella. Kuljettiin sanaa puhumatta. Mutta vähää ennen kuin tultiin kotia, hän pysähtyi ja kääntyi minuun. "Kuule sinä!" hän sanoi minulle ja nipisti koivista. "Jos sinä puhut sanaakaan tästä, niin sinun käy huonosti. Muista siis, että pidät suusi kiinni!"

IV.

"No mitä sanoi pormestari?" kysyi äiti, kun astuimme sisään.

"Emme tavanneet", vastasi Barberin. "Neitsyt Maarian kahvilassa oli tovereita, niin viivähdin siellä, jotta oli myöhäistä enää mennä. Mutta huomenna lähdemme uudestaan."

Siis ei ollut syntynyt kauppvoja tuon koiraherran kanssa. Tiellä tullessamme olin miettinyt, että eiköhän ole sulaa petosta tämä kotia palaaminen, mutta tämä epäily nyt haihtui. Kun huomenna menemme tapaamaan pormestaria, niin olihan selvää, että Barberin ei ollut hyväksynyt Vitaliksen tarjousta. Uhkauksista huolimatta olisin äidille kertonut epäluuloni, mutta en päässyt hetkeksikään hänen kanssaan kahdenkesken. Barberin oli kotona koko illan, ja minun piti mennä maata saamatta puhua äidin kanssa. Päätin, että sanon huomenna. Mutta aamulla herätessäni ei äitiä näkynytkään. Minä hain häntä kaikkialta, ja Barberin kysyi mitä etsin.

"Äitiä."

"Hän on kylällä eikä tule ennenkuin jälkeenpuolisten."

Tämä sai minut hyvin levottomaksi. Äiti ei ollut puhunut kylälle menostaan mitään. Ja minkävuoksi hän ei odottanut siihen saakka, kun mekin lähdemme? Sydäntäni ahdisti salainen pelko, ja minä aavistin vaaran olevan tarjona. Barberinkin katseli minua tavalla, joka ei poistanut levottomuuttani. Karttaakseni hänen katsettaan menin kasvitarhaan. Tämä pieni kasvitarha oli meille varsin suuriarvoinen, sillä siitä me saimme melkein kaiken elatuksemme: perunoita, papuja, kaalia, porkkanoita, nauriita. Siinä ei ollutkaan viljelemätöntä kohtaa. Äiti oli minulle siitä antanut pienen kulmauksen, jota sain viljellä mieleni mukaan, ja minä sitä hoidinkin huolella ja sanoin sitä omaksi puutarhakseni. Siinä olin alkanut viljellä muuatta juurikasvia, joka oli vielä melkein tuntematon seudullamme. Ja olin nyt juuri tätä kylvöäni katsomassa, kun kuulin Barberinin minua käskävän. Kiiruhdin sisään ja hämmästyin kovasti, kun siellä näin Vitaliksen.

Vitalis tuli minua hakemaan, ja sitä varten äiti oli toimitettu kylälle, ettei hän olisi estämässä. Minä tiesin, ettei minulla ollut odotettavissa armoa eikä sääliä Barberinilta, ja sen vuoksi menin Vitaliksen luo: "Hyvä herra, älkää viekö minua, minä rukoilen."

"Mutta poikaseni", sanoi hän minulle lempeästi, "ei sinun ole paha ollaksesi minun kanssani. Minä en lyö lapsia. Ja sinä saat olla oppilaitteni kanssa, jotka ovat hyvin mukavia."

"Missään tapauksessa sinä et jää meille!" sanoi Barberin ja tarttui minua korvasta. "Sinä menet joko herran kanssa tai lastentaloon. Valitse!"

"Minä jään äidin luo."

"Sinä saat minut raivoon!" tiuskaisi Barberin vihoissaan. "Jos haluat, että sinut pitää ajaa täältä keppikyydillä, niin siihen minä olen heti valmis."

"Lapsi kaipaa kasvattajaansa", sanoi Vitalis. "Ei saa lyödä häntä sen vuoksi. Hänellä on hellä sydän, ja se on hyvä merkki."

"Jos rupeatte häntä säälimään, niin hän alkaa ulvoa yhä kovemmin."

"No niin, päätetään asia." Ja Vitalis levitti pöydälle kahdeksan viidenmarkkan rahaa, jotka Barberin vikkellästi pisti taskuunsa. "Missä hänen vaatteensa ovat?" kysyi Vitalis.

Barberin antoi pienen, siniseen nenäliinaan sidotun mytyn. Vitalis aukaisi mytyn ja katsoi, mitä siinä oli. Siinä oli kaksi paitaa ja yhdet housut. "Me olimme sopineet, että te annatte hänen vaatteensa, mutta täällähän ei ole kuin rääsyt."

"Sen enempää hänellä ei ole."

"Jos kysyn lapselta, niin hän sanoo, että te ette puhu totta. Mutta minulla ei ole halua eikä aikaa väittelemään. Pitää joutua taipaleelle. No niin, poikaseni. Mikä on nimesi?"

"Remi."

"No niin, Remi, ota mytysi ja eteenpäin, mars!"

Minä ojensin käteni häntä kohden, sitten Barberinia kohden, mutta kumpikin käänsi päänsä pois, ja minä tunsin Vitaliksen tarttuvan käteeni. Täytyi lähteä. Mennessäni katselin ympärilläni. Kyyneleet sumensivat silmäni, en nähnyt ketään, jolta pyytää apua. Ei yhtään ihmistä tiellä eikä näkyvissä. Minä aloin huutaa: "Äiti!" Kukaan ei vastannut, ja ääneni sammui nyyhkytykseen. Täytyi seurata Vitalista, joka ei hellittänyt kädestäni.

Kohtaloni oli ratkaistu.

"No, Remi, astutaanpa nyt, lapseni", sanoi Vitalis ja veti minua kädestä.

Minä astuin hänen vierellään. Hän ei kävellyt kiireesti, vaan asetti askeleensa minun kulkuni mukaan. Tie kohosi kiemurrellen vuoren kuvetta. Tien käänteessä näin kotitalon, joka pieneni pienemistään. Usein olin juossut tätä tietä ja tiesin, että viimeisessä mutkassa näin vielä kerran talon, mutta sitten en enää muutamia askeleita kuljettuamme. Edessäni oli tuntematon maailma, takanani talo, jossa olin tähän asti elänyt niin onnellisena ja jota varmaankaan en enää koskaan näe. Vuoren rinnettä oli pitkältä, mutta vihdoinhan se loppui, ja olimme harjalla.

"Antakaa minun vähän levähtää", pyysin häneltä.

"Levähdä vain, poikaseni." Ja nyt hän ensi kerran hellitti käteni. Mutta samalla näin hänen katsovan Capiin ja antavan merkin. Capi heti asettui viereeni ja oli vahtinani. Minä asetuin istumaan tien laitamalle.

Allamme oli laakso, josta olimme nousseet, ja siellä niittyjen ja metsän seasta näkyi kotitalo ja kaikki aivan selvään, vaikka pienempänä. Pihalla astuskeli kana, joka näytti pieneltä kyyhkyseltä. Rakennuksen päässä oli pölkky, jota olin käyttänyt hevosenani. Puro kimaltelevana vyönä kulki viheriässä ruohikossa, ja sen varrella tiesin olevan kaivamani kanavan, johon olin rakentanut vesimyllyn. Kaikki oli tavallisella paikallaan, tuolla käsikärryini, tuolla aurani, joka oli tehty käyristä puunoksista, tuolla kaniinikoppini ja tuolla oma kasvitarihani. Nyt kun muutaman askeleen siirryimme, kaikki katoaa näkyvistäni.

Siinä katsellessani huomasin valkoisen päähineen tiellä, joka kylältä johti talollemme. Päähine katosi metsän taakse, mutta tuli taas pian näkyviin. Siellä tuli äiti, minä tunsin hänen päähineensä. Hän se oli. Hän kulki kiireesti, aivan kuin olisi ollut kotia tulinen hoppu. Hän työnnälsi veräjän auki ja juoksujalassa kiiruhti pihan poikki. Sisällä hän ei viipynyt kauan, ja tultuaan taas pihalle hän alkoi juosta sinne tänne. Hän haki minua, ja minä aloin kaikin voimin huutaa: "Äiti! Äiti!" Ääneni ei kuulunut sinne alas asti, se hukkui ilman avaruuteen.

"Mikä sinua vaivaa?" sanoi Vitalis. "Oletko hullu?" En vastannut sanaakaan, silmäni olivat kiinni Barberinin emännässä. Mutta tämä ei arvannut minun olevan niin lähellä eikä huomannut nostaa päätään. Hän meni tielle uudelleen ja katseli joka puolelle. Minä huusin yhä kovemmin, mutta turhaan. Nyt Vitaliskin arvasi asian ja tuli viereeni. Hän heti huomasi valkoisen päähineen. "Poika raukka", sanoi hän hiljaisella äänellä.

Rohkaistuneena hänen sanoistaan rukoilin: "Antakaa minun palata kotia, minä rukoilen teitä."

"Kun olet jo levähtänyt, poikaseni, niin lähdetään taipaleelle", hän sanoi ja tarttui käteeni.

Minä koetin irrottautua, mutta hän piteli lujasti. "Capi, Zerbino!" kutsui hän koiria, ja molemmat tulivat ympärilleni, Capi edelle ja Zerbino jälkeen.

Minä käännyin katsomaan taakseni. En nähnyt enää laaksoa enkä kotitaloa, ainoastaan kaukana siintäviä vuorenharjuja, jotka kohosivat taivaslaelle, ja katseeni katosi äärettömään avaruuteen.

V.

Jonkun neljännestunnin kuljettuamme Vitalis hellitti kädestäni. "Kulje nyt sievästi vierelläni ja muista, että jos yrität karkaamaan, niin Capi ja Zerbino pian sinut saavuttavat, ja niillä on terävät hampaat."

Minulta pääsi nyhkytys.

"Itke niin paljon kuin haluttaa", sanoi Vitalis. "Mutta koeta ymmärtää, että omaksi hyväksesi olen ottanut sinut mukaani. Mikä sinusta olisi tullut siellä? Sinut olisi viety lastentaloon. Kasvattajasi eivät ole vanhempiasi. Äitisi, joksi häntä sanot, on ollut sinulle hyvä ja rakastaa sinua, pahalta tuntuu sinusta jättää hänet. Mutta ajattele, että hän ei olisi voinut pitää sinua luonaan miehensä vuoksi. Mies ei ole niin paha kuin sinä ehkä luulet. Hän on raajarikko, työhön kykenemätön, ja arveli, että hän ei rupea nälkään kuolemaan sinua elättääkseen. Elämä on usein taistelua, ei voi aina tehdä niinkuin haluaa."

Puhe tuntui minusta järkevältä. Mutta oli muuan seikka, joka vaikutti mieleeni enemmän kuin paraskin puhe, ja se oli ero äidistä. En koskaan enää saa häntä nähdä, kasvattajaani, jota rakastin — äitiä. Ja tämä ajatus nostatti itkun kurkkuuni. Minä astelin Vitaliksen vierellä ja koetin mielessäni kertoa, mitä hän oli sanonut äsken.

Laskeuduttuamme jyrkän rinteeseen olimme aavalla tasangolla, joka ulottui silmänkantamattomiin. Ei taloa, ei puuta, ei muuta kuin punaista kanervaa ja pieniä pensaita, jotka huojuivat tuulella. Turhaa olisi minun yrittää karkuun. Ja minne menisin? Kenen luo? Tämä valkopartainen vanhus ei ehkä olekaan niin pelottava kuin alussa olin luullut, hän kenties on hyvinkin hyvä.

Vanhus asteli pitkään ja säännöllisesti, Joli-Coeur olkapäällä, ja koirat juoksentelivat ympärillämme. Silloin tällöin Vitalis sanoi niille jonkun ystävällisen sanan, milloin ranskaksi, milloin toisella kielellä, jota en ymmärtänyt. Ei yksikään niistä näyttänyt väsyneeltä, niinkuin minä olin kuljettuamme tätä autiota aavikkoa pitkän ajan. Minä laahustelin jalkojani, ja vaikea minun oli seurata heitä.

"Nuo sinun saappaasi ovat raskaat", sanoi Vitalis. "Usselissa ostan sinulle uudet, keveämmät kengät."

Se ilahutti mieltäni.

"Onko Ussel vielä kaukana?"

"Sinä siis haluat kenkiä?" sanoi Vitalis naurahtaen. "Minä ostan sinulle housutkin, ja samettitakin ja hatun. Toivon, että kyöneleesi kuivuvat ja jalkasi keventyvät, että jaksat astua kymmenen kilometriä, mitkä meillä vielä on taivalta."

Taivas oli vetäytynyt pilveen ja pian alkoi tihkusade, jota sitten kesti herkeämättä. Vitaliksella oli hyvä suoja nahkatakistaan, jonka alle Joli-Coeur pistäytyi heti, kun tunsivat ensimmäiset sadepisarat, mutta koirat ja minä kastuimme pian ihoa myöten. Koirat pudistelivat vähänväliä veden itsestään, minulla ei ollut edes tätä luonnon lahjoittamaa etua, niin että minun piti astua vettyneissä vaatteissani, jotka olivat raskaat ja kylmätkin.

"Tuleeko sinulle helposti yskä?" kysyi Vitalis.

"En tiedä. En muista minulla yskää olleen koskaan."

"Se on hyvä", sanoi Vitalis. "Mutta minä en tahdo panna sinua vaaralle alttiiksi, niin ettemme nyt kuljekaakaan edemmäksi tänään. Tuossa kylässä, joka tuolla näkyy, levähdämme yön."

Kylässä ei ollut majapaikkaa, eikä kukaan tahtonut ottaa suojiinsa maankulkijaa, jolla oli mukana poika ja kolme koiraa, kaikki likomärkinä. Pitikö vielä levähtämättä astua kahdeksan kilometriä

Usseliin? Yö oli tulossa, yhä satoi, oli kylmä, ja jalkani olivat jäykkinä.

Vihdoin muuan talon isäntä laski meidät latoon, mutta sillä ehdolla, että me emme saa pitää tulta, jonkavuoksi meidän piti antaa hänelle tulitikkumme. No, olihan meillä edes katto suojanamme, ettei sade meitä pieksänyt.

Vitalis otti laukustaan leivän, jonka jakoi neljään osaan. Nyt ensi kerran näin miten Vitalis piti kurissa joukkoaan. Kun me yösijaa etsiessämme kuljimme talosta taloon, niin Zerbino oli pistäytynyt muutamaan taloon sisälle ja palasi sieltä leivänkannikka suussa. Vitalis sanoi sille silloin: "Odotahan iltaa, Zerbino!" Nyt muistin hänen sanansa, kun leipää leikatessa Zerbino kävi hyvin noloksi. Me istuimme heinäkasalla, Vitalis ja minä vierekkäin, Joli-Coeur keskellämme ja koirat edessämme, Capi ja Dolce katsellen isäntäänsä silmiin, Zerbino allapäin ja korvat hipallaan. "Varas joukosta pois!" sanoi Vitalis käskevästi. "Menköön loukkoon. Siellä saa maata illallisetta." Zerbino heti lähti matelevasti vetäytymään loukkoon. Sinne peittyi heiniin, ihan näkymättömiin, ja me kuulimme vain hienoa valittavaa vikinää. Vitalis ojensi minulle leipäosani, ja syödessään hän leikkeli Joli-Coeurille, Capille ja Dolcelle pieniksi paloiksi heidän osansa.

Kotona näinä viime kuukausina minua ei suinkaan oltu hemmoteltu. Mutta sittenkin minusta muutos tuntui kovalle. Miten hyvälle tuntui lämmin velli, jota Barberinin muori keitti joka ilta, niin voitonta kuin se olikin! Miten mieluista olisi nyt ollut tulen ääressä istua, miten hyvälle olisi tuntunut mennä vuoteeseen ja pistäytyä huppuun peitteitten alle! Nyt ei ollut vuodetta, ei peitettä, ja saimme olla tyytyväisiä, kun oli heiniä. Olin väsyksissäni, jalat rikki hankautuneet, kylmä värisytti ruumistani märissä vaatteissa.

"Hampaasi kalisevat", sanoi Vitalis, "onko sinun kylmä?"

"On vähän."

Hän avasi laukkunsa. "Minulla ei ole suuria vaatevarastoja, mutta tuossa on kuiva paita ja takki, riisu määrät yltäsi ja kääriydy noihin. Peittäydy sitten heiniin, niin pian tulee lämmin ja pääset uneen."

Kauan aikaa pyöriskelin heinävuoteellani saamatta unta. Tällaiskohan on oleva joka päivä? Joka päivä marssia sateessa, maata ladoissa, kärsiä kylmää, ruokana kuiva leipäpala, ei ketään, joka minua säälisi, ei ketään, joka rakastaisi? Näitä surullisia ajatuksia pyöritellessäni tunsin kostean henkäyksen kasvoillani. Ojensin käteni ja tunsin Capin villavan turkin. Capi oli tullut hiljaa luokseni ja haisteli minua. Sitten se paneusi maata viereeni ja hyväillen nuoleksi kättäni. Minä hyväilin sitä, ja se laski kypälänsä minun käteeni. Minä unhotin väsymykseni ja suruni. En ollut enää yksinäni: minulla oli ystävä.

VI.

Seuraavana päivänä lähdimme varhain taipaleelle. Taivas oli selkeä, ja tuuli yön aikana oli kuivannut tiet, niin että ne eivät olleet kovin lokaiset. Linnut laulelivat pensaikoissa tien varrella, ja koirat hypelivät iloisina ympärillämme. Vähänväliä Capi hypähti minua vasten ja haukahti pari kolme kertaa. Minä ymmärsin mitä se tarkoitti: "Rohkaise mielesi!"

En ollut koskaan käynyt kylämme ulkopuolella, ja minä senvuoksi olin hyvin utelias näkemään, millainen on kaupunki. Mutta Ussel ei minua hämmästyttänyt ollenkaan. Minä en joutanut katselemaan muuta kuin kenkäkauppaa, muusta en välittänyt. Missä oli se onnellinen kauppapuoti, joka sai minut varustaa kengillä? Oli pimeä savustunut puoti, jonka edustalla oli vanhoja pyssyjä, rautaromua, vanhoja lampuja, hopealla kirjailtu takki, lukkoja, ruostuneita avaimia ja kaikenlaista tavaraa. Sisään mennessä laskeuduttiin portaita ja tultiin suureen saliin, johon päivän valo ei ollut sen koommin päässyt, kun katto oli tehty. Miten voidaan kenkiä myydä tällaisessa kauheassa paikassa! Mutta siellä minä vedin jalkaani kengät, jotka olivat varmaankin kymmentä vertaa keveämmät kuin saappaani. Sitten isäntäni osti minulle sinisen takin, housut, huopahatun, siis kaikki, mitä oli minulle luvannutkin. Minulla samettitakki, kengät ja hattu! Minä olin maailman paras, rikkain ja onnellisin mies! Tosin sametti oli kulunutta, ja vaikea oli sanoa, mitä väriä hattu alkuaan oli ollut, mutta minä olin niin hurmaantunut, että niiden entisyys peittyi niiden nykyiseen loistoon. Minulla oli kiire saada ne ylleni, mutta ennenkuin Vitalis ne minulle antoi, muodosteli hän niitä hämmästykseni. Majapaikassamme hän saksilla rapsahutti housuista lahkeet poikki polvieni kohdalta. Kun minä sitä suurin silmin katselin, niin hän sanoi:

"Sinä et saa olla puettu niinkuin kaikki muut. Me olemme Ranskassa, ja minä puen sinut italialaiseksi. Jos menemme Italiaan, niinkuin on luultavaa, niin siellä minä puen sinut ranskalaiseksi. Mitä olemme? Me olemme taiteilijoita. Me olemme näyttelijöitä, joitten jo ulkomuodoltaan täytyy herättää huomiota. Jos menisimme torille samanlaisessa puvussa kuin kaupunkilaiset tai maalaiset, niin luuletko, että ihmiset meitä katsoisivat ja pysähtyisivät ympärillemme? Eivät. Eriskummaisuus on välistä välttämätöntä. Ikävää se on, mutta sille ei mitään mahda."

Aamulla olin ranskalainen ja ennen iltaa olin siis italialainen. Housut yltivät ainoastaan polviin, sukat Vitalis pauloitti punaisilla nauhoilla, hattuun hän laittoi myöskin nauhat ja lisäksi koristi sen tekokukilla. En tiedä mitä muut minusta olisivat sanoneet, omasta puolestani olin mahtavan näköinen ja kai olinkin, sillä ystäväni Capi, katseltuaan minua pitkän aikaa, ojensi minulle kypälänsä tyytyväisenä. Pukeutuessani uusiin vaatteisiin Joli-Coeur asettui eteeni ja matki liikkeitäni. Puettuani se asetti kätensä lanteilleen ja taivuttaen päänsä taaksepäin nauroi pilkallisesti. Nauraako apina? Minä sanon vain, että minä huomasin Joli-Coeurin nauravan minulle monta kertaa niin ivallisesti, että olin ihan raivostua. Hänen naurunsa ei tosin ollut samanlaista kuin ihmisen nauru. Mutta kun hänessä syntyi joku iloinen tunne, niin hänen suunsa venyi leveäksi, silmäkulmansa menivät kurttuun, huulensa tärisivät ja mustat niiniänsä hehkuivat kuin tulinen hiili, kun siihen puhalletaan.

"No nyt me käymme työhön", sanoi Vitalis, "sillä huomenna on meidän annettava suuri näytöntö torilla, ja sinun pitää esiintyä silloin ensi kerran. Sinun tulee näytellä osaa, jonka sinulle määrään."

Hämmästyksestäni hän näki, etten ymmärtänyt mitä hän tarkoitti.

"Osalla tarkotetaan sitä tehtävää, joka sinun tulee suorittaa tässä näytelmässä. Minä en ole ottanut sinua mukaani ainoastaan huviksesi. En ole niin rikas. Työtä sinun tulee tehdä. Ja työnäsi on juuri näytellä huvinäytelmää koiraini ja apinani kanssa. Ja nyt minä käyn sinulle sitä opettamaan. Capi on oppinut kävelemään pystyssä ja Dolce tanssimaan nuoralla. Ne ovat tehneet kauan aikaa ja paljon työtä tämän taidon saavuttamiseksi. Sinun myöskin täytyy tehdä työtä oppiaksesi eri osat, jotka sinun on näyteltävä heidän kanssaan. Siis työhön ja toimeen."

Ja hän jatkoi:

"Näytelmä, jonka aiomme esittää, on nimeltä: *Herra Joli-Coeurin palvelija, eli tyhmempi näistä kahdesta ei ole se, jota luulisi*. Ja näytelmän aiheena on: herra Joli-Coeurilla on tähän asti ollut palvelija, johon hän on ollut varsin tyytyväinen, se on Capi. Mutta Capi käy vanhaksi, ja toisekseen, herra Joli-Coeur tahtoo uuden palvelijan. Capi ottaa toimekseen sen hankkimisen. Mutta hän ei toimita seuraajakseen koiraa, vaan ihmisen, nuoren pojan, jonka nimi on Remi."

"Aivan niinkuin minunkin nimeni!"

"Niin, sinä itse. Sinä tulet kyläkunnastasi Joli-Coeurin palvelijaksi."

"Eihän apinoilla ole palvelijaa!"

"Huvinäytelmissä niillä on. Sinä tulet, ja Joli-Coeurista sinä näytät tyhmältä."

"Mutta se ei ole hauskaa."

"Mitä se sinua haittaa? Sinä nauratat muita. Kuvittele mielessäsi, että sinä todella tulet jonkun herran luo palvelijaksi ja sinun esimerkiksi käsketään kattaa pöytä. Tässähän onkin pöytä, joka sopii näytelmäämme. Tule ja korjaa ruoka."

Pöydällä oli lautasia, juomalasi, veitsi, kahveli ja valkoinen liina. Mitä minun pitää tehdä? Tätä miettiessäni seisoin siinä etukumarassa, kädet ojennettuina, tietämättä mistä oli aloitettava. Isäntäni rupesi taputtamaan käsiään nauraen ääneen. "Hyvä, hyvä!" sanoi hän. "Sinun kasvojesi ilme on kerrassaan mainio. Poika, joka minulla ennen oli, näytti aina onnistumattomalta, ja hänen ilmeensä aina sanoivat: katsokaa, kuinka minä hyvästi näyttelen tyhmää. Sinun ilmeesi ei sano mitään, sinä vain olet, luonnollisuutesi on ihastuttava!"

"Minä en tiedä mitä minun on tehtävä."

"Se juuri on hyvä. Huomenna sinä tiedät hyvästi mitä sinun on tehtävä. Mutta silloin sinun tulee muistaa nykyistä hämilläoloasi ja olla olevinasi hämilläsi. Jos silloin saat esiin tuollaiset ilmeet ja tuollaisen asennon, niin minä voin ennustaa sinulle menestystä. Näytelmässämme sinulla on sellaisen nuoren maalaispojan osa, joka ei ole nähnyt mitään eikä tiedä mitään. Hän tulee apinan luo ja on taitamattomampi ja tietämättömämpi kuin apina. Siitä on näytelmän nimi: tyhmempi näistä kahdesta ei ole se, jota luulisi. Sinun tehtävänäsi on olla tyhmempi kuin Joli-Coeur. Näytelläksesi tätä osaa täydellisesti pitää sinun olla sellainen kuin nyt olet, mutta kun se on mahdotonta enää, niin sinun pitää

muistaa, mitä olet ollut, ja taiteellisesti suorittaa se, jota et enää voi luontoperäisesti tehdä."

"Herra Joli-Coeurin palvelija" ei ollut pitkä näytelmä, sen esittäminen ei kestänyt kahtakymmentä minuuttia. Mutta harjoituksemme kestivät kolme tuntia. Vitalis teetti uudestaan kaksi kertaa, kolme kertaa, kymmenen kertaa samat kohtaukset niin minulla kuin koirilla. Koirat olivat unhottaneet joitakin kohtia, ja niille piti opettaa ne uudestaan. Ja minä hämmästyin suuresti nähdessäni, miten isäntäni oli kärsivällinen ja maltillinen ja lempeä. Koko tällä pitkällä harjoitusajalla hän ei kertaakaan suuttunut eikä kertaakaan kironnut. "Uudestaan!" sanoi hän vakavasti, kun tehtävä ei onnistunut. "Huonosti, Capi! Te ette ole tarkkaavainen, Joli-Coeur!" Siinä kaikki, mutta siinä olikin tarpeeksi.

"No, luuletko oppivasi näyttelemään?" kysyi isäntäni harjoitusten loputtua. "En tiedä." — "Oliko sinusta ikävää?" — "Ei, minusta oli hyvin hauskaa." — "No sitten tulee hyvä. Sinä olet ymmärtäväinen ja opinhaluinen poika. Tarkkaavainen ja opinhaluinen saavuttaa kaikki. Katsohan koiriani ja vertaa niitä Joli-Coeuriin. Joli-Coeur on vilkkaampi ja älykkäämpi kuin koirat, mutta hän on haluton. Hän oppii helposti mitä hänelle neuvotaan, mutta unhottaa heti. Hän ei koskaan mielihalulla tee mitä käsketään, aina vain on vastahakoinen. Se on hänen luonnossaan, ja senvuoksi minä en hänelle suutu koskaan. Apinalla ei ole niinkuin koiralla velvollisuudentuntoa, ja siinä suhteessa hän on alhaisempi koiraa, ymmärrätkö? Ole siis tarkkaavainen, poikani, ole halukas oppimaan. Koeta tehdä parhaasi mukaan mitä on tehtävänäsi. Tässä maailmassa on niin elettävä."

Toverini, koirat ja apina, olivat siinä suhteessa paljon edellä minusta, että olivat esiintyneet yleisön edessä. Niillä ei ollut pelkoa huomispäivästä, sillä ne olivat jo satoja, ehkä tuhansia kertoja tehneet sen, mikä oli huomenna tehtävä. Minä olin levoton. Mitä Vitalis sanoisi, jos huonosti suorittaisin tehtäväni? Ja tämä huoli häiritsi untani. Seuraavana päivänäkin olin hyvin rauhaton, kun lähdimme majapaikastamme torille, missä näyttelyminen tapahtui. Vitalis kulki edellä, pää pystyssä, rinta korkeana, ja soitti huilua. Hänen jäljessään kulki Capi, jolla Joli-Coeur ratsasti, englantilaisen kenraalin puvussa, takki ja punaiset housut kullalla kirjaillut, päässä korkea hattu, jossa oli suuri töyhtö. Sitten hyvän matkan päässä tuli Zerbino ja Dolce, ja kulkueen viimeisenä olin minä.

Huilun kimakka ääni tunkeutui huoneisiin ja herätti Usselin asukasten uteliaisuutta. Ihmiset juoksivat portaille katsomaan meidän komeaa kulkuettamme. Meitä seurasi lapsijoukko, johon yhtyi töllisteleviä maalaisia, ja kun tulimme torille, niin jäljessämme ja ympärillämme oli koko suuri saattojoukko. — Näytelmäsali oli pian tehty: köydellä rajoitettiin neliön muotoinen ala, jonka keskelle me sijoituimme. Ensin näyteltiin kaikenlaista, jossa koirat esiintyivät yksinään, ja sillä aikaa minä en joutanut ajattelemaan muuta kuin osaani. En muuta muista kuin että Vitalis viululla soitti, kun koirat tekivät temppujaan, väliin soitti tanssisäveltä, väliin jotakin vienoa. Joukkoa oli tungoksenaan ympärillämme, ja minä näin vain silmiä, jotka tähystelivät meitä. Kun ohjelman ensimmäinen osa oli suoritettu, niin Capi otti pienen lippaan hampaisiinsa ja kulki kahdella jalalla ympärinsä kunnioittavan yleisön edessä. Kun ei vain joku pannut rahaa lippaaseen, niin se heitti sen hampaistaan kehyksen sisäpuolelle, nousi sitten tenästelevää katsojaa vastaan seisomaan, haukahteli muutamia kertoja ja kypälällään taputteli hänen taskuaan. Tämä miellytti yleisöä, joka siitä sai aihetta nauruun ja leikinlaskuun. "Aika veitikka tuo koira, se tietää kenellä on lihava kukkaro." — "No, mies, anna vain koiralle lantti. Kyllä sinun kannattaa, kun olet saanut periä rikkaan setäsi." Ja lähti kuin lähtikin raha. Koko tämän ajan Vitalis viulullaan soitteli iloisia säveleitä pitäen silmällä Capin kulkua. Ja sitten Capi palasi isäntänsä luo ylpeänä kantaen täysinäistä rahalipasta.

Nyt oli Joli-Coeurin ja minun vuoroni astua näyttämölle.

"Kunnioitettavat naiset ja hyvät herrat", puhui Vitalis, viulu toisessa kädessä, toisessa käyrä. "Nyt tulee hupainen huvinäytelmä nimeltä Herra Joli-Coeurin palvelija, eli tyhmempi näistä kahdesta ei ole se, jota luulisi. Minunlaiseni mies ei alennu edeltäpäin ylistelemään näyttelmiään eikä näyttelijöitään, minä sanon vain: avatkaa silmänne, avatkaa korvanne ja pitäkää kätenne valmiina taputtelemaan!"

Tämä ihastuttava huvinäytelmä oli itse asiassa ainoastaan pantomiimi eli sellainen näytelmä, jota näytellään osottelemalla, puhumatta sanaakaan. Ja niinhän piti ollakin tietysti, kun ei kumpikaan pääosan näyttelijä, Joli-Coeur eikä Capi, osannut puhua, ja kolmas, joka olin minä, ei olisi kyennyt saamaan sanaa suustaan. Mutta näytelmän kuluessa Vitalis muutamain sanoin selitti näytelmän tapaukset, jotta yleisön oli helpompi ymmärtää. Niin hän sotilaan tavoin ilmoitti englantilaisen kenraalin, Joli-Coeurin tulon. Tämä kenraali, sanoi hän, oli saavuttanut arvonsa ja rikkautensa Intian sodassa. Tähän päivään asti kenraali Joli-Coeurilla oli ollut vain yksi palvelija, Capi, mutta nyt hän tahtoi palvelijakseen ihmisen, kun hänellä oli varoja näin ylellisesti elämään: eläimet olivat tarpeeksi kuin olleet ihmisten orjia, nyt oli aika vaihtaa osia...

Odotellessaan tämän palvelijan tuloa herra Joli-Coeur asteli edestakaisin poltellen sikaria. Teidän olisi pitänyt nähdä hänet, kun hän puhalteli savuja yleisölle vasten silmiä!

Kenraali alkoi jo tuskastua odottamiseen ja mulkoili silmillään aivan kuin ihminen suutuksissaan; hän

murti suutaan ja polki jalkaa. Kolmannella jalan polkaisulla minun piti astua näyttämölle Capin taluttamana. Jos minä olisin sattunut unhottamaan, niin kyllä koira olisi muistanut. Määrätynä hetkenä se ojensi minulle kypälänsä ja talutti minut kenraalin luo. Herra kenraali nähdessään minut kohotti tyytymättömänä kätensä. Mitä? Tuollainen palvelija hänelle! Sitten hän katseli minua kiireestä kantapäähän, nostellen olkapäitään. Hän oli niin hullunkurisen näköinen, että koko yleisö purskahti nauramaan: jokainen ymmärsi, että hän piti minua pöllöpäänä.

Näytelmä oli laadittu osottamaan tätä tyhmyyttä kaikissa muodoissa. Joka näytelmässä minun oli tehtävä uusia tyhmyyksiä, jotavastoin Joli-Coeur sai tilaisuuden osottaa älyään ja taitoaan.

Tarkasteltuaan minua kotvan aikaa herra kenraalin kävi sääliksi minua ja hän käski kattaa minulle pöydän.

"Herra kenraali arvelee", selitti Vitalis, "että kun tämä poika saa syödä, niin hän ei sitten enää ole niin tyhmä. No, saadaanhan nähdä."

Ja minä istuin pienen pöydän ääreen, johon oli pantu ruokaa ja pieni liina lautaselleni. Mitä tällä liinalla? — Capi neuvoi, että minun tuli sitä käyttää. Tuumittuani hyvän aikaa minä niistin siihen nenäni. Ja sillekö herra kenraali nauroi, ja Capi hämmästyi niin tyhmyyttäni, että kaatui selälleen, sääret ilmaan... Huomattuani, että olen erehtynyt, katselin uudestaan liinaa, tuumiskellen miten sitä pitäisi käyttää. Minä käärin liinan kokoon ja sidoin kaulaani huiviksi. Kenraali uudestaan nauramaan ja Capi selälleen. Ja niin edespäin, kunnes kenraali suuttuneena tempasi minulta tuolin ja istahti syömään aterian, joka minulle oli määrätty, ja kenraali totta tosiaan osasi käyttää liinaa! Sulavilla liikkeillä hän pisti liinan nurkan takkinsa napinläpeen ja levitti liinan polvilleen. Ja kuinka sievästi hän taittoi leipää ja tyhjensi lasinsa! Ja syötyään hän tahtoi hammastikun ja kaiveli hampaitaan. Käsiä taputettiin joka taholla, ja näytäntö loppui myrskyisillä suosionosoituksilla. — Miten viisas tuo apina oli! Ja miten tuo poika oli tyhmä!

Majapaikkaan palatessamme Vitalis minua kiitti, ja minä olin sen verran näyttelijä, että olin ylpeä tästä kiitoksesta.

VII.

Signor Vitaliksen näyttelijät olivat kieltämättä taitavia, mutta heidän alansa oli hyvin rajoitettu. Kun oli annettu kolme tai neljä näytäntöä, niin koko ohjelma oli tunnettu. Senvuoksi ei voitu viipyä kauan yhdessä paikassa. Oltuamme kolme päivää Usselissa meidän piti taas lähteä taipaleelle.

"Mihin nyt menemme?" — "Tunnetko sinä maita?" — "En." — "No minkävuoksi sitten kysyt?" — "Tietääkseni." — "Mitä tietääksesi?"

Osaamatta mitään vastata katselin äänettömänä tietä, joka aukeni edessämme laaksoon.

"Jos sinulle sanon", jatkoi Vitalis, "että menemme ensin Aurillaciin, sieltä sitten taas Pyreneitten yli, niin mitä siitä viisastut?" — "Tunnetteko te ne maat?" — "En ole siellä koskaan käynyt." — "Ja kuitenkin osaatte sinne?"

Hän katseli minua pitkään, aivan kuin olisi jotakin minusta etsinyt. "Sinä et osaa lukea?" — "En." — "Tiedätkö mikä kirja on?" — "Tiedän. Kun mennään kirkkoon, niin otetaan kirja mukaan. Ja minä olen nähnyt kauniita kirjoja, joissa on kuviakin." — "Kun levähdämme, niin minä sinulle näytän kirjan, jossa on maiden nimiä ja kaikenlaisia tietoja maista. Ihmiset, jotka ovat näissä maissa asuneet tai matkustaneet, ovat panneet kirjaan mitä ovat nähneet tai saaneet tietää. Ja minun ei tarvitse kuin avata kirja ja lukea, niin minä näen maita aivan kuin omilla silmilläni ja saan niistä tietoa aivan kuin minulle kerrottaisiin." — "Onko vaikeakin oppia lukemaan?" kysyin jonkun aikaa nukuttuani mietteissäni. "On vaikea sellaisen, joka on huono-oppinen, ja vielä vaikeampi sen, joka on haluton. Oletko sinä huono-oppinen?" — "En tiedä, mutta kyllä minä haluaisin oppia." — "Hyvä. Kyllähän meillä on aikaa opetella."

Seuraavana päivänä isäntäni otti tieltä laudanpalan, joka sattui olemaan siinä, puoleksi hiekkaan peittyneenä. "Kas tässä kirja, josta saat opetella lukemaan."

Tuoko laudanpalanen kirja? Minä katselin isäntääni, että pilkkaako hän minua. Kun hän näytti vakavalta, niin katselin tarkkaavasti hänen löytöään. Mutta se ei ollut kuin laudanpalanen, käsivarren

pitäinen, kahden kämmenen levyinen sileä lauta, jossa ei ollut minkäänlaisia merkkejä. Miten siitä lukea?

"Sinä tuumaillet!" sanoi Vitalis minulle naurahtaen. — "Te teette minusta pilkkaa", sanoin hänelle. — "En, poikaseni. Pilkka tekee hyvää vallattomalle, mutta joka pilkkaa toisen tietämättömyyttä, on tyhmä. Kunhan päästään tuonne puun luokse, tuolla kaukana, niin saat nähdä, millä tavoin opetan sinua lukemaan tällä laudanpalalla."

Tultuamme puun luo ja laskettuamme laukkumme maahan istahdimme nurmikolle. Joli-Coeur päästyään kahleistaan hyppäsi puuhun, jota vastoin koirat, kun olivat väsyneempiä, asettuivat ympärillemme maata. Vitalis kiskoi laudasta säleitä, vuoli ne sileäpintaisiksi ja katkoi ne sitten nelikulmaisiiin paloihin.

"Näihin minä huomenna kaiverran kirjaimia", sanoi Vitalis, "ja sinä opettelet ne tuntemaan, niin että heti kun näet, voit sanoa kunkin nimen. Ja sitten sinä saat asetella niitä vierekkäin ja muodostella sanoja. Kun opit muodostelemaan sanoja, niin silloin osaat lukeakin."

Pian minulla oli taskut täynnä puupalikoita, joista opettelin kirjaimet, mutta lukemaan oppiminen ei ollut niinkään helppo asia, se kävi hitaasti, ja väliin minua kadutti, että olin halunnut oppia lukemaan. Mielenmasennukseeni ei kuitenkaan ollut synnä laiskuus, vaan itserakkaus. Opettaessaan minulle kirjaimia oli Vitalis päättänyt, että hän opettaa ne Capillekin. Kun koira oli oppinut muistamaan kellonmäärät, niin totta kai se oppii kirjaimetkin. Ja niin me olimme opetelleet yhdessä. Me Capin kanssa olimme siis luokkatovereita. Tietysti se ei voinut nimittää kirjaimia, kun ei osannut puhua, mutta eteensä levitetystä kirjaimista se veti käpälällään aina sen, jonka isäntänsä mainitsi. Alussa minä edistyin nopeammin kuin Capi, minulla oli vilkkaampi ymmärrys, mutta koiralla oli varmempi muisti: minkä se kerran oli oppinut, sitä se ei unhoittanut, eikä se koskaan erehtynyt. Kun minä erehdyin, niin Vitalis oli aina valmis sanomaan: "Capi oppii lukemaan pikemmin kuin Remi." Ja koira heilutti häntänsä iloissaan. Tämä suututti minua, ja koetin panna kaiken tarmoni liikkeelle.

Koiraparan taito päättyikin siihen, että se oppi kirjoittamaan nimensä, niin että kirjain joukosta valitsi nimeensä Tarvittavat neljä kirjainta. Minä jo luin kirjaa.

"No nyt kun olet oppinut lukemaan kirjaa, niin haluatko oppia lukemaan laulujakin?" — "Osaisinko sitten laulaa niinkuin te?" — "Haluaisitko siis laulaa niinkuin minä?" — "En minä voi sillä tavalla laulaa kuin te, mutta haluaisin minä oppia." — "Miellyttääkö sinua minun lauluni?" — "Te teette laulullanne minulle mitä tahdotte. Väliin minua itkettää, väliin tuntuu mieli iloiselta, kun te laulatte. Ja kun te laulatte jotain surullista, niin minä ajatuksissani aina joudun Barberinin talolle, ajattelen äitiä ja näen hänet siellä talossa, vaikka en ymmärrä sanaakaan mitä te laulatte."

Minä näin hänen silmäinsä vettyvän ja tulin hyvin pahoilleni ja pyysin anteeksi, jos jotenkin olin loukannut hänen mieltään.

"Ei, poikaseni", sanoi hän heltyneenä. "Puheesi vain johti mieleeni nuoruuteni ajat, loistoaikani. — Minä opetan sinut laulamaan, ja kun sinä olet tunteellinen, niin sinäkin saat kuulijasi itkemään, sinullekin taputetaan käsiä, sinä saat sen nähdä..." Hän keskeytti yhtäkkiä, ja minä olin ymmärtävinäni, ettei hän tahtonut tästä asiasta sen enempää puhua.

Seuraavana päivänä hän alkoi tätä opetusta varten valmistella opetusvälineitä, joissa oli paljon enemmän työtä kuin kirjaimissa. Ja opetus alkoi pian. Minun täytyy tunnustaa, että tämä oli vaikeampaa kuin lukemaan opetteleminen. Niin kärsivällinen kuin Vitalis olikin koiriaan opettaessaan, hän kuitenkin minulle kiivastui monasti.

"Eläimiä opettaessa voi hillitä itseään, kun tietää, että ne ovat eläimiä, mutta sinä saatat minut ihan raivoon!" Hän nosti kätensä taivasta kohden ja pudotti ne sitten polvilleen, niin että paukahti kovasti. Joli-Coeur, josta oli mieluista matkia kaikkea, mikä näytti hassulle, teki samat liikkeet. Ja kun se melkein aina oli läsnä laulutunneilla, niin se aina harmikseni, heti kun näki minun epäröivän vastatessani, nosti kätensä taivasta kohden ja löi polviinsa, niin että paukahti. "Joli-Coeurkin tekee sinusta pilkkaa", sanoi Vitalis.

Jos olisin uskaltanut, niin olisin sanonut, että se pilkkaa yhtä paljon mestariakin kuin oppilasta, mutta minä kunnioitin isäntääni niin, että tämä vastaus jäi onneksi kesken. Tyydyin siihen, että mutisin hiljaa itsekseni, kun Joli-Coeur huitoi käsiään ja vääntelihe. Vihdoin sain ensimmäiset alkeet päähäni ja osasin laulaa Vitaliksen paperille kirjoittamista nuoteista muutaman laulun. Sinä päivänä hän ei huitonut käsiään, vaan taputti minua poskelle ja selitti, että jos näin jatkuu, niin minusta tulee suuri laulaja.

Tämä oppi ei ollut tietysti niin pian saavutettu. Viikottain, kuukausittain minä tein työtä. Sitäpaitsi ei työntekoni ollut niin säännöllistä kuin koulussa oppilailta. Ainoastaan joutoaikoina isäntäni voi minua opettaa. Meidän oli kuljettava taipaleita, annettava näytäntöjä kaikkialla, missä vähänkin oli toivoa

saada yleisöä, piti harjoittaa koiria ja herra Joli-Coeuriä, piti valmistaa ruokamme, ja kaiken tämän välissä harjoitettiin lukua ja laulua, jos oli aikaa, ja harjoitukset toimitettiin useimmiten pysähtyessämme levähtämään jonkun puun juurelle tai kallion rinteelle, jolloin nurmikko tai tie olivat pöytänäni, jolle levitin puupalikkani.

VIII.

Me olimme kulkeneet jo suuren osan keski-Ranskaa. Matkustustapamme oli hyvin yksinkertainen, kuljimme vain edelleen sattuman mukaan, ja kun eteemme tuli kyläkunta, joka ei näyttänyt kovin kurjalta, niin valmistausimme sinne menemään juhlakulussa. Minä puin koirat, panin lakin Dolcelle, takin Zerbinolle ja Capille siteen silmille, hänen kun oli näyteltävä vanhan vaivaisen osaa. Ja sitten viimeiseksi pakotin Joli-Coeurin ottamaan kenraalin puvun päälleen. Tämä olikin vaikein tehtävä, sillä apina tästä ymmärsi, että nyt hänen oli ruvettava työhön, ja vastusti pukemista minkä voi, ja sitä varten se keksi mitä hassunkurisimpia metkuja esteeksi. Minä kutsuin Capin avukseni, ja silloin saatiin apinan juonet kumotuksi. Kun seurue näin oli juhlallisesti juhlapuvussaan, niin Vitalis otti huilunsa ja me lähdimme hyvässä järjestyksessä kulkemaan kylän läpi. Jos jälkeemme kertyi tarpeeksi suuri joukko uteliaita, niin me pysähdyimme näyttelemään. Mutta jos oli ainoastaan vähän väkeä ja vähän toivoa tuloista, niin jatkoimme matkaamme. Kaupungeissa viivyimme useampia päiviä.

Me emme pysähtyneet pitkään aikaan missään, ennenkuin tulimme Bordeauxiin. Tässä suuressa kaupungissa riitti meille uutta yleisöä pitkäksi aikaa. Sieltä jatkoimme matkamme Pauhin, josta kaupungista minulla on mieluisia muistoja.

Tässä kaupungissa ei tunnu tuulihenkeä juuri koskaan. Ja ymmärrätte, että tämä oli suuri asia meille, kun me siellä olimme koko talven, oleskellen päiväkaudet kaduilla, toreilla ja yleisillä paikoilla. Mutta tämä asia ei suinkaan vaikuttanut, että me sinne jäimme niin kauaksi aikaa, vaan toinen ja vaikuttavampi seikka — tulojen runsaus. Koko talven meillä oli ympärillämme runsaasti lapsiyleisöä, joka ei väsynyt näytäntöihimme.

Suurimmaksi osaksi yleisöimme oli lapsia, englantilaisia, suuria punakoita poikia ja pieniä tyttösiä, joilla oli melkein yhtä suloiset silmät kuin Dolcellakin. Lapset tulivat usein taskut täynnä vehnäsiä, joita he jakoivat Joli-Coeurille, koirille ja minulle.

Kun kevät tuli ja päivät alkoivat lämmetä, niin meidän yleisöimme alkoi harveta, ja usein näytäntöjen jälkeen näki lasten kättelevän Joli-Coeuriä ja Capia. He sanoivat niin hyvästinsä, emmekä heitä enää seuraavana päivänä nähneet. Pian jäimme yksiksemme ja meidänkin piti alkaa hommailla poislähtöä. Ja niin eräänä aamuna olimmekin taas tiellä. Kiertelevä elämämme oli taas alkanut suuren valtateitten varassa.

Pitkät ajat, päivittäin, viikottain astuskelimme, milloin laskeutuen laaksoihin, milloin kohoten kukkuloille, pitäen aina oikealla puolellamme Pyreneitten siintävät vuoriharjanteet, jotka olivat kuin suuria pilvenlonkia.

Sitten eräänä iltana tulimme muutamaan kaupunkiin joka oli joen varrella, keskellä viljavaa tasankoa. Rakennukset olivat tiilikivistä ja suurin osa hyvin rumia, kadut ladotut särmikkäillä kivillä, niin että niillä oli varsin vaikea kulkea matkustajain, jotka olivat astuneet kolme neljä penikulmaa päivässä. Isäntäni sanoi, että olemme tulleet Toulouseen ja että viivymme siellä pitemmän aikaa.

Kuten tavallisesti, oli nytkin ensimmäisenä tehtävänäme seuraavana päivänä hakea paikkoja, joissa oli edullista näytellä. Niitä oli paljonkin. Muutamassa kohtaa oli kaunis, puiden ympäröimä ruohikkotori, josta lähti useampia puistokatuja. Me asetuimme muutamalle tällaiselle puistokadulle. Heti ensimmäisestä näytännöstä alkaen meillä oli lukuisa yleisö. Mutta onnettomuudeksi poliisikonstaapeli, joka piti vahtia tällä kohtaa, katseli meidän asettumistamme kierolla silmällä. En tiedä, oliko hän koirille vihainen, vai häiritsimmekö hänen järjestystään, vai mikä lie syynä ollut, hän käski meidän lähteä paikalta pois. Ehkä meidän asemassamme olisi ollut viisainta luopua kaikesta vastustamisesta, sillä ottelu meidänkaltaisten köyhäin kuljeksijain ja poliisimiesten välillä ei ollut tasaväkistä. Mutta isäntäni ei sitä ajatellut. Vaikka hän ei ollut kuin koirain näyttelijä, vanha ja köyhä, niin hänellä oli rohkeutta, eniten kuitenkin tuntoa oikeuksistaan, niinkuin hän sanoi. Hän oli vakuutettu, ettei hän tehnyt mitään lainvastaista. Hän senvuoksi kieltäytyi tottelemasta poliisikonstaapelia, kun tämä tahtoi meidät karkottaa kadulta.

Kun isäntäni tahtoi karttaa vihastumista, tahi ehkä senvuoksi, että hänen teki mieli pilkata ihmisiä —

niinkuin hän usein teki — hän liioitteli italialaista kohteliaisuutta: olisi luullut hänen olevan erittäin ylhäisten henkilöitten edessä. "Teidän ylhäisyytenne, järjestyksen edustaja", sanoi hän nostaen lakkia ja kumartaen syvään konstaapelille, "voitteko minulle näyttää asetusta, jonka mukaan olisi kiellettyä tällaisten kurjain ilveilijäin harjoittaa halpaa elinkeinoaan tässä yleisellä paikalla?"

Poliisikonstaapeli vastasi, ettei tässä ollut väittelemistä, vaan oli toteltava.

"Niinpä vain", vastasi Vitalis, "ihan niin minäkin ymmärrän. Senpävuoksi minä lupaan taipua määräykseenne heti, kun osotatte, minkä asetuksen nojalla sen annatte."

Sinä päivänä konstaapeli käänsi meille selkensä, ja isäntäni, hattu kädessä ja selkä kumarassa, saattoi häntä hiljaa naureskellen. Mutta seuraavana päivänä tuli konstaapeli, harppasi köysien yli, jotka olivat teatterimme seinänä, ja kiiruhti keskellemme. "Teidän pitää panna kuonokoppa koirillenne", sanoi hän tuimasti Vitalikselle.

"Kuonokoppa koirille!"

"Niin, sitä vaatii ohjesääntö, ja se teidän tulisi tietää."

Me näyttelimme juuri "Parannettua sairasta". Ja kun sitä näyteltiin nyt vasta ensi kerran Toulousessa, niin yleisömmme oli hyvin innoissaan. Konstaapelin tulo senvuoksi herätti nurinaa ja huutoja: "Älkää häiritkö!" — "Antakaa näytellä loppuun!" Mutta Vitalis teki kädellään liikkeen ja sai hiljaisuuden aikaan. Hän otti hatun päästään ja kumarsi niin syvään, että hatunsulat maata pyyhkivät, lähestyi konstaapelia ja vetäytyi kolme askelta taaksepäin kumartaen syvään.

"Teidän ylhäisyytenne, järjestyksen edustaja, tähän sanoitte, että pitää panna kuonokopat koirille, eikö niin?"

"Niin, ja heti."

"Kuonokoppa Capille, Zerbinolle ja Dolcelle", sanoi Vitalis enemmän yleisölle kuin konstaapelille. "Mitä teidän ylhäisyytenne ajatteleekaan! Millä tavoin oppinut lääkäri Capi, jonka koko maailma tuntee, voisi määrätä ulostuttavia lääkkeitä herra Joli-Coeurille, jos mainittu Capi olisi kuonokoppa päässä? Jos se olisi edes joku muu instrumentti, joka paremmin sopii lääkärille hänen ammatissaan!"

Tämä synnytti naurunrähinää yleisössä, josta kuului lasten kirkkaita ääniä ja vanhempain karkeaa naurunhöröytystä. Vitalis tästä rohkaistuneena jatkoi: "Ja miten ihastuttava Dolce, meidän sairaanhoitajattaremme, voisi käyttää kaunopuheisuuttaan ja sulouttaan saadakseen sairaamme taipumaan lääkärinhoitoon, jos Dolcen nenällä olisi moiset laitokset, joita hänen ylhäisyytensä, järjestyksen edustaja, tahtoo siihen asettaa? Minä kysyn kunnioitettavalta yleisöltä ja pyydän sen ratkaisemaan asian."

Ja yleisö vastasi naurulla. Se oli Vitaliksen puolella ja pilkkasi konstaapelia. Yleisöä huvitti varsinkin Joli-Coeur, joka oli asettunut konstaapelin taakse, pannen ristiin käsivartensa niinkuin konstaapelikin ja pään taaksepäin mahtavan näköisenä. Konstaapeli kiihtyneenä Vitaliksen puheesta ja yleisön naurusta pyörähti rutosti ympäri ja samassa huomasi apinan, joka seiso siinä kerskuvan näköisenä. Muutamia sekunteja eläin ja ihminen seisovat vastatusten katsellen toisiaan aivan kuin olisi ollut kysymyksessä: sinä herra, minä herra, kumpi meistä kontin kantaa! Yleisö purskahti yhä kiihkeämmin nauramaan, ja siihen loppui tämä kohtaus.

"Jollei koirillanne huomenna ole kuonokoppaa, niin minä haastan teidät oikeuteen."

"Siis huomiseen, hyvä herra, jääkää hyvästi!" Ja kun konstaapeli poistui pitkin askelin, niin Vitalis seiso syvään kumartuneena suurta kunnioitusta osottaen. Ja sitten jatkui näytelmä.

Kun illalla isäntäni ei näyttänyt välittävän asiasta mitään, niin minä muistutin häntä, huomauttaen, että kuonokopat olisi ajoissa ostettava, että koirat tottuisivat niihin. "Ole huoletti. Kyllä minä asian hoidan niin, että konstaapeli ei voi minua oikeuteen saattaa, ja samalla niin, ettei minun tarvitse rääkätä koiriani. Toisekseen toimitan niin, että yleisöllä on hauska. Konstaapelin avulla sillä tavoin saamme tuottavia näytäntöjä. Hän näyttää hullunkurista osaa kappaleessa, jonka hänelle valmistan. Siitä on vaihtelua näytöksiamme, ja itsekin saamme vähän nauraa. Senvuoksi huomenna sinä menet yksin Joli-Coeurin kanssa, asetat köydet ja soitat muutamia kappaleita harpullasi. Kun on tarpeeksi kokoontunut yleisöä ja konstaapeli tullut, silloin saavun minä. Ja silloin myöskin huvinäytelmä alkaa."

Minä tein työtä käskettyä. Muutamia säveliä soitettuani harpullani juoksi väkeä joka suunnalta. Näinä viime aikoina ja varsinkin tässä kaupungissa isäntäni oli minua opettanut harpulla soittamaan, ja muutamia kappaleita soittelinkin jo melko hyvin. Erittäin muuan pieni italialainen laulu, jota minä harpun säestyksellä lauloin, miellytti yleisöä, joka taputti minulle aina käsiään. Minä olin siis jo

monipuolinen taiteilija ja senvuoksi taipuisa uskomaan, että kun seurueellamme oli menestystä, niin se oli minun ansiotani. Mutta tänä päivänä oli hyvä syy uskoa, että väki ei rynnännyt näytäntöpaikalle tuon laulun vuoksi. Eiliset ihmiset tulivat ystävineen uteliaina katsomaan, millä tavoin vanha italialainen suoriutuu vihollisestaan konstaapelista. Kun Vitalis oli sanonut: "Siis huomiseen, hyvä herra", niin kaikki ihmiset olivat ymmärtäneet, että tänään syntyy suuri näytäntö, jossa saa nauraa konstaapelille. Ihmiset nähdessään minut Joli-Coeurin kanssa kyselivät, eikö italialainen tulekaan.

"Hän tulee pian."

Ja minä jatkoin lauluani.

Poliisikonstaapeli saapui pian paikalle. Joli-Coeur huomasi hänet ensiksi ja pani heti kädet puuskaan, pään nojasi taaksepäin ja alkoi kävellä minun ympärilläni edestakaisin jäykkänä selkäkenossa ja hyvin naurettavan arvokkaana.

Yleisö purskahti nauramaan ja taputti käsiään hurjasti. Konstaapeli joutui hämilleen ja katseli minua julmin silmin. He tietysti vain yllytti yleisön hilpeyttä. Olin levoton, miten tässä lopuksikin käy. Silloin kun Vitalis oli läsnä, tunsin varmuutta, mutta nyt olin yksin enkä tiennyt mitä vastata, jos hän kävisi kyselemään. Hän näytti olevan kiihtynyt ja vihanvimmassa. Hän kuljeskeli edestakaisin köyden luona ja ohimennessään katseli minua olkansa yli. Se mielestäni ennusti huonoa loppua. Joli-Coeur, joka ei ymmärtänyt miten vaarallinen asemamme oli, käveli edestakaisin niinkuin konstaapelikin ja katseli minua olkansa yli niin hassusti, että yleisö nauroi. Minua pelotti, että konstaapeli siitä suuttuu raivoihinsa, ja käskin Joli-Coeuriä luokseni, mutta se ei totellut minua, vaan lähti juoksemaan, kun minä rupesin sitä ottamaan kiinni. Konstaapeli vihanvimmoissaan luuli, että minä vain yllytin apinaa, harppasi köysien yli, oli parilla askeleella luonani ja löi minua korvalle, niin että kaaduin. Kun olin taas jaloillani, näin Vitaliksen pitelemässä konstaapelia kädestä.

"Minä kiellän teitä lyömästä tätä lasta!" sanoi hän. "Te olette tehnyt laittomuutta."

Konstaapeli koetti kiskoa kättään irti, mutta Vitalis puristi sitä kovemmin. Muutamia sekunteja miehet katselivat toisiaan silmästä silmään. Konstaapeli oli raivoissaan, isäntäni oli mahtavan ja ylpeän näköinen; hänen kaunis valkotukkainen päänsä oli pystyssä, ja hänen muodollaan näkyi itsensähillitsemistä ja käskeväisyyttä. Minusta näytti, että konstaapelinkin olisi pitänyt painua maahan tämän mahtavuuden edessä. Mutta siinä hän seiso. Rajulla liikkeellä hän tempasi kätensä irti, tarttui isäntääni niskasta kiinni, ja töykkäsi häntä menemään edellään. Vitalis kompastui, mutta hypähti vikkellästi pystyyn ja tarttui konstaapelin käteen.

Isäntäni oli vikkellä vanhus, mutta kuitenkin vanhus, jotavastoin konstaapeli oli vielä nuori, voimakas, niin että heidän ottelunsa ei olisi kauan kestänyt, mutta tappelua ei syntynytkään.

"Mitä te tarkoitatte?" kysyi Vitalis.

"Minä vangitsen teidät, seuratkaa minua vahtikonttoriin."

"Minkävuoksi löitte tätä poikaa?"

"Ei sanaakaan, seuratkaa vain minua."

Vitalis kääntyi minuun. "Mene ravintolaan, ole siellä koirain kanssa. Minä toimitan sinulle tiedon."

Hän ei saanut sen enempää sanotuksi, kun konstaapeli lähti häntä viemään. Tämä näytelmä, jonka isäntäni oli ajatellut huvinäytelmäksi, loppui näin surullisesti.

Minä nyt huomasin, että koirilla oli kuonokoppa, mutta ei raudasta. Turvan ympärille oli sidottu silkkinauha, jossa oli tupsuja. Nämä olivat koiranpäitsiä, joita teatterissa käytetään, ja Vitalis oli varustanut näin koirat kepposta varten, jonka hän aikoi tehdä konstaapelille.

Yleisö oli hajaantunut, ainoastaan muutamia oli jäänyt jäljelle, jotka väittelivät, kumpiko, Vitalis vai konstaapeli, oli väärässä. "Paha juttu", sanoi heistä muuan, "ukko ei pääse vankeudesta, kun hän vastusti poliisia."

Minä palasin majapaikkaan hyvin levottomana.

Milloinkahan näemme toisemme? Oli puhuttu vankeudesta. Kuinkahan kauan se kestää? Mitä minä tekisin sillä aikaa? Miten eläisin? Isäntäni ei ollut saanut aikaa antaa minulle rahaa. Minulla ei ollut kuin muutamia pennejä. Miten voin niillä saada ruokaa itselleni, apinalle ja koirille?

Sillä tavoin kului kaksi päivää, ja minä olin huolissani, uskaltamatta mennä majapaikan pihaa

ulommas. Joli-Coeur ja koirat näyttivät olevan hyvin levottomia. Vihdoin kolmantena päivänä muuan mies toi minulle kirjeen Vitalikselta. Kirjeessä hän kertoi, että häntä pidetään vankeudessa ja lauantaina viedään oikeuteen, jossa häntä syytetään järjestyksenvalvojan vastustamisesta ja väkivaltaisuuden harjoittamisesta tätä vastaan.

"Antautuessani vihani valtaan", jatkoi hän, "olen tehnyt hairauksen, jonka saan maksaa kalliisti. Mutta nyt on myöhäistä sitä katua. Tule oikeuteen, siellä saat oppia jotakin."

Sitten hän neuvoi, miten minun oli meneteltävä, ja hän lopetti kirjeensä syleillen minua ja pyytäen hyväilemään Capia, Joli-Coeuriä, Dolcea ja Zerbinoa hänen puolestaan.

Kun minä luin kirjettä, niin Capi oli jalkaini välissä ja haisteli kirjettä heiluttaen häntäänsä, osottaen siten, että tiesi mistä kirje oli, hän kun hajusta tunsu, että se oli kulkenut hänen isäntänsä hyppysten läpi. Ja nyt ensi kerran kolmeen päivään koira osotti ilon merkkejä.

Oikeuden istunto alkoi lauantaina kymmenen aikana. Minä menin sinne jo yhdeksän aikana ja olin ensimmäinen. Vähitellen sali täyttyi, ja kuulijoista tunsin useita niiksi, jotka olivat olleet läsnä tuossa kohtauksessa, joka isännälläni oli poliisin kanssa. Minulla ei ollut mitään tietoa korkeasta oikeudesta eikä tuomioistuimesta, vaan vaistomaisesti pelkäsin kauheasti: minusta tuntui, että vaikka olisin kysymys isännästäni eikä minusta, niin minä kuitenkin olin vaarassa. Vetäydyin uunin taakse ja puristausin seinää vasten niin pieneksi kuin mahdollista.

Ensin tuomittiin muita, sellaisia miehiä, jotka olivat varustaneet tai tapelleet ja jotka kaikki sanoivat olevansa syyttömiä ja jotka kaikki kuitenkin tuomittiin. Vihdoin Vitalis tuotiin sisään. Minä en tiedä, mitä sanottiin ensin, mitä häneltä kysyttiin ja mitä hän vastasi; olin niin kiihdyksissäni, että en kuullut, vielä vähemmän ymmärsin. Enkä minä kuunnellutkaan, minä vain katselin. Katselin isäntääni, joka seisoi siinä häpeissään ja huolestuneena, pitkä valkoinen tukka valuen harteille. Katselin tuomaria, joka häneltä kyseli.

"Te siis tunnustatte pieksäneenne konstaapelia, joka teidät vangitsi?"

"En ole pieksänyt, herra tuomari, vaan ainoastaan kerran lyönyt, kun minä tullessani paikalle, missä meidän piti näytellä, näin poliisikonstaapelin sivaltavan korvalle lasta, joka oli seuralaisenani."

"Onko se lapsi teidän?"

"Ei, herra tuomari. Mutta minä rakastan häntä aivan kuin omaa poikaani. Ja senvuoksi minä vihastuin, kun näin poikaa lyötävän, ja tartuin poliisikonstaapelin käteen estääkseni häntä enää lyömästä."

"Te olette lyönyt poliisikonstaapelia?"

"Niin, kun hän tarttui minua kurkusta, niin unohdin, että hän oli poliisikonstaapeli, ja aivan vaistomaisesti, tietämättäni löin kiihdyksissäni."

"Teidän iällänne ei pitäisi joutua niin vihansa valtaan."

"Ei pitäisi, mutta paha kyllä ei aina tule tehdyksi niinkuin pitäisi, sen nyt huomaa."

Tämän jälkeen kuulusteltiin poliisikonstaapelia, joka kertoi asian, miten se oli tapahtunut, mutta ei välittänyt siitä niin paljoa, että häntä oli lyöty, kuin siitä, että oli pilkattu hänen persoonaansa, ääntään ja liikkeitään. Tämän kuulustelun aikana Vitalis katseli ympärilleen saliin. Minä ymmärsin, että hän katseli minua. Minä senvuoksi tulin suojapaikastani ja pujottelin uteliaan väkijoukon läpi etumaiseen riviin. Kun Vitalis huomasi minut, niin hänen kasvonsa kirkastuivat. Minä tunsin, että hän oli hyvillään nähdessään minut, ja minulla vastoin tahtoani tunkeusi kyynel silmiin.

"Teillä ei ole muuta sanottavaa puolustukseksenne?" kysyi vihdoin tuomari.

"Omasta puolestani minulla ei ole mitään lisättävää, mutta lapsen puolesta, jota rakastan ja joka jää yksikseen, hänen puolestaan minä pyydän oikeutta armahtavaisuuteen, niin ettei meitä tuomittaisi erillemme kuin niin lyhyeksi aikaa kuin mahdollista."

Minä luulin, että isäntäni lasketaan vapauteen, mutta niinpä ei käynytäkään. Tuomari puheli toisten oikeudenjäsenten kanssa vähän aikaa ja sitten juhlallisella äänellä julisti, että Vitalis poliisikonstaapelin solvaamisesta ja harjoittamastaan väkivallasta tätä vastaan tuomitaan kahdeksi kuukaudeksi vankeuteen ja sadan markan sakkoon.

Kahdeksi kuukaudeksi vankeuteen! Kyynelteni läpi näin avautuvan oven, josta Vitalis oli tullut. Vitalis seurasi vartijaa, ja ovi taas sulkeutui. Kahden kuukauden ero. Minne mennä?

IX.

Palatessani majapaikkaamme, sydän suruisena ja silmät punaisina, tapasin pihalla majapaikan isännän, joka katseli minua pitkään. Minä yritin hänen ohitsensa katsomaan koiria, mutta hän pysähdytti minut.

"No, mitenkäs kävi isäntäsi?" hän kysyi. — "Hänet tuomittiin." — "Kuinka kauaksi aikaa?" — "Kahdeksi kuukaudeksi vankeuteen." — "Ja mitä sinä aiot tehdä sillä aikaa?" — "En tiedä, hyvä herra." — "Etkö tiedä? Onko sinulla rahaa itsesi ja eläintesi ruokaan?" — "Ei ole." — "Kyllä sinä kylissä saat ansiota elättääksesi henkesi," — "Mutta missä isäntäni minut sitten vankeudesta päästyään tapaa?"

"No sinä päivänä sinä palaat tänne, ja tuon kahden kuukauden ajan kiertelet ympäristössä ja kylpypaikoissa. Siellä on raha-ansiota yllinkyllin."

Laitettuani laukkuni kuntoon ja otettuani koirat ja apinan lähdin ravintolasta. Isäntä oli portilla katsomassa. Ja minulla oli kiire päästä kaupungista, sillä koirillani ei ollut kuonokoppaa. Mitä sanoisin, jos minut tapaisi joku poliisikonstaapeli? Että minulla ei ole rahaa ostaa kuonokoppia. Se olisi ollut totta, sillä minulla tosiaan ei ole ollut kuin viisikymmentäviisi penniä, ja se summa ei olisi riittänyt tällaisiin varustuksiin. Eikö minutkin vangittaisi vuorostani? Ja mihin silloin joutuisivat koirat ja apina? Minusta oli tullut joukon johtaja, perheen päämies, minusta orvosta raukasta, ja minä tunsin vastuunalaisuutta.

Kulkiessamme koirat tähystelivät minua tavalla, joka ei kaivannut sanoja: niiden oli nälkä. Apina, joka istui laukullani, nyki minua vähänväliä korvasta, ja kun minä katsoin sitä, niin se hieroi vatsaansa. Sen liikkeen ymmärsin yhtä hyvin kuin koirain katseen. Minä puolestani myöskin olisin puhellut nälkästäni, sillä en ollut syönyt päivällistä, mutta mitä hyötyä siitä olisi ollut. Varani eivät sallineet Hyödä enemmän kuin kerran päivässä.

Kiirehtiessäni kaupungista, päästäkseni joutumasta tekemisiin poliisin kanssa, minulla ei ollut aikaa miettiä minne tiet veivät. En ajatellut muuta kuin päästä Toulousesta niin pian kuin suinkin, sama se minne. Minulle ei ollut toinen seutu toista tärkeämpi, kaikkialla minulta vaadittaisiin rahaa ruuasta ja asunnosta. Kysymys asunnosta ei ollut niinkään tärkeä, nyt kun oli lämmin vuodenaika, niin että voimme nukkua paljaan taivaan alla, jonkun pensaan juurella tai seinän vierellä. Mutta mitä syödä? Luulen, että me kuljimme pari tuntia ennenkuin uskalsin pysähtyä, ja tällä aikaa koirat minua tähystelivät yhä rukoilevammasti ja apina nyki minua korvasta hieroen vatsaansa yhä kovemmin. Vihdoin luulin olevani niin kaukana Toulousesta, ettei enää tarvitsisi mitään pelätä, tai ainakin niin kaukana, että voin sanoa huomenna varustavani koirani kuonokopalla, jos sitä vaadittaisiin, ja minä menin ensimmäiseen leipuripuotiin, minkä tapasin, ostin puolentoista naulan leivän, joka maksoi 40 penniä.

Koirat hyppivät iloisina ympärilläni, ja apina veti minua tukasta äännellen hyvillään. Me emme menneet kovin kauas. Kun tapasimme ensimmäisen puun tien varressa, asetin harppuni sitä vasten ja heittäysin pitkäksi ruohikkoon. Koirat istahtivat vastapäätäni, Capi keskelle, toiselle puolen Zerbino ja toiselle Dolce. Ja Joli-Coeur, joka ei ollut uuvuksissa, seisoi kahdella jalalla valmiina ahmimaan palat, joita sille oli tuleva. Olipa hupainen tehtävä leivän leikkaaminen. Jaoin sen viiteen yhtä suureen osaan, ja ettei mitään hukkaan joutuisi, jaoin osat pieninä viipaleina. Joli-Coeur, joka tarvitsi vähimmän ruokaa, oli hyvin tyytyväinen jakoon, ja se oli jo kylläinen, kun meillä muilla oli vielä kiljuva nälkä. Sen osasta otin kolme palasta, jotka pistin laukkuuni antaakseni ne sittemmin koirille, ja kun vielä jäi neljä palasta, niin söimme ne jälkiruokana. Minusta oli nyt sopiva tilaisuus lausua muutama sana tovereilleni. Minä tietysti pidin itseni heidän päällikkönään, mutta en mielestäni ollut niin paljoa heitä ylevämpi, että olisin voinut jättää selittämättä, miten arveluttava asemamme nyt oli. Capi nähtävästikin oli ymmärtänyt aikomukseni, sillä se katsoi minuun tarkkaavasti viisailla, lempeillä silmillään.

"Niin, Capi", sanoin, "niin, ystäväni Dolce, Zerbino ja Joli-Coeur, rakkaat toverini, minulla on teille ikävä uutinen kerrottavana: isäntämme on meistä erotettu kahden kuukauden ajaksi."

"Hauh!" sanoi Capi.

"Se on varsin ikävää hänelle ja ikävää meille. Hän meitä elätti, ja hänen poissa ollessaan olemme varsin pelottavassa asemassa. Meillä ei ole rahaa."

Capi ymmärsi tämän sanan täydellisesti ja nousi seisomaan takajaloilleen aivan niinkuin teki kiertäessään "kunnioitettavan yleisön" edessä.

"Sinä arvelet, että meidän on annettava näytäntöjä", jatkoin minä. "Se tosiaan on hyvä neuvo, mutta saammeko tuloja? Siinä se on kysymys. Minä ilmoitan teille, ettei meillä ole kuin viisitoista penniä kaikkiaan. Senvuoksi on supistettava vatsan vaatimuksia. Kun nyt asiat ovat näin, niin uskallan toivoa,

että te ymmärrätte tilamme ja panette viisautenne ja kaiken taitonne liikkeelle seuramme hyväksi. Minä vaadin teiltä tottelevaisuutta, varovaisuutta ja rohkeutta. Luottakaa minuun, niinkuin minäkin luotan teihin."

Minä en uskalla sanoa, ymmärsivätkö toverini koko puheeni, mutta varma olen, että ne ymmärsivät sen pääasiassa. Isäntämme poissaolosta ne ymmärsivät, että jotakin vakavaa oli tapahtunut, ja odottivat minulta selitystä. Jolleivät ymmärtäneetkään, mitä niille sanoin, olivat ne tyydyttyjä käytöksestäni niitä kohtaan ja osottivat tyytyväisyyttään tarkkaavaisuudellaan.

Kun minä puhun niiden tarkkaavaisuudesta, niin puhun silloin ainoastaan koirista, sillä Joli-Coeurin oli mahdotonta pitää huomiotaan kauan kiinnitettynä yhteen asiaan. Puheeni alussa se näytti olevan hyvin huvitettu siitä, mutta montakaan kymmentä sanaa en ollut lausunut, kun se hypähti puun oksalle ja siellä sitten huvittelihe viskautumalla oksalta oksalle. Jos Capi olisi minua kohdellut näin välinpitämättömästi, niin se olisi minua kovin loukannut, mutta Joli-Coeurin käytös ei minua ollenkaan hämmästyttänyt. Sellainen se oli, ajattelematon ja ymmärtämätön, ja oikeastaan oli luonnollista, että sitä halutti hieman huvitella. Minä tunnustan, että mielelläni olisin tehnyt samoin kuin sekin ja sydämen halulla kiipeillyt, mutta virkani arvokkaisuus ei sallinut minun ruveta tällä tavoin huvittelemaan.

Hetkisen aikaa levätyämme annoin lähtömerkin: meidän oli ansaittava yösjamme, ja kaikessa tapauksessa huomispäivän ateria, jos, kuten oli luultava, me säästämme varojamme makaamalla taivasalla. Tunnin ajan kuljettuamme tulimme muutaman kylän näkyville, jossa arvelin voivani toteuttaa aikeeni. Kaukaa se näytti sangen mitättömältä, ja hyvin vähän oli siis toivoa suurista tuloista, mutta sepä ei rohkeuttani masentanutkaan. En ollut vaativa, ja tuumailin, että kuta pienempi kylä, sitä vähemmän pelkoa, että tapaamme poliisikonstaapelia.

Minä puin näyttelijäni, ja niin kauniissa järjestyksessä kuin suinkin astuimme kylään. Vahinko, että meillä ei ollut Vitaliksen huilua eikä hänen uljuuttaan, joka aina veti huomion puoleensa. Minulla ei ollut hänen kookasta vartaloaan eikä uljasta muotoaan, päinvastoin olin hyvin pieni, ja minun kasvoillani näkyi paremminkin levottomuus kuin varmuus. Minä katselin kahtapuolta, että minkälaisen vaikutuksen tulomme tekee. Mutta kovinkaan lupaavalta ei näyttänyt; siellä täällä joku kohotti päätään, laski taas, eikä kukaan seurannut meitä.

Tultuani muutamalle vaahterain ympäröimälle torille tartuin harppuuni ja aloin soittaa valssia. Soitto oli iloista, sormeni keveät, mutta sydämeni oli suruinen; minusta tuntui, kuin olisi ollut kivitaakka hartioillani. Käskin Zerbinon ja Dolcen tanssimaan valssia. Ne tottelivat heti ja rupesivat pyörimään tahdin mukaan. Mutta ei kukaan välittänyt meistä, vaikka talojen portailla seisoskeli vaimoja, toiset kutoen sukkaa, toiset puhellen keskenään. Minä soitin soittamistani, ja Zerbinon ja Dolcen tanssivat. Ehkäpä joku vielä päättää tulla luoksemme, ja kun kerran vain tulee yksi, niin sitten tulee toinenkin, pian on puolikymmentä ja sitten puolisataa.

Turhaan soitin ja turhaan koirat tanssivat. Ihmiset pysyivät loitolla, eivät edes katsoneet meihin päinkään. Nämä ihmiset eivät ehkä suosi tanssia, se näytti hyvin luultavalta kaikesta päättäen. Minä komensin Zerbinon ja Dolcen maata ja rupesin laulamaan, enkä ikinäni varmaankaan ole laulanut sellaisella innolla.

En ollut vielä saanut montakaan säettä päätetyksi, kun näin muutaman miehen tulevan meitä kohden. Vihdoinkin! Minä lauloin vielä innokkaammin. "Hei!" huusi mies. "Mitä sinä teet, vekara?"

Minä keskeytin lauluni hämmästyneenä tästä kysymyksestä ja jäin katsomaan, kun hän lähestyi meitä suu auki.

"Vastaatko, vai?" — "Mutta näettehän, hyvä herra, mitä minä teen. Minähän laulan." — "Onko sinulla lupa laulaa meidän kuntamme alueella?" — "Ei." — "No laputa sitten matkoihisi, jollet halua, että toimitan sinut oikeuteen." — "Mutta hyvä herra..." — "Korjaa luusi, kerjäläinen!"

Se oli kylän poliisikonstaapeli. Pyörähdin ympäri ja lähdin samaa tietä, jota olin tullutkin. Viidessä minuutissa olin puikkinut tieheni tästä kylmästä kylästä. Koirat seurasivat minua allapäin ja surullisina. Ne varmaankin älyivät, että meitä oli kova onni kohdannut.

Kun olimme päässeet niin kauas, ettei meillä ollut enää pelkoa poliisin tulosta, tein kädelläni merkin, ja heti kolme koiraani asettui ympärilleni, Capi keskelle, silmät tiukasti kiintyneinä minuun. Oli nyt aika antaa heille selitys, jota he odottivat.

"Kun meillä ei ollut lupaa esiintyä, niin meidät karkotettiin." — "Mitäs nyt?" kysyi Capi kallistaen päätään.

"Nyt käymme maata paljaan taivaan alle, sama se mihin, ja iltasta syömättä."

Ilma oli kaunis ja lämmin, ei ollut hätäkään maata paljaan taivaan alla. Ei tarvinnut muusta huolta pitää kuin asettua sellaiseen paikkaan, mihin eivät sudet pääse, jos niitä olisi seutuvilla. Ei ollut siis muuta kuin astua tietä niin kauas, että tavataan sopiva paikka. Ja me astuimme, kilometrin kilometritä. Laskevan auringon viimeiset säteet olivat jo kadonneet taivaalta, mutta me emme vieläkään olleet tavanneet sopivaa paikkaa. Lopuksi ei auttanut muu kuin ruveta siihen, missä olimme. Ja me pysähdyimme muutamaan metsään, missä oli siellä täällä alastomia aukkoja, joiden keskellä kohosi kalliolohkareita. Seutu oli hyvin synkkä ja autio, mutta meillä ei ollut parempaa valittavissa, ja minä arvelin, että kallioiden välissä me olemme yö kylmältä suojassa.

Me poikkiesimme tieltä kallioiden väliin, ja pian huomasin muutaman kallion, jonka juurella oli luolan tapainen. Tähän onkaloon oli tuuli ajanut vuoteeksi kuivuneita havunneulasia. Parempaa suojapaikkaa, jossa oli vuoteet ja katot, emme olisi voineet toivoakaan. Meiltä ei puuttunut muuta kuin leipäpala illalliseksemme, mutta parasta oli koettaa olla sitä ajattelematta, ja ruokaa se on unikin. Ennen maatamenoa sanoin Capille, että hänen tuli olla vartijanamme. Ja koira asettuikin ulkopuolelle vahtipaikalle, jotta minä saatoin olla aivan huoletti, ettei kukaan meitä voisi lähestyä niin, etten saisi siitä tietoa edeltäpäin. Mutta vaikka olinkin siitä varma, niin en kuitenkaan päässyt uneen heti, kun heittäysin maata havunneulavuoteelle, Joli-Coeur vieressäni takkini povessa, Zerbino ja Dolce makaamassa jaloissani. Olin väsynyt, vielä enemmän levoton. Tämä ensimmäinen matkapäivä oli ollut hyvin huono-onninen. Minkähänlainen on huomispäivä? Nälkä ja jano oli, eikä ollut rahaa kuin viisitoista penniä. Vaikka miten niitä olisin pyöritellyt taskussani, eivät ne siitä lisääntyneet: yksi, kaksi, kolme — siihen aina laskemiseni pysähtyi. Miten voin elättää joukkoni, miten voin itse tulla toimeen, jollen seuraavana päivänä saisi tilaisuutta antamaan näytöksiä enkä lupaa laulamaan? Pitikö meidän kuolla nälkään metsään, louhen alle?

Pyöritellessäni mielessäni näitä kysymyksiä katselin tähtiä, jotka tuikkivat himmeällä taivaalla. Ei tuntunut tuulen henkäystäkään. Syvä hiljaisuus, ei kuulu lehden kahinaakaan, ei linnun piipitystä, ei tieltä kärryjen kolinaa. Autiota niin kauas kuin silmä kantoi. Miten yksinämme olimme, hyljätyitä!

Kuuma kyynel herahti silmääni, ja yhtäkkiä purskahdin itkemään: Barberinin emäntä raukka! Vitalis raukka! Minä heittäysin suulleni ja vuodatin kyyneleet käsiini voimatta hillitä itkuaani. Samassa tunsin henkäyksen tukassani. Minä käännyn rivakasti katsomaan, ja suuri pehmoinen kieli nuoleksi kasvojani. Capi oli kuullut minun itkevän ja tullut minua lohduttamaan, niinkuin teki ollessani ensi yötä Vitaliksen matkassa. Minä tartuin sitä kaulaan kaksin käsin, se päästi pari kolme valittavaa ääntä; minusta näytti, että se itki minun kanssani.

Kun seuraavana päivänä heräsin, istui Capi vieressäni katsellen minua; linnut visertelivät metsässä, kaukaa kuului kirkonkellon ääni, aurinko paistoi korkealta taivaalta lämpöisesti, vahvistaen ruumista ja sielua. Pian olimme valmiit taipaleelle ja suuntasimme kulkumme sinne, mistä kuului kirkonkellon ääni. Siellä varmaan oli kylä ja siinä varmaankin oli leipuri. Kun on pannut maata eineettä ja iltasetta, niin nälkä tuntuu pian seuraavana päivänä. Päätökseni oli tehty: panen viimeiset rahani menemään, ja sittenpä hän näemme mitä on tehtävä. Kylään tullessamme minun ei tarvinnut kysyä missä oli leipuri; sen nenämme neuvoi, minulla oli melkein yhtä tarkka vainu kuin koirillani tuntemaan tuoreen leivän makean hajun. Vähillä rahoillani ei saatu leipää kuin pieni pala henkeen, ja me olimme pian eineemme syöneet.

Nyt oli aika tullut koettaa saada ansiota. Ja sen vuoksi lähdin kuljeksimaan kylälle ja katselemaan, missä olisi edullinen paikka näytäntöä varten, ja samalla tutkimaan ihmisten muotoja koettaakseni niistä päättää, ovatko meille ystäviä vai vihollisia. Aikomukseni ei ollut antaa näytäntöä heti suorastaan, sillä nyt ei ollut sopiva aika, vaan tutkia seutua ja valita paras paikka ja sitten puolenpäivän aikaan tulla tälle paikalle koettamaan onnea.

Minä olin näihin tuumiini vaipuneena, kun kuulin takaani huutoa. Käännyn sukkelasti katsomaan ja näin Zerbiron tulevan, vanha vaimo jäljessä. Pian ymmärsin mitä tämä merkitsi. Zerbino oli käyttänyt hyväkseen tilaisuutta, kun minä kuljin mietteissäni, ja oli eronnut seurastamme, mennyt muutamaan taloon ja varastanut sieltä lihakappaleen, joka sillä nyt oli hampaissa.

"Ottakaa kiinni varas!" huusi vaimo. "Ottakaa kiinni, ottakaa kiinni!
Ottakaa kiinni tuo koko joukko!"

Kuullessani tämän huudon tunsin itseni syylliseksi tai ainakin vastuunalaiseksi koirani teosta ja lähdin juoksemaan. Mitä sanoa, jos vaimo vaatisi lihakappaleesta maksun? Millä maksaa se? Jos meidät saataisiin kiinni, niin kyllä kai meidät pantaisiin vankilaan.

Kun Capi ja Dolce huomasivat minun lähtevän juoksemaan, niin ne seurasivat kintereilläni, ja Joli-Coeur, joka oli olkapäälläni, tarttui käsin kaulaani, ettei putoaisi. Siitä oi ollut juuri pelkoa, että meidät saavutettaisiin takaa-ajamalla, mutta vastaantulijat voisivat ottaa meidät kiinni. Ja minusta näyttikin, että parilla miehellä, jotka tulivat vastaan, olikin se aie. Kaikeksi onneksi sattui kuitenkin muuan

poikkikatu eteemme sitä ennen, ja minä poikkiesin sille joukkoineni. Juosten minkä kypälästä lähti me pääsimme onnellisesti kylästä. Enkä minä uskaltanut pysähtyä, ennenkuin olin niin hengästynyt, etten enää voinut juosta, mutta silloin olimmekin pari kilometriä kylästä. Käännyin katsomaan taakseni. Capi ja Dolce olivat kintereilläni, ja kaukana jäljessä tuli Zerbino, joka oli jäänyt jälkeen pysähtyessään syömään saaliinsa. Minä kutsuin sitä, mutta se ymmärsi ansainneensa ankaran rangaistuksen ja puikki pakoon. Nälän ahdistamana se oli antautunut tähän varkauteen, mutta sittenkään en voinut sen tekoa hyväksyä. Varkaus oli varkaus. Syyllinen oli rangaistava, jos mieli pitää kuria joukossani. Muuten kävisi niin, että seuraavassa kylässä Dolce noudattaisi toverinsa esimerkkiä ja lopuksi Capikin joutuisi kiusauksen valtaan. Minun oli siis julkisesti rangaistava Zerbinoa. Mutta sitä varten minun oli saatava se käsiini. Se taas ei ollut mikään helppo asia. Minun täytyi sitä varten turvautua Capin apuun. "Mene hakemaan tänne Zerbino."

Capi lähti heti toimittamaan tehtävää, jonka sille uskoin. Mutta minusta näytti, että se ryhtyi siihen enemmän tottumuksesta kuin omasta halustaan, ja katseesta, jonka se loi minuun lähtiessään, olin näkevinäni, että se mieluummin halusi olla Zerbinoasianajajana kuin minun poliisimiehenäni.

Minun oli odotettava Capia ja sen vankia, ja arvasin, että saan odottaa jotenkin kauan, sillä Zerbino ei ole niin halukas lähtemään heti ensi tingassa. Mutta odottaminen ei ollutkaan vastenmielistä. Olin jo niin kaukana kylästä, ettei ollut mitään pelkoa siitä, että meitä enää takaa ajetaan, ja toisekseen olin kovasta juoksusta niin väsynyt, että varsin mielelläni levähdin vähän aikaa. Sitäpaitsi, mitä syytä oli kiirehtiä, kun ei ollut vähintäkään tietoa minne mennä ja kun ei ollut mitään tekemistä?

Paikka, johon olin pysähtynyt, oli aivan kuin valittu odottelemista varten. Hurjassa paossani, tietämättä vähintäkään matkani määräästä, olin saapunut Etelä-kanavan rannalle. Ja kuljettuani Toulousesta lähtien karuja, pölyisiä maita olin nyt vaihtelevassa seudussa, joka oli raikas ja hauska: täällä oli vettä, puita, ruohikkoa, ja täällä oli pieni lähde, joka juosta lirisi muutamalta kasveihin verhoutuneelta kalliolta riippuvien kasvien ja kukkien reunustamassa uomassa. Tämä oli kerrassaan ihastuttavaa, ja täällä oli mainiota odotella koirien palaamista.

Kului hyvä tunti eikä niitä näkynyt ei kuulunut, ei kumpaakaan. Minä aloin käydä jo levottomaksi. Mutta sitten ilmestyi näkyviin Capi, joka tuli yksin, allapäin.

"Missä on Zerbino?"

Capi paneutui maata arkana, ja minä huomasin, että sen toinen korva oli verissä. Minä en ollut selityksen tarpeessa, sillä ymmärsin heti mitä oli tapahtunut: Zerbino oli tehnyt vastarintaa poliisille, ja Capi totellen ankaraa käskyäni oli antautunut tappeluun.

Pitkö minun nyt sitäkin rangaista? Minulla ei ollut siihen sydäntä. Enkä minä voinut pahoittaa toisten mieliä, kun oma mielenikin oli masennuksissa.

Kun Capi oli niin huonosti onnistunut, ei ollut muuta neuvoa kuin odottaa niin kauan, että Zerbino tulee omasta halustaan. Päätelin, että se ensin vastustettuaan alistuisi sitten rangaistavaksi ja tulisi luoksemme katuvaisena. Panin pitkäksi muutaman puun juurelle pitäen Joli-Coeuriä kahleissa, peläten että sitäkin ehkä alkaisi haluttaa Zerbinoon luo. Capin ja Dolcen komensin makaamaan jalkoihini. Aika kului, mutta Zerbinoa ei vain näkynyt, ja tietämättäni vaivuin unen valtoihin. Herättyäni oli tunteja kulunut. En olisi tarvinnut aurinkoakaan päättääkseni, että oli kulunut aikaa koko paljon; vatsani huusi, ilmoittaen että siitä oli jo pitkä aika, kun olin syönyt leipäpalan. Joukkueeni niinikään ilmaisi nälkäänsä, Capi ja Dolce surullisilla katseilla, Joli-Coeur elkeillä. Eikä Zerbinoa kuulunut ei näkynyt. Minä sitä huutelin, vihelsin, mutta turhaan. Se varmaankin saatuaan hyvän aterian oli kyyristynyt jonkun pensaan suojaan nukkumaan kaikessa rauhassa.

Alkoi käydä arveluttavaksi: jos lähtisin jatkamaan matkaa, niin Zerbino voisi meistä eksyä, jos jään, niin mistä saada ruokaa. Ja ruokaa me tarvitsimme, se tarpeemme kävi yhä suuremmaksi. Koirat katselivat minua yhä surkeammin, ja Joli-Coeur hieroi vatsaansa ja kirkui aina vihaisemmin.

Kun aika yhä kului eikä Zerbinoa näkynyt, niin minä vielä kerran lähetin Capin sitä hakemaan. Puolen tunnin kuluttua se palasi yksinään ja ilmoitti, ettei ollut löytänyt toveriaan.

Mitä tehdä?

Vaikka Zerbino olikin syyllinen ja me kaikki olimme sen takia joutuneet pulaan, en kuitenkaan edes ajatellutkaan jättää sitä. Mitä sanoisi Vitalis, jollen toimittaisi takaisin kaikkia kolmea koiraa? Ja sitten, kaikesta huolimatta, minä rakastin Zerbinoa. Päätin odottaa iltaan asti. Mutta mahdotonta oli olla näin toimetonta ja kuunnella vatsaimme nälkähuutoja. Oli keksittävä jotakin, josta meille kaikille olisi vähänkään huvia ja jolla saisimme unhotetuksi nälkämme. Mutta mitä?

Mietiskellessäni tätä kysymystä muistin Vitaliksen kertoneen kerran, että kun muutamalla

sotaretkellä sotajoukko oli väsynyt pitkästä marssista, niin soitettiin, ja sotajoukko kuullessaan iloisia säveliä unhotti väsymyksensä. Ehkäpä meiltäkin unhottuu nälkämme, kun soitan jotakin iloista. Ja ainakin, kun minä soitan ja koirat tanssivat, aika kuluu nopeammin.

Minä tartuin harppuuni, joka oli pystyssä puuta vasten, ja asettuen selin kanavaan, jotta näkisin näyttelijäni tanssin, aloin soittaa valssia.

Taiteilijani eivät heti alussa näyttäneet olevan juuri halukkaita tanssimaan; leipäpala niistä olisi ollut paljoo mieluisampi. Mutta vähitellen innostuivat. Soitto teki vaikutuksensa, me kaikki unhotimme leipäpalan, jota meillä ei ollut, emmekä enää ajatelleet muuta kuin minä soittoani ja koirat tanssiaan.

Yhtäkkiä kuulin kirkkaan lapsen äänen: "hyvä!" Tämä huuto kuului takaani. Minä käännyin vikkelästi katsomaan.

Muuan alus oli pysähtynyt kanavassa ja kääntynyt rantaa kohden. Tämä oli niin kummallinen alus, että en ikinäni ollut vielä nähnyt sellaista. Sitä oli vetämässä kaksi hevosta, jotka seisoivat toisella puolen kanavaa. Alus oli paljon lyhempi kuin purret, joita tavallisesti käytetään kanavilla, ja sen kannella, joka oli ainoastaan vähän yläpuolella veden pintaa, oli ikkunoilla varustettu katos. Tämän edessä oli veranta köynnöskasvien suojassa.

Verannalla huomasin kaksi ihmistä. Toinen oli nainen, vielä nuorekas ja ylhäisen, mutta surullisen näköinen. Toinen oli lapsi, melkein minun ikäiseni poika, joka näytti makaavan. Tämä poika se varmaankin oli huutanut "hyvä".

Selvittyäni hämmästyksestäni nähdessäni tämän laitoksen, joka ei näyttänyt ollenkaan pelottavalta, minä kohotin hattuani kiittäkseni suosionsoituksesta.

"Huviksenneko soittelette?" kysyi nainen, puhuen vieraalla murteella.

"Harjoitellakseni näyttelijöitäni ja myöskin ... huvikseni."

Poika teki merkin naiselle, joka seisoi hänen vieressään, ja nainen kumartui kuuntelemaan. "Tahtoisitteko vielä näytellä?" kysyi sitten nainen minulta.

Tahtoisinko näytellä! Näytellä yleisölle, jonka olin saanut niin äkkiarvaamatta. Minua ei tarvinnut kahta kertaa rukoilla.

"Tahdotteko tanssin vai huvinäytelmän?" kysyin.

"Huvinäytelmän!" huusi poika, mutta nainen keskeytti ja pyysi tanssia. — "Tanssi on liian lyhyt", sanoi lapsi.

"Tanssin jälkeen me voimme, jos kunnioitettava yleisö niin haluaa, esittää muutamia sellaisia temppeja, joita tehdään Parisin sirkuksessa." Tämä oli muuan isäntäni lauseita, ja minä koetin sen esittää niinkuin hän sen lausui yleisölle. Muuten olin hyvilläni, että oli kieltäydytty huvinäytelmästä, sillä minun olisi ollut hyvin vaikea järjestää näytäntöä, ensiksikin kun Zerbino oli poissa ja toiseksi kun ei ollut pukuja ja muita lisätarpeita. Minä senvuoksi otin harppuni ja aloin soittaa valssia. Capi heti paikalla tarttui kypälillään Dolcen vartaloon, ja molemmat alkoivat pyöriä tahdin mukaan. Tämän jälkeen Joli-Coeur tanssi yksinään. Sitten me järjestään esitimme koko ohjelmistomme. Meitä ei väsyttänyt. Näyttelijäni varmaankin ymmärsivät, että saavat palkakseen ruokaa, eivätkä senvuoksi säästäneet itseään enemmän kuin minäkään.

Yhtäkkiä, kesken kaikkea, näin Zerbinon ilmestyvän metsästä, ja kun toiset tanssiessaan kulkivat sen ohitse, niin sekin asettui niiden keskelle ja ryhtyi tehtävänsä.

Soittaessani ja pitäessäni silmällä taiteilijoitani minä silloin tällöin silmäsin poikaa, ja minusta tuntui kummalliselta, ettei hän, vaikka näyttikin olevan niin huvitettu meidän näyttelemisestämme, kuitenkaan liikahtanut paikaltaan: hän pysyi makuullaan, aivan hiljaa, liikuttamatta muuta kuin käsiään taputellessaan. Oliko hän hervoton? Minusta näytti, kuin hän olisi maannut lavitsalla.

Tuuli oli kuljettanut aluksen törmään, jossa me olimme, ja minä nyt näin lapsen aivan kuin olisin ollut itse aluksessa hänen vieressään: hänellä oli vaalea tukka, hänen muotonsa oli kalpea, niin kalpea, että otsan kuultavan nahan alta näkyivät siniset verisuonet. Hänen lempeissä silmissään oli surullinen ja sairaalloinen ilme.

"Kuinka paljon teidän teatterissanne maksaa paikka?" kysyi nainen minulta.

"Kukin maksaa sen mukaan kuin hänellä on ollut siitä huvia."

"Sitten pitää meidän, äiti, maksaa hyvin paljon", sanoi lapsi ja lisäsi jotakin vieraalla kielellä, jota

minä en ymmärtänyt.

"Arthur tahtois nähdä näyttelijöitänne lähempää", sanoi nainen.

Minä annoin merkin Capille, joka heti hypähti alukseen.

"Entä toisetkin?" huusi poika.

Zerbino ja Dolce seurasivat toveriaan.

"Ja apina!"

Joli-Coeur olisi voinut helposti hypätä alukseen, mutta minä en ollut koskaan varma sen käytöksestä. Päästyään alukseen se olisi voinut ruveta huvittelemaan tavalla, joka ehkä ei olisi ollut naiselle mieleen.

"Onko se vihainen?" kysyi nainen.

"Ei, mutta se on joskus tottelematon, ja minua pelottaa, ettei se käyttäydy sopivasti."

"No tulkaa itse sen kera alukseen." Ja hän antoi merkin muutamalle miehelle, joka seiso peräsimmä. Mies tuli heti ja asetti lankun aluksesta törmälle. Tätä siltaa myöten minä sitten astuin alukseen, harppu selässäni ja Joli-Coeur käsivarrellani.

"Apina! Apina!" huudahti poika. Minä lähestyin häntä, ja sillä aikaa kuin hän hyväili ja silitteli apinaa, minä voin tarkastaa häntä. Hän oli tosiaan kiinnitetty lavitsaan, niinkuin minusta oli näyttänytkin.

"Onko teillä isäntää, lapseni?" kysyi nainen. — "On, mutta minä kuljen tätä nykyä yksikseni, vähän aikaa." — "Miten kauan?" — "Kaksi kuukautta." — "Kaksi kuukautta! Oo, pieni raukka! Miten teidän ikäisenne voi olla niin kauan yksikseen!" — "Täytyy, hyvä rouva." — "Isäntänne epäilemättä on pakottanut teidät hankkimaan määrätyn summan rahaa tällä aikaa?" — "Ei, hyvä rouva. Hän ei pakota minua mihinkään. Kunhan saan joukkoni elätetyksi, niin siinä kylliksi." — "Ja te olette voinut ansaita hyvin elatuksenne?"

Minä olin ääneti vähän aikaa, ennenkuin vastasin: en ollut koskaan nähnyt naista, joka minuun teki sellaisen vaikutuksen kuin tämä kysellessään minulta asioitani. Hän puheli niin hyväntahtoisesti, hänen äänensä oli lempeä, katseensa ystävällinen ja niin rohkaiseva, että minä päätin kertoa asian suoraan. Ja minkävuoksi salata? Minä Kerroin hänelle, minkävuoksi minun oli pitänyt erota Vitaliksesta, joka oli tuomittu vankeuteen siitä, että oli minua puolustanut, ja että minä Toulousesta lähdettyäni en ollut ansainnut penniäkään.

"Mutta teidän on kai sitten kauhea nälkä!" huudahti poika.

Taiteilijani ymmärsivät hyvin tämän sanan. Koirat alkoivat haukkua ja Joli-Coeur hieroa vatsaansa vimmatusti.

"Äiti!" lausui Arthur.

Nainen ymmärsi pyynnön; hän sanoi jotakin vieraalla kielellä muutamalle palvelijanaselle, ja tämä toi heti esiin pienen katetun pöydän.

"Istukaa ruualle, poikaseni", käski nainen.

Minua ei tarvinnut rukoilla. Panin harppuni syrjään ja istahdin pöytä. Koirat asettuivat ympärilleni, ja Joli-Coeur istahti polvelleni.

"Kelpaako koirillenne leipä?" kysyi Arthur.

Kelpaako leipä! Minä niille annoin kullekin palan, jonka ne heti purematta nielaisivat. Ja sillä aikaa kuin minä koirille annoin leipää, oli Joli-Coeur siepannut kakkupalasen, pistäytynyt pöydän alle ja oli tukehtua ahmiessaan. Minä puolestani otin viipaleen leipää, ja vaikka en ollutkaan tukehtua niinkuin Joli-Coeur, niin ahmin yhtä suurella halulla.

"Lapsi raukka!" sanoi nainen täyttäessään minun lasini. Arthur ei virkkanut mitään, vaan katseli meitä suurin silmin ihmetellen meidän ruokahaluamme, sillä jokainen meistä oli yhtäläinen ahmatti, Zerbinokin, joka kuitenkin oli saanut nälkensä tyydytetyksi varastamallaan lihapalalla. "Missä olisitte syöneet tänään, jollette meitä olisi kohdanneet?" — "Luulen, että me emme olisi saaneet ruokaa ollenkaan tänä päivänä." — "No missä saatte huomenna?" — "Ehkä huomennakin sattuu onni kohtaamaan meitä niinkuin tänäänkin."

Arthur ei enää jatkanut keskustelua kanssani, vaan kääntyi äitiinsä, ja heidän välillään syntyi pitkä

keskustelu tuolla vieraalla kielellä, jota olin kuullut. Arthur näytti pyytävän jotakin, johon hänen äitinsä ei ollut oikein suostuvainen tai jota vastaan hänellä oli syytä. Yhtäkkiä poika käänsi päänsä minuun, sillä ruumistaan hän ei voinut liikuttaa. "Haluaisitteko jäädä meidän luo?" kysyi hän.

Minä jäin katsomaan häneen pitkään ja sanaa sanomatta, sillä niin hämmästyin tätä äkillistä kysymystä.

"Poikani kysyy, haluaisitteko jäädä meidän luo", rouva toisti. — "Tähänkö alukseen?" — "Niin, tähän alukseen. Poikani on kipeä, lääkärit ovat määränneet hänen pysymään makuullaan tuollaisella lavalla, niinkuin näette. Jotta hänellä ei olisi ikävä, kuljetan häntä tässä aluksessa. Te asuisitte meidän kanssamme. Koiranne ja apinanne antavat näytäntöjä Arthurille, joka on yleisönne. Ja te, lapseni, jos haluatte, voitte meille soittaa harppuanne. Sillä tavoin te olette palvelukseksenne, ja me puolestamme voimme olla teille hyödyksi. Te ette kuitenkaan joka päivä kulkiessanne voine saada yleisöä, sillä se teidän ikäiselle lapselle ei ole mikään helppo asia."

Aluksessa! Minä pääsisin elämään aluksessa, vesillä, mikä onni! Tämä ajatus ensimmäisenä iskihe mieleeni ja huumasi minut. Silmänräpäyksessä minulle oli selvillä, miten loistava minulle oli tämä esitys. Miten jalomielinen rouva! Minä tartuin hänen käteensä ja suutelin sitä. Hän näytti liikutetulta tästä kiitollisuuteni osotuksesta, ja useita kertoja hän siveli hellästi kädellään otsaani: "Pikku raukka!" Kun minua oli pyydetty soittamaan harppua, niin tuntui minusta, ettei minun sopinut kieltäytyä täyttämästä hänen lausumaansa toivomusta. Hartauteni oli tavallaan osotus hyvästä tahdostani ja kiitollisuudestani. Otin harppuni ja asetuin aluksen keulapuolelle, jossa aloin soittaa. Samalla nainen asetti huulilleen pienen hopeapillin ja puhalsi siitä kimeän äänen. Heti herkesin soittamasta, tuumailen mielessäni, minkävuoksi hän niin vihelsi: tahtoiko hän sillä ilmoittaa minulle, että minä soitin huonosti, ja kehottaa minua taukoamaan? Arthur, joka näki kaikki, mitä hänen ympärillään tapahtui, arvasi neuvottomuuteni. "Äiti vihelsi hevose miehille merkiksi, että lähdetään liikkeelle", sanoi hän.

Todellakin alus, joka oli loitonnut rannasta, alkoi lipua pitkin kanavan tyyntä kalvoa hevosten vetäessä; vesi loiski keulaa vasten, ja molemmin puolin puut pakenivat taaksemme laskevan auringon kultaamina.

"Olkaa hyvä ja soittakaa", pyysi Arthur. Pään nyökäyksellä kutsuttuaan äitinsä istumaan vierelleen piteli lian tämän kädestä koko ajan, kun minä soittelin lauluja, joita olin oppinut isännältäni.

X.

Arthurin äiti oli englantilainen, nimeltä rouva Milligan. Hän oli leski, ja Arthur oli hänen ainoa lapsensa, — nimittäin ainoa elossa oleva lapsi, sillä oli ollut vanhempikin poika, joka oli kadonnut hyvin salaperäisellä tavalla. Tämä lapsi oli kuuden kuukauden vanhana varastettu, eikä koskaan oltu hänestä saatu mitään tietoa. Siihen aikaan kuin tämä oli tapahtunut, ei rouva Milligan ollut itse voinut häntä etsiä. Hänen puolisonsa oli ollut kuolemaisillaan, ja hän itse oli ollut hyvin sairas, aivan tiedotonna kaikesta, mitä hänen ympärillään tapahtui. Kun hän oli parantunut, niin hänen miehensä oli kuollut ja poikansa kadonnut. Lapsen etsimistä oli hoitanut hänen lankonsa, herra James Milligan. Mutta tässä oli se omituista, että herra Milliganilla oli etua lapsen katoamisesta. Hänestä olisi tullut lapsettoman veljensä perijä. Hänen etsintänsä raukesivat tyhjiin. Englannista, Ranskasta, Saksasta, Italiasta etsittiin, mutta ei mistään löydetty. Sittenkään ei herra Milligan saanut periä veljeään, sillä seitsemän kuukautta miehensä kuoleman jälkeen rouva Milligan synnytti lapsen, pienen Arthurin.

Mutta tämä heikko ja kivulloinen lapsi ei voinut kauan elää, olivat lääkärit sanoneet. Hän voi kuolla milloin hyvänsä, ja silloin herra James Milligan olisi vanhemman veljensä arvon ja omaisuuden perijä maan lakien mukaan.

Herra James Milliganin toiveet eivät siis olleet menneet, vaikka eivät heti toteutuneetkaan. Hänen tarvitsi vain odottaa. Ja hän odotti. Mutta lääkärien ennustukset eivät toteutuneet: Arthur pysyi sairaana, mutta ei kuollut, niinkuin oli määrätty. Äidin huolekas hoito piti häntä hengissä — tämä ihme hän tapahtuu, Jumalan kiitos, hyvin usein. Kymmeniä kertoja luultiin hänen kuolevan, kymmenet kerrat hän palautui. Väliin hänellä oli kaikki taudit, jotka lasta voivat kohdata. Tällä kertaa hänessä oli joku ankara tauti, jonka vuoksi hänet oli määrätty rikkikylpyihin, ja rouva Milligan oli tullut Pyreneille. Mutta hänen koettuaan turhaan näitä kylpyjä oli hänelle neuvottu toinen hoitotapa, nimittäin pitää lapsi makuullaan.

Tätä varten oli rouva Milligan Bordeauxissa rakennuttanut tämän aluksen. Hän ei ollut voinut ajatella

lastaan suljettuna huoneeseen, jossa tämä olisi kuollut ikävään ja ilman puutteeseen. Kun Arthur ei voinut enää liikkua, niin piti saada liikkuva asunto. Sen vuoksi oli rakennettu vesillä liikkuva talo kamareineen, keittiöineen, saleineen, verantoineen. Tässä salissa tai verannalla, miten milloinkin sopi, Arthur oleskeli aamusta iltaan, äiti vierellään, ja maisemat kulkivat hänen ohitsensa, niin ettei hänen tarvinnut kuin avata silmänsä.

Minä sain aluksessa oman kamarini, joka oli pienen pieni, mutta kaikilla mahdollisilla mukavuuksilla varustettu. En ikinäni ollut nähnyt niin kaunista ja puhdasta kamaria. Ja kun minä asetuin nukkumaan vuoteeseen, niin minut valtasi omituinen tunne. Ensi kerran elämässäni makasin peitteissä, jotka pehmoisesti hivelivät ruumistani. Eikä yön hiljaisuus ollut pelottava, pimeässä ei ollut kummituksia, ja tähdet, jotka näkyivät ikkuna-aukosta, rohkaisivat mieltä kuin parahin toivo.

Nukuttuani rauhallisesti yöni nousin varhain aamulla uteliaana saamaan tietää, millainen yö oli näyttelijöilläni ollut. Minä tapasin kaikki siinä, mihin ne illalla olin asettanutkin, ja kaikki nukkuivat syvässä rauhassa aivan kuin alus olisi ollut heidän kotinsa jo kuukausia. Koirat heräsivät minun tullessani ja tulivat pyytämään aamuhuvelyä. Joli-Coeur, toinen silmä raollaan, kuorsasi kuin pasuuna. Helppo oli älytä mitä tämä merkitsi: herra Joli-Coeur, joka oli itse pikaisuus, suuttui suunnattoman helposti ja kerran suututtuaan murjotti sitten kauan aikaa. Nyt se oli siitä äkeissään, etten minä ollut vienyt sitä kamariini, ja se osotti tyytymättömyyttään tällä tavalla, että oli muka nukkuvinaan. Minä en voinut sille selittää syitä, jotka minut olivat pakottaneet, suureksi mielipahakseni, jättämään sen kannelle, ja kun mielestäni olin, ainakin näennäisesti, tehnyt sille väärin, niin otin sen nyt syliini osottaakseni hyväilylläni katumusta. Aluksi se oli yhäkin äkeissään, mutta alkoi pian eleillään minulle selittää, että jos lähdän hänen kanssaan käymään maalla, niin hän antaa minulle anteeksi. Merimies, jonka eilen olin nähnyt peräsimestä, oli jo työssä, pesemässä aluksen kantta, ja hän asetti sillan maihin, jonne minä lähdin koko joukkoineni kävelyille.

Aika kului pian juostessani koirain kanssa, hyppiessäni ojien yli ja kiipeillessäni puihin. Kun me palasimme, olivat hevoset jo valjaissa, odottaen vain piiskan paukausta lähteäkseen. Menin alukseen kiireesti, köysi irrotettiin rannasta, merimies asettui peräsimeen, ajaja käski hevosiaan, hinausköyden ratas alkoi vinkua, me olimme matkalla.

Miten hupaista oli matkustaa aluksessa! Hevoset astelivat tietään kanavan varrella, ja me teimme taivalta liikuntaa tuntematta. Rannat pakenivat taaksemme, eikä kuulunut muuta ääntä kuin veden loiske alusta vasten ja hevosten kulkusten helinä.

Niin kuljimme, ja nojautuessani aluksen laitaa vasten minä katselin poppeleita, jotka rohkeasti kohosivat rehevästä ruohikosta, värisyttäen aamun tyynessä ilmassa aina herkkiä lehtiään. Niiden pitkä rivi muodosti kanavan varrelle tiheän, viheriän esiripun, joka pidätti auringon säteet, niin että me olimme viileässä siimeksessä. Siellä täällä kanavan pinta oli musta ja näytti kuin se olisi peittänyt äärettömän syvyyden. Toisin paikoin taas se levisi kuin kuultava verho, jonka läpi näkyi kimaltavat kivet ja sametinpehmoiset kasvit. Olin vaipunut tätä katselemaan, kun kuulin takanani mainittavan nimeäni. Käännyn katsomaan: Arthur kannettiin kannelle, ja hänen äitinsä kulki vierellä.

"Oletteko hyvin nukkunut?" kysyi Arthur. "Paremmiin kuin maalla?"

Minä lähestyin ja vastasin niin kohteliaan sanoin kuin suinkin ja yhtä paljon tarkottaen äidille kuin lapselle. "No entäs koirat?" kysyi Arthur.

Minä kutsuin koirat ja Joli-Coeurin. Koirat tervehtivät, ja Joli-Coeur teki temppujaan, niinkuin aina teki, kun luuli, että ruvetaan näyttelämään. Mutta nyt ei ollut kysymystä näyttelämisestä, tänä päivänä. Rouva Milligan oli asettanut poikansa siimekseen ja istunut hänen viereensä. "Olkaa hyvä ja toimittakaa koirat ja apina syrjään", sanoi hän minulle. "Meillä on nyt työtä." Minä tein niinkuin oli käsketty ja poistuini joukkoineni aluksen keulapuolelle.

Mihinkähän työhön tuo poika parka pystyy? Minä näin, että hänen äitinsä antoi hänen kertoa läksyn, seuraten itse muutamasta kirjasta. Maaten siinä lavitsallaan Arthur kertoi liikkumatta vähääkään. Tai oikeastaan hän koetti kertoa, sillä hän sopersi kauheasti, hän ei saanut kolmea sanaa sanotuksi yhtämenoon, ja hyvin usein hän erehtyikin. Äiti oikaisi lempeästi, mutta samalla vakavasti.

"Te ette osaa satuanne", sanoi hän.

Minua tämä ihmetytti, että hän poikaansa sanoi teiksi, sillä en silloin tiennyt, että englantilaiset eivät sinuttele.

"Te teette enemmän virheitä nyt kuin eilen. Minkä vuoksi pahoitatte mieleni sillä, ettette lue läksyänne?"

"Minä en, äiti, voi oppia, minä vakuutan teille, että en voi." Ja

Arthur rupesi itkemään.

Mutta rouva Milligan ei heltynyt kyynelistä, vaikka näyttikin olevan pahoillaan. "Minä olisin antanut teidän leikkiä tänä aamuna Remin ja koirien kanssa", sanoi hän, "mutta nyt ette saakaan, kun ette ole osannut läksyänne." Ja hän antoi kirjan Arthurille ja poistui muutamia askeleita poikansa luota aivan kuin lähteäkseen sisälle ja jättääkseen yksikseen pojan, joka itki yhä.

Miten voi rouva Milligan olla niin ankara tälle lapsi raukalle, jota hän näytti kuitenkin niin hellästi rakastavan?

Jollei Arthur voinut oppia läksyään, niin eihän se ollut hänen, vaan epäilemättä hänen tautinsa syy. Miten voi hän lähteä hänen luotaan lohdutuksen sanaa sanomatta? Mutta rouva Milligan palasi takaisin.

"Tahdotteko, että koetamme yhdessä oppia?" kysyi hän. Ja hän istui Arthurin viereen, otti kirjan ja alkoi lukea satua, jonka nimi oli: "Susi ja karitsa". Arthur kertoi hänen jäljessään sanat ja lauseet. Kolmeen kertaan luettuaan sadun antoi hän kirjan Arthurille, käskien hänen nyt opetella yksinään, ja meni sisälle.

Arthur rupesi heti lukemaan satuaan, ja minä paikaltani, johon olin jäänyt, näin että hänen huulensa liikkuiivat. Hän näytti koettavan oppia oikein todenteolla. Mutta hänen hartautensa ei kestänyt kauan. Pian hän nosti silmänsä kirjasta, hänen huulensa liikkuiivat hitaammin ja viimein pysähtyivät kokonaan. Hän ei enää lukenut. Hänen katseensa, joka harhaili sinne tänne, sattui viimein minuun. Minä tein hänelle merkin kehottaen lukemaan. Hän hymyili minulle lempeästi aivan kuin kiitokseksi minun huomautuksestani, ja hänen silmänsä tarttui taas kirjaan. Mutta pianpa taaskin katse oli kulkemassa kanavan rantoja. Kun hän ei katsonut nyt minuun, niin minä nousin paikaltani herättääkseni hänen huomiotaan ja osotin hänelle kirjaa. Hän otti sen hyvin hajamielisesti. Pahaksi onneksi vesilintu ui kanavan poikki, jättäen jälkeensä sinisen virin. Arthur kohotti päätään seuratakseen katseellaan sen kulkua. Kun se vihdoin oli mennyt hänen näkyvistään, katsoi hän minuun:

"Minä en opi, vaikka kuinka haluaisin."

Minä menin hänen luokseen. "Mutta tämä satuhan on helppo", sanoin hänelle. — "Päinvastoin, se on hyvin vaikea." — "Minusta se tuntui helpolta. Kun kuulin äitinne lukevan sen, niin minusta tuntuu, että minä sen siitä jo opinkin."

Arthur naurahti hyvin epäilevästi.

"Tahdotteko, niin minä sen teille kerron?" — "On mahdotonta, että osaisitte." — "Ei se ole mahdotonta. Minäpä koetan, että näette. Seuratkaahan kirjastanne."

Hän otti kirjan, ja minä aloin hänelle kertoa satua. Hänen ei tarvinnut oikaista kuin parissa kolmessa kohdin.

"Mitä ihmettä, te sen osaatte aivan hyvin!" — "En osannut aivan hyvin, mutta nyt minä sen osaisin sanasta sanaan." — "Miten te sen olette voinut oppia?" — "Kuuntelin, kun äitinne luki, mutta minä kuuntelin tarkkaavasti, katselematta mitä ympärilläni tapahtui."

Hän punastui ja kääntyi katsomaan toisaalle, ja sitten vähän ajan kuluttua hän häpeissään sanoi:

"Minä ymmärrän miten te olette kuunnellut, ja minä olen koettanut kuunnella samalla tavalla. Mutta miten olette voinut muistissanne pitää kaikki nuo sanat, jotka minun muistissani pyörivät aivan sekaisin?"

Minä koetin parhaani mukaan hänelle selittää, miten on helppo muistaa, kun ajattelee itse asiaa.

"Mistä on tässä sadussa kysymys? Karitsasta. Minä ajattelin siis karitsoita. Sitten ajattelin lampaita, mitä lampaat tekevät: Lampaat olivat laitumella hyvässä turvassa ja rauhassa. Minä näen lampaitten makaavan ja nukkuvan laitumella, kun ovat siellä hyvässä turvassa. Ja nähtyäni ne kerran mielessäni en tietysti voi sitä seikkaa unhottaa."

"Hyvä", sanoi hän, "minä myös näen ne: Lampaat makasivat rauhallisesti laitumella! Minä näen niitä valkeita ja mustia, näen karitsoja ja emiä. Minä näen itse laitumenkin."

"No te siis ette unhotat nyt näitä seikkoja?" — "En toki, ne muistan hyvin." — "Mikä se on, joka tavallisesti vartioipi lampaita?" — "Koiria." — "Kun koirain ei tarvitse vartioida lampaitten ollessa hyvässä turvassa, niin mitä ne tekevät sillä aikaa?" — "Niillä ei ole mitään tekemistä." — "Silloin ne voivat nukkua, me siis voimme sanoa: koirat nukkuivat." — "Aivan niin, se on helppo muistaa."

Siirrymme nyt muihin seikkoihin. Kuka on koirain kanssa kaitsemassa lampaita?"

"Paimen." — "Kun lampailla ei ole mitään hätää, eikä paimenella siis mitään tekemistä, niin miten voi hän kuluttaa aikaansa?" — "Soittamalla huilua." — "Näettekö hänet?" — "Näen." — "Missä hän on?" — "Suuren jalavan siimeksessä." — "Onko hän yksin?" — "Ei, hänellä on toisiakin paimenia toverinaan." — "No, jos näette lampaat, laitumen, koirat ja paimenen, niin ettekö voi kertoa tämän satunne alkupuolta erehtymättä?" — "Niin minusta tuntuu, että voin." — "Koettakaa."

Kun Arthur kuuli minun puhuvan tällä tavoin ja selittävän miten on helppo oppia läksyä, joka alussa näyttää vaikealta, niin hän katseli minua liikutetuin mielin ja pelokkaasti, aivan kuin ei olisi ollut oikein vakuutettu siitä, että se oli totta, mitä hänelle sanoin. Mutta epäröityään hetkisen aikaa hän kuitenkin alkoi kertoa: "Lampaat makailivat rauhallisesti laitumella, koirat nukkuivat ja paimen suuren jalavan siimeksessä soitti huilua toisten paimenten seurassa." Hän löi käsiään yhteen ja huudahti: "Mutta minähän osaankin aivan hyvin."

"Tahdotteko oppia lopunkin samalla tavoin?"

"Teidän kanssanne minä aivan varmaan opin. Äiti on hyvillään!"

Ja hän kävi opettelemaan lopun sadusta samalla tavoin kuin oli opetellut alunkin ja neljännestunnin kuluttua hän osasi kertoa koko sadun aivan virheettömästi. Kun hän sitä kertoi, tuli hänen äitinsä. Hän oli alussa suutuksissaan, luullen että me olimme siinä yhdessä leikkimässä. Mutta hän ei ehtinyt sanoa montakaan sanaa, kun Arthur hänet keskeytti: "Minä osaan sadun, Remi on minulle sen opettanut."

Rouva Milligan katsoi minuun hyvin hämmästyneenä ja hän yritti minulta jotakin kysymään, mutta Arthur alkoi kertoa "sudesta ja karitsasta", ja kertoi arvelematta ja ainoatakaan virhettä tekemättä.

Tällä aikaa katselin rouva Milligania. Hänen kaunis muotonsa kirkastui, hän hymyili, ja sitten minusta näytti, että hänen silmänsä kostuivat. Mutta minä en nähnyt itkikö hän, kun hän samassa kumartui poikaansa suutelemaan ja syleilemään.

"Sanat eivät merkitse mitään", sanoi Arthur, "vaan seikat, joita voi nähdä. Ja Remi on minut opettanut näkemään paimenen huiluineen. Kun minä nostin silmäni muistellakseni, niin en ajatellut mitä tapahtui ympärilläni, minä näin paimenen huilun ja kuulin laulun, jonka hän soitti. Tahdotteko, äiti, niin laulan teille sen laulun?"

Ja hän lauloi englanninkielisen laulun, surumielisen sävelen.

Tällä kertaa rouva Milligan itki nyyhkien, ja kun hän kohotti silmänsä, niin näin kyyneleitten juoksevan hänen lapsensa poskilla. Hän lähestyi minua ja puristi niin hellästi kättäni, että minä tunsin mieleni läikähtelevän liikutuksesta.

"Te olette kelpo poika", sanoi hän minulle.

Edellisenä iltana minut oli otettu eläinten näyttelijänä huvittajaksi, minut, koirani ja apinani huvittelemaan sairasta lasta. Mutta tämä tapaus minut erotti koiristani, ja minusta tuli pojan toveri ja melkein ystävä.

Kun minä nyt muistelen näitä päiviä, joita vietin aluksessa rouva Milliganin ja Arthurin luona, niin ne tuntuvat lapsuuteni kirkkaimmilta päiviltä. Arthur oli kiintynyt minuun hartaalla ystävyydellä, ja minä puolestani, mitään ajattelematta, tunteitteni mukaan pidin häntä kuin veljenäni. Poikkipuolista sanaa hän ei minulle koskaan lausunut, ei osottanut vähintäkään merkkiä siitä, että oli ylhäisempi, enkä minä taas tuntenut halpuuttani, ei tullut mieleeni sellaista ajatustakaan. Siihen oli varmaankin syynä nuoruus ja tietämättömyys elämästä. Mutta epäilemättä oli siihen myöskin syynä rouva Milliganin lempeys ja ystävällisyys, hän kun usein puhutteli minua aivan kuin olisin ollut hänen lapsensa.

Ja sitten tämä matka oli minulle ihmeitten retki. Ei ainoatakaan ikävää hetkeä. Aamusta iltaan oli aina jotakin mieltäkiinnittävää. Me sivuutimme toisen merkkipaikan toisensa jälkeen. Kauniilla seuduilla emme tehneet kuin pieniä taipaleita päivässä, kun näköalat olivat yksitoikkoisia, niin kuljettiin nopeammin. Seutu siis aina määräsi meidän kulkumme ja lähtömme. Määrätunnilleen oli pöytä katettu verannalla, ja syödessämme me kaikessa rauhassa seurasimme vaihtelevia näköaloja molemmin puolin kanavaa. Kun aurinko laski, niin pysähdyimme siihen, missä pimeä meidät tavotti, ja kun päivä valkeni, niin jatkoimme matkaa.

Jos ilma tuntui liian viileältä, kun alus oli pysäytetty, niin menimme salonkiin, sytytettiin tuli kosteuden ja sumun poistamiseksi, joka oli sairaalle paha, ja tuotiin lamput. Arthur sijoitettiin pöydän ääreen, minä istuin hänen vierelleen, ja rouva Milligan näytteli meille kuvakirjoja tai valokuvia. Samoin kuin aluskin, jolla kuljimme, oli rakennettu erityisesti tätä matkaa varten, olivat kuvatkin yksinomaan

valitut sen mukaan. Kun silmämme uupuivat katselemaan kuvia, niin rouva Milligan avasi kirjan ja luki siitä sellaista, minkä arveli meitä huvittavan ja jota arveli meidän ymmärtävän, tai kertoi meille historiallisia tapauksia niistä seuduista, joiden ohi kuljimme.

Kauniina iltoina minullakin oli määrätty tehtäväni. Silloin otin harppuni ja noustuani maihin asetuin määrätyn matkan päähän jonkun puun taakse suojaan ja siellä soitin kaikki säveleni ja lauleskelin kaikki lauluni. Arthurista oli nimittäin mieluista kuulla yön hiljaisuudessa soittoa tällä tavoin, ettei nähnyt soittajaa. Usein hän minulle huusi: "Uudelleen!"

Tämä oli onnellista ja suloista aikaa minunlaisestani pojasta, joka olin jättänyt Barberinin mökin ja kuljeksanut maantietä signor Vitaliksen kanssa. Mikä ero ruuassa! Ja mikä ero matkassa! Ennen piti astua päivittäin pitkät taipaleet, loassa, sateessa, paahteessa isäntäni jäljessä. Ja nyt sai oleksia vain tässä laivassa! Mutta minun on sanottava, että enemmän olin hyvilläni siitä henkisestä onnesta, jota sain nauttia tässä uudessa elämässäni, kuin aineellisesta hyvinvoinnista, joka minulle oli tarjolla. Rouva Milliganin leivokset ja ruuat olivat hyviä. Oli kerrassaan suloista, kun ei enää tarvinnut kärsiä nälkää, kuumuutta eikä kylmää, mutta monin verroin suloisempaa olivat ne tunteet, jotka täyttivät sydämeni.

Mieluisalta tämä uusi oloni tuntui, mutta minun piti siitä luopua ja palata pian entisiin oloihini.

XI.

Nopeasti oli aika kulunut tällä matkalla, ja alkoi lähestyä hetki, jolloin isäntäni pääsi vankeudestaan. Tämä ajatus oli minua häirinnyt sitä mukaa kuin olimme poistuneet Toulousesta. Oli ihastuttavaa kulkea tällä tavoin aluksessa, Huoletonna kaikesta, mutta sitten piti palata, ja tämä taival, joka oli kuljettu vesitse, piti tehdä jalkaisin. Se oli kaikkea muuta kuin ihastuttavaa: ei ollut enää mukavaa vuodetta, ei enää herkullisia ruokia, ei enää hauskoja iltoja pöydän ympärillä. Kipeimmin sydämeeni koski se, että minun piti erota Arthurista ja rouva Milliganista, luopua heidän ystävyystään, niinkuin jo oli pitänyt luopua Barberinin emännän hellästä huolenpidosta. Sitäkö varten rakastin ja sitäkö varten minua rakastettiin, että tulisin sitten julmasti erotetuksi näistä, joiden luona olisin tahtonut olla koko elämäni! Tämä huoli oli ainoa pilvi koko näitten kirkkaitten päiväin aikana.

Eräänä päivänä sitten päätin ilmoittaa asiasta rouva Milliganille, kysyen montako päivää hän luuli minun tarvitsevan paluumatkallani Toulouseen, sillä minä halusin olla vankilan portilla samalla hetkellä, kun isäntäni astuu ulos. Kun Arthur kuuli puhuttavan lähdöstäni, niin hän huudahti: "Remi ei saa mennä pois!"

Minä selitin, etten ollut oma herrani, että kuuluin isännälleni, jolle vanhempani olivat minut vuokranneet ja jonka palvelukseen minun oli astuttava sinä päivänä, kun hän minua tarvitsee.

Minä puhuin vanhemmistani sanomatta, että minulla itse asiassa ei ollut isää eikä äitiä, sillä minun olisi pitänyt samassa tunnustaa, että olin löytölapsi. Ja sitä häpeää en voinut kestää. Löytölapsi! Sehän oli hylkyjen hylky maailmassa. Minä olisin vaikka kuollut suu ummessa, ennenkuin olisin tunnustanut rouva Milliganille ja Arthurille, jotka olivat kohottaneet minut vertaisekseen, että olin löytölapsi. Silloinhan he olisivat ajaneet minut inholla luotaan!

"Remin pitää jäädä luoksemme!" sanoi yhä Arthur, joka kaikessa tällaisessa oli äitinsä herra ja sai hänet tekemään mitä vain halusi.

"Minä olisin varsin hyvilläni, jos saisimme pitää Remin", vastasi rouva Milligan. "Teistä on tullut ystävät, ja minäkin puolestani olen Remiin hyvin mielistynyt. Mutta emme voi pitää häntä luonamme, jollei Remi itse halua jäädä."

"Remi kyllä haluaa", keskeytti Arthur. "Eikö niin, Remi, että te ette halua palata Toulouseen?"

"Mutta vielä on toinenkin ehto", jatkoi rouva Milligan odottamatta minun vastaustani. "Ja se on, että Remin isäntä luopuu oikeuksistaan Remiin."

"Remi, Remi ensin vastaa puolestaan", keskeytti Arthur pysyen kiinteästi tuumassaan.

Vitalis oli tosin ollut hyvä isäntä minulle, ja minä olin hänelle kiitollinen hänen huolenpidostaan ja opetuksestaan, mutta eihän voinut verratakaan sitä oloa, jota olin viettänyt hänen kanssaan, siihen, joka minulle oli tarjona rouva Milliganin luona, enkä minä ollut läheskään niin kiintynyt Vitalikseen kuin

rouva Milliganiin ja hänen poikaansa. Kun tätä ajattelin, niin moitin itseäni siitä, että pidin näitä muukalaisia parempana kuin isäntääni, vaikka olin tuntenut näitä ainoastaan vähän aikaa. Mutta niin se nyt oli, sille en mitään voinut. Minä sydämestäni rakastin rouva Milligania ja Arthuria.

"Ennenkuin Remi vastaa, on hänen ajateltava, että elämä, joka on hänelle ehdolla, ei ole suinkaan yksistään huvin vuoksi. Tulee tehdä työtäkin, tulee lukea, pysyä kiinteästi kirjain ääressä ja seurata Arthurin opinnoita. Tätä tulee verrata siihen vapauteen, joka Remillä on kuljeksiessaan teillään."

"Ei ole vertaamistakaan", vastasin. "Minä vakuutan, rouva, minä suostun ehdotukseenne, oli miten oli."

"Siinä sen nyt kuulette, äiti!" huudahti Arthur. "Remi tahtoo mielellään." Ja hän taputti käsiään.

"No nyt on meidän siis saatava hänen isäntänsä suostumus", jatkoi rouva Milligan. "Minä kirjoitan hänelle, että hän tulisi tapaamaan meitä Cettiin, sillä me emme voi palata Toulouseen. Minä lähetän hänelle matkarahat ja selitän syyt, jotka estävät meitä tulemasta sinne rautateitse, ja toivon, että hän suostuu kutsumukseeni. Jos hän hyväksyy ehdotukseni, niin ei ole sitten muuta kuin sopia Remin vanhempain kanssa, sillä heidän suostumuksensa myöskin pitää saada."

Tähän saakka oli kaikki keskustelumme käynyt toiveitteni mukaan, aivan kuin joku hyvä haltijatar olisi taikasauvallaan ohjannut, mutta nämä viimeiset sanat herättivät minut surulliseen todellisuuteen kauniista unesta, jossa olin liidellyt. Neuvotella vanhempieni kanssa! He varmaan ilmoittaisivat sen, mitä minä halusin salata. Totuus tulisi ilmi. Löytölapsi! Minä olin lannistettu. Rouva Milligan katsoi minuun hyvin hämmästyneenä ja rupeki kyselemään minulta, mutta minä en uskaltanut vastata hänelle. Hän varmaankin luuli, että minä olin huolissani isäntäni tulosta, eikä hän enää kysellyt.

Onneksi tämä tapahtui illalla vähän ennen maatamenoaa, niin että minä pääsin pian Arthurin uteliaista silmistä ja sulkeutumaan huoneeseeni pelkoineni ja mietteineni. Tämä oli ensimmäinen huono yö Joutsenella, ja se oli kauhea yö, pitkä ja tuskallinen.

Mitä tehdä? Mitä sanoa? En keksinyt mitään keinoa. Ja pyöriteltyäni satoja kertoja samoja ajatuksia, tehtyäni mitä vastakkaisimpia päätöksiä, jäin vihdoinkin siihen, etten tee mitään enkä sano mitään. Annan asian mennä menoaan ja tyydyn siihen, mitä tulee. Ehkä Vitalis ei luovukaan minusta, silloin ei tarvitsekaan tunnustaa totuutta.

Ja niin kauheasti pelkäsin tätä totuutta, että toivoin Vitaliksen hylkäävän rouva Milliganin tarjouksen. Silloin minun pitäisi luopua Arthurista ja hänen äidistään, joita sitten en ehkä koskaan elämässäni saisi enää nähdä, mutta eipä heilläkään olisi minusta mitään huonoa ajatusta.

Kolmen päivän kuluttua sai rouva Milligan vastauksen isännältäni. Muutamilla riveillä Vitalis ilmoitti, että hänellä oli kunnia noudattaa rouva Milliganin kutsumusta, ja että hän saapuu Cettiin seuraavana lauantaina kuuden junassa. Minä pyysin rouva Milliganilta luvan mennä asemalle vastaan, ja koirieni ja Joli-Coeurin kanssa odotimme niin junan tuloa. Koirat olivat hyvin rauhattomia aivan kuin odottaen jotakin, Joli-Coeur oli välinpitämätön, ja minä puolestani olin hyvin kiihdyksissäni. Minun elämästäni oli nyt päätettävä. Jos olisin uskaltanut, niin olisin rukoillut Vitalista, että hän ei sanoisi, että olen löytölapsi! Mutta en rohjennut. Minä tunsin, etten ikipäivinä voisi saada suustani tätä sanaa: löytölapsi.

Olin asettunut muutamaan soppeen asemapihalle ja siinä, koirat kahleissa ja Joli-Coeur povessani, odottelin näkemättä mitä ympärilläni tapahtui. Koirat minulle huomauttivat, että juna oli tullut ja että ne olivat saaneet vainua isännästänsä. Yhtäkkiä tunsin, että minua vedettiin, ja kun en osannut olla varuillani, niin koirat pääsivät karkuun. Ne laukkasivat iloisesti haukkuen, ja pian näin niiden hyppivän Vitaliksen ympärillä, joka tavallisessa puvussaan tuli näkyviin. Yhtäkkiä Capi, joka oli ketterämpi kuin toiset koirat, hypähti isäntänsä syliin, ja Zerbino ja Dolce kiemurtelivat hänen jaloissaan. Minä nyt vuorostani lähestyin, ja Vitalis, laskien Capin maahan, sulki minut syliinsä.

Isäntäni ei ollut koskaan ollut ankara minulle, mutta eipä myöskään koskaan ollut hyväillyt, joten minä en ollut tottunut tällaiseen. Mieleni heltyi, ja silmiini pulpahti kyneleet, sillä minä olin nyt sellaisessa mielentilassa, että tunteeni olivat hyvin herkäät.

Minä katselin häntä ja huomasin, että hän oli vankeudessa paljon vanhentunut. Hänen hartiansa olivat käyneet kumaraksi, muotonsa kalvennut, huulensa vaalenneet.

"Olenko mielestäsi muuttunut, poikaseni?" sanoi hän. "Vankila on huono olinpaikka, ja ikävä on kamala tauti. Mutta kaikki on pian taas parantuva." Ja vaihtaen puheenainetta hän jatkoi: "Missä olet tutustunut tuohon naiseen, joka minulle kirjoitti?"

Minä kerroin hänelle, miten olin tavannut Joutsenen ja miten siitä saakka olin ollut rouva Milliganin ja hänen poikansa luona, mitä olimme nähneet ja mitä tehneet. Kertomukseni venyi sitä pitemmäksi, kun

minua pelotti lopuksi joutua puhumaan asiasta, joka minua niin vaivasi, sillä en nyt mitenkään voisi sanoa isännälleni, että halusin luopua hänestä ja jäädä rouva Milliganin ja hänen poikansa luo. Mutta minun ei tarvinnut tehdä kukaan tätä tunnustusta, sillä ennenkuin olin saanut kertomukseni loppuun, olimme saapuneet hotelliin, jossa rouva Milligan odotti. Sitäpaitsi Vitalis ei puhunut minulle sanaakaan rouva Milliganin kirjeestä eikä ehdotuksesta.

"Ja tämä nainen odottaa minua?" sanoi Vitalis, kun astuimme hotelliin.

"Niin, minä opastan teidät hänen luokseen."

"Se on tarpeetonta. Sano hänen huoneensa numero ja jää tänne odottamaan koirain ja Joli-Coeurin kanssa."

Jäin hotellin ovelle, istahdin muutamalle penkille, koirat ympärilläni. Nekin olivat halunneet seurata isäntäänsä, mutta tämä kielsi ja koirain oli toteltava, niinkuin minäkin olin totellut. Vitalis osasi kommentaa.

Mutta minkävuoksi hän kielsi minua olemasta läsnä rouva Milliganin luona? Mietiskelin ja pyörittelin tätä kysymystä joka puolelta. En ollut vielä ehtinyt siihen saada vastausta, kun näin hänen tulevan takaisin.

"Mene sanomaan hyvästit tuolle naiselle", sanoi hän, "minä odotan tässä. Me lähdemme taipaleelle kymmenen minuutin kuluttua." Minä ihan luhistu.

"Mitä"? sanoi hän hetkisen kuluttua. "Etkö tajunnut mitä sanoin, kun seisot siinä niin tyhmänä. Joudu!"

Hänen tapaistaan ei ollut puhua noin ankarasti minulle, ja siitä saakka, kuin olin ollut hänen kanssaan, ei hän ollut minulle lausunut tällä tavoin. Minä nousin istuimeltani totellen aivan vaistomaisesti, ymmärtämättä mitään. Mutta muutaman askeleen astuttuani kysyin: "Te siis olette sanonut...?"

"Olen sanonut, että sinusta on minulle ja minusta sinulle hyötyä, ja että siis minä en voi luopua oikeuksistani sinuun. Mene ja joudu takaisin."

Tästä sain rohkeutta, sillä minä olin niin tuon löytölapsiajatukseni vallassa, että kuvailin syyksi meidän pikaiseen lähtöömme sen, että isäntäni oli sanonut mitä tiesi minun synnystäni. Asteessani rouva Milliganin huoneeseen näin Arthurin itkevän ja rouva Milliganin kumartuneena hänen ylitsensä lohduttelemassa häntä.

"Remi, te ette mene pois, eikö niin?" huudahti Arthur. Rouva Milligan vastasi minun puolestani, selittäen että minun tulee totella. "Olen pyytännyt isännältänne saada pitää teidät luonamme", sanoi hän sellaisella äänellä, joka sai kyyneleet silmiini. "Mutta hän ei siihen suostu millään ehdolla."

"Hän on paha mies!" huudahti Arthur. "Ei hän ole mikään paha mies", jatkoi rouva Milligan. "Teistä on hänelle hyötyä, ja sen lisäksi luulen, että hän todellakin rakastaa teitä. Sitäpaitsi hän puhui kuin kelpo mies ja paremmin kuin luulisikaan hänen kaltaisensa."

"Hän ei ole Remin isä!" huudahti Arthur.

"Hän ei ole Remin isä, se on totta, mutta hän on Remin isäntä, ja Remi kuuluu hänelle, kun hänen vanhempansa ovat hänet vuokranneet hänelle. Tällä kertaa täytyy Remin totella häntä, Minä, kuitenkin toivon, että hänen ei tarvitse meistä erota kauaksi aikaa. Kirjoitan Remin vanhemmille ja teen sopimuksen heidän kanssaan."

"Oh, älkää kirjoittako!" huudahdin.

"Minkävuoksi ei?"

"Voi, älkää kirjoittako, minä pyydän!"

"Mutta muutakaan keinoa ei ole, lapseni."

"Minä pyydän, ettehan kirjoita?"

Jollei rouva Milligan olisi alkanut puhua vanhemmistani, niin varmaan jäähyväishetkemme olisi kestänyt kauemmin kuin kymmenen minuuttia, jotka isäntäni oli myöntänyt.

"He asuvat Chavanonissa, eikö niin?" jatkoi rouva Milligan.

Vastaamatta hänen kysymykseensä minä lähestyin Arthuria ja syleillen suutelin häntä monet kerrat kaikella sillä veljellisellä ystävyydellä, jota tunsin häntä kohtaan. Sitten irrottautuen hänen heikosta syleilystään menin rouva Milliganin luo ja laskeutuen hänen eteensä polvilleni suutelin hänen kättään.

"Lapsi raukka!" sanoi hän kumartuen ylitseni. Ja hän suuteli otsaani.

Minä nousin ja juoksin ovelle. "Arthur, minä rakastan teitä iäti", sanoin tukahtuneella äänellä huokausteni seasta. "Ja teitä, rouva, en voi koskaan unhottaa."

"Remi, Remi!" huusi Arthur.

En enempää kuullut, olin jo ulkona, ja ovi takanani oli kiinni. Ja samassa olin isäntäni luona.

"Taipaleelle!" sanoi hän minulle.

Ja me lähdimme.

Sillä tavoin erosin ensimmäisestä ystävästäni ja heittäysin seikkailuihin, joista olisin säästynyt, jollen sokean ennakkoluulonani uhrina olisi antautunut tuhman pelon valtaan.

XII.

Taas piti astella isäntäni jäljessä, harpun hihna painamassa heltynyttä olkapäätä, kuljeksia pitkin maanteitä, sateessa ja paahteessa, tomussa ja rapakossa. Piti näytellä tyhmyriä julkisilla paikoilla, nauraa tai itkeä kunnioitettavan yleisön huviksi. Muutos tuntui ankaralta, sillä hyvään tottuu pian.

Minusta oli oloni nyt vastenmielistä ja väsyttävää, jota en tuntenut ennenkuin olin kokenut nämä kaksi kuukautta suloista ja onnellista elämää. Monet monituiset kerrat jäin tiellä jälkeen saadakseni rauhassa muistella Arthuria, rouva Milligania, Joutsenta, ja muistossani elää tässä menneisyydessä. Ah sitä ihanaa aikaa! Ja kun illoin makasin jossakin likaisessa majapaikassa ja ajattelin huonettani, joka minulla oli Joutsenessa, niin miten kurjilta näyttivätkään nyt peitteet!

Onnekseni kuitenkin tässä syvässä surussani minulla oli muuan lohdutus: isäntäni oli paljon lempeämpi kuin koskaan ennen — paljon hellempikin — jos tätä sanaa voi käyttää Vitaliksesta. Tässä suhteessa oli tapahtunut suuri muutos hänen luonteessaan tai oikeammin hänen käytöstavassaan minua kohtaan, ja se minua virkisti, se minua esti itkemästä, kun muistot Arthurista ahdistivat sydäntäni. Minä tunsin, etten ole yksin maailmassa ja että isäntäni oli minulle enemmän kuin isäntä. Olisinpa usein, jos olisin rohjennut, häntä syleillyt, niin tunsin tarvetta vuodattaa sydämeni tunteita. Mutta minä en uskaltanut, sillä Vitalis ei ollut niitä miehiä, joita uskaltaa näin lähestyä.

Aivan alussa oli pelko minut pitänyt hänestä etäällä, nyt se oli jonkinlainen epäselvä kunnioituksen tunne. Meidän kylästä lähtiessämme Vitalis ei ollut minulle kuin mies niinkuin muutkin, sillä silloin en vielä kyennyt tekemään mitään erotusta. Mutta oloni rouva Milliganin luona oli avannut silmäni ja järkeni. Ja omituista kyllä, kun tarkkaavasti katselin isäntääni, niin huomasin hänen olossaan, hänen näössään, hänen käytöksessään samanlaista kuin rouva Milliganissakin. Minä mielessäni tuumailin, että se oli mahdotonta, kun isäntäni oli ainoastaan eläinten näyttelijä, jotavastoin rouva Milligan oli ylhäinen rouva. Mutta tuumailuni ei saanut sitä poistetuksi, mitä silmäni kertoivat. Kun Vitalis vain tahtoi, niin hän oli aivan samanlainen herra kuin rouva Milligan oli rouva. Ainoa erotus oli siinä, että rouva Milligan oli aina ylhäinen nainen, jotavastoin Vitalis ei ollut ylhäinen herra kuin eräinä hetkinä. Mutta silloin hän olikin sellainen, että hän olisi tehnyt ylhäisen vaikutuksen keneen tahansa. Kunnioituksen tunne, jonka hän minussa herätti, esti siis minut antautumasta hellempien tunteitteni valtaan, silloinkin kun hän niitä herätti minussa ystävällisellä puheellaan.

Cettestä lähdettyämme emme moneen päivään puhuneet sanaakaan rouva Milliganista ja minun olostani Joutsenessa, mutta vähitellen tämä aihe tunkeutui keskusteluamme, ja isäntäni puuttui siihen aina ensimmäisenä. Sitten ei kulunut päivääkään, ettei rouva Milliganin nimeä olisi lausuttu.

"Sinä olit kovin häneen mielistynyt?" sanoi Vitalis. "Minä sen hyvin ymmärrän. Hän on ollut sinulle hyvä, erittäin hyvä, sinun tulee muistella häntä kiitollisuudella." Ja sitten hän usein lisäsi itsekseen: "Se oli pakosta."

Isäntäni tarkotuksena oli päästä Pariisiin niin pian kuin mahdollista, sillä ainoastaan Parisissa meillä oli toivoa voivamme antaa näytäntöjä talven aikana. Mutta joko hänen kukkaronsa oli liian laiha tai tiesi

mistä syystä, me emme menneet rautatietä, jalkapatikassa vain astuimme Dijonista Pariisiin. Kun aika niin salli, annoimme muutamia näytäntöjä kaupungeissa tai kylissä, joiden ohi kuljimme, ja sitten saatuamme kokoon jonkun vaivaisen rovon työnnyimme taas taipaleelle.

Aina Chatilloniin saakka mentiin kutakuinkin, vaikka aina oli kylmää ja sateista. Mutta tästä kaupungista lähdettyämme herkesi sade ja tuuli kääntyi pohjoiseen. Aluksi emme siitä niin välittäneet, vaikka ei olekaan kovin suloista astua pohjatuulen pieksäessä kasvoja. Sittenkin tämä tuuli, niin kylmä kuin olikin, oli parempi kuin sade, jota meillä oli ollut viikkokausia. Mutta ilma ei kauan pysynyt kuivana. Taivas peittyi paksuun pilveen, aurinko katosi, ja kaikki osotti, että pian saamme lumituiskun. Me olisimme kuitenkin voineet päästä johonkin suureen kylään, ennenkuin lumituisku meidät yllätti, mutta isäntäni koetti ehättää Troyesiin niin pian kuin mahdollista, kun tämä on suuri kaupunki, jossa voisimme antaa useampia näytäntöjä, jos meidän oli huonojen ilmain vuoksi pakko jäädä sinne.

"Pane joutuin nukkumaan", hän sanoi minulle, kun olimme asettuneet muutamaaan majapaikkaan. "Me lähdemme huomenna varhain, sillä minua pelottaa, että tulee lumituisku."

Hän itse ei käynyt heti nukkumaan, vaan jäi lieden luo lämmittelemään Joli-Coeuriä, joka oli kovasti kärsinyt kylmästä ja yhtämittaa värisi, vaikka me olimme käärineet sen peitteisiin.

Seuraavana päivänä minä heräsin varhain, niinkuin oli käsketty. Oli vielä hämärä, taivas oli musta ja synkkä, ei ainoatakaan tähteä pilkistänyt. Näytti aivan kuin suuri musta peite olisi laskeutumassa maalle.

"Teidän sijassanne minä en lähtisi matkaan", sanoi majapaikan isäntä isännälleni. "Siitä tulee pian lumituisku."

"Minulla on kiire", vastasi Vitalis. "Ja minä toivon, että pääsemme Troyesiin ennenkuin tuisku ehtii puhjeta."

"Kolmeakymmentä kilometriä ei kuljeta tunnissa."

Me kuitenkin lähdimme taipaleelle.

Vitalis piti Joli-Coeuriä povessaan lämmittääkseen sitä, ja koirat juoksentelivat iloisesti edellämme. Isäntäni oli Dijonista ostanut minulle lammasnahkatakkin, jossa oli karvapuoli sisällepäin; sen minä käärin ympärilleni, ja tuuli puski sen kiinni ruumiiseen. Ei haluttanut suuta avata, ja me astuimme ääneti, niin kiireesti kuin suinkin, pysyäksemme lämpiminä ja ehtiäksemme perille. Vaikka oli jo aika päivän valjeta, niin taivas ei seljennyt. Idässä päin oli vaaleahko juova, mutta aurinkoa ei näkynyt. Ei ollut enää yö, mutta liioittelua olisi ollut sanoa, että oli päivä. Kuitenkin erotti jo esineet paremmin. Sinertävä valo, joka pilkotti auringon koitolta kuin mistähän summattomasta aukosta, valaisi lehdettömät puut ja siellä täällä pensaikat, joissa kuivuneet lehdet riippuivat ja kahisivat tuulessa ikävästi.

Tiellä ei näkynyt ristinsielua, ei kuulunut ajokaluksen kolinaa, ei piiskan pauketta. Ainoastaan harakoita hyppi tiellä, pyrstö pystyssä ja nokka ilmassa, ja meidän lähestyessämme ne lehahtivat lentämään kiepsahtaen jonkun puun oksalle, josta meille nauraa räkättivät ilkeästi aivan kuin pahaa ennustaen.

Seutu, jonka läpi kuljimme, oli hyvin surullisen näköinen, jota lisäsi vielä tämä hiljaisuus. Niin kauas kuin silmä kantoi, ei näkynyt muuta kuin alastomia nummia, karuja kukkuloita ja ruskeaa metsää. Tuuli puhalsi yhä pohjoisesta mielten kääntymään itään. Ja siltä puolen taivasta nousi raskaita pilviä, jotka kulkivat matalalla aivan kuin riippuen puitten latvoissa. Pian lenteli ilmassa muutamia lumihietaleita, suuria kuin perhoset. Ne nousivat ja laskivat, pyörivät sinne tänne koskematta maahan.

Emme olleet kulkeneet vielä pitkältä, ja minusta jo tuntui mahdottomalta, että ehdimme Troyesiin ennen lumituiskua.

Koillisesta nouseva pilvi oli jo tullut lähelle, ja omituinen valo kirkasti taivaan siltä puolen; se oli lunta. Nyt ei lennellyt enää perhosia, vaan meidät ympäröi sakea lumituisku.

"Se oli päätetty, ettemme pääsisi Troyesiin", sanoi Vitalis. "Meidän pitää pysähtyä ensimmäiseen taloon, jonka tapaamme."

Se oli mieluista puhetta, mutta missä tapaamme tämän vierasvaraisen talon, ennenkuin lumi oli kietonut meidät valkoiseen hämäryyteensä. Olin tarkastanut seutua niin kauas kuin silmä kantoi enkä ollut huomannut mitään taloa enkä mitään merkkiä kylästä. Päinvastoin olimme tulossa metsään, jota näytti kestävänsä äärettömiin edessämme ja ympärillä oleviin kukkuloihin saakka. Ei siis voinut kovinkaan suurta toivoa panna tähän luvattuun taloon. Mutta ehkäpä lumituiskua ei kestäkään kauan.

Sitä kuitenkin kesti, se vain yltyi. Vähässä ajassa se oli peittänyt tien ja kaiken, minkä kohtasi kulussaan: kivet, vesat, pensaat, sillä tuuli, joka ei ollut laantunut siitään, kieritti lunta maata myöten kaikkea vastaan, joka viimein sen pidätti peitokseen.

Koirat eivät enää juosset edellämme, vaan astelivat ihan kintereillämme pyytäen meiltä suojaa, jota emme voineet niille tarjota. Me kuljimme hitaasti, vaivoin, silmät ummessa, märkinä, kohmettuneina, ja vaikka olimme sakeassa metsässä, emme saaneet suojaa, kun tie kulki juuri tuulen suuntaan.

Tuuli laantui vähitellen, mutta sikäli lumentulo kiihtyi; se ei pieksänyt enää pölynä, vaan laskeutui suurina, raskaina hiutaleina. Vähän ajan kuluttua oli tie paksun hangen peitossa, jossa me kahloimme äänettömin askelin. Vähänväliä näin isäntäni silmäilevän vasemmalle aivan kuin olisi etsinyt jotakin, mutta siellä ei ollut kuin laaja aukeama metsässä, joka oli hakattu viime keväänä ja jossa kasvamaan jätetyt puun vesat taipuivat raskaan lumen painosta. Mitä hän toivoi löytävänsä tältä puolelta? Minä puolestani tähystin suoraan eteeni niin kauas kuin silmä kantoi, odotellen eikö tämä metsä vihdoinkin lopu ja eikö näkyisi taloa. Mutta turhaa oli koettaakaan katsein tunkeutua tämän lumisakean läpi. Jo muutamien metrien päässä kaikki esineet katosivat tupruun eikä nähnyt muuta kuin lumihiiutaleita aina vain entistä sakeammassa, käärien meidät aivan kuin äärettömään lumiverkkoon.

Yhtäkkiä näin Vitaliksen ojentavan kätensä vasempaan aivan kuin herättääkseen minun huomiotani. Minä katsoin hänen osottamaansa suuntaan ja olin siellä aukeamalla huomaavinani jonkun risumajan. Minä en odottanut selitystä, sillä ymmärsin isäntäni osottaneen tätä majaa sitä varten, että oli etsittävä sinne tie.

Se oli vaikeaa, sillä lunta oli jo niin paksulta, että se oli peittänyt näkymättömiin tien. Vihdoin aavikon laidassa, missä alkoi korkea metsä, oli maantien oja täynnä muutamalta kohtaa ja siitä päätin lähtevän tien majalle.

Maja oli risuista ja siksi tiheä, että lumi ei satanut läpi. Tämä maja oli talon arvoinen. Kiireemmin kuin me ehättivät koirat majaan ja pyöriskelivät kuivassa mullassa haukkuen iloissaan. Hyvin olimme mekin tyytyväisiä, vaikka emme sitä osottaneetkaan pyörimällä mullassa, joka muuten ei olisi hulluinta ollut kuivatuksemme itseämme vähän.

"Minä ajattelinkin, että tässä kaatometsässä pitäisi olla jossakin maja", sanoi Vitalis. "Ja nyt tuiskukoon."

"Tuiskukoon vain!" vastasin hyvin terhakasti ja menin majan oviseinälle, missä puistelin lumen takistani ja hatustani, jotta ei kulkeutuisi lunta asuntomme lattialle sulamaan ja kastelemaan sitä.

Tämä talomme oli hyvin yksinkertainen sekä rakenteeltaan että sisustukseltaan. Siinä ei ollut kuin multapenkki ja muutamia kiviä istuimiksi. Mutta tärkeintä näissä oloissa oli kuitenkin tulisija, joka oli tehty muutamaa soppeen viidestä tai kuudesta kivistä.

"Me voimme tehdä tulenkin!"

Tällaisessa talossahan oli helppo saada puuta, sitähän sai seinistä ja katosta, kiskomalla niistä risuja ja oksia. Ja pian kirkas nuotio loimusi iloisesti takassamme. Se tosin työnsi aikalailla savua, joka nousi väikkymään kattoon, mutta mitä siitä, olihan kuitenkin lämmittävä tuli.

Koirat asettuivat takan ympärille ja siinä seisoen takasillaan lämmittelivät kastunutta ja jähmettynyttä vatsaansa liekkien lämpimässä. Pian Joli-Coeurkin kohotti isäntänsä takkia ja pilkisti hyvin varovasti, katsellen missä nyt ollaan, ja kun oli saanut vähän selkoa, niin hyppäsi vikkellästi maahan ja, asettuen paraimmalle kohtaa nuotion ääreen, piteli täriseviä käsiään tulta vasten.

Isäntämme oli hyvin ajatteleva ja kokenut mies: aamulla, ennenkuin minä olin vielä noussutkaan, oli hän varustanut eväät matkaa varten: limpun ja palasen juustoa. Tällaisena hetkenä ei olla kovin vaativia, ja heti kun me näimme limpun ilmestyvän, niin meissä kaikissa syntyi tyytyväisyyden tunne. Paha kyllä, osat eivät olleet suuria. Ja minä puolestani petyin suuresti toiveissani: isäntämme jakoi meille ainoastaan puolet limpusta.

"Minä en tunne tätä tietä", sanoi hän vastaukseksi katseeseeni, "enkä tiedä, onko koko tällä matkalla Troyesiin ainoatakaan majapaikkaa. Sitten en tunne tätä metsää. Tiedän vain, että tämä seutu on hyvin metsäistä. Me voimme olla penikulmia asunnoista. Tai voimme saada pitää kauan aikaa tätä säänpitoa tässä majassamme. Senvuoksi meidän täytyy säästää eväitämme."

Niin laiha kuin ateria oli ollutkin, vahvasti se kuitenkin meitä, ja kun olimme suojassa ja nuotio levitti suloista lämpöä, niin me tyytyväisinä voimme odottaa lumituiskua loppuvaksi. Minusta ei tuntunut niinkään pelottavalta oleskella tässä majassa, varsinkin kun en voinut ajatella, että meidän täytyy olla täällä ehkä kauankin aikaa, niinkuin Vitalis oli sanonut. Eihän toki voi lunta sataa iänkaiken.

Koirat käyttivät hyväkseen tätä pakollista levähdystämme asettuen nuotion ääreen, muuan käpristyen kääryksi, toinen paneutuen kyljelleen, ja Capi tuippasi kuononsa tuhkaan, ja niin ne vetivät rauhallisia unia. Minua halutti tehdä samoin, sillä suloisempaa oli matkustaa unien maassa, ehkä Joutsenessa, kuin katsella tätä lunta.

En tiedä kuinka kauan olin nukkunut, mutta kun heräsin, oli herennyt tuiskuttamasta. Hanki oli nähtävästi isosti vahvennut. Jos nyt piti lähteä taipaleelle, niin varmaan oli lunta polviin. Mikähän aika nyt oli?

En voinut kysyä isännältäni, sillä näinä viime kuukausina emme olleet ansainneet niin paljoa, että olisi saatu korvatuksi sitä, mitä häneltä oli mennyt vankilassa-oloonsa ja oikeusjuttuunsa, ja kun hän oli vielä ostanut minulle Dijonista lammasnahkatakkin, niin oli hänen pitänyt myydä kellonsa, tuo suuri hopeinen kellonsa, josta olin Capin nähnyt osottavan aikaa silloin, kun Vitalis otti minut joukkoonsa. Minun piti kysyä päivältä sitä, mitä en enää voinut kysyä hyvältä, suurelta kelloltamme. Mutta ulkona ei mikään voinut minulle vastata: alhaalla maassa kirkas juova, ylhäällä ilmassa sankka sumu, taivaalla sekava valo ja siellä täällä likaisenkeltaisia varjostuksia. Kaikesta tästä en voinut saada vähintäkään selkoa, mikä aika päivästä nyt mahtoi olla. Ja korvin sai siitä tietoa yhtä vähän kuin silmin. Ei yötä hiljaisempaa kuin tämä päivä. Ympärillämme täysi liikkumattomuus, lumi oli pysäyttänyt kaiken liikkeen, kaikki oli aivan kuin jähmettynyt. Silloin tällöin näki kuusen lehvän hetvahtavan. Raskaan painon alla se oli vähitellen painunut, ja kun se oli laskeutunut niin alas, että lumi siitä luisti, niin oksa silloin kohosi äkkiä ja sen tummanvihreä lehvä kuvasti selvänä toisten puitten valkoista verhoa vastaan, joka ne peitti tyvestä latvaan saakka. Niin että kun katseli kaukaa, tuo puhdistunut lehvä näytti tummalta reiältä tässä valkovaipassa.

Seistessäni majan ovella katselemassa tätä kuulin isäntäni sanovan minulle:

"Haluttaako sinua taipaleelle?"

"Enpä tiedä. Ei haluta mitään. Teen niinkuin te tahdotte."

"No niin. Minun mielipiteeni on, että pysymme täällä, jossa meillä on ainakin suojaa ja tulta."

Minä ajattelin, että meillä ei ole leipää, mutta olin ääneti.

"Luulen, että alkaa pian tulla lunta uudelleen", jatkoi Vitalis. "Me emme voi lähteä taipaleelle tietämättä, miten pitkältä on talollisille paikoille, sillä yö tällaisena lumen aikana ei ole leuto. Parasta on olla täällä. Onhan meillä edes kuivat jalat."

Kun ruokakysymys jätettiin syrjään, niin minulla ei ollut mitään tätä päätöstä vastaan. Ja sitäpaitsi, jos lähtisimme taipaleelle nyt heti, niin ei ollut lainkaan varmaa, että pääsisimme taloon ennen iltaa, jotavastoin oli varmaa, että tiellä oli lunta niin paksulta, että olisi siinä vaikea kulkea. Ei ollut muuta neuvoa kuin kuristaa vatsaansa. Vitalis jakoi meille toisen puoliskon limppua kuuteen osaan. Sitäpä oli vähän, ja se vähä oli pian syöty, vaikka me sipulsimme leipämme niin pieniksi paloiksi kuin suinkin, jotta siinä olisi pitemmäksi aikaa syömistä.

Kun isäntämme oli pistänyt veitsen takkinsa taskuun, mikä oli merkinä siitä, että syömingit olivat loppuneet, nousi Capi ja tehtyään merkin tovereilleen meni haistelemaan laukkuja, jossa tavallisesti ruoka pidettiin. Samalla se asetti kypälänsä laukulle ja kopeloi sitä. Tästä tutkimuksesta sille selvisi, että ei ollut enää mitään syötävää. Silloin se palasi paikoilleen nuotion ääreen ja annettuaan taas merkin Dolcelle ja Zerbinolle heittäysi kyljelleen pitkää pituuttaan huokaisten huojennukseksen: "Ei ole enää mitään, turhaa on pyytääkään."

Tämän se selitti yhtä selvästi kuin konsanaan olisi sanoin voinut lausua. Ja sen toverit, ymmärtäen tätä kieltä, paneusivat tulen ääreen nekin, huokaisten samalla tavalla. Zerbinon huokaus ei kuitenkaan ilmaissut sellaista kohtaloonsa tyytymistä kuin toisten, sillä Zerbino oli ahmatti ja tämä uhrautuminen oli siitä paljon kiusallisempaa kuin toisista.

Jo kauan sitten oli alkanut sataa lunta uudelleen ja sitä tuli yhtä tiukasti. Tunti tunnilta näki vaipan, jota se kutoi maalle, kohoavan pitkin nuoria vesoja, joitten rungot tuipottivat valkoisesta merestä, mikä pian oli ne upottava alleen. Päivällisen jälkeen ei voinut enää paljon erottaa ulkomaailmaa, sillä hämärä laskeutui nopeasti tällaisena pimeänä päivänä. Lumen tulo ei herennyt yöksikään, vaan sitä satoi suurina höytäleinä mustasta taivaasta.

Kun meidän oli jäätävä sinne yöksi, niin parasta oli paneutua maata niin pian kuin suinkin. Minä siis tein niinkuin koiratkin, ja kääriytyäni lammasnahkatakkiini, joka tulen ääressä oli ehtinyt jo kuivaa tämän päivän kuluessa, heittäysin nuotion ääreen, laaka kivi päänalustanani.

"Nuku", sanoi Vitalis. "Minä herätän sinut sitten, kun minä vuorostani haluan nukkua. Sillä vaikka

meillä ei olekaan mistään pelkoa, ei eläimistä eikä ihmisistä tässä majassamme, niin tulee kuitenkin toisen meistä valvoa ja hoidella nuotiota. Meidän tulee pitää varamme kylmää vastaan, joka voi käydä ankaraksi, kun lumen tulo lakkaa."

Kun isäntäni minut sitten herätti, lienee ollut jo myöhäinen yö, niin ainakin kuvittelin. Lunta ei enää tullut.

"No nyt sinä vuorostasi", sanoi isäntäni. "Sinun ei tarvitse kuin silloin tällöin lisätä puuta nuotioon. Sinä näet, että minä olen niitä sinulle valmiiksi varustanut."

Risuja oli koko hyvä kasa. Isäntäni, joka oli paljon herkkäunisempi kuin minä, oli varustanut puita, ettei minun tarvitsisi niitä kiskoa seinistä ja siten häiritä hänen untaan. Tästä kasasta sain vähimmättäkin ryskeettä. Se oli tosiaankin viisas huolenpito, mutta sillä oli toisenlaiset seuraukset kuin Vitalis oli odottanut.

Kun minä olin herännyt ja ottanut vastaan vartijan toimen, niin hän heittäysi pitkäkseen nuotio ääreen, Joli-Coeur vierellään peitteisiin käärittynä, ja pian raskaasta ja säännöllisestä hengityksestä huomasin, että hän oli nukahtanut.

Minä nousin ja varpaillani hiivin majan ovelle katselemaan ulos. Lumi oli peittänyt kaikki, ruohot, pensaat, vesat, puut. Niin kauas kuin silmä voi tunkea, ei näkynyt muuta kuin sama yksitoikkoinen valkoinen tasanko. Taivas oli täynnä tuikkivia tähtiä, pakkaneen oli kiihtynyt, ja ulkona jääti. Kylmä ilma uhoi meidän majaan. Yön hiljaisuudessa kuului kahinaa, joka ilmoitti, että lumen pinta kuorettui jääriittaan. Olipa onni, että olimme osuneet tälle majalle. Mitenkähän meidän olisi käyntykään metsässä luminietoksessa tällaisessa pakkasessa.

Siitä vähästäkin äänestä, joka syntyi minun kulkiessani, heräsivät koirat, ja Zerbino tuli majan ovelle. Kun se ei katsellut yön loistoa samoilla silmillä kuin minä, niin se pian ikävystyi seisomaan siinä ovelta ja halusi ulos. Minä kädelläni viittasin sen tulemaan sisälle. Oliko järkevää lähteä kuljeksimaan tuonne? Se totteli, mutta jäi ovelle, nenä ulkona, ja seiso siinä itsepintaisen koiran tavoin, joka ei helpolla luovu haluistaan.

Minäkin seiso siinä vielä hetkisen aikaa katselemassa lunta, sillä vaikka tämä näky täyttikin sydämeni surulla, niin oli kuitenkin jonkinlaista huviä katsella sitä: minussa syntyi halu itkeä, ja vaikka minun olikin helppo päästä sitä näkemästä, sillä minun ei tarvinnut kuin sulkea silmäni tai palata paikalleni tulen ääreen, niin en kuitenkaan siitä liikahtanut.

Vihdoin käännyn nuotiolle, ja pantuani pari kolme risua ristiin nuotioon lisäksi istahdin kivelle, joka oli ollut päänalukseni. Isäntäni nukkui rauhallisesti. Koirat ja Joli-Coeur nukkuivat myöskin, ja tuli, johon olin lisännyt puita, loimusi iloisesti melkein kattoon asti, syytäen säkeniä, jotka sähistessään häiritsivät yön syvää hiljaisuutta. Pitkät ajat huvittelin katselemalla tätä kypenien leikkiä, mutta vähitellen minua alkoi raukaista ja tietämättäni kävi uneliaaksi. Jos minulla olisi ollut jotakin tointa, edes hankittavana puita nuotioon, niin kulkiessani majan ympäri olisin pysynyt hereilläni. Mutta siinä istuessani, kun ei ollut muuta tehtävää kuin silloin tällöin lisätä joku risu nuotioon, minä painuin unenhorrokseen, ja paraillaan kun luulin olevani hereillä, nukahtin.

Minut herätti rajua koiranhaukunta. Oli pimeä. Arvatenkin olin nukkunut jo kauan. Nuotio oli sammunut. Haukuntaa kuului yhäkin: Capin ääni. Mutta omituista oli, etteivät Zerbino eikä Dolce vastanneet haukuntaan.

"No, mikä nyt?" huudahti Vitalis herätessään. "Mitä nyt on tapahtunut?"

"En minä tiedä."

"Sinä olet nukahtanut, ja tuli on sammunut."

Capi oli majan ovelta, ja siinä se haukkui. Vastaukseksi kuului pari kolme valitusta, joista tunsin Dolcen äänen. Valitus kuului majan takaa vähän matkan päästä. Minä olin lähtemässä katsomaan, mutta isäntäni pysäytti minut.

"Pane ensin puita nuotioon."

Ja tällä aikaa hän otti kekäleen ja puhalsi sen hehkumaan. Sitten hän, kekäle kädessään, sanoi: "Lähdetään nyt katsomaan, tule sinä jäljessäni. Capi, mene edellä!"

Samassa kuin me tulimme ulos, kuului kauhea ulvonta yön hiljaisuudessa ja Capi pelästyneenä turvautui jalkoihimme.

"Susia!" sanoi Vitalis.

"Missä Zerbino ja Dolce?" Minä en tiennyt vastata. Epäilemättä koirat olivat lähteneet ulos sillä aikaa, kun minä olin nukahtanut. Zerbino oli tahtonut tyydyttää halunsa, jota se oli osottanut ja josta minä olin sitä kieltänyt, ja Dolce oli seurannut toveriaan. Olivatkohan sudet saaneet ne käsiinsä? Minusta tuntui Vitaliksen äänestä, kun hän kysyi koiria, että hän sitä pelkäsi.

"Ota sinäkin kekäle ja lähtekäämme niille avuksi."

Olin kotikylässäni kuullut kauhistuttavia kertomuksia susista, mutta en kuitenkaan nyt epäröinyt, varustausin kekäleellä ja seurasin isäntääni. Tultuamme aavikolle emme nähneet susia emmekä koiria. Ei näkynyt muuta kuin lumella koirain syvät jäljet. Me seurasimme niitä. Ne kulkivat majan ympäri. Sitten muutamassa kohden häämötti jotakin kuopan tapaista, aivan kuin koirat olisivat siinä pyöriskelleet.

"Hae, hae, Capi!" usutti Vitalis ja samalla hän vihelsi kutsuen Zerbinoa ja Dolcea. Mutta ei kuulunut mitään vastausta, ei vähintäkään ääntä yön syvästä hiljaisuudesta, ja Capi, jota oli käsketty etsimään, pyöriskeli peloissaan jaloissamme, vaikka muuten aina oli niin tottelevainen ja urhokas.

Oli niin pimeä, että me emme voineet seurata jälkiä, silmä eksyi aina harhailemaan utuisessa hämärässä. Vitalis vihelsi ja kovalla äänellä kutsui vielä Zerbinoa ja Dolcea. Kuuntelimme. Täysi hiljaisuus. Sydäntäni ahdisti.

"Zerbino ja Dolce raukkoja!"

Vitalis vakuutti näin pelkoni todeksi.

"Sudet ovat vieneet koiramme", sanoi hän. "Miksi laskit ne ulos?"

Niin, miksi? Minulla ei ollut vastausta.

"Pitää etsiä ne", sanoin ja lähdin hänen edelleen. Mutta hän pysäytti minut: "Ja mistä aiot niitä etsiä?" — "En tiedä. Kaikkialta." — "Emmehän osaa mihinkään näin pimeällä ja tässä lumessa."

Lunta olikin polvia myöten, ja meidän kahdella kekäleellämme ei paljoa valaistu tässä synkässä yössä.

"Kun ne eivät ole vastanneet kutsuuni", sanoi hän, "niin siihen on syynä, että ne ovat kaukana. Emmekä voi lähteä näin vain aseitta, sillä sudet voisivat hyökätä meidänkin kimppuumme. Eihän meillä ole mitään, millä puolustaa itseämme."

Kauheaa oli jättää koirat, nuo toverimme, ystävämme. Ja varsinkin minusta tuntui pahalta, kun olin syyllinen. Jollen minä olisi nukahtanut, niin ne eivät olisi päässeet ulos.

Vitalis asteli majalle, ja minä seurasin hänen jäljessään katsellen joka askeleella taakseni ja kuunnellen. En nähnyt enkä kuullut muuta kuin lumen kahinan. Majassa oli taas uusi seikka hämmästyttämässä meitä.

"Missä Joli-Coeur?"

Sen peitteet olivat nuotion edessä, mutta tyhjiltään, apina oli poissa. Minä kutsuin sitä, ja Vitalis kutsui vuorostaan, mutta sitä ei kuulunut, ei näkynyt. Vitalis sanoi, että kun hän heräsi ja nousi, niin oli apina vielä silloin hänen vierellään. Se siis oli kadonnut sillä aikaa, kun me olimme ulkona.

Otimme taas risusoihdun käteemme ja lähdimme katselemaan, näkyisikö lumella apinan jälkiä. Emme nähneet. Palasimme majaan uudelleen tutkimaan, olisiko apina kuitenkin hypännyt jollekin seinärisulle. Etsimme pitkään, kymmeniä kertoja tarkastimme samat paikat ja kaikki loukot. Minä nousin Vitaliksen olkapäille tarkastaakseni katon, mutta kaikki oli turhaa. Ja aina vähänväliä kutsuimme sitä, mutta ei mitään hyötyä. Vitalis oli vihanvimmassa, jotavastoin minä olin itkumielellä. Kysyin, arveliko hän, että sudet olisivat voineet viedä Joli-Coeurinkin.

"Ei. Sudet eivät ole uskaltaneet tulla majaan. Ne ovat hyökänneet Zerbinon ja Dolcen kimppuun ulkona, Joli-Coeur pelästyneenä piiloutui johonkin sillä aikaa, kun olimme ulkona. Ja minua se huolestuttaa, sillä tällaisessa, ilmassa se vilustuu ja saa kuolemantaudin."

"Meidän pitää vieläkin hakea sitä."

Ja me taaskin alotimme etsintämme uudelleen, mutta yhtä huonolla menestyksellä.

"Täytyy odottaa päivän tuloa", sanoi Vitalis. "Mutta milloin päivä tulee"?

"Parin tunnin perästä." Ja hän istui nuotion ääreen, pää käsien varassa.

Minä en uskaltanut häntä häiritä. Liikkumatta istuin hänen vieressään tekemättä muuta kuin silloin tällöin ojentaen käteni pannessani lisää puuta nuotioon. Vähänväliä hän nousi ja meni ovelle katsomaan; hän katseli taivaalle, kumartui sitten kuuntelemaan ja palasi paikoilleen, sanaa sanomatta. Paljon paremmalta minusta olisi tuntunut, jos hän olisi minua torunut, kuin että istui tuolla tavoin äänetönnä ja synkkänä. Pari tuntia, jotka hän sanoi olevan päivän tuloon, kuluivat hirmuisen hitaasti. Tuntui, että tämä yö ei lopu ikinä.

Tähdet vähitellen sammuiivat ja taivas vaaleni, aamu koitti ja tuli päivä. Mutta päivän tullessa pakkaneinkin kiihtyi, hyytävä ilma tunki majaan. Jos löydämmekin Joli-Coeurin, niin onko se vielä hengissä? Ja mitä järjellistä syytä meillä oli toivoa sen löytyvän? Ehkä päivä tuo vielä tullessaan lumituiskunkin.

Päivä tuli kuitenkin selkeinen. Ja heti kun aamun kylmässä valossa alkoi erottaa pensaat ja puut oikeassa muodossaan, lähdimme ulos. Vitaliksella oli suuri paksu sauva, ja minäkin varustausin samanlaisella aseella. Capi ei ollut enää sellaisen pelon vallassa, joka yöllä sen teki niin toimettomaksi. Katsellen isäntäänsä silmiin se odotti vain käskyä päästäkseen juoksemaan edelle.

Kun me katselimme maasta Joli-Coeurin jälkiä, niin Capi nosti kuononsa ilmaan ja alkoi haukkua iloisesti. Se merkitsi, että ylhäältä meidän oli etsittävä Joli-Coeuriä eikä maasta. Ja todellakin me huomasimme lumessa majan katolla jäljet muutaman tammen oksan luo, joka nuokkui katon yli. Ja sitten näimme tammen latvassa pienen tumman myttyrän. Se oli Joli-Coeur. Susien ja koirien ulvonnasta säikähtyneenä se oli meidän poissa ollessamme syöksynyt majan katolle, sieltä hypännyt tammen oksalle ja kiivennyt latvaan, jonne se oli jäänyt tietäessään olevansa turvassa, ja se kyyrötti siellä meidän kutsumisestamme välittämättä.

Pieni raukka, se mahtoi olla ihan jäässä!

Vitalis kutsui sitä lempeästi, mutta se ei liikahtanut enemmän kuin kuollut. Vitalis kutsui kutsumistaan monet monituiset kerrat, mutta Joli-Coeur ei osottanut mitään elonmerkkiä. Nyt minä voin jotenkin korvata yöllistä huolimattomuuttani. "Minä kiipeän sen noutamaan", sanoin.

"Menet ja halkaiset pääsi." — "Ei ole pelkoa."

Minä olin jo piennä pahasena opetellut kiipeilemään puihin ja olin siinä ollut hyvinkin etevä, ja ryhdyin asiaan nyt sellaisella innolla, että en koskaan ennen.

Noustessani ylemmäksi puhelin lempeästi Joli-Coeurille, joka ei hievahtanutkaan, katseli vain kiiluvain silmin. Minä olin jo lähellä ja ojensin käteni ottaakseni, niin se samassa hypätä keikahti toiselle oksalle. Minun piti taas seurata sitä sinne. Ja kiinni saamatta olisi minulta jäänyt Joli-Coeur, mutta sen kädet ja jalat kastuivat lumessa, joka peitti oksat, niin että se väsyi pian. Se silloin laskeusi oksalta oksalle ja viimein hypätä kiepsautti isäntänsä olkapäälle ja pistäysi takin poveen.

Hyvä asia oli, että Joli-Coeur löydettiin, mutta siinä ei ollut vielä kaikki. Nyt piti koettaa etsiä koiriakin. Me kuljimme samalle paikalle, missä olimme käyneet yölläkin. Ja nyt päivällä oli meidän jäljistä helppo arvata, mitä oli tapahtunut. Lumeen oli painettu syvät jäljet: kertomus kahden koiran kuolemasta. Majasta lähdettyään koirat olivat kulkeneet majan kuvetta jäljekkäin, ja noin parinkymmenen metrin matkan voimme hyvin seurata niiden jälkiä. Mutta siinä ne katosivat, ja silloin näkyivät toiset jäljet: yhdellä puolen jäljet, jotka osottivat missä sudet muutamalla hyppäyksellä olivat syösseet koirain kimppuun, ja toisella puolen jäljet, jotka näyttivät, minne sudet olivat kuljettaneet saalistaan. Koirista ei näkynyt enää muuta kuin verinen juova punottamassa lumella.

Turhaa oli pitemmältä kulkea. Sudet olivat ne tappaneet ja kuljettaneet johonkin tiheikköön murkinoikseen. Sen sijaan oli lähdeittävä mitä pikimmin lämmittämään Joli-Coeuriä.

Majaan tultuamme Vitalis piteli Joli-Coeuriä tulen ääressä lämmittäen sen jalkoja ja käsiä, ja minä lämmitin peitettä, johon sen sitten käärimme. Mutta se olisi tarvinnut vielä lämpöisen vuoteen ja erittäinkin lämmintä juomaa, eikä kumpakaan meillä ollut. Oli toki hyvä, että oli edes nuotio.

Vitalis ja minä istuimme nuotion ääressä sanaa puhumatta kumpikaan; siinä istuimme liikahtamatta, katsellen palavaa tulta.

Zerbino raukka! Dolce raukka! Se oli sydämemme ajatus.

Ne olivat olleet tovereillamme onnessa ja onnettomuudessa, ja minulle ne olivat suruni ja yksinäisyyteni päivinä olleet ystäviä.

Minä en voinut lohduttaa omaatuntoani millään. Olisin halunnut, että Vitalis olisi minua torunut, että hän olisi minua lyönyt.

Mutta hän ei sanonut sanaakaan, ei katsonutkaan minuun, istui vain kumarassa nuotion ääressä. Hän varmaankin ajatteli, miten meidän käy nyt ilman koiria.

XIII.

Tuli kaunis päivä. Aurinko paistoi pilvettömältä taivaalta, ja sen valossa kimalteli puhdas lumivaippa. Metsä, joka oli eilen ollut niin surullisen näköinen, oli nyt niin loistava, että silmiä huikaisi.

Vitalis vähänväliä pani kätensä peitteen alle koetellen, pääsikö Joli-Coeur lämpenemään. Mutta aina kun minä kumarruin sitä katsomaan, se yhä värisi. Meille pian selveni, että me emme saa siltä vilua karkotetuksi.

"Meidän pitää päästä kylään", sanoi Vitalis nousten. "Muuten Joli-Coeur kuolee käsiimme tänne. Lähdemme taipaleelle."

Peite lämmitettiin hyvin, ja Vitalis pani Joli-Coeurin siihen käärittynä poveen rintaansa vasten. Me olimme valmiit lähtemään.

"Kas siinä majapaikka, joka otti meiltä kalliin maksun vierasvaraisuudestaan!" sanoi Vitalis, ja hänen äänensä värisi.

Hän astui ulos ensiksi ja minä hänen jäljessään. Capia meidän piti kutsua, kun se jäi seisomaan majan kynnykselle haistellen sinnepäin, minne sen toverit olivat joutuneet.

Kuljettuamme kymmenisen minuuttia tuli meitä vastaan muuan hevospies, jolta saimme tietää, että ensimmäiseen kylään ei ollut enää kuin tunnin matka. Se tieto meille antoi jalat allemme, niin vaikea kuin olikin astua lumessa, joka upotti syvälle.

Vihdoin tuli näkyviimme suuri kylä, jonka rakennusten katot loistivat kauas.

Meillä ei ollut tapana mennä parhaimpiin ravintoloihin, jotka komealla asullaan tarjosivat hyvän suojan ja hyvän ruuan. Päinvastoin me tavallisesti pysähdyimme kylän laitamalle tai etukaupunkiin, valiten halpasimpia taloja, joista meitä ei ajettu pois ja joissa meidän kukkaroamme ei tyhjennetty. Mutta tällä kertaa Vitalis ei pysähtynytkään kylän laitamalle, jatkoi vain matkaa muutaman ravintolan luo, jossa oli komea kultainen kyltti. Kyökin avonaisesta ovesta näkyi pöytä, joka oli täynnä lihaa, hellalla oli kuparisia kattiloita, jotka porisivat iloisesti tupruttaen kattoon pieniä höyrypilviä, ja kadulle saakka tunkeutui ihana haju, joka ärsytti nälkäistä vatsaamme.

Vitalis ottaen taas "herran" ryhdin astui sisään, ja hattu päässä ja kaula kenossa kysyi isännältä hyvää huonetta. Ravintoloitsija, joka oli hyvin arvokkaan näköinen, ensin katseli meitä pitkään ja halveksivasti, mutta isäntäni mahtava ryhti teki häneen vaikutuksensa, niin että ravintoloitsija määräsi muutaman palvelustytön meitä saattamaan huoneeseen.

"Pane joutuin maata", sanoi Vitalis minulle sillä aikaa kuin palvelija sytytti tulta.

Minä jäin hetkeksi aikaa kummastuneena katsomaan: minkävuoksi minä maata? Ruokapöytäni minua olisi haluttanut eikä vuoteeseen.

"Pian vuoteeseen", toisti Vitalis.

Minun täytyi tietysti totella. Vuoteessa oli untuvapatja, ja Vitalis sillä peitteli minut leukaani myöten.

"Koeta päästä lämpimiisi", sanoi hän minulle, "kuta pikemmin sitä parempi."

Minun mielestäni Joli-Coeur tarvitsi lämmintä paremmin kuin minä, sillä minun ei ollut ollenkaan kylmä.

Sillä aikaa kuin minä olin liikkumatta untuvapatjan alla, Vitalis, palvelustytön suureksi ihmeeksi pyöritteli ja muokkasi Joli-Coeuriä aivan kuin olisi siitä leiponut jonkun paistin.

"Joko sinun on lämmin?" kysyi Vitalis jonkun ajan kuluttua.

"Onpa kyllältäkin."

Vitalis tuli vuoteen luo, pisti Joli-Coeurin viereeni ja käski minun pitää sitä niin lähelläni kuin suinkin.

Pieni elukka raukka, joka muuten aina oli niin uppiniskainen, kun sille tehtiin jotakin, mikä sille ei ollut mieleen, näytti nyt tyytyvän kaikkeen. Se pysyi lähellä minua liikauttamatta jäsentäkään. Sillä ei ollut enää kylmä, sen ruumis oli aivan polttavan kuuma. Vitalis meni keittiöön ja toi sieltä kuumaa, sokeroitua viiniä. Sitä hän koetti saada Joli-Coeurin ottamaan lusikasta, mutta tämä ei raottanut hampaitaan. Hehkuvien silmien se rukoili meitä, ettemme häiritsisi sitä. Ja samalla se pisti kätensä näkyviin ja ojensi sen meille. Ihmettelin itsekseni, mitä merkitsi tämä liike, jonka se yhtämittaa teki. Vitalis minulle sen selitti.

Ennenkuin minä tulin Vitaliksen seurueeseen, oli Joli-Coeurillä ollut keuhkokuume, ja oli senvuoksi siltä isketty suonta. Nyt kun se taas tunsu itsensä kipeäksi, niin se ojensi käsivartensa, jotta iskettäisiin suonta nytkin, jolla se ensi kerralla oli parantunut. Oli oikein liikuttavaa nähdä.

Joli-Coeur parka oli hyvin kipeä. Sokeroitu viini oli aina ollut sen mieliherkkua, mutta nyt se ei sille maistunut. Vitalis oli levoton.

"Juo sinä tuo viini", sanoi Vitalis, "ja pysy vuoteessa, minä menen noutamaan lääkärin."

Minulle myöskin oli sokeroitu viini hyvin mieluista, ja sen lisäksi oli minun kauhea nälkä. Minua ei senvuoksi tarvinnut kahta kertaa käskeä ja pistettyäni viinin poskeeni sukeltausin untuvapatjan alle. Mutta joutuani viinin, joka kuumensi kovasti, olin ihan kuumuuteen läikähtyä untuvapatjan alla.

Vitalis palasi pian, mukanaan herra, jolla oli kultasankaiset silmälasit. Hän oli lääkäri. Vitalis, kun oli pelännyt, että tämä mahtava herra ei tahtoisi vaivautua apinan tähden, ei ollut sanonut, kuka oli sairas. Ja kun lääkäri näki minut siinä makaamassa punaisena kuin kukon helтта, niin hän asetti käden, otsalleni, pudisti päätään, joka ei hyvää merkinnyt. Nyt oli aika huomauttaa hänelle erehdyksestä, muuten hän kävisi minulta iskemään suonta.

"En minä ole kipeä", sanoin.

"Mitä? Etkö ole kipeä? Tämä lapsi jo hourailee."

Minä kohotin vähän peitettä ja osotin Joli-Coeuriä, joka oli käärintä kätensä kaulaani, ja sanoin: "Tämä se on sairas."

Lääkäri hypähti taaksepäin ja kääntyi Vitalikseen.

"Apina!" huusi hän. "Mitä? Apinanko vuoksi minua on vaivattu ja häiritty tällaisena aikana!"

Minun isäntäni oli taitava mies, joka ei niin helposti joutunut ymmälle. Kohteliaasti ja ylevällä ryhdillä hän pysäytti lääkärin. Sitten hän selitti hänelle tilamme: miten meidät oli yllättänyt lumimyrsky, ja miten susia säikähtäessään Joli-Coeur oli hypännyt puuhun ja vilustunut pakkasessa.

"Sairas ei tosin ole kuin apina, mutta viisas apina! Ja meidän toverimme ja ystävämme. Miten näin hyvää näyttelijää voisin uskoa eläinlääkärin hoitoon. Koko maailma tietää, että maaseutueläinlääkärit eivät ole kuin aaseja. Mutta sitävastoin koko maailma tietää, että kaikki lääkärit ovat oppineita miehiä, niin että pienimmässäkin kylässä tietää tapaavansa taitavan ja jalomielisen miehen, kun menee soittamaan lääkärin ovelle. Ja vaikka apina ei olekaan kuin eläin, se kuitenkin on niin lähellä ihmistä, että sen taudit ovat samoja. Eikö tieteen kannalta ole huvittavaakin tutkia, missä suhteessa apinan tauti on samanlainen tai erilainen kuin sama tauti ihmisellä?"

Italialaiset ovat aika nokkelia imartelijoita. Lääkärimme palasi pian ovelta ja lähestyi vuodetta. Vitaliksen puhuessa oli Joli-Coeur, joka nähtävästi arvasi, että tämä silmälasiherra oli suoneniskijä, yhtämittaa pistänyt käsivartensa esiin peitteen alta tarjoten suonta iskettäväksi.

"Katsokaa, miten viisas tämä apina on", sanoi Vitalis. "Se tietää, että te olette lääkäri, ja senvuoksi ojentaa teille kätensä, jotta saisitte koetella valtasuonta."

Lääkäri jätti nyt kaiken epäroimisensä. "Olkoon menneeksi. Onhan tapaus ehkä hyvin merkillinen", sanoi hän.

Niinpä olikin! Se oli hyvin surullinen ja huolestuttava meille: herra Joli-Coeurille oli tulossa keuhkotulehdus.

Lääkäri tarttui pieneen käteen, joka niin monta kertaa oli ojennettu, ja veitsi upposi suoneen vähintäkään valitusta kuulumatta. Joli-Coeur tiesi, että tämä hänet on parantanut. Suonta iskettyä seurasi sitten sinappitaikinat, laastarit, lääkkeet ja juomat.

Minä tietystikään en jäänyt vuoteeseen, vaan minusta tuli sairaanhoitaja. Ja Joli-Coeur antoi mielellään minun hoitaa itseään, osottaen kiitollisuuttaan lempeällä hymyllä: sen katse todella muistutti

nyt ihmisen katsetta. Ja se, joka ennen oli niin vilkas, niin niskoitteleva ja aina valmis tekemään kepposia, oli nyt tyyni ja mallikelpoisen kärsivällinen ja ihan kuin itse tottelevaisuus. Se näytti nyt pyytävän ystävällistä kohtelua, sitä se pyysi Capiltakin, jonka kanssa oli ollut niin monasti huonoissa väleissä. Se oli aivan kuin hemmoteltu lapsi, niin että aina piti olla joku sen luona, ja kun joku meistä lähti ulos, niin se suuttui.

Tuli pian yskä, joka kovasti rasitti sen pientä ruumista. Minulla ei ollut kuin viisikolmatta penniä rahaa, ja niillä minä ostin rintasokeria Joli-Coeurille. Mutta sillä minä enemmän pahensin kuin paransin raukan yskää. Joli-Coeur, joka niin tarkkaavasti seurasi kaikkea, huomasi pian, että minä annoin sille palan sokeria aina kun se ryki. Ja se rupesi tätä käyttämään hyväkseen, ryki myötäänsä saadakseen lääketta, joka sille oli niin mieluista, vaikka siitä olikin vain pahennusta. Kun minä huomasin sen petoksen, niin en antanutkaan enää rintasokeria. Mutta silloin se alkoi katsella minua rukoilevasti, ja nähtyään, etteivät rukouksensakaan auttaneet, asettui se istumaan ja kumarassa ja käsi vatsalla rupesi rykimään kaikin voimin. Veret työntyivät kasvoille, suonet otsalla pullistuivat, vedet juoksivat silmistä, ja lopuksi oli se kerrassaan tukehtua, joka ei ollut enää kujeilua, vaan täyttä totta.

Isäntäni ei ollut minulle koskaan puhunut raha-asioistaan, ja vain sattumalta olin saanut tietää, että hän oli myynyt kellonsa saadakseen ostetuksi minulle lammashakatakin. Mutta nyt nykyisessä tilassamme hän poikkesi tavastaan. Eräänä päivänä, kun hän tuli syömästä, jolla aikaa minä olin ollut sairaan toverina, kertoi hän minulle ravintolan isännän vaatineen maksua olostamme, ja että kun hän maksoi ravintolaan velkamme, hänelle ei jäänyt kuin kolmisen markkaa. Muuta keinoa pulasta päästäksemme ei hän tiennyt kuin antaa näytäntö.

Näytäntö, kun ei ollut enää Zerbinoa eikä Dolceaa, ja Joli-Coeurkin kykenemätön esiintymään! Minusta tämä näytti aivan mahdottomalta.

Mutta Joli-Coeuriä oli hoidettava ja se oli pelastettava. Lääkäriin, lääkkeiden ja kaiken muun maksuksi meidän piti antaa sellainen näytäntö, joka heti tuotti ainakin neljäkymmentä markkaa.

Mutta neljäkymmentä markkaa tällaisena kylmänä aikana tässä kylässä, ja meidän voimillamme, mikä uhkayritys!

Sillä aikaa kuin minä hoidin sairastamme, Vitalis haki huoneen, sillä näin kylmällä ilmalla ei voinut näytellä taivasalla. Hän laittoi ilmoituksia ja liimaili niitä seiniin, laittoi näytelmäavan lankuista ja rohkealla mielellä pani likoon kolme markkaansa ostaen niillä kynttilöitä, jotka katkoi kahtia, siten saadakseen enemmän valoa.

Huoneemme ikkunasta näin hänen kulkevan edestakaisin ulkona lumessa, ja huolestuneena tuumailin ja ihmettelin, mitähän meillä tulee ohjelmaan. Ja parhaillani olin tätä miettimässä, kun kuulin rummun äänen asuntomme edestä, sitten, sen jyristyä mahtavasti jonkun aikaa, luettavan ohjelman. Siinä oli mitä kummallisimpia lupauksia: oli kysymys "taiteilijasta, joka oli kuulu yli koko maailman" — se oli Capi — ja "nuoresta laulajasta, joka oli ihmelapsi" — ihmelapsi olin minä. Mutta paras kuitenkin kaikista oli se kohta, jossa ilmoitettiin kunnioitettavalle yleisölle, että katsojan ei tarvinnut maksaa kuin vasta nähtyään, kuultuaan ja taputettuaan käsiään.

Tämä minusta näytti ylen rohkealta, sillä taputetaankohan meille käsiä? Capi kyllä ansaitsee suosionosotuksia, mutta minä en ollut koskaan vähintäkään ajatellut, että olin mikään ihmelapsi, enkä voinut sitä uskoa.

Rummun äänen kuultuaan Capi alkoi iloisesti haukkua, ja Joli-Coeur nousi makuultaan, vaikka oli hyvin heikko. Molemmat arvasivat, että nyt oli kysymys näyttelemisestä. Minun piti väkisten pidättää Joli-Coeur vuoteessaan. Se tahtoi englantilaisen kenraalin pukua, hännystakin ja punaiset, kullalla kirjaillut housut ja työttöhatun. Pani kätensä ristiin, lankei polvilleen rukoillen minua. Ja kun näki, etteivät rukouksensa auttaneet, niin suuttui ja sitten koetti minua hellyttää kyynelillään.

Nähtävästikin meidän olisi illalla vaikea saada sitä luopumaan aikeestaan, ja minä päätin, että näin ollen oli parasta meidän lähteä varkain. Kun Vitalis, joka ei tiennyt mitään tästä, mitä hänen poissa ollessaan oli tapahtunut, heti ensi sanoiksi käski minun laittaa harppuni ja kaikki muut tarpeet kuntoon näyttelemistämme varten, Joli-Coeur, joka hyvin ymmärsi tämän käskyn, alkoi taas rukoilla ja tällä kertaa isäntäänsä. Sanoin se ei olisi paremmin voinut lausua haluaan kuin kaikenlaisilla äänillään, ruumiinliikkeillään ja koko käytöksellään. Sen posket olivat märkinä kyynelistä, ja sydämensä pohjasta se suuteli isäntänsä kättä.

"Sinua haluttaa näyttelemään?" sanoi Vitalis hänelle. — "Niin, niin", oli Joli-Coeurin innokas vastaus, jonka se antoi koko ruumiillaan. — "Mutta sinä olet sairas, pieni Joli-Coeur raukkani!" — "En vähääkään!" oli vastaus, jonka se antoi ymmärrettävästi.

Oli liikuttavaa nähdä tämän pienen sairas raukan intoa, jolla se meitä koetti saada taipumaan

pyyntöihinsä. Mutta sen pyynnön noudattaminen olisi ollut varma kuolema sille.

Aika oli jo meidän lähteä näyttelämään. Minä laitoin hyvän tulen kamiiniin, käärin hyvin vaippoihin pienen Joli-Coeur paran, joka oli sulaa kyyneliinsä ja syleili minua minkä voi. Sitten me lähdimme.

Menessämme Vitalis minulle selitti mitä hän minulta odotti. Ei voinut tulla kysymykseenkään tavalliset esityksemme, kun meillä ei ollut parhaita näyttelijöitämme. Capin ja minun oli pantava kaikki kuntosme ja intomme. Nyt oli saatava kokoon neljäkymmentä markkaa.

Neljäkymmentä markkaa! Sehän oli kauheaa.

Vitalis oli valmistanut kaikki, eikä enää ollut muuta kuin sytyttää kynttilät. Mutta ylellisyyttä oli sytyttää ne ennenkuin sali oli täynnä, sillä oli tärkeää, että valo ei loppunut ennenkuin ohjelma oli suoritettu.

Sillä aikaa kuin me asetuimme teatteriimme, kulki rumpu vielä viimeisen kerran kylän katuja, ja me kuulimme sen pärinää, väliin ulompaa, väliin lähempää. Saatuani pukuni kuntoon samoin kuin Capinkin puetuksi, asetuin muutaman pylvään taakse odottelemaan kumppanini tuloa. Rummun ääni lähestyikin pian, ja kuulin kadulta sekavaa melua. Siellä kuulusti olevan parikymmentä pojan hurttaa, jotka tulivat rummun jäljessä. Rumpu yhä päristen pysähtyi kahden lampun valoon teatteriimme ovelle, ja nyt ei muuta kuin yleisö sisään ja odottamaan näytännön alkamista.

Mutta yleisö oli hidas tulemaan. Rumpu pärisi yhä voimakkaasti. Koko kylän pojat olivat luullakseni asettuneet sinne, mutta tällaiselta yleisöltä me emme saaneet neljäkymmentä markkaa. Meidän olisi ollut saatava mahtavaa väkeä, jolla oli paksu kukkaro ja kärkeä käsi sitä avaamaan. Vihdoin isäntäni päätti, että meidän oli aljettava, vaikka huone ei ollut lainkaan täynnä. Me emme voineet enää odottaa, kun kynttilämme meitä kiiruhtivat.

Minun oli ensin esiinnyttävä, ja harppuni säestyksellä lauloin kaksi laulua. Totta puhuakseni, minulle taputettiin varsin vähän käsiä. Minä en koskaan ole ollut itserakas näyttelijä, mutta tällä kertaa minuun yleisön kylmyys teki pahan vaikutuksen, se minut lannisti. Kun minä en voinut yleisöä miellyttää, niin se ei myöskään mitään antanut. Kunnian vuoksi en laulanut, vaan Joli-Coeur raukan hyväksi. Ah, miten olisin halunnut liikuttaa tämän yleisön mieltä, innostaa, saada sen kerrassaan huumauksiin. Mutta mikäli minä voin nähdä tässä hämärässä huoneessa, ei yleisö näyttänyt minusta isosti välittävän eikä pitävän minua lainkaan minään ihmelapsena.

Capi oli paljon onnellisempi, sille taputettiin käsiä monet kerrat ja oikein innostuksella. Näytäntö jatkui, ja kuului kerrassaan myrskyisiä suosionosoituksia. Se oli Capin ansio. Ei taputettu ainoastaan käsiä, vaan jalkojakin jyristettiin.

Nyt oli sopiva hetki. Sillä aikaa kuin minä Vitaliksen soittaessa tanssin espanjalaista, Capi kulki katsojain rivejä pitkin, lipas hampaissaan.

Saakohan se kokoon neljäkymmentä markkaa? tämä kysymys ahdisti sydäntäni hymyillessäni yleisölle mitä herttaisimmalla tavallani. Olin aivan hengästyksissäni ja tanssin yhä, sillä en saanut lopettaa ennenkuin Capi tuli takaisin. Capi ei pitänyt kiirettä. Kun joku ei antanut, niin se taputti kädellään taskua.

Vihdoin näin sen sitten tulevan, ja yritin lopettamaan tanssini, mutta Vitalis antoi minulle merkin yhä jatkamaan. Tanssiessani lähestyin Capia ja näin, että lipas ei ollut läheskään täynnä. Silloin Vitalis, joka myöskin oli arvioinut saaliin, nousi ja sanoi:

"Minä uskon imartelematta itseämme voivani sanoa, että me olemme täysin suorittaneet ohjelmamme. Kuitenkin, kun kynttilämme vielä palavat, minä, jos arvoisa yleisö niin haluaa, laulan muutamia lauluja. Capi kulkee vielä kerran ympäri, jotta ne henkilöt, jotka edellisellä kerralla eivät ole löytäneet taskunsa suuta, nyt tällä kertaa ovat taipuisampia. Minä näin pyydän heitä valmistumaan edeltäpäin kukkaronsa avaamaan."

Vaikka Vitalis oli ollut laulunopettajani, niin en koskaan ollut kuullut hänen oikein laulavan, tai en ainakaan sillä tavoin kuin hän tänä iltana laului.

Hän valitsi kaksi kappaletta, jotka koko maailma tunsi, mutta joita minä en silloin tuntenut: romanssin Josephista: "Tuskin lapsuuden kuluttua", ja romanssin Richard Leijonamielestä: "O Richard, mun kuninkaani!" Siihen aikaan en osannut arvostella, laulettiinko hyvin vai huonosti, taiteellisesti vai taiteetta, minä voin ainoastaan arvostella sen mukaan, minkä vaikutuksen Vitaliksen laulu minuun silloin teki. Näyttämön sopessa, jonne olin asettunut, minä olin sulaa kyyneliini.

Kyöneleitteni seasta näin muutaman nuoren naisen, joka istui etumaisella penkillä, taputtavan

käsiään kaikin voimin. Olin hänet huomannut jo heti alussa, sillä hän ei ollut tavallisen maaseutulaisten näköinen, vaan erosi muusta yleisöstämme: hän oli oikea ylhäinen vallasnainen, nuori, kaunis, ja hänen päällysvaatteensa vuorista olin päätellyt hänet koko kylän rikkaimmaksi. Hänellä oli vierellään pieni poika, joka oli taputtanut innokkaasti käsiään Capille. Se oli varmaankin hänen poikansa, sillä se oli hyvin naisen näköön.

Ensimmäisen romanssin jälkeen Capi oli lähtenyt kiertomatkalleen, ja ihmeekseni huomasin, että nainen ei pannut mitään lippaaseen. Kun Vitalis oli lopettanut toisen romanssin, niin nainen viittasi minua ja minä menin hänen luokseen.

"Minä mielelläni haluaisin puhutella isäntäänne", sanoi hän.

Se minua kummastutti, että tämä kaunis nainen tahtoi puhutella isäntääni. Mielestäni hän olisi tehnyt paremmin, jos olisi pannut roponsa lippaaseen. Kuitenkin ilmoitin hänen asiansa Vitalikselle, ja tällä aikaa Capi tuli luoksemme.

Toinen kierros tuotti vielä vähemmän kuin ensimmäinen.

"Mitä sillä naisella on asiaa?" kysyi Vitalis. — "Hän vain sanoi haluavansa puhella kanssanne." — "Minulla ei ole mitään hänelle sanottavaa." — "Hän ei ole antanut mitään Capille, hän ehkä tahtoo nyt antaa."

"No sitten on Capin mentävä hänen luokseen eikä minun."

Mutta kuitenkin hän päätti lähteä ja otti Capin mukaansa. Minä seurasin heitä. Tällä aikaa oli tullut palvelija tuoden lyhdyn ja peitteitä, ja oli astunut naisen ja pojan viereen. Vitalis lähestyi ja tervehti kylmästi.

"Anteeksi, että teitä vaivasin", sanoi nainen, "mutta minä halusin teitä onnitella."

Vitalis kumarsi sanaa sanomatta.

"Minä olen soittaja ja halusin lausua teille ihastukseni suuresta kyvystänne."

Minun isäntäni suuri kyky, Vitalis, katulaulaja, eläinten näyttelijä?
Minä seisoin tyhmistyneenä.

"Mitäs minusta, vanhasta miehestä kyvyksi", sanoi Vitalis. "Ennen nuoruudessani, siitä on kauan, olin ... niin, minä olin muutamalla suurella laulajalla palvelijana, ja matkimalla, aivan kuin papukaija, opin muutamia säveleitä, joita isäntäni opetteli, siinä kaikki."

Nainen ei vastannut, vaan katseli hyvin pitkään Vitalista, joka seiso i hänen edessään hyvin hämillään.

"Hyvästi, herra", sanoi nainen lausuen erityisellä ja vieraalla äänenpainolla sanan herra. "Hyvästi, ja vielä kerran suokaa minun kiittää mielenliikutuksesta, jota olen tuntenut." Hän kumartui sitten Capiin päin ja pani lippaaseen kultarahan.

Minä luulin, että Vitalis menisi saattamaan naista ovelle, mutta hän ei ollut tietävinäänkään siitä, ja kun nainen oli päässyt ulommaksi, kuulin hänen mutisevan pari kolme italialaista kirousta.

"Hän antoi kultarahan Capille", sanoin.

Minusta näytti, että hän sivaltaa minua korvalle, mutta hän kuitenkin pysäytti kätensä.

"Kultarahan", sanoi hän aivan kuin olisi unesta herännyt. "Ah! se on tosi. Pieni Joli-Coeur raukka, minä unhotin hänet. Mennään hänen luoksensa."

Me olimme pian suoriutuneet ja kiiruhdimme ravintolaan. Minä ehätin portaita ensimmäisenä ja juoksujalassa menin kamariin. Tuli kyti vieläkin, mutta ei palanut enää. Sytytin kiireellä kynttilän ja kävin katsomaan Joli-Coeuriä, ihmeissäni, kun ei kuulunut mitään. Se makasi pitkää pituuttaan peitteen alla, pukeutuneena kenraalinpukuunsa, ja näytti nukkuvan. Minä kumarruin katsomaan ja otin kädestä herättääkseni sen. Käsi oli kylmä.

Samassa Vitaliskin astui huoneeseen. Minä käännyin häneen:
"Joli-Coeur on kylmänä!"

Vitalis kumartui minun vierelleni.

"Kas niin! Hän on kuollut. Näin siis piti tapahtua. Näetkös, Remi. Minä olen syyllinen, kun otin sinut rouva Milliganin luota. Minä olen saanut siitä rangaistuksen. Ensin Zerbino, Dolce ja nyt Joli-Coeur on

mennyt. Eikä se siihenkään vielä lopu."

XIV.

Olimme vielä kaukana Parisista. Ja meidän piti lähteä taivaltamaan lumista tietä, kulkea aamusta iltaan, vasten pohjoistuulta, joka pieksi kasvoja.

Ne olivat surullisia nämä pitkät taipaleet! Vitalis astui edellä, minä hänen jäljessään ja Capi kintereilläni. Sillä tavoin kuljimme jäljekkäin sanaa vaihtamatta pitkiin aikoihin, kasvot tuulen turvottamina, jalat märkinä, vatsa tyhjänä. Ja ihmiset, jotka tulivat vastaamme, pysähtyivät meitä katsomaan. Varmaankin he ajattelivat: minnekähän tuo vanhus kuljettaa tuota poikaa ja tuota koiraa?

Äänettömyys oli minusta tuskallista. Olisi haluttanut puhella vaivain unhottamiseksi. Mutta Vitalis vastasi hyvin harvasanaisesti kaikkeen mitä kysyin, kääntymättä edes minuun. Onneksi Capi oli avosydämisempi, ja usein niinä astuessamme tunsin kostean kielen kädelläni. Capi nuolaisi kättäni sanoakseen minulle: "Sinä tiedät, että minä olen tässä, minä, ystäväsi."

Ja minä hyväilin sitä hellästi siinä astuessani. Sekin näytti olevan hyvillään tästä ystävytyeni osotuksesta niinkuin minäkin olin sen ystävydestä. Me ymmärsimme toisemme, me rakastimme toisiamme. Minusta tuntui se niin virkistäväältä, ja olen varma, että niin tuntui koirastakin. Nämä hyväilyni lohduttivat Capia luullakseni siinä määrässä, että se joskus unhotti toveriensa kuolemankin: silloin se pysähtyi tielle ja kääntyi katsomaan joukkoaan, niinkuin silloinkin teki, kun oli sen korpraalina, jolloin piti usein tarkastella sitä. Mutta tätä ei kestänyt kuin muutaman sekunnin. Se muisti taas miten asia oli, minkävuoksi tämä joukko ei tullutkaan, ja Capi juoksi kiireesti ohitsemme ja katsoi Vitalista silmiin nivan kuin saadakseen vakuutuksen tältä, ettei se ollut hänen syynsä. Kun Dolce ja Zerbino eivät tulleet, niin he eivät tulleet kai senvuoksi, että eivät enää koskaan tule. Ja tämän se lausui niin tunteellisilla, niin puhuvilla silmillä, jotka olivat paljaana järkenä, että sydäntämme ahdisti.

Luonto ympärillämme ei ollut virkistävää, jonka tarpeessa me olisimme olleet, ainakin minä. Kaikkialla vain valkoinen lumi peitteenä, taivas pilvessä, aurinko näkymättömissä, päivä niin harmaja. Ei mitään liikettä pelloilla, ei ihmisiä työssä. Ei kuulunut hevosten hirnuntaa, ei lehmäin ammuntaa. Ainoastaan korppien kirkunaa, jotka istuivat korkeimmalla oksalla huutaen nälkäänsä, kun eivät maassa löytäneet paljasta paikkaa, mistä voisivat jotakin hakea. Kylissä vallitsi täysi hiljaisuus: on niin kylmä, että kukin pysyy lietensä ääressä ja tekee työtä huoneessa.

Ja me painoimme eteenpäin siivottomalla, liukkaalla tiellä, pysähtymättä ja levähtämättä muuta kuin öisin nukkuessamme jossakin tallissa tai lammaskarsinassa, ohut leipäpala illallisenamme — joka oli samalla aamiaisemme ja päivällisemme. Ja olimme mielestämme ylen onnellisia, kun sellainen onni kohtasi meitä, että pääsimme lammansavettaan, jossa olimme suojassa pakkaselta.

Kilometri kului toisensa perästä, taival taipaleelta katkesi, me lähestyimme Parisia.

Olin kuullut niin paljon puhuttavan Parisin merkillisyyksistä, että olin lapsellisessa mielikuvituksessani ajatellut näiden merkillisyyksien näkyvän jo kauas. Minä en osaa sanoa, mitä olin odottanut, mutta ihmeitä minä vain odotin: kultaisia puita, marmoritaloja katujen varsilla ja kaduilla silkkiin puettuja ihmisiä. Tämä kaikki oli minusta aivan luonnollista.

Mitä voimme tehdä Parisissa tällaisessa tilassa kuin me olimme? Tätä kysymystä olin pyöritellyt mielessäni pitkällä taipaleillamme. Olisin mielelläni kysynyt Vitalikselta, mutta en uskaltanut, niin hän näytti synkältä ja niin oli sanoissaan lyhyt. Eräänä päivänä hän kuitenkin asettui astumaan vierelläni, ja hänen katseestaan, jonka hän loi minuun, arvasin, että saan nyt tiedon siitä, mistä niin monta kertaa olin tietoa halunnut. Me näimme muutaman mäen harjalta edessämme suuren pilven mustaa savua, joka väikkyi suunnattoman suuren kaupungin päällä. Minä pinnistin silmäni auki koettaessani saada jotakin selvää tästä kattojen, kellotapulien ja tornien paljoudesta, jotka sekaantuivat sumuun ja savuun, kun Vitalis hidastutti kulkuaan ja tuli minun sivulleni astelemaan.

"Tuolla elämämme muuttuu", sanoi hän minulle aivan kuin jatkoksi jo aikoja sitten aloitettuun keskusteluun, "neljän tunnin kuluessa olemme Parisissa". — "Parisiko se on, joka leviää tuolla alhaalla?" — "Niin on."

Sitten Vitalis jatkoi: "Parisissa me eroamme."

Heti synkistyi päivä yöksi. Minä käännyin katsomaan Vitalista. Hän myös katseli minua, ja muotoni kalpeudesta ja huulteni värisemisestä hän tiesi, mitä mielessäni liikkui. "Sinä näytät olevan levoton ja huolissasi", sanoi hän. — "Meidänkö pitää erota?" sanoin vihdoin, kun mielenliikutukseni ensimmäinen puuska oli ohi.

"Poika raukka!"

Tämä sana ja erittäinkin se ääni, jolla hän sen lausui, sai kyyneleet silmiini. Siitä oli niin kauan, kun minä olin kuullut hyväilevän sanan.

"Te olette niin hyvä!" huudahdin.

"Sinä se olet hyvä, kelpo poika, oikein kunnan pieni sielu. Näes, elämässä on hetkiä, jolloin on taipuisa tunnustamaan tällaista ja helytymään. Kun kaikki käy hyvin, niin kulkee tietään ajattelematta paljon niitä, jotka meitä seuraavat, mutta kun kaikki käy huonosti, kun tuntee kulkevasa vastamäkeä, varsinkin kun on vanha — se on: ilman uskoa huomiseen päivään — niin silloin tuntee tarvetta turvautua ympärillämme oleviin, ja onnellinen se, jolla on joku lähellään. Sinua ehkä hämmästyttää kuullessasi, että minä turvaun sinuun, eikö niin? Mutta niin se kuitenkin on. Enkä mistään muusta minä tunne niin lohdutusta kuin siitä, että silmäsi ovat kosteat minua kuunnellessasi. Sillä minä myöskin, pieni Remi poikani, minäkin olen huolissani. Vasta myöhemmin, kun minäkin sain jonkun, jota rakastaa, olen tuntenut ja kokenut näiden sanojen totuuden. On onnetonta, että aina täytyy erota sillä hetkellä, jolloin juuri tahtois yhä enemmän lähestyä."

"Mutta te ette tahdo minua jättää Parisissa?" sanoin pelokkaasti.

"En, minä en tahdo sinua jättää, sen saat uskoa. Mitä sinä tekisit Parisissa yksinäsi, poika parka? Ja sitten minulla ei ole oikeuttakaan jättää sinua, huomaa se. Sinä päivänä, kun en jättänyt sinua tuon kunnan naisen hoitoon, minä sitoustin itse kasvattamaan sinua parhaani mukaan. Pahaksi onneksi ovat kaikki seikat käyneet minua vastaan. Tällä hetkellä en voi sinulle mitään, ja sen vuoksi ajattelen, että eroamme, ei ainaiseksi, vaan ainoastaan muutamiksi kuukausiksi, jotta me voisimme elää kumpikin tahollamme nämä viimeiset kuukaudet tätä huonoa vuodenaikaa. Me saavumme Pariisiin muutaman tunnin kuluttua. Mitä luulet meidän voivan siellä tehdä joukolla, jossa ei ole jäljellä kuin Capi yksin?"

Koira, kuultuaan nimeään mainittavan, asettui vastaamme ja nostettuaan kypälän korvalliselleen tehden kunniaa sotilaan tavoin asetti kypälänsä sitten rinnalleen aivan kuin olisi tahtonut sanoa, että me voimme luottaa hänen uskollisuuteensa. Se ei kuitenkaan tällaisena hetkenä voinut tyynnyttää mieltämme. Vitalis pysähtyi hetkiseksi ja silitti koiran päätä.

"Sinä olet kelpo koira, mutta maailmassa ei eletä hyvyydestä. Sitä tosin tarvitaan niiden onneksi, jotka ovat ympärillämme, mutta tarvitaan myöskin muuta, jota meillä ei ole ollenkaan. Mitä luulet meidän nyt voivan tehdä? Sinä ymmärrät hyvin, että me emme voi antaa näytäntöjä."

"Se on tosi", sanoin.

"Poikarakit pilkkaisivat meitä, viskelsivät meitä omenanjätteillä, emmekä me saisi ansaituksi markkaakaan päivässä. Luuletko, että kaikki kolme voisimme elää päivää markalla?"

"Mutta voinhan minä ansaita harpullani."

"Jos minulla olisi kaksi sellaista poikaa kuin sinä, niin silloin ehkä kävisi laatuun, mutta tällainen vanhus sinun ikäisesi kanssa, siitä ei synny mitään. Jos minä olisin edes raajarikkoinen tai sokea. Mutta pahaksi onneksi olen tällainen kuin olen, se on: minä en millään voi herättää sääliä. Jos mieli Parisissa liikuttaa ihmisten mieliä ja herättää heissä sääliä, täytyy olla hyvin surkeassa tilassa. Eikä saisi hävetä vedotessaan hyväntekeväisyyteen, mutta minua hävettää, niin että en koskaan voisi sitä tehdä. Kaikkea tätä minä olen mietiskellyt, ja näin olen päättänyt: Minä annan sinut kevääseen saakka muutamalle patruunalle, joka sinut värvää toisten poikain kanssa harpunsoittajaksi."

Puhuessani harpunsoitostani en ollut ajatellut mitään tällaista. Vitalis ei antanut minulle aikaa keskeyttämään.

"Minä taas annan opetusta harpun ja viulun soitossa italialaisille pojille, jotka työskentelevät kaduilla. Minä olen tunnettu Parisissa, jossa olen ollut useampia kertoja ja josta tulin silloinkin, kun saavuin sinun kotikylääsi. Minun ei tarvitse muuta kuin ilmoittaa oppituntini, niin saan oppilaita enemmän kuin voin ottaa. Me elämme kumpikin siten omalla tahollamme. Ja samalla kuin minä annan soitto-opetusta, opetan myös kaksi koiraa Zerbinon ja Dolcen sijaan. Minä joudutan niiden oppimista, ja keväällä voimme lähteä maantielle taas, Remi poikaseni, emmekä sitten eroa, sillä onnetar ei voi olla aina niin suosioton niille, joilla on rohkeutta taistelemaan. Ja juuri rohkeutesi minä luotan tällä hetkellä ja myöskin mielenmalttiisi. Sittemmin käy asiat hyvin, nyt ei ole kuin hetki, jonka ohimenoa meidän pitää

odottaa. Keväällä alamme taas uudelleen vapaan elämämme. Minä kuljetan sinut Saksaan, Englantiin. Siten sinusta tulee suuri ja sinun henkesi silmät avautuvat. Minä opetan sinulle paljon asioita ja teen sinusta miehen. Minä olen tähän ryhtynyt ennen kuin rouva Milligan. Ja minä siinä pysyn. Nämä matkat mielessäni olen alkanut sinulle opettaa englanninkieltä. Sinä osaat ranskan- ja italiankieltä, ja se jo on melko paljon sinun ikäisellesi pojalle. Ja sitten sinä olet noin voimakas, puhumattakaan siitä, että olet oppinut tarmokkaaksi. Sinä saat nähdä, pieni Remini, että sinä et ole joutunut turmiontielle."

Näin oli ehkä parasta nykyisessä tilassamme. Ja kun minä nyt sitä ajattelen, niin kiitollisuudella tunnustan, että isäntäni oli tehnyt mitä parasta voi päästäksemme pulastamme. Mutta vaikka kuinka järkevästi ajattelisi, niin se ei vaikuta sillä voimalla kuin ensimmäinen tunne. Silloin minä en huomannut kuin kaksi asiaa: eromme ja patruunan.

Matkallamme kylien ja kaupunkien läpi olin tavannut useampia näitä patruunia, jotka kuljettavat sieltä täältä vuokratulta lapsia keppikurilla. He eivät olleet lainkaan samanlaisia kuin Vitalis, vaan julmia, kohtuuttomia, vaativia, juoppoja, kirouksia ja raakuutta suu täynnä, ja käsi aina koholla. Minä voin joutua jonkun tällaisen kauhean patruunan huostaan. Ja vaikka sattuisinkin saamaan hyvän patruunan, niin vaihtoa se olisi sittenkin taas. Kasvatusäidiltäni ensin Vitalikselle, Vitalikselta taas toiselle. Ainako oli näin oleva? Enkö koskaan tapaa ketään, jota saa rakastaa aina? Vähitellen olin kiintynyt Vitalikseen aivan kuin isään. Minä siis en koskaan saisi isää. En koskaan kotia. Aina vain yksin maailmassa. Aina kulkusalla tässä avarassa maailmassa, jossa en voinut kiintyä minnekään.

Minulla olisi ollut paljonkin vastattavaa Vitalikselle, ja sanat sydämeistäni nousivat huulilleni, mutta minä ne nielin. Isäntäni oli vedonnut mielenmalttiini, minä tahdoin totella häntä enkä lisätä hänen suruaan. Sitäpaitsi hän ei ollut enää vierelläni, sillä aivan kuin olisi pelännyt kuulla, mitä arveli minun vastaavan, oli hän käynyt taas astumaan edellä.

Minä seurasin häntä, ja pian tulimme muutaman joen luo, jonka yli kuljimme likaista siltaa myöten, jollaista en ikinä ollut nähnyt. Lumi oli kuin survottua hiiltä, mihin upposi nilkkoja myöten. Saavuimme lopuksi muutaman kadun päähän, jonka toista päätä ei näkynyt. Sen molemminpuolin oli taloja, mutta köyhän ja likaisen näköisiä eikä läheskään niin sieviä ja kauniita kuin Bordeauxissa tai Toulousessa ja Lyonissa.

Lumi oli kasattu kinoksiin sinne tänne, ja näihin mustiin kinoksiin oli heitetty tuhkaa, mädänneitä kasviksia ja kaikenlaista likaa. Ilmassa oli iljettävä hajua, suuria raskaita ajokaluja tuli ja meni, ne välttivät toisiaan hyvin taitavasti eivätkä näyttäneet toisistaan isosti välittävän.

"Missä nyt olemme?" kysyin Vitalikselta. — "Parisissa, poikaseni."
— "Parisissa!..."

Mutta missä olivat minun marmoripalatsini? Missä minun kuvitteleman silkkiin puettut asukkaat?

Miten rumaa ja kurjaa todellisuus oli! Tämäkö oli Parisi, jota niin innokkaasti olin toivonut nähdäkseni. Täälläkö minä nyt olen. viettävä talveni, erossa Vitaliksesta ... ja Capista?

XV.

Kuljettuamme hyvän aikaa leveää katua, joka ei ollut niin kurjan näköinen kuin se, jolta olimme tälle tulleet, ja jonka varrella kauppapuodit olivat suurempia ja muhkeampia sitä myöten kuin pääsimme kauemmaksi, kääntyi Vitalis oikealle ja me olimme heti korttelissa, joka oli kurjan kurja: korkeitten ja mustain talojen välissä valui vesi keskikadulla, ja tästä haisevasta vedestä huolimatta kulki ihmisiä likaisella kivityksellä. Kapakoissa, joita oli lukemattomia, oli miehiä ja naisia, jotka seisaallaan joivat rautalevyillä päällystettyjen pöytäin ääressä, huutaen ja meluten. Muutaman talon kulmasta näin kadun nimen olevan Rue de Lourcine.

Vitalis, joka näytti tietävän missä ollaan, tunkeutui joukon läpi ja minä hänen jäljessään.

"Varo, ettet eksy minusta", sanoi hän.

Turhaa oli muistuttaa, minä kuljin aivan hänen kintereillään, ja paremmaksi varmuudeksi pidin hänen takkinsa helmuksesta kiinni. Kuljettuamme suuren torin poikki ja muutaman pihakadun läpi tulimme muutamanlaiseen pimeään kaivokseen, jonne aurinko varmaankaan ei ikinä ollut paistanut.

"Onko Garofoli kotona?" kysyi Vitalis muutamalta mieheltä, joka ripusti riepua seinämälle lyhdyn

valossa.

"En tiedä. Menkää itse katsomaan. Tiedättehän itse missä hän asuu: aivan ylhäällä, ovi suoraan."

"Garofoli on se patruuna, josta sinulle puhuin", sanoi Vitalis minulle noustessamme portaita, jotka olivat soran peitossa ja niin liukkaat, että oli kuin olisi kulkenut savessa. "Täällä hän asuu."

Katu, talo ja nämä portaat eivät suinkaan kohottaneet mieltäni. Minkähänlainen isäntä oli?

Talossa oli neljä kerrosta. Vitalis astui sisälle koputtamatta ovelle, ja me olimme suuressa huoneessa, joka oli ullakon tapainen. Keskeltä se oli tyhjä, mutta yltäympäriinsä oli sänkyjä, toista kymmentä kaikkiaan. Seinät ja katto olivat sellaista väriä, että sitä ei voi sanoa miksikään. Ennen ne lienevät olleet valkoiset, mutta savu, pöly, lika ja kaikenlainen muu olivat mustentaneet rappauksen, joka oli sieltä täältä halkeillut tai reijissä. Muutaman hiilellä piirustetun pään viereen oli koverrettu kukkia ja lintuja. "Garofoli", sanoi Vitalis, "oletteko jossakin täällä? Minä en näe ketään. Vastatkaa, minä olen Vitalis."

Huone tosiaankin näytti tyhjältä, mikäli voi päättää seinällä palavan vaivaisen lampun valossa, mutta isännälleni vastasi heikko ja surkea lapsen ääni:

"Signor Garofoli ei ole kotona. Hän tulee vasta kahden tunnin kuluttua."

Samassa tuli näkyviin olento, joka meille oli vastannut. Se oli noin yhdentoistavuotias poika. Hän tuli luoksemme hitaasti, ja minua hämmästytti hänen kummallinen näkönsä. Hänellä ei ollut niin sanoakseni ruumista, ja suuri suhteeton pää näytti olevan suorastaan jalkain varassa niinkuin pilakuvissa. Tämä pää ilmaisi syvää tuskaa ja sävyisyyttä, silmät puhuivat alistumista ja koko hänen yleinen rakenteensa epätoivoa. Tuollainen kun oli muodoltaan, niin ei hän voinut olla kaunis, mutta hän kuitenkin veti katseen puoleensa miellyttäväsyydellä ja jonkinlaisella viehätöksellä, mikä säteili hänen huuliltaan ja suurista kosteista silmistään, jotka olivat lempeät kuin koirilla.

"Tiedätkö varmaan, että hän tulee kahden tunnin kuluttua?" kysyi Vitalis.

"Varmaan hän tulee, signor. Silloin on päivällisen aika, ja hän itse aina jakaa päivällisen."

"No hyvä. Jos hän tulee varemmin, niin sano hänelle, että Vitalis tulee kahden tunnin päästä."

"Kyllä sanon, signor."

Minä olin valmiina seuraamaan isäntääni, mutta tämä pysäytti minut ja sanoi: "Ole sinä täällä ja levähdä." Kun minä tein liikkeen kauhistuksissani, lisäsi hän: "Minä vakuutan, että tulen tänne."

Olisin paljon mieluummin, niin väsynyt kuin olinkin, seurannut isäntääni, mutta kun hän käski jäädä, niin tottelin, kuten olin tottunut, ja jäin. Kun ei enää kuulunut isäntäni raskaitten askelten kopsetta portaista, niin poika, joka oli kuunnellut porholla korvin ovella, kääntyi minuun: "Te olette maastamme?" sanoi hän minulle italiankielellä. Vitaliksen kanssa ollessani olin oppinut italiankieltä, että ymmärsin kaikki mitä puhuttiin, mutta en vielä osannut puheessa käyttää sitä kyllin sujuvasti, niin että en mielelläni sitä puhunut.

"En ole", vastasin ranskaksi.

"Ah!" sanoi hän surullisesti kiinnittäen minuun suuret silmänsä. "Sepä paha. Olisi ollut mieluista, jos olisitte ollut maastamme." — "Mistä maasta?" — "Luccasta. Te olisitte voinut ehkä kertoa jotakin kotipuolestani." — "Minä olen ranskalainen." — "Sitä parempi." — "Pidätkö enemmän ranskalaisista kuin italialaisista?" — "En, mutta se on teille hyväksi, että olette ranskalainen. Sillä jos te olisitte italialainen, niin varmaan tulisitte tänne Garofolin palvelukseen, jota ei voi kehua."

Nämä sanat eivät juuri minua lohduttaneet.

"Onko hän paha?"

Poika ei vastannut tähän kysymykseen, mutta hänen katseensa puhui sitä enemmän. Hän ei halunnut jatkaa keskustelua tästä aineesta. Hän kääntyi minuun selin ja meni suuren kamiinin luo, joka oli huoneen toisessa päässä. Takassa paloi jättöpuita komealla tulella, jolla oli suuri kattila kiehumassa.

Minä lähestyin takkaa lämmitelläkseni tulen ääressä ja näin, että tässä kattilassa oli jotakin omituista, jota en ensin ollut huomannut. Kansi, josta kohosi kapea höyrytorvi, oli kiinni kattilassa, toisesta laidasta saranoilla, toisesta lukolla.

Olin ymmärtänyt, ettei minun sovi tehdä varomattomia kysymyksiä

Garofolista, mutta entäs kattilasta?

"Minkävuoksi kattila on lukittu?" — "Että minä en saisi ottaa lientä. Minä olen kokkina, mutta isäntäni ei luota minuun."

Minä en voinut olla naurahtamatta.

"Te nauratte", jatkoi hän surullisesti, "te ajattelette, että minä olen herkkusuu. Minun sijallani tekni olisitte samanlainen. Minä en tosin ole herkkusuu, mutta nälkäinen, ja tuo höyry, joka pursuaa torvesta, saa nälkäni kahta kauheammaksi." — "Signor Garofoli siis tappaa teidät nälkään?" — "Jos tulette hänen palvelukseensa, niin saatte kokea, että täällä ei kuole nälkään, vaan saa kitua nälässä. Minä varsinkin, sillä se on minun rangaistukseni." — "Nälässä kituminen?" —

"Niin. Muuten voin teille sen kertoa. Jos Garofolista tulee isäntänne, niin voi kertomukseni olla teille hyödyksi. Signor Garofoli on enoni ja hän on ottanut minut mukaansa armeliaisuuden vuoksi. Äitini on leski, ja niinkuin voitte hyvin arvata, on hän köyhä. Kun Garofoli tuli seudullemme viime vuonna hankkimaan poikia, niin hän esitti ottavansa minutkin. Äidistä ei tuntunut hyvälle antaa minun mennä. Mutta te tiedätte, että kun on pakko ... ja pakko oli, sillä meitä oli kuusi lasta kotona ja minä olin vanhin. Garofoli olisi mieluummin ottanut Leonardon, joka on minua nuorempi ja kaunis, jotavastoin minä olen ruma. Ja rahaa saadakseen ei saa olla ruma. Rumat eivät saa kuin haukkumisia ja selkään. Mutta äitini ei antanut Leonardo: 'Mattia on vanhin', sanoi hän, 'ja Mattian on lähdettävä, kun kerran on pakko jonkun lähteä.' Ja niin siis minä lähdin enoni kanssa. Te voitte kuvailla, että oli katkeraa jättää koti, äitini, joka itki, pieni sisareni Christina, joka minusta piti niin paljon, minä kun sitä kantelin sylissäni, ja sitten veljet, toverit ja kotiseutu."

Minä hyvin ymmärsin, miten katkera on ollut tämä ero. Muistin selvään, miten minun sydäntäni ahdisti ja miten olin tukehtua, kun viimeisen kerran näin Barberinin emännän valkoisen huivin.

Mattia jatkoi kertomustaan: "Olin aivan yksikseni Garofolin kanssa meiltä lähtiessämme. Mutta viikon kuluttua meitä oli toista kymmentä poikaa, ja lähdimme vaeltamaan Ranskaan. Se oli pitkä matka, niin minulle kuin tovereilleni, jotka myöskin olivat hyvin suruissaan. Vihdoin viimein saavuttiin Pariisiin. Silloin meitä ei ollut kuin yksitoista, sillä yksi oli jäänyt Dijonin sairashuoneeseen. Parisissa sitten meidät lajiteltiin: vankat sijoitettiin nuohooja- tai soutajamestarien luo, ja ne taas, jotka eivät olleet kyllin vankkoja työntekoon, pantiin laulamaan tai soittamaan kaduilla. Minusta tietysti ei ollut työhön, mutta olin myöskin liian ruma soittamaan. Garofoli antoi minulle kaksi valkahiirtä, joita minun piti näyttellä porttikäytävissä ja pihakaduilla, ja hän arvioi päiväni puoleksitoista markaksi. 'Niin monta viittä penniä kuin sinulta puuttuu tästä summasta illalla', sanoi hän minulle, 'niin monta kepinlyöntiä saat.' Puolitoista markkaa on kova summa, mutta kovempia vielä ovat kepinlyönnit, varsinkin kun niitä on antamassa signor Garofoli. Minä siis tein kaiken minkä voin saadakseni kokoon tämän summan, mutta useinkaan en onnistunut. Melkein aina toverillani oli määrätty summa kotia palatessa, minulla taas ei paljoksi koskaan. Siitä Garofoli suuttui kahta kauheammin. 'Millä tavoin se menettelee tuo tyhmä Mattia?' sanoi hän. Oli toinen poika, joka näytteli kahta valkahiirtä niinkuin minäkin ja jonka oli saatava kaksi markkaa, jotka hän joka ilta toikin. Menin kerran hänen kanssaan saadakseni nähdä, miten hän menetteli ja missä hän oli taitavampi minua. Silloin huomasin, miten hän sai helposti kaksi markkaansa ja minä vaikeasti puolitoista. Kun tuli joku herra ja nainen ja antoivat meille, niin nainen aina sanoi: 'Tuolle, joka on sievä, ei tuolle, joka on ruma.' Ruma olin minä. Minä en mennyt sitten enää toverini kanssa. Sillä surullista on saada selkäänsä, mutta surullisempaa vielä saada haukkumisia kuulla kadulla. Te ette sitä ymmärrä, kun teille ei koskaan ole sanottu, että te olette ruma, mutta minä sen ymmärrän... Garofoli kun näki, että selkäsauna ei auttanut, käytti toista keinoa. 'Niin monta viittä penniä kuin sinulta puuttuu, niin monta perunaa otan pois velliosastasi', sanoi hän. 'Kun nahkasi on paksu yönneille, niin koetetaanpa, onko vatsasi herkempi nälälle.' Mutta uhkaus ei saanut minua tekemään sen enempää, minä kun en voinut tehdä koetettuaani kaikkeni sitä ennen; enhän voinut sanoa rahaa pyytäessäni: 'Jollette anna minulle rahaa, niin en saa yhtään perunaa tänä iltana.' Ihmiset, jotka antavat rahaa lapsille, eivät anna sitä tällaisista syistä."

"Millaisista syistä he antavat?"

"Ah, te olette vielä nuori. Rahaa annetaan senvuoksi, että siitä olisi huvia antajalle itselleen eikä muille. Sievälle pojalle annetaan rahaa, ja sievyys on parhaita etuja. Rahaa antavat sellaiset ihmiset, joilta on lapsi kuollut tai jotka toivovat lasta. Ja se antaa, jolla on hyvin lämmin lapsen viluissaan väristessä jossakin portin suojassa. Minä tunnen kaikki nämä metkut. Minulla on ollut aikaa tarkastella. Eikö tänään ole kylmä ilma?"

"Hyvin kylmä."

"No niin, menkäähän johonkin porttikäytävään ja ojentakaa kätenne herralle, jonka näette kulkevan kiireesti pienessä päällystakissa, niin ette saa mitään. Mutta ojentakaahan kätenne herralle, joka

astelee hitaasti, paksuun päällysvaatteeseen puettuna, niin saatte ehkä kerrassaan kiiltävän hopean. — Niin. Tätä ruokajärjestystä kun oli kestänyt kuukausi tai puolitoista, niin minä tietystikään en ollut lihonut, olin kalpea, niin kalpea, että kuulin ympärilläni sanottavan: 'Tuo poika kuolee nälkään.' Silloin kärsimykset tekivät mitä ei muotoni tehnyt: minä herätin huomiota ja käänsin puoleeni katseet. Ihmiset rupesivat säälimään, ja jos en saanutkaan rahoja, niin sain kuitenkin leipää, toisinaan keittoakin. Se oli mieluista aikaa; minua ei enää pieksetty, ja jos en saanutkaan perunoita, niin mitä siitä, kun olin kuitenkin jotakin saanut päivällisekseni. Mutta eräänä päivänä Garofoli tapasi minut muutaman hedelmäkauppiaan luona syömässä velliä, ja silloin hänelle selvisi miten tulini toimeen, vaikka en saanutkaan perunoita, ja hän päätti jättää minut kotia keittämään ja hoitamaan kotia. Mutta kun minä keittäessäni olisin voinut syödä, niin hän keksi tällaisen kattilan. Joka aamu ennenkuin hän lähtee kaupungille, panee hän kattilaan lihat ja kasvikset, lukitsee kannen, ja minun ei tarvitse muuta kuin pitää tulta padan alla. Minä saan haistella keiton hajua, mutta muuta en, sillä ymmärrättehän, että tuollaisesta kapeasta torvesta ei voi saada mitään. Siitä saakka kuin minä tulini keittäjäksi, olen käynyt näin kalpeaksi. Sillä keiton haju ei ravitse, se vain kiihottaa nälkää. Olenko minä hyvin kalpea? Kun minä en käy kaupungilla, niin en ole kuullut itsestäni mitään, ja kun täällä ei ole kuvastinta, niin en voi itse nähdä muotoani."

Vaikka en vielä isosti ymmärtänytkään, niin tiesin kuitenkin, että sairaita ei saa pelottaa sanomalla heitä sairaksi. "Ette te näytä kovinkaan kalpealta", vastasin senvuoksi.

"Minä ymmärrän hyvin, että sanotte niin lohduttaaksenne minua. Mutta minä olisin hyvilläni, jos olisin kalpea, sillä se merkitsisi, että minä olen sairas, ja minä haluaisin olla hyvin sairas."

Minä katsoin häntä ihmeissäni.

"Te ette ymmärrä", sanoi hän hymyillen. "Mutta asia on hyvin yksinkertainen. Kun olette kipeä, niin teitä joko hoidetaan tai annetaan teidän kuolla. Jos minun annettaisiin kuolla, niin tämä olisi kaikki, minun ei olisi enää nälkä eikä minua enää lyötäisi. Ja ne, jotka ovat kuolleet, elävät taivaassa, ja taivaasta minä näkisin äidin, maanmiehiäni, ja puhelemalla hyvälle Jumalalle minä ehkä voisin estää Christina sisarestani tulemasta onnetonta. Mutta jos minua hoidettaisiin, niin minut lähetettäisiin sairashuoneelle, ja siihen minä olisin varsin tyytyväinen."

Minulla oli vaistomainen kauhu sairashuonetta vastaan, ja usein teitä kulkiessani, kun väsymyksestä tunsin itseni sairaaksi, minun ei tarvinnut kuin ajatella sairashuonetta, niin virkistyin heti taas astumaan. Olin sen vuoksi hyvin kummissani, kun kuulin Mattian puhuvan tällä tavoin.

"Jospa tietäisitte", sanoi hän, "miten hyvä on olla sairashuoneella. Minä olin Sainte-Eugeniessä. Siellä on lääkäri, suuri valkoverinen mies, jolla on aina rintasokeria taskussaan, ja sisaret ovat siellä niin lempeitä, sanovat hellästi: 'Tee niin, lapseni.' Ja kun puhutaan lempeästi, niin minusta tuntuu niin hyvälle, tekee mieleni itkeä, ja silloin kun minua itkettää, tuntuu minusta niin hyvältä. Se on tyhmää, eikö niin? Mutta äitini puhui minulle aina lempeästi. Sisaret puhuvat aivan kuin äitinikin puhui, ja vaikka puhe onkin toista, niin on ääni kuitenkin sama. Ja hyvä ruoka ja hoito, miten virkistävälle se tuntuukaan. Kun tunnen voimaini täällä vähentyvän, kun en saa ruokaa, niin olen tyytyväinen; olen tuuminut itsekseni: Minä sairastun, ja Garofoli lähettää minut sairashuoneeseen. Niin, kipeä tosin olen, että siitä kärsin, mutta en niin kipeä, että siitä olisi haittaa Garofolille. Senvuoksi hän minua vielä pitää luonaan. Onnettomilla on henki ihmeen sitkeä. Onneksi Garofoli ei ole luopunut tavastaan kurittaa minua niinkuin muitakin. Viikko sitten löi hän minua kepillä päähän. Tällä kertaa luulen asian olevan hyvin. Minulla on pää ajatuksissa, te näette tämän suuren pahkan. Garofoli sanoi eilen, että se ehkä on paise, ja hänen puheestaan päätin, että se on arveluttavaa. Kipeä se on, päänahkan alla tuntuu samanlaista pakotusta kuin hammaskivussa, pääni on raskas kuin painaisi se sata leiviskää, minua pyörryttää ja yöllä unissani en voi olla valittamatta ja huutamatta. Minä luulen, että kahden tai kolmen päivän perästä hän päättää lähettää minut sairashuoneeseen, sillä tietysti sellainen, joka yöt huutaa, häiritsee toisia, ja Garofoli ei pidä siitä, että hänen untaan häiritään. Mikä onni, että hän löi minua päähän! Sanokaa nyt suoraan, näytänkö hyvin kalpealta?"

Hän asettui eteeni ja katsoi minua silmästä silmään. Minulla ei ollut enää syytä vaieta, mutta sittenkään en uskaltanut sanoa suoraan, miten pelottavalta hänen suuret hehkuvat silmänsä, kuoppaiset poskensa ja värittömät huulensa näyttivät. "Luulen että olette niin sairas, että teidän pitäisi päästä sairashuoneeseen."

"No niin!" Ja hän koetti tehdä kumarruksen ja lähti heti pöydän luo, jota alkoi pyyhkiä. "Nyt on tarpeeksi puhuttu", sanoi hän, "Garofoli tulee pian eikä ole vielä mitään valmiina, ja kun teidän mielestänne minä olen jo saanut sellaisen kolauksen, että voin päästä sairashuoneeseen, niin turha on hankkia enää kolauksia. Siitä olisi vain tyhjää vaivaa. Nykyään minusta tuntuu lyönnit kovemmilta kuin muutamia kuukausia sitten. Ne ovat hassuja, jotka sanovat, että kaikkeen tottuu."

Ja puhellessaan hän ontua kolkkasi pöydän ympärillä, asetellen lautasia. Minä laskin niitä olevan

kaksikymmentä. Garofolilla siis oli kaksikymmentä poikaa palveluksessaan. Mutta vuoteita kun ei ollut kuin kaksitoista, niin nukkuivat pojat kaksittain. Ja niitä vuoteita! Ei lakanoita lainkaan. Ja peitteet sellaiset, että luuli ne ostetuksi jostakin tällista, josta ne oli myöty, kun eivät enää olleet tarpeeksi lämpimiä hevosille.

"Onko kaikkialla tällaista?" kysyin. — "Missä kaikkialla?" — "Niiden luona, joilla on vuokralla lapsia." — "En tiedä, sillä en koskaan ole muualla käynyt. Mutta koettakaa te päästä muualle." — "Minne?" — "Sama se. Parempi teidän on kuitenkin missä hyvänsä kuin täällä."

Missä hyvänsä, se oli kovin epämääräistä. Ja kaikessa tapauksessa, miten voisin saada Vitaliksen muuttamaan mieltään?

Kun minä tätä mietiskelin ja tietysti löytämättä mitään keinoa, aukesi ovi ja muuan poika astui sisään. Hänellä oli viulu kädessä ja toisessa kainalossa puupölkky. Kun tämä puu oli samanlaisia kuin nekin, joita olin nähnyt pantavan takkaan, niin arvasin mistä Garofoli saa puuvaransa ja paljoko hän niistä maksaa.

"Anna minulle se puusi", sanoi Mattia käyden tulijaa vastaan. Mutta poika pisti puun selkensä taakse:

"Enpä annakaan!" — "Anna vain, että keitto tulee parempaa." — "En anna, sillä minulla ei ole kuin markka kahdeksankymmentä penniä, puuttuu kaksikymmentä penniä." — "Garofoli ei kokoa puita. Sinä saat selkänahallasi maksaa sen kaksikymmentä penniä. Kukin vuorostaan."

Mattia sanoi tämän sillä äänellä, kuin olisi ollut mielissään rangaistuksesta, joka hänen toverillaan oli odotettavana. Minä olin hyvin hämilläni nähdessäni tässä lempeässä olennessa sellaista kovuutta. Myöhemmin sitten huomasin, miten ihmisestä tulee pahasisuinen eläessään pahasisuisten kanssa.

Garofolin kaikki oppilaat nyt palasivat. Niitä vähitellen tuli yksitoista. Jokainen sisään tultuaan ripusti soittokapineensa naulaan vuoteensa päälle, mikä viulun, mikä harpun, mikä huilun, mikä minkin. Ne, jotka eivät olleet soittajia, vaan ainoastaan eläinten näyttelijöitä, panivat häkkiin apinansa tai valkohiirensä.

Portaissa kuului sitten raskaat askeleet, minä arvasin, että siellä tuli Garofoli. Ja minä näin astuvan sisään pienen, punottavan miehen, joka kulki horjuen. Hänellä ei ollut lainkaan italialaista pukua, vaan hän oli harmajassa takissa. Ensimmäisen silmäyksensä loi hän minuun, ja minua ihan värisytti.

"Mikä se tämä poika on?"

Mattia vastasi hänelle hyvin vilkkaasti ja kohteliaasti ja selitti, mitä Vitalis oli sanonut.

"Vai niin, vai on Vitalis Parisissa. Mitä hänellä on minulle asiaa?" — "En tiedä", vastasi Mattia. — "Minä en sinulle puhu", sanoi hän, "minä puhun pojalle." — "Isäntäni tulee pian", sanoin hänelle, uskaltamatta vastata suoraan. "Hän teille itse selittää asiansa." — "Siinä on poika, joka ei tuhlaa sanoja. Sinä et ole italialainen?" — "En, minä olen ranskalainen."

Kaksi poikaa oli lähestynyt Garofolia heti kun tämä oli astunut sisään, ja kumpikin pysyi hänen lähellään odottaen, milloin hän lakkaa puhumasta. Mitähän he tahtoivat? Sain pian vastauksen tähän kysymykseen, jota niin uteliaana mietiskelin. Toinen otti hänen hattunsa ja asetti sen sitten muutamalle vuoteelle, toinen toi heti tuolin. Tämän yksinkertaisen toimen he suorittivat niin juhlallisesti ja kunnioittavasti kuin kaksi kuoripoikaa papin ympärillä. Siitä näin miten Garofolia pelättiin, sillä rakkaudesta he eivät näin toimineet.

Kun Garofoli oli istunut, niin muuan poika toi hänelle piipun, johon oli valmiiksi pantu tupakkaa, ja eräs toinen poika taas tarjosi tulta.

"Se haisee rikiltä, eläin!" tiuskaisi hän pojalle ja viskasi hänen tulitikkunsa takkaan.

Syylinen sytytti kiireellä toisen tikun ja antoi sen palaa hyvän aikaa, ennenkuin tarjosi tulta isännälleen. Mutta isäntä ei huolinut. "Ei sinulta, tyhmyri!" sanoi hän töykäten hänet syrjään, ja kääntyen muutaman toisen puoleen sanoi hän suosiollisesti hymyillen: "Riccardo, anna minulle tulta, ystäväni."

Ja ystävä totteli joutuisasti.

"No nyt, pienet enkelini, rupeamme tekemään tiliä", sanoi Garofoli, kun hänen piippunsa oli syttynyt. "Mattia, tänne kirja."

Mutta siihen kuin hän oli saanut käsketyksi, oli Mattialla jo kirja hänelle tarjottavana. Se oli pieni sarekkeinen kirja. Garofoli viittasi poikaa, joka hänelle oli ensiksi tulta antanut. "Sinä olet velkaa

eilisestä viisi penniä. Sinä lupasit tuoda sen minulle tänään, kuinka paljon sinulla siis on?"

Poika epäröi kauan aikaa, ennenkuin vastasi, ja oli tulipunainen.

"Minulta puuttuu viisi penniä."

"Vai niin. Sinulta puuttuu viisi penniä, ja sen sinä sanot niin tyyneästi." — "Minulta puuttuu tämänkin päivän määrästä viisi penniä." — "Siis kymmenen penniä. Enpä moista ole kuullut." — "Mutta se ei ole minun syyntä." — "Ei lörpötyksiä, sinä tiedät lain: riisu takkisi, kaksi lyöntiä eilisestä ja kaksi tämpäpäiväisestä, ja rohkeutesi palkaksi saat olla perunoita tänään. Riccardo, pieni ystäväni, sinä olet hyvin ansainnut tämän huvituksen. Tuo ruoska."

Riccardo oli se poika, joka oli tuonut viimeksi tulta. Hän otti seinältä lyhytvartisen ruoskan, jossa oli kaksi solmukasta nahkakieltä. Tällä aikaa se poika, jolta puuttui kymmenen penniä, riisui takkinsa ja solahutti paidan vyötäisilleen.

"Odotahan vähän", sanoi Garofoli ilkeästi hymyillen. "Ehkäpä on muitakin. On aina hauska, kun on tovereita, eikä Riccardolla ole niin paljon vaivaa alkaa aina uudestaan."

Pojat seisoivat liikkumatta isäntänsä ääressä, ja kun tämä laski julmaa leikkiään, niin he kaikki nauroivat pakotetusti.

"Minä olen varma siitä, että se on nauranut ensin, jolta ensin puuttuukin", sanoi Garofoli. "Kuka kovimmin nauroi?"

Kaikki osottivat sitä, joka oli tullut ensin ja tuonut puun tullessaan.

"Vai niin, vai sinä. No kuinka paljon sinulta puuttuu?" kysyi Garofoli. — "Se ei ole minun syyntä." — "Se, joka vielä sanoo, että se ei ole hänen syyntä, saa ruoskan lyönnin lisää. Kuinka paljon sinulta puuttuu?" — "Minä olen tuonut tämän." — "No onhan se jotakin, mutta meneppäs leipuriin ja pyydä puullasi vaihtaa leipää, niin annetaankohan sinulle? Paljonko sinulta puuttuu rahaa. Puhu!" — "Minä olen saanut markka kahdeksankymmentä penniä." — "Sinulta siis puuttuu kaksikymmentä penniä. Kaksikymmentä penniä, kurja, ja kehtaat tullakin silmiäni eteen. Sinä Riccardo veitikka saat kovasti huvitella nyt. Riisu sinä takkisi!" — "Mutta entäs tämä puu?" — "Sen saat ruuaksesi."

Tälle tyhmälle sukkeluudelle nauroivat toiset, joita ei oltu tuomittu. Kyselyä sitten jatkettiin, ja näiden kahden tuomitun lisäksi tuli vielä kolme, joilla ei ollut täyttä määrää.

"Näitä siis on viisi veitikkaa, jotka minulta varastelevat", huusi Garofoli valittavasti. "Sellaista se on, kun on liian jalomielinen. Miten luulette minun voivan maksaa hyvän lihan ja perunat, jos te ette tee työtä? Takit pois!"

Riccardo seiso ruoska kädessä, ja viisi tuomittua oli rivissä hänen vierellään.

"Sinä tiedät, Riccardo, että minä en sinua katso, kun tämä rankaiseminen tekee minulle pahaa, mutta minä kuulen lyönneistä, miten suoritat tehtäväsi. Toimeen, pieni ystäväni, pane parastasi, sinä ansaitset sillä leipäsi."

Ja Garofoli kääntyi istumaan takkatuleen päin, aivan kuin hän ei olisi voinut katsella tätä toimitusta. Minä loukostani katselin suuttumuksen ja pelon vallassa. Tämä mies oli oleva isäntäni. Ja jos minä en hänelle tuo sitä määrää, jonka hän näkee hyväksi taksoittaa, niin minun pitää paljastaa selkäni Riccardolle. Nyt ymmärsin, minkävuoksi Mattia voi puhua niin tyyneästi kuolemasta ja toivoa sitä.

Kun ruoska paukahti ensi kerran iholle, niin minulla tulvahti vedet silmiin. Kun luulin, että minut oli unhotettu sinne, ettei minua muistettu ollenkaan täällä olevankaan, niin en hillinnytkään itseäni, mutta minä olin siinä erehtynyt. Garofoli katselikin minua salaa, josta pian sain todistuksen.

"Kas siinä on poika, jolla on hyvä sydän", sanoi hän viitaten minua sormellaan. "Hän ei ole sellainen kuin te, veitikat, jotka nauratte toverinne onnettomuudelle ja minun surulleni. Kunpa hän olisi teidän toverinne, niin hän olisi teille hyväksi esimerkiksi."

Koko ruumiini vapisi. Heidän toverinsa!

Toisella lyönnillä rangaistava päästi haikean valituksen, ja kolmannella sydäntäsärkevän huudon. Garofoli kohotti kätensä, ja Riccardo pysäytti ruoskansa. Minä luulin, että hän armahtaa, mutta ei tullut kysymystäkään armosta.

"Sinä tiedät, miten pahaa minulle huudot tekevät", sanoi Garofoli uhrilleen. "Jos ruoska viiltää ihoasi, niin huutosi viiltävät minun sydäntäni. Minä senvuoksi sanon sinulle, että jokaisesta huudosta saat

ruoskanlyönnin lisää. Älä siis pahoita mieltäni. Jos sinulla on vähänkään sydäntä, vähänkään kiitollisuutta minua kohtaan, niin pidä suusi kiinni. Jatka, Riccardo!"

Riccardo kohotti kätensä, ja ruoska paukahteli onnettoman selkään.

"Äiti! Äiti!" huusi tuo onneton.

Onneksi en nähnyt enempää, sillä ovi aukeni ja Vitalis astui sisään. Yhdellä silmäyksellä hän näki mitä merkitsivät huudot, joita hän portaita noustessaan oli kuullut. Hän syöksyi Riccardon luo ja tempasi hänen kädestään ruoskan. Ja sitten hän kääntyi Garofoliin.

Tämä kaikki tapahtui niin pian, että Garofoli oli vähän aikaa hämillään, mutta pian hän siitä selvisi ja hymyillen sanoi:

"Eikö olekin kauheata? Tuolla pojalla ei ole sydäntä."

"Se on häpeällistä!" huusi Vitalis.

"Sitäpä minä juuri sanon", keskeytti Garofoli.

"Älkää teeskennelkö", sanoi minun isäntäni. "Te ymmärrätte hyvin, että minä en puhu tästä pojasta, vaan teistä. Se on häpeällistä, kauheaa ilkeyttä rääkätä tuolla tavoin lapsia, jotka eivät voi puolustautua."

"Mitä te, vanha hupsu, sekaannutte tähän?" sanoi Garofoli muuttaen ääntään.

"Minä ilmoitan poliisille."

"Poliisille", huudahti Garofoli nousten. "Te uhkaatte minua poliisilla, te?"

"Niin, minä", vastasi Vitalis säikähtämättä Garofolin raivoa.

"Kuulkaahan, Vitalis", sanoi Garofoli, tyyntyen ja alkaen puhua ivallisesti. "Älkää uhkailko, sillä minäkin puolestani voin tehdä jotakin. Ja kumpikohan meistä olisi tyytymättömämpi? Minä en menisi puhumaan poliisille, sillä asianne ei koske poliisia, niitä on muita ihmisiä, jotka teistä välittävät, ja jos minä heille menen kertomaan mitä tiedän, sanon ainoastaan yhden nimen, niin kukahan se on pakotettu peittämään häpeänsä?"

Isäntäni jäi hetkiseksi vastaamatta. Hänen häpeänsä! Minä olin ihmeissäni. Ennenkuin olin selvinnyt tästä hämmästyksestäni, jonka nämä omituiset sanat olivat synnyttäneet, oli hän ottanut minua kädestä.

"Seuraa minua." Ja hän vei minut ovelle. "No, ukkoseni", sanoi Garofoli vihatta ja nauraen. "Teillähän oli minulle asiaa?"

"Minulla ei ole enää mitään sanottavaa teille." Ja sanaa sanomatta, silmäämättä taakseen hän laskeutui portaita pidellen minua kädestä. Ja miten huojistuneella mielellä seurasin häntä! Minä siis pääsin Garofolista. Jos olisin uskaltanut, olisin syleillyt Vitalista.

XVI.

Niin kauan kuin me olimme kadulla, jossa oli väkeä, Vitalis astui sanaa sanomatta, mutta pian saavuimme kadulle, joka oli tyhjä. Silloin hän pysähtyi muutamaa pylvästä vasten seisomaan ja pyyhki otsaansa moneen kertaan, joka oli merkki siitä, että hän oli pulassa.

"On ehkä kaunista noudattaa jalomielisyyttä", sanoi hän aivan kuin itsekseen puhellen, "mutta tässä me nyt olemme Pariisin kadulla eikä ole penniäkään taskussa eikä ruuan murua vatsassa. Onko sinun nälkä?"

"Minä en ole syönyt mitään sitten kuin te annoitte minulle pienen palan leipää tänä aamuna."

"No niin, poikaseni, sinä saat panna nukkumaan tänään iltasetta. Kunpa meillä olisi edes missä nukkua."

"Te siis olitte ajatellut saavamme nukkua Garofolin luona?"

"Olin ajatellut, että siellä nukkuisit, ja jos hän olisi maksanut vuokraa sinun olostasi hänen luonaan tämän talvea, niin niillä kahdellakymmenellä markalla olisinkin selvinnyt asioistani. Mutta kun näin, miten hän kohtelee lapsia, niin en voinut."

"Te olette hyvä."

"Vanhassa kulkurissa ei ole nuorukaisen sydän kuollut. Onnettomuudeksi vanha kulkuri oli hyvin laskenut, ja nuorukainen on kaikki hävittänyt, tehnyt tyhjäksi. Minne nyt mennä?"

Oli jo myöhäinen, ja pakkanen, joka päivän kuluessa oli lauhtunut, oli kiihtynyt taas. Tuuli puhui pohjoisesta. Kova yö oli tulossa.

"Minne me menemme?"

"Gentillyyn, koetamme löytää muutaman louhoksen, jossa minä ennenkin olen nukkunut. Oletko väsynyt?"

"Minä sain levätä siellä Garofolin luona."

"Minä en ole saanut levätä, paha kyllä, ja minä olen väsynyt. Mutta ei auta. Eteenpäin, lapseni!"

Hyvällä tuulella ollessaan hän sanoi näin koirilleen ja minulle. Mutta tänä iltana hän sanoi sen surullisesti.

Me siis taas olimme Parisin kaduilla kulkemassa. Yö oli pimeä, ja kaasuliekit, jotka lepattivat tuulessa, valaisivat huonosti tietämme. Joka askeleella livetti jäätyneellä katukäytävällä. Vitalis piteli minua kädestä, ja Capi kulki kintereillämme. Silloin tällöin se pysähtyi rikkakasalle katselemaan, eikö löytyisi luuta tai leipäpalasta, sillä nälkä senkin vatsaa ahdisti. Mutta rikkakasat olivat jäässä ja Capin etsintä oli turhaa. Allapäin juoksi se aina jälkeemme.

Me astuimme astumistamme, ja ihmiset, joita silloin tällöin tuli vastaamme, näyttivät meitä katselevan kummastuneina: meidän omituinen pukumme vai väsynyt käyntimme heitä lie kummastuttanut? Poliisikonstaapelit, joita sattui tiellemme, kiertelivät ympärillämme ja pysähtyivät meitä seuraamaan tarkastavin katsein.

Vitalis asteli kumarassa, sanaa sanomatta. Vaikka oli pakkanen, hänen kätensä kuitenkin poltti minun kättäni. Minusta tuntui, että hänen kätensä vapisi. Joskus hän pysähtyi minuutin ajaksi ja nojasi kädellään minun olkaani, ja silloin tunsin koko hänen ruumistaan puistattavan.

Tavallisesti en uskaltanut paljoa kysellä, mutta tällä kertaa tein poikkeuksen. Minulla oli sitäpaitsi aivan kuin tarve sanoa hänelle, että rakastin häntä tai ainakin että tahdoin tehdä jotakin hänen hyväkseen. "Te olette sairas!" sanoin hänelle, kun muutaman kerran taas pysähdyimme.

"Sitä pelkään. Kaikissa tapauksissa olen väsynyt. Viime päivien taipaleet ovat minun ikäiselleni olleet liian pitkät, ja tällainen öinen kylmyys on vanhalle verelleni liian kova. Minun olisi pitänyt päästä hyvään vuoteeseen, hyvän illallisen ääreen suojaisessa kamarissa hyvän tulen ääressä. Mutta kaikkea tätä voi ainoastaan uneksia. Eteenpäin, lapset!"

Eteenpäin! Me olimme tulleet jo pois kaupungista ja kuljimme milloin aitojen kuvetta, milloin aavaa kenttää. Ei tullut enää ihmisiä vastaan, ei ollut enää poliisikonstaapeleita, ei lyhtyjä eikä kaasuliekkejä. Ainoastaan silloin tällöin näkyi tuli tuikkavan jostakin ikkunasta ja tummalla taivaalla joitakin tähtiä. Tuuli puhalteli kovemmin ja kylmemmin. Se kaikeksi onneksi puhalteli selän takaa, mutta kun takissani hihanreiät olivat ratkenneet, niin tuuli tunkeutui niistä ja puhalteli pitkin käsivarsia.

Vaikka oli pimeä ja teitä risteili myötään, astui Vitalis kuitenkin varmasti niinkuin mies, joka tietää minne mennä ja tuntee tiet. Minä seurasin häntä pelkäämättä lainkaan, että voimme eksyä; siitä vain olin huolissani, että milloin vihdoinkin tuo louhos tulee. Mutta sitten Vitalis pysähtyi äkkiä. "Näetkös metsää?" kysyi hän minulta.

"En näe mitään." — "Etkö näe mitään mustaa?" Minä katselin joka puolelle. Me olimme tulleet tasangolle, sillä katseeni katosi pimeään niin, ettei näkynyt mitään, ei puuta, ei taloa. Aavikko ympärillämme, eikä kuulunut muuta ääntä kuin tuulen tohina näkymättömissä pensaissa.

"Ollapa minulla sinun silmäsi?" sanoi Vitalis. "Mutta minä näen niin huonosti. Katsohan tuonne." Hän ojensi kätensä. Kun minä en vastannut, sillä en uskaltanut sanoa, etten minä näe mitään, lähti hän astumaan.

Kuljettiin muutamia minuutteja ääneti, niin hän taas pysähtyi ja kysyi vielä, enkö nähnyt metsää. Minä en ollut niin varma isäntäni osaamisesta kuin äsken, ja minua alkoi pelottaa, jonka vuoksi ääneni

vapisi vastatessani, etten näe mitään.

"Sinä pelkää, ja sen vuoksi silmäsi vilisevät", sanoi Vitalis. — "Minä vakuutan, ettei näy mitään metsää." — "Eikö näy tietä?" — "Ei näy mitään." — "Me olemme eksyneet!"

Minulla ei ollut sanaa suuhun tulevaa. Ei tietoa missä olimme eikä mihin oli mentävä.

"Astutaan vielä viiden minuutin aika. Jollemme sitten näe metsää, niin palaamme takaisin. Minä olen eksynyt tieltä."

Nyt kun ymmärsin, että voimme olla eksyksissä, voimani alkoivat horjua. Vitalis veti minua kädestä.

"No mikä nyt?" — "Minä en jaksa enää astua." — "No luuletko, että minä jaksan sinua kantaa? Ajattele vain, että jos istahdamme, niin emme siitä enää ikinä nouse, kuolemme siihen kylmään. Astu pois!"

Minä seurasin häntä.

"Onko tässä tiessä syvät raiteet?" — "Ei ole raiteita ollenkaan." — "Meidän pitää palata takaisin."

Tuuli puhalsi nyt kasvoihin niin ankarasti, että olin aivan tukehtua. Tuntui aivan polttelevan. Tullessakaan emme olleet astuneet ylen kiireesti, mutta palatessa oli kulkumme tuiki hidasta.

"Kun näet raiteet, niin sano minulle", sanoi Vitalis. "Oikean tien pitäisi olla vasemmalla, pensas tienhaarassa."

Me astuimme jonkun neljännestantunnin taistellen tuulta vastaan. Yön synkässä hiljaisuudessa askelemme kaikuivat kovasti kohmettuneessa maassa. Vaikka olinkin niin väsynyt, että tuskin jalka jalasta siirtyi, niin minä se kuitenkin nyt talutin Vitalista. Sitä tuskaani, kun minä tarkastelin tien vasenta puolta! Pimeässä näkyi yhtäkkiä pieni punainen tähti.

"Tuolta näkyy tuli!" sanoin ojentaen kättäni.

Vitalis katseli, mutta vaikka tuli tuipotti niin suuresti, että se varmaankaan ei ollut kovin kaukana, ei Vitalis kuitenkaan nähnyt mitään. Siitä huomasin, että hänen näkönsä oli heikontunut, sillä tavallisesti hän yöllä näki kauas ja tarkasti.

"Ei meillä ole mitään hyötyä siitä tulesta", sanoi hän. "Se on lamppu, joka palaa jonkun työmiehen katossa tai kuolevan vuoteen ääressä. Emme voi mennä koputtamaan heidän ovelleen. Maaseudulla voisimme pyydellä päästäksemme huoneeseen, mutta Parisin ympäristössä ei olla vierasvaraisia. Meille ei ole ainoatakaan taloa. Astutaan tietämme!"

Me astuimme vielä muutamia minuutteja, ja sitten olin näkevinäni tien kulkevan poikki meidän tiestämme ja tien kulmassa mustan haamun, joka varmaan oli pensas. Minä irtausin Vitaliksen kädestä ja menin edeltäpäin tarkastelemaan tätä tietä. Siinä olikin syvät raiteet.

"Tuossa on pensas ja tässä on raiteet." — "Annahan tänne kätesi, me olemme pelastetut, louhos on viiden minuutin matkan päässä tästä. Katsohan tarkoin. Sinun pitäisi nähdä metsikköä."

Minä olin näkevinäni jotakin mustaa haamua ja sanoin, että erotin puita. Toivo toi meille voimia, jalkani tuntuivat keveämmiltä, eikä maa tuntunut enää niin kovalta jaloissani. Kuitenkin Vitaliksen ilmoittamat viisi minuuttia tuntuivat minusta iankaikkisuudelta.

"Olemme astuneet tätä tietä jo enemmän kuin viisi minuuttia", sanoi Vitalis pysähtyen.

"Niin minustakin." — "Missä ovat raiteet." — "Ne menevät suoraan," — "Louhoksen suun pitäisi olla vasemmalla, me olemme varmaan kulkeneet siitä ohi, mikä on varsin helppoa näin pimeässä. Meidän olisi raiteista pitänyt ymmärtää, että menemme liian kauas." — "Minä vakuutan, että raiteet eivät ole kääntyneet vasemmalle." — "No käännytään takaisin."

Me käännymme vielä kerran takaisin.

"Näetkö metsikköä?" — "Näen, tuolla vasemmalla." — "Ja raiteet?" — "Niitä ei ole." — "Olenko minä sokea?" sanoi Vitalis pannen käden silmilleen. "Anna minulle kätesi ja astutaan suoraan metsikköä kohden."

"Tässä on muuri."

"Se on kivikasa."

"Ei ole kivikasa, muuri se on."

Me olimme ainoastaan muutaman askeleen päässä, muurista, ja Vitalis harppoi sen luo koettelemaan käsin, kun ei silmin saanut selvää esteestä, jota minä sanoin muuriksi ja hän kivikasaksi.

"Muuri se on. Kivet ovat säännöllisesti ladotut, ja minä tunnen muurisaven. Mutta missä on aukko? Etsihän raiteet."

Minä kumarruin maahan ja kuljin muurin sivua kahtaanne käsin tapaamatta raiteita. Siten kuljin toisaalle päin, mutta kaikkialla vain oli umpinainen muuri, eikä ollut mitään tietä, ei vähintäkään merkkiä aukosta. "En minä näe muuta kuin lunta."

Isäntäni oli epäilemättä eksynyt tieltä, niin ettemme olleet löytäneet louhosta. Hän seisoj jonkun aikaa ääneti, sitten alkoi juosta muurin sivua toisesta päästä toiseen. Capi, joka ei ymmärtänyt tätä liikettä, alkoi levottomana haukkua. Minä kuljin Vitaliksen jäljessä.

"Louhos on suljettu muurilla", sanoi Vitalis. "Me emme pääse sinne mistään." — "Mitäs sitten?" — "En tiedä. Ei suinkaan muuta kuin kuolla tähän."

Minulta pääsi tuskan huudahdus.

"Niin, sinä et halua kuolla, sinä kun olet nuori ja elämään mielistynyt. No niin. Lähdemme astumaan. Jaksatko vielä astua?" — "Jaksatteko te?" — "Sitten kun en enää jaksa, niin kaadun kuin vanha hevonen." — "Minne lähdemme?"

"Palaamme Pariisiin. Kun tapaamme poliisikonstaapelin, niin annamme hänen kuljettaa meidät poliisivahtikonttoriin. Olisin halunnut välttää tätä, mutta en voi antaa sinun kuolla kylmään. Astutaan, Remini, astutaan, poikaseni. Eteenpäin!"

Ja me lähdimme astumaan tietä, jota olimme tulleet. Mikähän aika nyt oli? En voinut aavistaakaan. Olimme astuneet pitkän aikaa, hyvin kauan ja hitaasti. Oli ehkä puoliyön aika. Taivas oli yhäkin musta, joitakin harvoja tähtiä tuikki, jotka näyttivät pienemmiltä kuin tavallisesti. Tuuli oli kiihtynyt. Se pyöritteli lunta tomuna tien laitamilla ja pieksi kasvojamme. Talot, joiden ohi kuljimme, olivat suljetut ja pimeät. Minusta tuntui, että jos ihmiset, jotka siellä nukkuivat lämpöisissä vuoteissaan, olisivat tienneet, miten meidän oli kylmä, niin he olisivat päästäneet meidät sisälle.

Jos olisimme astuneet kiireesti, niin olisimme pysyneet lämpiminä, mutta Vitalis astui hitaasti ja huohottaen, aivan kuin olisi juossut. Kun häneltä jotakin kysyi, niin hän ei vastannut, kädellään teki vain liikkeen osotteeksi, että hän ei voinut puhua.

Me olimme päässeet kaupunkiin, tahi oikeammin, me kuljimme keskellä muurilla aidatuista taloista. Vitalis pysähtyi äkkiä. Minä ymmärsin, että hän oli jo aivan uupunut.

"Minä koputan jollekin portille?"

"Ei, he eivät avaa. Nämä tässä ovat puutarhureita, he eivät nouse tähän aikaan. Astutaan edelleen."

Mutta hänellä ei ollut niin paljon voimia kuin tahtoa. Muutamia askeleita kuljettuamme hän pysähtyi taas.

"Minun täytyy vähän levähtää", sanoi hän, "minä en enää jaksa."

Muutamassa paaluaidassa oli portti, ja sen luona kohosi yli aidan lantatunkio. Tuuli oli kuivannut päällimmäiset oljet ja ajanut niitä kadulle aika vahvalta juuri paaluaidan seinämälle.

"Minä istahdan tuohon", sanoi Vitalis.

"Mutta te sanoitte, että jos istumme, niin kylmetymme emmekä enää voi nousta."

Vastaamatta mitään hän viittasi minulle, että kokoaisin olkia portin luo, ja siihen hän sitten melkein putoamalla istahti. Hänen hampaansa kalisivat ja koko ruumiinsa täräsi.

"Tuo vielä olkia", sanoi hän minulle. "Tunkiosta meillä on suoja tuulta vastaan."

Tuulta vastaan meillä kyllä oli suoja, mutta ei kylmää vastaan. Kun olin tuonut siihen olkia niin paljon kuin sain kootuksi, istahdin Vitaliksen viereen.

"Asetu aivan lähelle minua ja kutsu Capi päällesi, niin se lämmittää sinua vähän", sanoi Vitalis. Hän oli kokenut mies, joka tiesi, että kylmä näissä oloissa voi tuottaa kuoleman. Ja että hän antautui tähän vaaraan, se osotti, että hän oli uupunut. Parin viikon aikana hän ei ollut kertaakaan mennyt levolle niin,

ettei olisi ollut aivan uuvuksissa. Hän oli kovin rasittunut kestääkseen enää kaikkien näiden ponnistusten jälkeen, niin iäkäsikin kun hän jo oli.

Oliko hänellä tietoa tilastaan, en voi sanoa. Mutta kun minä olin koonnut oljet ja asettunut hänen viereensä puristautuen lähelle häntä, niin tunsin hänen kumartuvan ylitseni ja syleilevän minua. Se oli toinen kerta ja — viimeinen!

Kun vuoteessa maatessa on vähän kylmä, niin se estää unta, mutta taivasalla maatessa kova ja pitkittyvä kylmä tekee tunnottomaksi. Niin kävi meidänkin. Heti kun olin paneutunut Vitaliksen viereen, kävin unteloiseksi ja silmäni sulkeutuivat. Minä koetin niitä avata, mutta kun en onnistunut, niin nipistin käsivarttani lujasti. Ihoni oli tunnoton, ja ainoastaan kun kaikin voimin puristin, tuntui jotakin vähäistä kipua. Mutta vilun puistatukset kuitenkin saivat minut vähän tajulleni. Vitalis, selin nojaten porttiin, hengitti vaivoin, hyvin lyhyeen ja nopeasti. Capi jo nukkui jalkapuolessani. Tuuli tohisi ylitsemme ja peitteli meitä oljenkorsilla, joita lenteli kuin kuivia lehtiä, jotka puista karisevat. Kadulla ei ollut ristinsielua: lähellä ja kaukana, kaikkialla kuolonhiljaisuus. Minua pelotti. Mikä? En voi sitä sanoa, mutta minä tunsin epämääräistä pelkoa, surunsekaista ahdistusta, joka sai kyyneleet silmiini. Minusta tuntui, että minä kuolen siihen. Ja kuoleman ajatus vei minut Chavanoniin. Barberinin äiti raukka! Kuolla tähän näkemättä häntä, näkemättä taloamme, puutarhaani. Ja tietämättäni harhaileva mielikuvitus vei minut tähän puutarhaan: aurinko paistoi iloisesti ja lämpöisesti, kukat aukoivat kultakupujaan, linnut visersivät pensaikossa ja äiti Barberin levitteli ruusupensaille vaatteita, joita hän tuli pesemästä puroilta, mikä lorisi ruohikossa.

Yhtäkkiä olivat ajatukseni poissa Chavanonista, ja minä löysin itseni Joutsenesta: Arthur nukkui vuoteellaan, rouva Milligan oli hereillä, ja kun hän kuuli tuulen pauhaavan, niin hän kysyi, missä minä olen näin kylmällä ilmalla.

Sitten silmäni sulkeutuivat uudestaan, sydäntäni kouristi ja minä menin tainnoksiin.

XVII.

Herätessäni huomasin olevani vuoteessa, suuri tuli paloi kamarissa, jossa olin nukkunut. Huone oli minulle outo, samoin ihmisetkin, jotka olivat ympärilläni: yksi mies, neljä lasta, joista muuan oli pieni viisi- tai kuusivuotias tyttö, oka katseli minua ihmeissään. Hänen silmänsä olivat kummalliset, ne puhuivat.

Minä nousin, ja kaikki kokoontuivat ympärilleni.

"Missä Vitalis?" sanoin.

"Hän kysyy isäänsä", sanoi muuan tyttö, joka näytti olevan vanhin lapsista.

"Ei hän ole isäni, vaan isäntäni. Missä hän on? Missä on Capi?"

Jos Vitalis olisi ollut isäni, niin varmaan olisi valikoitu sanoja hänestä puhuttaessa minulle, mutta kun hän ei ollut kuin isäntäni, niin päätettiin sanoa suora totuus, ja niin kerrottiin minulle koko asia.

Me olimme kyyristyneet muutaman puutarhurin portin pieleen. Noin kahden aikaan aamulla oli puutarhuri avannut portin lähteäkseen torille ja oli silloin tavannut meidät makaamasta olkikasassa. Ensin oli huudettu meitä siirtymään hevosen tieltä, ja sitten kun ei kukaan muu meistä liikahtanut kuin Capi, joka muristen ja haukkuen oli puolustanut meitä, niin oli tultu meitä käsivarresta pudistamaan. Me emme olleet liikahtaneet sittenkään. Silloin oli alettu ajatella, että tässä on jotakin arveluttavaa. Oli haettu lyhty, ja kun sen valossa tarkastettiin, niin huomattiin, että Vitalis oli paleltunut kuoliaaksi ja ettei minunkaan tilani ollut paljoa parempi. Mutta kuitenkin, kun Capi oli maannut päälläni, olin pysynyt siksi lämpimänä, että minä vielä hengitin. Minut oli kannettu puutarhurin taloon ja pantu maata sänkyyn. Siinä olin maannut kuusi tuntia melkein kuin kuollut; sitten veren kiertokulku oli päässyt uudelleen voimaansa, hengitys käynyt voimakkaammaksi ja minä heräsin.

Niin jähmettynyt kuin olinkin sekä sielultani että ruumiiltani, olin kuitenkin siksi selvillä, että ymmärsin täydellisesti niiden sanojen merkityksen, jotka olin kuullut. Vitalis kuollut!

Asian kertoi itse puutarhuri, ja sillä aikaa kuin hän puheli, tuo pieni tyttö, jonka katse oli niin kummallinen, ei hetkeksikään luovuttanut minusta silmiään. Kun hänen isänsä oli sanonut, että Vitalis on kuollut, niin tyttö varmaan ymmärsi tai yhtäkkiä huomasi, miten ankara isku se oli minulle, sillä hän

meni kiireesti isänsä luo, asetti toisen kätensä hänen käsivarrelleen ja toisella viittasi minua, äännellen omituisesti, joka ei ollut lainkaan ihmisen ääntä, vaan aivan kuin hellä ja säälivä huokaus.

"Niinpä niin, pikku Liseni", sanoi tytölle hänen isänsä, "se koskee häneen kovasti, mutta täytyy sanoa totuus, sillä jos emme me sitä sano, niin sanoo sen poliisi." Ja hän kertoi minulle, miten oli annettu tieto poliisille, miten miehet olivat kantaneet Vitaliksen korjuuseensa, jotavastoin minut sijoitettiin hänen vanhemman poikansa Alexin vuoteeseen.

"Missä Capi?" kysyin, kun hän oli lopettanut kertomuksensa. — "Capi!" — "Niin, koira?" — "En tiedä, se on kadonnut varmaan." — "Se seurasi ruumissaattoa", sanoi muuan lapsista. — "Näitkö sen, Benjamin?" — "Näin hyvinkin. Se seurasi kantajain kintereillä, allapäin, ja silloin tällöin se hyppäsi paareille, ja kun se ajettiin alas, niin se päästi sellaisen valittavan äänen, joka oli kuin ulvontaa."

Capi raukka! Se oli niin monta kertaa hyvänä näyttelijänä seurannut Zerbinon ruumissaattoa, huokaillen niin, että lapset nauroivat katketakseen.

Puutarhuri ja hänen lapsensa jättivät minut yksin, ja tietämättä mitä tein ja varsinkaan mitä oli tehtävä, nousin vuoteeltani. Harppuni oli asetettu jalkopäähän. Otin sen olalleni ja aioin lähteä huoneeseen, johon puutarhuri oli mennyt lapsineen. Olihan lähdeittävä, mutta minne? ... Siitä ei ollut tietoa, mutta sen vain tiesin, että lähdeittävä oli... Mutta siinä kun olin päässyt jaloilleni, tuntui minusta, että kaadun, ja minun piti kiireimmiten istahtaa tuolille. Jonkun aikaa siinä levähtyväni avasin kamarin oven ja olin puutarhurin ja hänen lastensa luona. He istuivat pöydässä iloisen valkean äärellä, joka paloi kamiinissa, ja söivät lämmintä velliä.

Ruuan haju kiihotti vatsaani muistuttamaan minulle, että en ollut syönyt eilen illalla. Minua alkoi pyörryttää ja minä horjuin.

"Voitko pahoin, poikaseni?" kysyi puutarhuri lempeällä äänellä.

Minä vastasin niinkuin asia oli, että en voi hyvin, ja pyysin saada vähän aikaa levähtää tulen ääressä. Mutta minä en tarvinnut ainoastaan lämmintä, vaan ruokaakin. Nuotio ei antanut minulle ravintoa, ja ruuan haju, lusikkain kalina ja lasten kielenmaiskutus vain lisäsi minun heikkouttani. Jos olisin rohjennut, niin olisin pyytänyt lautasellisen velliä! Mutta Vitalis ei ollut minua opettanut kättä ojentamaan eikä luonto ollut tehnyt minusta kerjäläistä. Olisin ennen vaikka nälkään kuollut kuin sanonut: "Minun on nälkä." Minkävuoksi? En osaa sanoa, jos ei liene syynä ollut se, että en koskaan ole tahtonut pyytää muuta kuin sitä, minkä voin maksaa.

Tuo pieni tyttö, jonka katse oli omituinen, joka ei puhunut ja jota isänsä oli sanonut Liseksi, istui minua vastapäätä ja katseli minua kesken syöntiänsä, kääntämättä muualle silmiään. Yhtäkkiä hän nousi pöydästä ja toi minulle vellilautasensa, joka oli täysinäinen, ja asetti sen polvilleni. Minä tein liikkeen kiittäökseni häntä, sillä en jaksanut enää puhua, mutta hänen isänsä ehätti sanomaan: "Ota, poikaseni, mitä Lise tarjoaa. Jos se sinulle maittaa, niin saat toisenkin lautasellisen."

Jos minulle maittaa! Muutamassa sekunnissa olin ahminut lautasen tyhjäksi. Kun panin lautaselle lusikkani, niin Lise, joka oli jäänyt viereeni ja katsellut minua, äännähti, mutta hänen äännähdyksensä ei tällä kertaa ollut huokaus, vaan osotti tyytyväisyyttä. Hän otti minulta lautasen, ojensi sen isälleen täytettäväksi ja toi sen sitten minulle niin lempeästi ja rohkaisevasti hymyillen, että minä nälissänikin unehduin häntä katsomaan hetkiseksi aikaa huomaamatta ottaa lautasta. Niinkuin ensi kerrallakin, niin nytkin katosi velli hyvin äkkiä. Nyt tyttö ei hymyillyt enää, vaan oikea nauru loisti hänen suupielistään ja huuliltaan.

"Kas vain, poikaseni", sanoi puutarhuri, "sinähän olet kelpo lusikkamies."

Minä tunsin punastuvani hiusmartoa myöten, mutta sitten minusta tuntui paremmalta sanoa totuus kuin antaa syyttää itseäni ahmatiksi, ja minä selitin, etten ollut eilen syönyt.

"Et ole syönyt eilen? No entä isäntäsi?" — "Ei hänkään." — "No sitten hän on kuollut nälkään ja kylmään."

Velli oli minua vahvistanut, ja minä nousin lähteäkseni.

"Mihin aiot mennä?" kysyi puutarhuri. — "En tiedä." — "Onko sinulla tuttavita Parisissa?" — "Ei ole." — "Mitä aiot tehdä?" — "Soittaa harppua." — "Parasta taitaisi olla, kun palaisit kotipuoleesi, vanhempaisi luo." — "Minulla ei ole enää vanhempia." — "Eikö sinulla ole sukulaisia, enoa, tättiä, serkkuja?"

"Ei ainoatakaan. Isäntäni osti minut kasvatusäitini mieheltä... Minä kiitän sydämestäni teitä kaikesta hyvydestä, jota olette minulle osottaneet, ja jos haluatte, niin minä palaan sunnuntaina soittamaan

harppua tanssiaksesenne, jos se teitä huvittaa."

Minä olin menossa ovea kohden, kun Lise otti minua kädestä ja osotti harppuani hymyillen.

"Haluatteko, että soittaisin?"

Hän nyökäytti päätään ja taputti iloisena käsiään.

"Niin, soitahan jotakin", sanoi isäntä.

Minä tartuin harppuuni, ja vaikka mieleni ei ollutkaan iloinen, niin soitin valssia, pannen parastani. Olisipa minua haluttanut osata soittaa yhtä hyvin kuin Vitalis ja huvittaa tätä pientä tyttöä, joka silmillään teki niin suloisen vaikutuksen minuun.

Hän kuunteli katsoen kiinteästi minuun, sitten hän polki jalkaansa tahdin mukaan ja alkoi pyöriskellä, jolla aikaa hänen veljensä ja sisarensa pysyivät yhdessä kohdin istumassa. Hän ei tanssinut valssia eikä ottanut säännöllisiä askeleita, mutta hän pyöri viehättävän kauniisti, ilo silmistä loistaen.

Hänen isänsä, joka istui kamiinin luona, katseli häntä kiinteästi; tyttö oli aivan ihastuksissaan ja taputti käsiään. Kun olin lopettanut soittamisen, niin hän asettui eteeni ja kiitti sievästi niiaten. Sitten hän heti näpähytti sormellaan harppuni kieltä merkiksi, että tahtoi "vielä".

Minä olisin mielellänikin soittanut hänelle vaikka koko päivän, mutta hänen isänsä sanoi, että jo riitti, peläten tyttärensä väsyttävän itsensä. Minä senvuoksi tanssikappaleen sijasta soitin napolilaisen lauluni, jonka Vitalis oli minulle opettanut.

Tämä laulu oli loistokappaleeni, jonka vaikutukseen olin tottunut luottamaan. Sen sävel oli vieno ja surullinen, siinä on jotakin hellää, joka liikuttaa mieltä.

Ensimmäiset sävelet kuultuaan asettui Lise katsomaan minua silmiin, liikuttaen huuliaan aivan kuin kertoen sanojani; sitten kun laulun sävel kävi surullisemmaksi, hän peräytyi muutamia askeleita, ja viimeisellä säkeellä hän itkien heittäysi isänsä syliin.

"Jo riittää!" sanoi hänen isänsä.

"Se on tyhmä!" sanoi Benjamin, hänen veljensä. "Ensin tanssii, sitten yhtäkkiä rupeaa itkemään."

"Ei hän ole niinkään tyhmä kuin sinä. Hän ymmärtää soittoa", sanoi vanhin sisar, kumartuen suutelemaan sisartaan.

Minä otin harppuni hartioilleni ja lähestyin ovea.

"Minne nyt?" kysyi puutarhuri. — "Lähden taipaleelle." — "Sinä olet mielistynyt soittaja-ammattiisi." — "Eipä minulla muutakaan ole." — "Eikö sinua pelota kulkea teitä?" — "Mikäs auttaa, kun ei ole kotia." — "Mutta eikö viime yö ole pannut sinua vähän arvelemaan?" — "Toki hyvinkin. Mieluisampaahan olisi hyvä vuode ja lämmin tuli." — "Jos tahdot, niin saat ne, työlläsi tietysti. Jos haluat, niin voit jäädä meille, tehdä työtä ja elää kanssamme. Tietysti ymmärrät, että minulla ei ole sinulle hyvyiksiä eikä laiskan päiviä tarjota. Jos suostut meille jäämään, niin suostut näkemään vaivaa, pitää nousta varhain aamulla, tehdä työtä kovasti koko päivä, otsasi hiessä syödä leipäsi, jonka ansaitset. Mutta sen sijaan sinun ei tarvitse maata taivasalla niinkuin viime yönä teit ja ehkä kuolla johonkin ojaan. Illalla on vuoteesi valmis ja syötyäsi olet tyytyväinen ansioosi. Ja vielä, jos sinä olet kelpo poika, niinkuin minä luulen, löydät kodin luonamme."

Lise kyyneltensä läpi katseli minua hymyillen.

Hämilläni tästä ehdotuksesta seisoin jonkun aikaa epä tietoisena, osaamatta ajatella ehdotuksen merkitystä.

Lise tuli luokseni, otti kädestäni ja talutti minut muutaman kuvan luo, joka riippui seinällä. Kuvassa oli pieni Johannes lampaannahkaisessa puvussa. Lise teki merkin isälleen ja veljilleen kehottaen heitä katsomaan kuvaa ja osottaen samalla minua, silittäen minun lammasnahkatakkiani, ja osottaen tukkaani, joka valui hartioilleni kähertyneenä. Minä ymmärsin, että hän huomasi jotakin yhtäläisyyttä kuvassa ja minussa, ja tietämättä syytä, tunsin tämän huvittavan ja liikuttavan mieltäni.

"Aivan totta", sanoi isä, "hän on Pyhän Johanneksen näköinen." Lise taputti käsiään nauraen.

"No niin", sanoi isänpä palaten esitykseensä, "mitä arvelet?"

Koti! Minullako olisi koti! Kuinka monta kertaa tämä niin suloinen uni oli haihtunutkaan: Barberinin emännän, rouva Milliganin, Vitaliksen, kaikki nämä olin toisen toisensa jälkeen menettänyt.

Minä en enää olisi yksin.

Tilani oli kauhistuttava: olin nähnyt miehen kuolevan, jonka kanssa olin elänyt useampia vuosia ja joka minulle oli ollut melkein kuin isä; samalla olin menettänyt kumppanini, toverini, ystäväni, hyvän ja rakkaan kelpo Capin, josta niin pidin ja joka myös piti minusta. Mutta samalla kuin puutarhuri esitteli jäämistäni hänen luokseen, tunsin taas luottamusta. Ei siis vielä ollut kaikki lopussa minulta: elämä voi taas alkaa uudelleen.

Enemmän kuin varma toimeentulo, joka oli minulle vakuutettu, ilahutti mieltäni tämä perhe-elämä, jonka osallisuuteen minäkin pääsisin. Nämä pojat olisivat veljiäni. Tämä kaunis pieni Lise olisi sisareni.

Lapsellisissa mielikuvituksissani olin monet monituiset kerrat kuvaillut löytäväni äitini ja isäni, mutta en koskaan ollut ajatellut veljiä ja sisaria. Ja tässä ne nyt olivat tarjolla. Tosi on, että he eivät olleet oikeita veljiäni ja sisaria lihan ja veren kautta, mutta heistä voi tulla veljiäni ja sisaria ystävyden kautta: sitä vartenhan ei tarvinnut kuin rakastaa heitä (johon minä olin hyvin taipuisa) ja laittaa niin, että he rakastavat minua, joka ei tuntunut vaikealta, kun kaikki näyttivät olevan niin hyväluontoisia.

Minä kiireesti laskin harpun olaltani.

"Kas siinä vastaus", sanoi puutarhuri. "Pane harppusi tuohon naulaan, poikaseni, ja jos ei ole mieleistäsi luonamme olo, niin ota se sieltä milloin hyvänsä ja lennä pois. Sen vain huomautan, että tee niinkuin pääskysel ja satakielet: valitse sopiva aika lähteäksesi matkailemaan."

Talon isännän nimi oli Acquin. Perheeseen kuului viisi henkeä: isäntä, jonka nimi oli isä Pierre, kaksi poikaa: Alexis ja Benjamin, kaksi tyttöä: Etiennette ja nuorin kaikista lapsista, Lise.

Lise oli mykkä, mutta ei syntymästään; mykkyys ei ollut seuraus kuuroudesta. Kaksi vuotta hän oli puhunut, mutta sitten yhtäkkiä vähää ennen kuin täytti neljä vuotta, hän oli menettänyt puhelajansa. Tämä tapaus, joka oli seurannut kouristustautia, ei onneksi ollut ehkäissyt hänen sielunkykyjään kehittymästä, vaan nämä päinvastoin olivat kypsyneet hyvin joutuisasti. Hän ymmärsi kaikki, mutta hän myöskin lausui, selitti kaikki. Kaikki häntä rakastivat, vanhempi sisarensa Etiennette häntä jumaloi.

Rouva Acquin oli kuollut Lisen ollessa vuoden vanha, ja tästä päivästä aikain Etiennette oli perheen äiti. Kouluiällään täytyi hänen olla kotona, valmistaa ruoka, korjata isänsä ja veljiensä vaatteet ja kantaa Liseä käsivarrellaan. Kantaessaan Liseä käsivarrellaan, taluttaessaan Benjaminia, tehdessään työtä koko päivän, noustessaan varhain aamulla keittämään isälle ennenkuin tämä meni kaupalle, pannaan myöhään maata, järjestettyään kaikki illallisen jälkeen, pestessään lasten vaatteita, kastellessaan ryytimaata kesällä, noustessaan talvella keskellä yötä syyttämään tulta, kun pakkaneen kiihtyi kovaksi, alituiseen kovassa työssä ollessaan ei Etiennettelä ollut aikaa leikkimään lasten tavoin. Neljäntoista vuotiaana hänen muotonsa oli surullinen, vaikka siinä näkyikin lempeyden ja kieltämyksen loiste. —

Tuskin oli viittä minuuttia kulunut siitä, kun olin pannut harppuni naulaan, ja ollessani kertomassa miten kylmä ja väsymys meidät oli yllättänyt palatessamme Gentillyyn, jossa olimme toivoneet saavamme yösjän louhoksessa, niin kuulin raaputettavan ovea ja samalla iloista haukunaa.

"Se on Capi!" sanoin nousten vikkellästi. Mutta Lise ehti ennen minua avaamaan oven. Capi syöksyi yhdellä hyppäyksellä luokseni, ja kun minä otin sen syliini, niin se nuoleskeli kasvojani vinkuen iloisesti, ja koko sen ruumis vapisi.

"Entäs Capi?" kysyin. — "No Capi jää sinun luoksesi."

Aivan kuin olisi ymmärtänyt, hyppäsi se maahan, pani oikean kätensä rinnalle ja tervehti. Se nauratti lapsia, varsinkin Liseä, ja huvittaakseni heitä käskin Capin näyttämään jotakin ohjelmistostaan. Mutta se ei totellut, vaan hyppäsi syliini ja alkoi taas nuolla kasvojani. Sitten hypättyään maahan se veti minua takkini hihasta.

"Se tahtoo minua ulos." — "Viedäkseen sinut isäntäsi luo."

Poliisipalvelijat, jotka olivat vieneet Vitaliksen, olivat sanoneet tarvitsevansa puhutella minua ja tulevansa päivällä, kun minä olen saanut lämmitellä ja nukkua. Tuntui pitkältä odotella heitä. Minä olin levoton odottaessani tietoja Vitaliksesta. Ehkä hän ei olekaan kuollut, niinkuin oli luultu? Enpähän minäkään ollut kuollut. Hänkin on voinut virota niinkuin minäkin. Isäntä nähdessään minun levottomuuteni ja arvaten syyn siihen vei minut poliisivahtikonttoriin, jossa minulta kysyttiin kysymästä päästyäkin. Mutta minä en ruvennut vastaamaan, ennenkuin minulle vakuutettiin, että Vitalis oli kuollut. Minä kerroin sitten hyvin lyhyesti, mutta komisarius tahtoi aina vain enemmän tietää Vitaliksesta ja minusta.

Itsestäni kerroin, ettei minulla ollut vanhempia ja että Vitalis oli minut vuokrannut ja maksanut vuokrasumman etukäteen kasvatusäitini miehelle.

"Entäs nyt?" kysyi komisarius.

Isäntä ehätti vastaamaan:

"Me pidämme huolta hänestä, jos sen suvaitsette."

Komisarius hyvin toki suvaitsi sen ja kiitteli puutarhuria hänen hyvydestään. Nyt oli tehtävä selkoa Vitaliksesta ja se oli sangen vaikeaa, sillä minä en tiennyt hänestä isosti mitään. Oli kuitenkin muuan salaperäinen kohta, josta minä olisin voinut puhua, nimittäin se, mitä oli tapahtunut viimeisessä näytännössämme, kun Vitalis lauloi sillä tavoin, että herätti ihailua ja ihmetystä tuossa naisessa; sitten myöskin Garofolin uhkauksista, mutta minä tuumailin mielessäni, että tulisi pitää salassa nämä seikat. Pitikö tulla ilmi isäntäni kuoleman jälkeen se, mitä hän eläissään oli niin visusti salannut!

Lapsen on vaikea salata mitään poliisikomisariukselta, joka on tottunut ammattiinsa. Nämä miehet osaavat tiedustella teiltä sillä tavalla, että pian erehdytte salaamisessanne. Niin kävi minunkin. Viiden minuutin kuluttua tiesi poliisikomisarius sen, minkä minä olin päättänyt salata ja minkä hän halusi saada tietää.

"Hänet on vietävä Garofolin luo", sanoi hän muutamalle poliisipalvelijalle. "Louroine-kadulle päästyään hän kyllä tuntee talon. Te menette hänen kanssaan ja kyselette Garofolilta."

Me lähdimme kolmikannassa matkaan, poliisipalvelua, isä Pierre ja minä. Ja niinkuin poliisikomisarius oli sanonutkin, oli minun helppo tuntea talo, ja me nousimme neljälteen kerrokseen. Mattia ei ollut siellä, hän varmaankin oli päässyt sairashuoneeseen. Nähdessään poliisipalvelijan ja tuntiessaan minut Garofoli kalpeni. Häntä varmaankin pelotti. Mutta hän sai pian rohkaistuksi mielensä, kun hän poliisipalvelijan suusta sai kuulla, mitä varten olemme hänen luonaan.

"Vai niin, vai on se ukko Vitalis kuollut", sanoi hän. — "Te tunsitte hänet?" — "Täydellisesti." — "No niin, kertokaa minulle mitä hänestä tiedätte."

"No se on helppoa. Hänen nimensä ei ollut Vitalis, vaan Carlo Balzani, ja jos te olisitte elänyt kolmekymmentäviisi tai neljäkymmentä vuotta sitten Italiassa, niin tämä nimi riittäisi teille ilmoittamaan, mikä mies hän oli. Carlo Balzani oli tähän aikaan kuuluisin laulaja Italiassa, ja hänen esiintymisensä suurilla näyttämöillä olivat loistoisia; hän on laulanut kaikkialla, Napolissa, Roomassa, Milanossa, Venetsiassa, Florensissa, Lontoossa, Parisissa. Mutta sitten hän menetti äänensä, ja kun hän ei enää voinut olla taiteensa kuningas, niin hän ei tahtonut menettää kunniaansa esiintymällä pienemmillä näyttämöillä. Hän muutti nimensä Vitalikseksi salaten itsensä kaikilta, jotka olivat olleet hänen tuttujaan hänen kunniansa päivinä. Mutta hänen oli kuitenkin elettävä. Hän koetti useampia elinkeinoja onnistumatta, niin että hän viimein monien vararikkojen jälkeen rupesi koirain näyttelijäksi. Mutta kurjuudenkin päivinä säilyi hänen ylpeytensä, niin että hän olisi häpeästä kuollut, jos yleisö olisi saanut tietää kuuluisasta Carlo Balzanista tulleen koiranäyttelijän. Sattumalta minä sain tämän salaisuuden tietooni."

Tällainen selitys tuli sille salaperäisyydelle, joka minua oli niin mietityttänyt.

Carlo Balzani raukka, rakas Vitalis!

XVIII.

Seuraavana päivänä oli isäntäni haudattava, ja puutarhuri oli luvannut viedä minut hautajaisiin. Mutta seuraavana päivänä en voinutkaan nousta vuoteeltani, sillä yön aikana sain kuumeen. Minusta tuntui, kuin olisi ollut tuli rinnassa ja että olin kipeä samalla tavoin kuin Joli-Coeur sen yön jälkeen, jonka hän vietti puussa majalla ollessamme lumituiskussa. Ja itse asiassa olinkin saanut ankaran keuhkotulehduksen vilustumisesta yöllä, jolloin isäntäni kanssa jouduimme ekseskiin ja tuohon onnettomuuteen.

Tämä tautini saattoi minut tilaisuuteen oikein arvostelemaan Acquinin perheen hyväntahtoisuutta ja erittäinkin Etiennetten alttiuden laatua. Vaikka köyhissä perheissä ei olla halukkaita kutsumaan lääkäriä, niin minun tautini oli kuitenkin niin ankara ja pelottava, että minun suhteeni tehtiin poikkeus tästä säännöstä. Lääkäri ei tarvinnut paljonkaan tutkia, ennenkuin hän oli selvillä taudin laadusta.

Heti hän selitti, että minut oli vietävä sairashuoneelle. Sehän, oli tosiaan hyvin yksinkertaista ja helppoa. Mutta sitä ei isä Pierre kuitenkaan hyväksynyt.

"Kun hän on sairastunut meidän ovellamme eikä sairashuoneen, niin täällä hänet on hoidettavakin."

Turhaan lääkäri koetti taistella kaikenlaisilla hyvillä sanoilla tätä selitystä vastaan saamatta sitä kumotuksi. Minut oli hoidettava täällä, ja täällä minut hoidettiin. Ja kaikkien töittensä lisäksi Etiennette oli sairaanhoitajattarena, hoitaen minua lempeydellä ja säännöllisesti kuin koskaan mikään Saint-Vincent de Paulin sisar, aina valppaana ja kärsivällisenä. Kun hänen piti lähteä luotani taloustoimiinsa, niin Lise tuli hänen sijaansa, ja monta kertaa kuumeeni aikana minä näin Lisen sänkyä jalkopohjassa seisomassa katsellen minua levottomin silmin. Houreissani luulin häntä suojelusenkelikseni ja puhelin hänelle aivan kuin enkelille toiveistani ja haluistani.

Tautini oli pitkälinen ja tuskaisa, oli monia käännteitä, jotka ehkä olisivat huolestuttaneet vanhempia, mutta jotka eivät lannistaneet Etiennetten kärsivällisyyttä eikä alttiutta. Monia öitä hänen täytyi valvoa luonani, sillä minä olin usein tukehtua, ja hänen veljensä Alexis ja Benjamin valvoivat myös vuoron perään. Vihdoinkin alkoi parantuminen, mutta kun tauti oli pitkälinen ja oikukas, täytyi minun odottaa kevään tuloa, ennenkuin voin mennä ulos.

Silloin Lise, joka ei ollut vielä töissä, tuli Etiennetten sijaan, ja hän kuljetteli minua ympäriinsä. Puolen päivän aikaan, jolloin aurinko oli lämpimimmillään, me menimme ulos ja kuljeksimme hiljalleen käsi kädessä, Capi seurassamme. Sinä vuonna oli kevät lämmin ja kaunis, tai ainakin se sellaisena on pysynyt minun muistossani, ja sehän on sama asia.

Retkillämme ei Lise tietystikään puhellut, mutta kumma kyllä emme tarvinneetkaan sanoja; me katselimme toisiamme ja ymmärsimme toistemme katseen, niin etten minäkään hänelle puhunut.

Vähitellen palasivat sitten voimat, ja minä voin ryhtyä puutarhatyöhön. Tätä olin ikävöiden odottanut, sillä minua halutti tehdä muille mitä muut olivat tehneet minulle, tehdä työtä heidän hyödykseen voimieni mukaan. Minä en ollut koskaan ollut työssä, sillä niin vaivalloisia kuin pitkät matkat ovatkin, ne eivät kuitenkaan ole jatkuvaa työtä, joka kysyy tahdon lujutusta ja ahkeruutta, mutta minusta tuntui, että minä kykenen tosiyöhön, ainakin tunsin rohkeata halua niiden esimerkistä, jotka olivat ympärilläni.

Kotikylässäni olin nähnyt maanviljelijöitä työssä; minulla ei ollut mitään käsitystä ahkeruudesta, sitkeydestä ja tarmosta, jolla Parisin ympäristön puutarhurit tekivät työtä, ollen toimessa auringon noususta sen laskuun ja kaiken aikaa raataen voimainsa perästä. Eikä minulla ollut tätä ennen ollut aavistustakaan siitä, miten työllä maa saadaan tuottavaksi. Olin nyt erinomaisessa koulussa.

Niin väsyttävää kuin tämä uusi työ olikin, totuin kuitenkin pian tähän uutteraan elämään. Sen sijaan että ennen juoksentelin vapaana näkemättä muuta vaivaa kuin astuksia teitä, olin nyt suljettuna puutarhan muurien sisään, sain tehdä ankarasti työtä aamusta iltaan, paitaa myöten märkänä hiestä. Mutta jokainen teki työtä yhtä ankarasti, isännän kastelukannut olivat raskaammat kuin minun, hänen paitansa märempi hiestä kuin minun. Ja minullahan nyt oli se, mitä olin kaivannut: koti. En ollut enää yksin, en ollut hyljätty lapsi, minulla oli oma vuoteeni, minulla oli sijani ruokapöydässä, joka meidät kaikki yhdisti.

Oli meillä sitten levon ja huvituksen hetkiäkin, tosin lyhyviä, mutta sitä hauskeempia. Sunnuntaisin jälkeenpuolisten kokoonnuttii pieneen viinimajaan, ja siellä minä soittelin harppuani, joka viikon ajan lepäsi rauhassa naulassa, ja talon tyttäret ja pojat tanssivat. Kukaan heistä ei ollut oppinut oikein tanssimaan, mutta Alexis ja Benjamin olivat kerran olleet häissä ja sieltä he muistivat vähän kontratanssia, jota nyt tapailivat keskenään. Kun he väsyivät tanssimaan, niin minä lauleskelin laulujani, ja minun napolilainen lauluni teki aina haihtumattoman vaikutuksen Liseen.

En kertaakaan laulanut niin, etteivät hänen silmänsä olisi kostuneet. Huvittaakseni sitten häntä näyttelimme jonkin näytelmän Capin kanssa. Capillekin nämä sunnuntait olivat juhlapäiviä; ne muistuttivat sille menneitä aikoja, ja kun se oli näytelty osansa loppuun, se olisi tahtonut näyttellä sen uudelleen.

Näin kului kaksi vuotta, ja kun isä Pierre otti minut usein mukaansa torille ja muualle, niin opin vähitellen tuntemaan Parisin, joka ei tosin ollut marmorinen ja kultainen kaupunki, niinkuin olin sitä kuvitellut, mutta eipä se ollut lokakaupunkikaan, niinkuin se minusta oli näyttänyt tullessamme Charentonin ja Mouffetardin kaupunginosien kautta.

Onneksi sain muutakin opetusta kuin sitä, mitä sattumalta näin retkilläni Parisissa. Isä Pierre oli ollut ennen puutarhuriksi rupeamistaan työssä luonnontieteellisessä puutarhassa, jossa hän oli saanut kaikenlaista opetusta. Ja sittemmin hän vuosien kuluessa oli hankkinut kirjoja, joita joutohetkinään viljeli ahkerasti. Naimisiin ja perheelliseksi tultua hänen joutohetkiensä luku supistui, kun elatuksen

hankkimisesta oli suurempi huoli. Silloin kirjat olivat jääneet, mutta niitä ei kuitenkaan oltu myöty eikä hukattu. Ne olivat säilössä kirjakaapissa. Ensimmäinen talvi, jonka vietin Acquinin perheessä, oli sangen pitkä, ja puutarhatyö useitten kuukausien aikana ei ollut kiireellistä. Silloin iltapuhteita viettäessämme tulen äärellä vedettiin kirjat säilöstään. Alexis ja Benjamin eivät olleet perineet isänsä lukuhalua, ja he aina luettuaan muutamia sivuja nukahtivat. Minä kun en ollut niin unelias kuin utelias, luin sitävastoin siihen saakka kuin tuli makuullemenon aika. Vitaliksen opetus ei siis ollut mennyt hukkaan, ja aina kun menin levolle, muistelinkin häntä kaipauksella ja kiitollisuudella.

Lise ei osannut lukea, mutta nähdessään minun tarttuvan heti kirjaan, kun minulla oli vähänkään joutoaikaa, hän pyysi minua lukemaan niitä hänellekin. Tämä oli uusi side välillämme. Ja kirjallisuudesta hän sai paremmin kuin keskustelusta huvia ja henkensä kehitystä. Minä opetin hänelle myöskin piirustusta, nimittäin sellaista piirustusta, jota itse osasin. Tietysti minä olin sangen huonokuntoinen opettaja, mutta me ymmärsimme hyvin toisemme, ja hyvä sopu opettajan ja oppilaan välillä vaikuttaa usein enemmän kuin taito. Mikä ilo syntyikään, kun hän osasi piirtää jotakin niin, että sen tuns! Isä Acquin syleili minua.

"Kas niin", sanoi hän nauraen, "minä olisin voinut tehdä suuremmankin tyhmyyden kuin sen, että otin sinut. Lise sitten myöhemmin maksaa sinulle."

Myöhemmin — sitten kun hän saa puhelahjansa, sillä lääkärit olivat sanoneet, että hän ei ole sitä menettänyt kaikeksi iäkseen. Tätä nykyä ei voitu tehdä sille mitään, oli vain odotettava muutosta. Ja Lise itsekin teki surullisen liikkeen, joka merkitsi, että sitten myöhemmin hän korvaa, kun minä lauloin hänelle. Hän oli halunnut oppia soittamaan harppua, ja varsin pian hänen sormensa tottuivatkin matkimaan minun sormiani. Tietysti hän ei voinut oppia laulamaan, ja se häntä suretti. Monta kertaa näinkin hänen silmissään kyyneliä, jotka ilmaisivat hänen surunsa. Mutta hyväluontoinen ja lempeä kun oli, ei hänen surunsa kauan kestänyt; hän kuivasi kyyneleensä, ja hymy hänen suupielissään sanoi minulle myöhemmin.

Minä varmaankin olisin iäkseni jäänyt Acquinin perheeseen, jollei olisi sattunut muuan surullinen tapaus, joka yhtäkkiä taas muutti minun elämäni. Niin näytti sallitun, että minä en saa kauan olla onnellinen, ja että silloin kun olin varmin rauhallisesta elämästäni, olikin jo lähellä hetki, jolloin jouduin taas seikkailuelämän kuohuihin.

XIX.

Oli sellaisia hetkiä, jolloin minä yksin ollessani tuumailin mielessäni: tämä on niin onnellista, että tätä ei voi kestää kauan. Minä en voinut aavistaa miten elämä voisi muuttua onnettomaksi, mutta minä olin siitä kuitenkin melkein varma, että se tapahtuu tavalla tai toisella. Se sai minut usein hyvin surulliseksi, mutta siitä oli kuitenkin se etu, että minä kaikin tavoin koetin tehdä parastani kuvaillen mielessäni, että minun hairaukseni kautta se onnettomuus minua kohtaa. Siihen ei kuitenkaan ollut minun syytäni, mutta sen näin vasta onnettomuuden tapahtuessa.

Acquin viljeli kukkia. Sääntönä on, että puutarhurilla ei saa olla tilkkuakaan viljelemätöntä maata: heti kun toiset kukat on myyty, on toisia kylvettävä. Ja puutarhurin, joka on kauppapaikkain läheisyydessä, on kuljetettava kukkansa kaupaksi sellaisina aikoina, jolloin hänellä on toivoa saada niistä suurin tulo. Tällaisia aikoja ovat suuret juhlat ja erityiset nimipäivät. Ja tällaisina päivinä ovat Parisin kadut täynnä kukkia, sillä niitä kaupitellaan joka sopessa, mihin vain tavara voidaan asettaa nähtäväksi. Leukoijain jäljestä Acquin teki työtä heinäkuun ja elokuun juhliä varten, varsinkin elokuuksi, jolloin P. Marian ja P. Ludvigin päivät olivat, ja niitä varten meillä oli kasvamassa kukkia niin paljon kuin taimilavoihimme ja kasvihuoneisiimme suinkin sopi. Ja kaikki kasvit piti saada kukalle juuri näiksi päiviksi, ei varemmin eikä myöhemmin. Voi hyvin ymmärtää, että tämä vaatii erityistä taitoa, sillä eihän ihminen ole auringon eikä ilmojen herra. Acquin olikin hyvin taitava kasvien hoidossa, niin että hänen kukkansa eivät joutuneet liian varhain eikä liian myöhään. Mutta siitäpä olikin työtä ja vaivaa!

Tähän aikaan, jossa kertomukseni liikkuu, olivat kaikki merkit hyvät; meillä oli elokuun 5 päivä, ja kukat olivat umpulla ja reheviä. Acquin tuontuostakin hieroskeli käsiään tyytyväisenä.

"Tulee hyvä sato", sanoi hän. Ja hymysuin hän teki laskuja, paljonko kaikki nämä kukat hänelle tuottavat, kun tulee kaupan aika. Kovasti oli tehty työtä lepäämättä tuntiakaan, edes sunnuntaisin. Kuitenkin sittemmin kun kaikki oli hyvässä järjestyksessä ja työ kaikki tehty, päätettiin, että me tänä sunnuntaina, elokuun 5 päivänä, palkkioksi työstämme lähtisimme päivällisille Arcueiliin muutaman

Acquinin ystävän luo, joka niinikään oli puutarhuri. Työtä tehtäisiin kolmeen tai neljään päivällä, ja sitten kun kaikki olisi suoritettu, suljettaisiin portti ja lähdettäisiin matkalle, niin että tultaisiin Arcueiliin viiden tai kuuden aikana, sitten päivällisen jälkeen palattaisiin heti, että jouduttaisiin aikoinaan levolle ja maanantaina varhain työhön raittiilla voimilla.

Niin oli päätetty, ja muutamia minutteja ennen neljää isä Acquin lukitsi suuren portin.

"Eteenpäin koko joukko!" huusi hän iloisesti, "Capi edelle!"

Minä tartuin Liseä kädestä, ja me juoksimme yhdessä Capin iloisesti haukkuessa ympärillämme.

Molemmat olimme hyvin sunnuntaisen näköisiä kauniissa kyläpuvuissamme. Ihmiset kääntyivät meitä katsomaan. En tiedä katsoivatko minua, mutta sen tiedän, että Lise olkihattu päässä, sininen hame yllään, harmaat vaatekengät jalassa, oli mitä ihanin pikku tyttö. Hänen vilkkaudessaan oli suloa, hänen silmänsä, värjäyvät sieraimensa, olkapäänsä, käsivartensa, kätensä, kaikki hänessä puhui ja ilmaisi hänen sulouttaan.

Aika kului ihan huomaamatta. En muuta tiedä kuin että lopetellessamme päivällistä joku meistä huomasi mustia pilviä länsitaivaalla, ja kun ruokapöytämme oli ulkona suuren seljapuun alla, niin oli helppo jokaisen nähdä, että myrsky oli tulossa.

"Lapset, nyt joutuin kotia."

Syntyi yleinen hämmästyminen, ja yhteen ääneen huudahdettiin: "Nytkö jo!"

"Jos tuuli nousee", sanoi isä, "niin se voi tehdä tuhon. Taipaleelle heti."

Siinä ei ollut enää vastustamista. Jokainen meistä tiesi, että lasikatot ovat puutarhurin omaisuus, ja jos myrsky ne särkee, niin se on puutarhurin häviö.

"Minä, Benjamin ja Alexis menemme edellä. Remi tulee Etiennetten ja Lisen kanssa jäljestäpäin." Ja he lähtivät pitkin askelin, jotavastoin me kuljimme hitaammin, sen mukaan kuin Lise ehti. Emme enää nauraneet emmekä hyppineet.

Taivas synkistyi synkistymistään, ja myrsky lähestyi joutuisasti ajaen edellään pölypilviä, joita tuuli kiersi ilmaan pyörteinä. Kun tällainen tuulispää sattui kohti, niin piti ehdottomasti pysähtyä, kääntyä selin tuuleen ja peittää silmänsä käsin, muuten olisi saanut ne soraa täyteen. Kaukana jyrisi ukkonen nousten rajusti.

Etiennette ja minä pidellen Liseä kädestä vedimme häntä jäljessämme, mutta hänen oli vaikea seurata meitä, joten emme päässeet niin kiireesti kuin olisimme halunneet.

Ukkonen jyrähteli tiheämpään, ja pilvet olivat käyneet niin paksuiksi, että oli pimeä melkein kuin yöllä. Ukkosen jylinän seasta alkoi kuulua omituista pauhua, josta emme ensin tienneet mitä se oli. Mutta sitten yhtäkkiä alkoi sataa rakeita, ensin muutamia, jotka löivät kasvohimme, ja sitten aivan kuin kaataen, niin että meidän piti hakea suojaa muutamasta porttikäytävästä.

Ja nyt tuli niitä hirvittävästi. Silmänräpäyksessä katu oli valkeanaan aivan kuin sydäntalvella. Rakeet olivat kyyhkysenmunan kokoisia ja tulivat sellaisella pauhulla, että korvat olivat mennä lumpeeseen. Pauhuun yhtyi särkyvien akkunain sälinä ja räminä.

Katoilta putoilevien rakeitten seassa tuli kaikenlaista muuta, tiilikivenpalasia, kipsilohkareita, vuolukivilaattoja, jotka näyttivät mustilta pilkuilta valkoisessa raejoukossa.

"Meidän lasikatokset!" huudahti Etiennette.

Sama ajatus tuli minunkin mieleeni. "Ehkä ovat ehtineet ajoissa kotia."

"Vaikka olisivatkin ehtineet ennen raesadetta, niin eivät kuitenkaan ole saapuneet niin ajoissa, että olisivat saaneet lasit peitettyiksi oljilla. Kaikki on mennyt."

"Sanotaan, että raesade kulkee paikoittain."

"Me olemme niin lähellä kotia, että kyllä sielläkin sataa, ja jos siellä sataa niinkuin tässäkin puutarhaan, niin voi isä raukkaa! Hän laski niin suuren saaliin saavansa ja olisikin tarvinnut kaikki ne rahat!"

Tuntematta hintoja olin kuitenkin usein kuullut sanottavan, että lasilliset kasvilavat maksoivat 1500 tai 1800 markkaa sata, ja ymmärsin heti mikä häviö olisi meille, jos rakeet särkisivät viisi-, kuusisataa katostamme. Minä ajattelin kysyä Etiennetteltä, mutta huomasin sen turhaksi, sillä emme olisi kuulleet

enää toistemme ääntä, kun raesade piti sellaista pauhua, ja sitäpaitsi hän ei näyttänyt olevan ollenkaan halukas puhelemaan, vaan katseli raesadetta niin lannistuneen näköisenä kuin ihminen, joka näkee talonsa palavan.

Tätä kauheaa sadetta ei kestänyt kauan, viisi tai kuusi minuuttia, ja se lakkasi yhtä äkisti kuin oli alkanutkin. Pilvet kiitivät yli Parisin, ja me lähdimme suuren portin suojasta. Kovat ja pyöreät rakeet vyöryivät kadulla jaloissa aivan kuin somero meren rannalla, ja niitä oli nilkkaa myöten. Kun Lise vaatekengissään ei voinut kulkea tällaista raetietä, niin minä otin hänet selkääni. Hänen muotonsa, jolla tullessamme ilo loisti, oli nyt surullinen, ja kyyneleet vierivät hänen silmistään. Kiireesti kuljimme kotia. Suuri portti oli jäänyt auki, ja me ehätimme puutarhaan.

Mikä näky! Kaikki oli sirpaleina ja runneltu: lasinsirpaleet, rakeet ja kukat yhtenä sotkuna. Kauniista puutarhasta, joka aamulla oli niin rikas, ei ollut jäljellä kuin nämä nimettömät korret. Missä oli isä?

Me etsimme häntä, kun emme missään nähneet, ja tulimme suureen kasvihuoneeseen, josta ei ainoatakaan lasia, ollut jäänyt eheäksi. Siellä hän istui lyykistyneenä jakkaralla keskellä korsiä, jotka peittivät maan, ja hänen vierellään Alexis ja Benjamin liikkumattomina.

"Voi lapsi raukat!" huudahti hän kohottaen päätään meidän lähestyessämme, jonka hän huomasi, kun lasinsirpaleet raskivat jaloissamme. "Voi lapsi raukat!"

Ja hän otti Lisen syliinsä ruveten itkemään sanaa sanomatta.

Mitä hän olisi voinut sanoakaan?

Tämä oli vahinko, silminnähävästi suuri vahinko, mutta sen seuraukset olivat vielä kauheammat. Etiennetteltä ja hänen veljiltään sain pian tietää, että isä oli syystä epätoivoissaan. Kymmenen vuotta sitten hän oli ostanut tämän puutarhan ja oli itse rakennuttanut talon. Maan myöjä oli hänelle samalla lainannut rahaa tarpeitten ostoa varten. Kaikki oli takaisin maksettava viidessätoista vuodessa vuosittain. Tämä säännöllinen maksaminen oli sitä välttämättömämpi, kun velkamies odotti vain tilaisuutta ottaakseen maan ja talon ja tarveaineet, pidättäen tietysti kymmenen vuoden maksutkin, jotka jo oli saanut. Se oli velkamiehen tarkoitus, niin oli huomattu. Hän toivoi, että kai viidessätoista vuodessa kerran sattuu niin, ettei Acquin voikaan maksaa vuosimaksuaan.

Tämä päivä oli nyt tullut, sen tuotti raesade. Mitä nyt oli tapahtuva? Sitä meidän ei tarvinnut kovinkaan kauan odottaa. Jo heti sitä seuraavana päivänä, jolloin Acquinin olisi pitänyt suorittaa vuosimaksunsa ja jonka hän, jos ei onnettomuus sattunut, olisi suorittanutkin tuloillaan kukkakaupasta, ilmestyi taloomme mustiin puettu mies, joka ei ollut kovin kohteliaan näköinen ja joka antoi karttamerkillä varustetun paperin, mihin hän kirjoitti muutamia sanoja. Hän oli oikeudenpalvelija.

Acquin ei enää pysynyt kotona, vaan kävi myötäensä kaupungilla. Mitä hän siellä teki? En tiedä, sillä hän, joka ennen oli niin puhelias, ei enää virkkanut sanaakaan. Hän varmaan kävi oikeudessa. Tämä ajatus sai minut kauhistumaan. Vitalis oli myöskin ollut oikeudessa, ja minä tiesin mikä siitä oli seurauksena. Tällä kertaa ei seuraus ollut niin pikainen. Kului hyvä osa talvea. Eräänä iltana tuli sitten isä kotia masentuneempana kuin koskaan ennen.

"Lapseni, nyt se on päättynyt!" sanoi hän.

Minä yritin lähteä ulos, arvelen että nyt oli edessä vakava kysymys, ja kun hän oli kääntynyt suorastaan lapsiensä puoleen, niin tuntui minusta, että minun ei sopinut kuunnella. Mutta hän esti minut menemästä.

"Olethan sinäkin meidän perhettämme", sanoi hän. "Ja vaikka olet vielä nuori, niin olet kuitenkin saanut kokea niin paljon, että ymmärrät asian merkityksen. Lapset, minun täytyy erota teistä."

Kuului huudahdus, yhteinen tuskan huuto.

"Te ymmärrätte, ettei mielellään jätä niin hyviä lapsia kuin te olette, sellaista rakasta pientä raukkaa kuin Lise." Ja hän sulki Lisen syliinsä. "Minut on tuomittu maksamaan, eikä minulla ole rahaa. Ja kun minulla ei ole rahaa, niin kaikki täältä myydään. Mutta kun se ei riitä, niin minut pannaan vankeuteen viideksi vuodeksi. Kun en voi rahalla maksaa, niin minun täytyy maksaa ruumiillani, vapaudellani."

Me rupesimme kaikki itkemään.

"Niin, surullista se on, mutta sellainen on laki. Minut pannaan vankilaan ja siellä pysyn hyvän aikaa, viisi vuotta. Mutta mihin te joudutte sillä aikaa? Sehän se juuri on surullisinta."

Syntyi äänettömyys. En tiedä miltä tuntui toisista lapsista, mutta minusta tuntui kauhealta.

"Te ymmärrätte, että minä en ole ollut sitä seikkaa miettimättä, ja kuulkaa mitä olen tuuminut, ettette joutuisi yksiksenne sen jälkeen kuin minä joudun vankilaan." Minussa syntyi vähän toivoa.

"Remi kirjoittaa sisarelleni Catherine Suriotille Dreuzyyn Nieveressä, selittäen hänelle tilamme ja pyytäen häntä tulemaan tänne. Sitten Catherineen kanssa, joka on kekseliäs ja asioihin perehtynyt, tuumittelemme tarkemmin mikä on parasta."

Ensi kertaa elämässäni minä kirjoitin kirjettä. Se oli vaivalloinen, ankara koe.

Vaikka Acquinin sanat olivatkin hyvin epävarmat, oli niissä kuitenkin toivoa, ja sellaisessa tilassa, jossa me olimme, merkitsi jo paljon sekin, että oli vähänkin syytä toivoa. Mitä toivoimme? Emme sitä osanneet ajatella, mutta toivoimme vain. Catherine tulee, ja hän on nainen, joka on perehtynyt asioihin, se riitti sellaisille tietämättömille lapsille kuin me olimme. Niille, jotka ovat perehtyneet asioihin, ei tässä maailmassa ole mikään vaikeata.

Hän ei kuitenkaan tullut niin pian kuin me olimme kuvailleet. Vangitsijat saapuivat ennen häntä.

Minä menin poikia hakemaan puutarhasta. Kun me palasimme, niin isä piti sylissään Liseä, joka itki katkerasti. Muuan vartija supatti isän korvaan.

"Niin, te olette oikeassa", sanoi isä, "niin täytyy". Ja nousten äkisti hän laski Lisen maahan, mutta tämä ei tahtonut irtautua hänen kädestään. Isä syleili sitten Etiennetteä, Benjaminia ja Alexia. Minä pysyttelin muutamassa loukossa, silmät kyynelten sumentamina. Acquin käski minua luokseen: "Ja sinä, Remi, etkö tule syleiltäväkseni? Olethan sinäkin lapseni."

Kaikki olimme surusta mielettöminä. "Pysykää alallanne", sanoi isä käskevästi, ja pantuaan Lisen käden Etiennetten käteen hän astui kiireesti ulos. Niin jäimme perin lannistuneina seisomaan keskelle keittiön lattiaa. Me itkimme kaikki, eikä kenelläkään ollut sanaa sanottavaa. Mitäpä olisi osannut kukaan sanoakaan. Me olimme tienneet, että tämä isän vangitseminen tapahtuu jonakin päivänä, milloin hyvänsä, mutta olimme olleet siinä uskossa, että Catherine täti on jo silloin täällä ja hänessä olisi turvamme. Mutta Catherinea ei ollutkaan. Ja Etiennette, joka meitä tähän saakka oli huoltanut, oli vuorostaan masentunut: hän, joka oli niin väkevä, niin tottunut elämän taisteluun, oli nyt yhtä heikko kuin mekin, ei kyennyt meitä rohkaisemaan, oli tahdoton, johtamaan kykenemätön, aivan surunsa vallassa. Luotsi oli pudonnut mereen, ja meillä lapsilla ei nyt ollut ketään peräsimeen, ei majakkaa johdoksemme, ei mitään opastukseksimme satamaan, tietymättömissä oliko, satamaakaan meille; me olimme keskellä elämän valtamerta, tuulen oikkujen leikkikaluna, kykenemättömät liikahtamaan, kykenemättömät ajattelemaan, pelko mielessä, epätoivo sydämessä.

Mutta Catherine täti saapui tuntikauden sen jälkeen kuin isä oli vangittu, ja olipa se aika emäntä, oikea toimen nainen ja lujatahtoinen. Hän oli ollut imettäjänä Parisissa kymmenen vuotta, viisi eri kertaa. Hän tunsi tämän maailman vaikeudet ja, niinkuin hän itsekin sanoi, tiesi keinoja. Tuntui lohduttavalta kuulla hänen käskevän meitä ja totella häntä; me olimme saaneet merkinantajan, meidät oli nostettu taas jaloillemme. Vähäoppiselle ja vähävaraiselle ihmiselle oli tämä raskas kuorma, joka näin tuli hänen hartioilleen. Rohkeammankin olisi säikäyttänyt orpo lapsilauma, josta vanhin ei ollut seitsemäntoistakaan ja nuorin mykkä. Mihin panna nämä lapset? Miten pitää heistä huolta, kun omakin toimeentulo oli vaikea?

Hänelle oli tuttu muuan notario, jonka lasta hän oli imettänyt, ja hän meni tämän luo neuvottelemaan. Siellä meidän kohtalomme päätettiinkin. Sitten hän meni isän puheille vankilaan, ja kun viikko oli kulunut siitä, kun hän tuli Pariisiin, niin hän, sitä ennen puhumatta meille sanaakaan kuluistaan ja aikeistaan, ilmoitti päätöksensä: Kun me olimme liian nuoria jatkamaan työtä omin päimme, niin kukin lapsi sijoitetaan setänsä tai tätinsä luo, jotka mielellään ottavatkin: Lise Catherine tädin luo Morvaan, Alexis muutaman setänsä luo, joka oli kaivostyömies Varsesissa, Benjamin erään toisen sedän luo, joka oli puutarhurina Saint Quentinissa, ja Etiennette muutaman tädin luo, joka oli naimisissa Charentessa.

Minä kuuntelin ja odotin vuoroani. Mutta kun Catherine täti lopetti puheensa, astuin esiin:

"Entäs minä?" — "Ethän sinä ole meidän lapsia." — "Mutta minä olen tehnyt työtä teidän hyväksenne." — "Mutta sinä et ole meidän lapsia." — "Kysykää Alexilta, Benjaminilta, eikö minulla ole kykyä työhön." — "Ja syömään myöskin, eikö niin?" sanoi täti.

Kaikki puolustivat minua, mutta Lise astui tätinsä eteen ja teki liikkeen käsillään, joka merkitsi enemmän kuin kaikki puheet.

"Pieni raukkaseni", sanoi täti, "minä hyvin ymmärrän, että sinä pyydät saada tuoda hänet mukasani. Mutta tässä elämässä ei voi tehdä kaikkea, mitä haluaa. Sinä olet veljeni tytär, ja kun me tulemme meille, niin jos mieheni sanoo yhdenkään poikkipuolisen sanan, minun tarvitsee vain vastata: Lise on

sukulaisemme, kuka hänestä pitäisi huolen, jollemme me? Ja sama on toistenkin laita. Sukulaisia otetaan hoidettavaksi, mutta vieraita ei. Leipä on jo kyllin ohut omaisillekin, siitä ei riitä koko maailmalle."

Minä ymmärsin, että ei ollut enää mitään lisättävää. Tädin puhe oli aivan totta. Minä en ollut heidän sukulaisiaan, eikä minulla siis ollut mitään oikeutta vaatia heidän apuaan. Jos olisin pyytänyt, niin se olisi ollut kerjäämistä.

Täti Catherine ei koskaan viivytellyt päätöstensä toimeenpanemista: hän ilmoitti meille, että eromme tapahtuu seuraavana päivänä, ja sen sanottuaan hän lähetti meidät nukkumaan.

Kun olimme päässeet huoneeseemme, niin kaikki lapset ympäröivät minut ja Lise heittäysi syliini itkien. Silloin ymmärsin, että he omasta surullisesta kohtalostaan huolimatta ajattelivat kuitenkin minua ja minun vuokseni olivat pahoillaan, ja minä tunsin, että olin heidän veljensä. Silloin hämmentyneessä mielessäni syntyi äkkiä ajatus:

"Kuulkaa, minä huomaan, että vaikka teidän sukulaisenne eivät tahdokaan minua, te kuitenkin pidätte minua veljenänne."

"Niin, niin, sinä olet aina oleva veljemme", sanoivat kaikki. Ja Lise, joka ei osannut puhua, vahvisti nämä sanat puristamalla kättäni ja katsomalla minua niin sydämellisesti, että kyneleet nousivat silmiini.

"No niin, minä olen veljenne ja minä olen sen teille osottava."

"Mihin aiot sijoittua?" kysyi Benjamin.

"Minä en tahdo sijoittua mihinkään, sillä silloin en näkisi enää teitä. Minä otan lammasnahkatakkiini ja harppuni ja sitten kuljen vuoroon kunkin luona, ja sillä tavoin tekin minun kauttani olette aina toistenne seurassa. Minä en ole unhottanut laulujani ja tanssisäveleitäni, minä voin hankkia elatukseni."

Tyytyväisyydestä, joka ilmestyi heidän kasvoilleen, huomasin, että minun aikeeni toteutti heidän oman ajatuksensa, ja surussani tunsin itseni onnelliseksi. Pitkät ajat puhelimme tästä suunnitelmastamme, erostamme ja yhtymisestämme, entisyydestä ja tulevaisuudesta.

Seuraavana päivänä heidän oli lähdettävä matkalle kahdeksan aikaan aamulla, ja Catherine täti oli tilannut ajurin suurine vaunuineen, joka heidät veisi ensin vankilaan hyvästille isän luo, sitten kunkin tavaroineen rautatielle. Seitsemän aikaan Etiennette vei minut puutarhaan. "Nyt on meidän pian erottava", sanoi hän. "Minä haluan antaa sinulle muistoksi tämän. Se on vakka, jossa on lankaa, neuloja ja minun sakseni, jotka olen saanut vanhemmiltani. Matkallasi tarvitset niitä kaikkia, kun minä en ole sinulle paikkaamassa ja ompelemassa nappia. Käyttäissäsi saksia sinä muistat meitä kaikkia."

Meidän puhellessamme Alexis kuljeksi ympärillämme. Ja kun Etiennette oli mennyt ja minä liikutettuna jäänyt puutarhaan, niin tuli Alexis luokseni: "Minulla on kaksi markan rahaa; jos sinä haluat ottaa niistä toisen, niin olen varsin mielissäni."

Meistä viidestä oli Alexis ainoa, jolla oli rahanhimoa, ja me muut pilkkasimme häntä aina hänen itaruudestaan. Hän kokoili penni penniltä ja oli ylen onnellinen, kun sai uusia viidenpennin lantteja, joita hän laski myötäänsä ja välkytti auringonpaisteessa ja helisytti käsissään. Hänen uhrauksensa liikutti minua. Tahdoin kieltäytyä ottamasta, mutta hän oli jäykkä ja pisti kouraani kirkkaan markan rahan. Siitä päätin, että hänen ystävälliset tunteensa minua kohtaan olivat vilpittömät, kun hän pienestä aarteestaan antoi minulle sellaisen lahjan.

Eipä Benjaminkaan minua unhottanut, hänkin tahtoi minulle antaa lahjan. Hän lahjoitti minulle veitsensä, mutta vaati siitä viisi penniä, "kun lahjoitettu veitsi katkaisee ystävyuden".

Aika kului nopeasti. Vielä oli neljännestunti, vielä viisi minuuttia ja sitten oli meidän erottava. Eiköhän Lise ajattelekaan minua? Mutta kun ajurin vaunujen jyry kuului, tuli hän ulos ja viittasi minua seuraamaan häntä puutarhaan. Samassa Catherine täti käski häntä, mutta Lise ei ollut tietävinäänkään, meni vain menojaan kiireesti puutarhaan. Siellä hän muutamasta ruusupensaasta katkaisi oksan, jossa oli kaksi pientä aukenevaa nuppua, ja antoi niistä minulle toisen.

Miten onkaan huulten puhe vähäistä verrattuna silmien puheeseen!
Miten sanat ovat kylmiä verrattuina katseisiin!

"Lise! Lise!" huusi täti. Matkatavarat olivat jo ajurin vaunuissa. Minä otin harppuni ja kutsuin Capia. Nähdessään harppuni ja minut vanhassa puvussani Capi hyppi iloisena ymmärtäen, että me lähemme kulkusalle, jolloin hän saa hyppiä ja juosta vapaana, mikä hänestä oli mieluisampaa kuin suljetussa talossa oleskelu.

Eronhetki oli nyt tullut. Catherine täti sen teki hyvin lyhyeksi: hän käski Etiennetten, Alexin ja Benjaminin nousta vaunuihin ja pyysi minua nostamaan Lisen hänen syliinsä. Minä kun jäin seisomaan ällistyneenä, hän työnsi minua syrjään lempeästi, sulki vaunujen oven ja käski ajurin ajaa.

Vaunut lähtivät liikkeelle.

Kyynelten seasta näin Lisen pään pistävän avonaisesta vaununakkunasta ja hänen sormellaan heittävän minulle lentosuukoksen. Sitten vaunut kääntyivät kiireesti kadun kulmauksen taakse enkä enää nähnyt muuta kuin tomupilven.

Harppuuni nojaten, Capi jaloissani, seisoin siinä pitkän aikaa katsella tuijottaen tomupilveä, joka hitaasti laskeusi maahan. Muuan naapuri, joka oli saanut toimekseen lukita talon ja ottaa avaimet omistajan puolesta huostaansa, havautti minut todellisuuteen.

"Aiotko jäädä tähän?" sanoi hän. — "En. Minä lähden." — "Minne sinä menet?" — "Eteenpäin."

Varmaankin hän sääli minua, kun hän ojentaen kättä sanoi:

"Jos haluat jäädä minun luokseni, niin saat jäädä, mutta tietysti ilman palkkaa, sillä sinä olet vielä niin huonovoimainen. Sitten myöhemmin voit saada palkkaakin."

Minä kiitin kieltäen.

"Miten haluat, sinun hyväsi tarkoitin. Onnea matkalle!"

Vaunut olivat menneet, talo oli lukittu. Minä nostin harpun hartioilleni: tämä liike, jonka ennen olin tehnyt niin monta kertaa, herätti Capin huomiota. Se katsoi minuun loistavilla silmillään.

"Eteenpäin, Capi!"

Se hyppi haukkuen ympärilläni.

Minä vielä silmäsin taloa, jossa olin elänyt kaksi vuotta, jossa olin luullut saavani asua koko ikäni, ja sitten silmäsin eteeni. Aurinko oli korkealla, taivas selkeä, ilma kuuma. Oli aivan toisenlaista kuin sinä yönä, jolloin olin uuvuksissani ja näännyksissäni jähmettyneenä nukahtanut tämän muurin vierelle.

Nämä kaksi vuotta olivat siis olleet vain lepoetki, minun oli taas lähdettävä taipaleelle. Mutta tämä lepo oli ollut virkistävä, se oli minulle tuottanut voimia. Arvokkaampaa kuitenkin kuin voima, jota tunsin jättereissani, olivat ne tunteet, jotka liikkuiivat sydämessäni. Minä en ollut enää yksin maailmassa. Elämälläni oli tarkoitusta: hyödyttää ja tuottaa huvitusta niille, joita rakastin ja jotka minua rakastivat.

Uusi elämä aukesi eteeni.

Eteenpäin!

TOINEN OSA.

I.

Maailma oli avoinna edessäni, minä voin kääntyä minnepäin hyvänsä, suunnata kulkuni pohjoiseen tai etelään, itään tai länteen, aivan haluni mukaan.

Ennenkuin lähdin tielle, joka eteeni avautui, tahdoin käydä hänen luonaan, joka viime vuosina oli ollut isänäni. Kun ei Catherine täti ottanut minua toisten mukana jättämään hänelle hyvästiä, niin voinhan

mennä yksin.

Minä kuvailin, että oli vaikea päästä vankilasta, mutta en tiennyt, että sinne pääsykin oli työlästä. Sen sain nyt kokea. Mutta vihdoinkin, kun en luopunut aikeestani millään, pääsin lopuksikin minne pyrin. Minut vietiin muutamaaan vastaanottohuoneeseen, jossa ei ollut ristikoita akkunoissa eikä rautaovia, niinkuin olin luullut, ja pian saapui sinne Acquin kahleitta.

"Minä olenkin sinua odottanut, Remiseni", sanoi hän minulle. "Ja toruin Catherinea, kun hän ei tuonut sinua toisten lasten mukana."

Minä olin aamusta alkaen ollut lannistuneella mielellä. Tämä puhe minua nyt taas virkisti.

"Lapset sanoivat minulle, että sinä aiot ryhtyä entiseen toimeesi, ruveta kuljeksimaan laulajana. Sinä siis olet unohtanut, että olit vähällä kuolla viluun ja nälkään portillemme?" — "Enpä ole sitä unhottanutkaan." — "Ja silloin sinä et ollut yksinäsi, sinulla oli isäntäsi oppaanasi. On varsin arveluttavaa lähteä sinun ikäisenäsi yksin maantielle." — "Onhan minulla Capi toverina."

Niinkuin aina, kun Capi kuuli nimeään mainittavan, se nytkin vastasi haukkumalla, aivan kuin olisi halunnut sanoa: "Minä se olen! Jos tarvitsette minua, niin tässä olen."

"Niinpä tosin on. Ja Capi on hyvä koira, mutta se ei kuitenkaan ole kuin koira. Miten luulet voitavasi tulla toimeen?" — "Laulan ja näyttelen Capin kanssa." — "Eihän Capi voi yksin näytellä." — "Minä opetan sitä. Eikö niin, Capi, että sinä haluat mielelläsi oppia kaikkea, mitä opetan."

Capi pani käpälät rinnalleen.

"Mutta, lapseni, jos olet viisas, niin sijoitut johonkin. Sinä olet jo hyvä työmies, ja työnteko on toki toista kuin kuljeksia maanteitä, joka on laiskurin elinkeino." — "Minä en ole mikään laiskuri, sen te tiedätte, ettekä koskaan ole kuullut minun valittavan työn paljoutta. Teidän luonanne olisin tehnyt työtä minkä suinkin olisin jaksanut, ja olisin jäänyt luoksenne ainaiseksi. Mutta kenenkään muun luo on rupea."

Minä varmaankin sanoin nämä viimeiset sanat hyvin omituisesti, sillä isä Acquin katseli minua kotvan aikaa.

"Olet meille kertonut", sanoi hän vihdoin, "että Vitalis jo silloin kun sinä et vielä tiennytkään mikä hän oli, usein hämmästytti sinua tavallaan, jolla hän katseli ihmisiä, ja herräänellään, joka näytti osottavan, että hän itsekkin oli herra. Mutta sinussakin on samaa, joka osottaa, että sinä et ole mikään kurja raukka. Sinä et tahdo palvella muitten luona. Olet ehkä oikeassa, poikaseni. Sillä, mitä olen sanonut, olen vain tarkottanut hyvää enkä mitään muuta. Minusta tuntuu, että minun piti puhua sinulle niinkuin olen puhunut. Mutta sinä olet oma herrasi, sinulla kun ei ole vanhempia ja kun minä en voi olla isänäsi enää. Sellaisella köyhällä onnettomalla, kuin minä nyt olen, ei ole oikeutta puhua käskevästi."

Acquinin puhe hämmensi mieltäni, sitä enemmän kun niinä itsekkin olin samaa ajatellut, jos en juuri samassa muodossa, niin kuitenkin samaan suuntaan. Arveluttavaahan oli kulkea yksin maanteitä, sen tiesin hyvin.

Mutta jos luovuin tällaisesta elämästä, niin minulla ei ollut muuta kuin yksi neuvo, ja sen isä Acquin oli juuri antanut — sijoittua jonkun luo. Mutta sitäpä minä, en halunnut. Silloin en olisi voinut täyttää Etiennettelle, Alexille, Benjaminille ja Liselle antamaani lupausta. Minun olisi pitänyt heidät silloin jättää.

"Eikö teistä ole se mitään, että minä teille aina tuon terveisiä lapsiltanne ja tietoja heistä?" — "He ovat siitä tuumastasi puhuneet, mutta minä en ajattele itseämme kehottaessani sinua luopumaan katusoittajan virasta. Ei koskaan saa ajatella itseään ajattelematta ensin muita." — "Aivan oikein, isä. Nyt huomaa, että te osotatte minulle mitä minun pitää tehdä: jos minä luopuisin aiotusta toimestani peläten vaaroja, joista olette puhunut, niin ajattelisin itseäni enkä ajattelisi teitä, en ajattelisi Liseä."

Hän katsoi vielä minuun, mutta yhä pitempään. Sitten hän äkkiä tarttui minua molempiin käsiin: "Annahan minun syleillä sinua tuosta sanastasi. Sinulla on hellä sydän, ja se on totta, että ikä ei sitä tuo."

Me olimme kahden huoneessa istuen vierekkäin penkillä. Minä heittäysin hänen syliinsä liikutetuin mielin ja ylpeänäkin kuultuani sanottavan, että minulla oli hellä sydän. "Minulla ei ole lisättävänä muuta kuin: Jumalan haltuun, rakas poikani!"

Kotvasen aikaa istuimme siinä ääneti, mutta eron hetkikin oli jo tullut. Acquin pisti äkkiä kätensä liivintaskuun ja veti sieltä suuren hopeaisen taskukellon.

"Sinä et saa erota minusta saamatta muistolahjaa minulta. Tuossa on kelloni. Se ei ole paljon arvoinen, sillä sinä ymmärrät, että jos se olisi ollut arvokas, niin se olisi myyty. Eikä se käykään oikein tarkasti, tuontuostakin pitää sitä sysätä peukalolla hyvä taipale. Mutta kuitenkin kaiketenkin, siinä on tätä nykyä kaikki omaisuuteni, ja senvuoksi sen sinulle annan." Ja samassa hän pisti sen kouraani. Kun minä kieltäysin ottamasta niin arvokasta lahjaa, niin hän surullisesti lisäsi: "Tiedäthän, ettei minun tarvitse täällä huolehtia ajan kulusta. Onhan aika muutenkin kyllin pitkä, ettei ole syytä lukea sitä kellosta. Siitä ihan kuolisin. Hyvästi, rakas Remi, syleile minua vielä kerta. Sinä olet hyvä poika. Muista aina hyvänä pysyä."

Minä luulen, että hän kädestä talutti minut vankilan portille, mutta mitä silloin tapahtui ja mitä silloin lausuttiin, sitä en muista, mieleni oli liian liikutettu. Kadulle tultuani olin kerrassaan kuin tuperruksissa. Luulen, että seisoin pitkän aikaa portin edustalla kykenemättömänä päättämään mihin päin oli lähdeittävä, ja siinä olisin kukatiesi seisonut yöhön asti, jollei käteeni taskusta olisi sattunut pyöreä ja kova esine. Koneellisesti ja tietämättäni oikeastaan mitä tein, supatin itsekseni: minun kelloni! Suru, levottomuus, tuska, kaikki oli sillä hetkellä mennyttä, minä en enää muuta ajatellut kuin kelloani. Minulla oli kello, oma kello, taskussani oma kello, josta näin ajan kulun! Ja minä vedin sen taskustani nähdäkseni paljonko kello oli: kello oli kaksitoista. Minulle oli yhdentekevää oliko se kaksitoista tai kymmenen tai kaksi, mutta olin varsin mielissäni kuitenkin, kun kello oli kaksitoista. Minusta tuntui, että kello oli kuin joku luotettava olento, jolta kysytään neuvoa ja jonka kanssa voi keskustella.

— Mikä aika päivää nyt on, hyvä ystäväni kello? — Kahdentoista aika, rakas Remi. — Vai on jo kaksitoista, sitten minun pitää tehdä se ja sekin, eikö niin? — Tietysti. — Olipa hyvä, että sanoit, olisin muuten unhottanut. — Minä olenkin sitä varten, ettet unhottaisi.

Minulla oli nyt Capi ja kello, olipa se seuraa, jonka kanssa keskustella. Ja minun oli aina kovin tehnyt mieli kelloa, ja aina olin vakuuttanut itselleni, että en ikinäni voisi sitä saada. Ja nyt taskussani oli tuollainen, joka pani tik-tak. Acquin sanoi, että se ei käy oikein tarkasti. Mitä siitä! Kunhan se kävi, niin se jo riitti. Sitä tarvitsee aina vähänväliä peukalolla sysätä hyvä taipale. No, sen voin tehdä ja niin että riittää, ja jos ei siitä ole apua, niin voihan itse korjata. Se olisikin hauskaa: näen silloin, mikä sen panee nakuttamaan ja käymään. Kellolla ei ole muuta neuvoa kuin käyttäytyä hyvin, sillä minä pidän sitä ankarassa kurissa!

Minä olin joutunut niin iloni valtaan, etten huomannut, että Capi oli melkein yhtä iloinen kuin minäkin. Se kiskoi hampaillaan housujeni lahkeista ja vähänväliä haukkui. Vihdoin sen haukunta, joka lopulta kävi kovin äänekkääksi, herätti huomioni.

"Mitä se Capi?"

Capi katsoi minua, ja kun minä en älynnyt, niin se muutaman sekunnin odotettuaan asetti käpälänsä taskulleni, jossa oli kelloni. Se tahtoi tietää, paljonko kello oli, "ilmoittaakseen sen kunnioitettavalle yleisölle", niinkuin siihen aikaan, kun oli Vitaliksen palveluksessa. Minä näytin sille kelloa, ja se katseli sitä hyvän aikaa aivan kuin olisi muistoaan virkistänyt; sitten se alkaen heiluttaa häntäänsä haukahti kaksitoista kertaa. Se ei ollut unhottanut oppiaan. No nythän meidän sopi ansaita rahaa kellollamme! Tämähän oli onni, jota en ollut ajatellutkaan. "Eteenpäin!"

Varsin tarpeellinen kapine matkoillani oli Ranskan kartta. Minä tiesin niitä myötävän rantakaduilla, ja olin päättänyt sen ostaa, jonkavuoksi kuljin rantakatua kohden.

Paljon sain etsiskellä, ennenkuin löysin sellaisen kartan, jota halusin, nimittäin vaatteelle kiinnitetyn ja laskoksiin taitettavan kartan, joka ei maksaisi markkaa enempää, mikä oli minulle suuri summa. Vihdoin löysin muutaman niin kellastuneen, että kauppias möi sen minulle 75 pennillä.

Nyt minä voin lähteä Parisista — jonka päätinkin tehdä mitä pikimmin. Kaksi tietä oli ehdolla, toinen Fontainebleaun, toinen Orleansin, molemmat saman arvoisia minulle. Valitsin Fontainebleaun tien.

Kun kuljin Mouffetardin katua, niin sen nimi, jonka luin sinisestä taulusta, johti mieleeni koko joukon muistoja: Garofolin, Mattian, Riccardon, lukollisella kannella varustetun keittokattilan, nahkaisen ruoskan, onnetoman isäntä raukkani, joka oli kuollut, kun ei tahtonut jättää minua Lourcine-kadun patruunalle. Näissä muistoissa astuskellessani ja tullessani Saint-Medardin kirkon luo satuin huomaamaan pienen pojan seisomassa kirkon seinää vasten nojaten, ja tunnustelin häntä Mattiaksi: samanlainen suuri pää, samanlaiset kosteat silmät, samat puhuvat huulet, samanlainen lempeä ilme kasvoilla, samanlainen hullunkurisen näköinen ruumis. Mutta jos se oli Mattia, niin eipä ollut kasvanut siitä. Minä lähestyin tarkastaakseni paremmin häntä. Ja Mattia se oli epäilemättä. Hänkin tunsu minut, sillä hänen kalpealle muodolleen ilmestyi hymy.

"Tehän tulitte Garofolin luo sen vanhan valkopartaisen herran kanssa, ennenkuin minä jouduin sairashuoneeseen? Voi, miten pääni oli silloin kipeä!"

"Onko Garofoli vieläkin isäntänne?"

Hän katseli ympärilleen ennenkuin vastasi. Sitten hän hiljaisemmalla äänellä sanoi:

"Garofoli on viety vankilaan. Hänet on vangittu, kunhan on pieksänyt Orlandon kuoliaaksi."

Olipa mieluista kuulla, että Garofoli oli vankilassa. Ja ensi kerran nyt ajattelin, että vankila, joka minua niin kauhistutti, voi olla hyödyllinenkin laitos.

"No entä hänen poikansa?" kysyin.

"Niistä en tiedä mitään, sillä en ollut siellä silloin kun Garofoli vangittiin. Kun minä pääsin sairaalasta, niin Garofoli, huomattessaan, että minä tulin sairaaksi kun hän minua löi, vuokrasi minut kahdeksi vuodeksi Gassotin sirkukseen. Tunnetteko Gassotin sirkuksen? Ette? Ei se ole mikään suuri sirkus, mutta sirkus se on. Siellä olin viime maanantaihin saakka. Gisorsista, jossa sirkus oli, palasin Garofolin luo, mutta hänen asunnossaan ei ollutkaan ketään, se oli lukittu, ja muuan naapuri minulle kertoi, että Garofoli oli viety vankilaan. Siinä minä olin, tietämättä mitä tehdä ja minne mennä."

"Minkävuoksi ette ole palannut Gisorsiin?"

"Samana päivänä kun minä lähdin Pariisiin, läksi sirkus Roueniin, ja millä tavoin luulette minun voivan sinne päästä? Matka on liian pitkä, eikä minulla ole rahaa penniäkään. Minä en ole syönyt kukaan sitten kuin eilen puolenpäivän aikaan."

Minä en suinkaan ollut rikas, mutta oli minulla kuitenkin sen verran, etten voinut antaa poikaparan kuolla nälkään. Minäkin olisin siunannut sitä ihmistä, joka minulle olisi ojentanut leipäpalan ollessani Toulousen seuduilla nälissäni, niinkuin Mattia nyt oli!

"Odottakaahan siinä", sanoin hänelle ja juoksin muutamaan leipuriin, joka oli kadun kulmassa. Sieltä ostin kimpaleen leipää, jonka tarjosin hänelle ja jonka hän ahnaasti nieli.

"Mitä nyt aiotte tehdä?" kysyin häneltä. — "Enpä tiedä."

"Täytyy koettaa jotakin." — "Minulla oli aikomus mennä kaupittelemaan viuluani, juuri kun te tulitte tähän, ja olisinkin sen jo myönyt, jollei minun olisi ollut niin vaikea siitä erota: viuluni on minun iloni ja lohdutukseni. Kun olen pahoilla mielin, niin menen johonkin yksinäiseen paikkaan ja soittelen itselleni. Silloin näen kaikenlaista kaunista taivaassa, paljon kauniimpaa kuin unissa." — "Minkävuoksi ette soita viulua kaduilla?" — "Olen minä soittanut, mutta minulle ei ole annettu mitään!"

Minä tiesin, mitä oli soittaa, kun ei kukaan pistänyt kättä taskuunsa.

"Mitä te teette tätä nykyä?" kysyi Mattia.

Mikä lapsellinen kerskailunani lie vallannut minut, niin että vastasin:

"Minä olen seurueen johtaja."

Tosihan se oli, kun minulla oli seurue, jona oli Capi, mutta tämä totuus oli niin vähäpätöinen.

"Voi, jos te olisitte hyvä?" — "Mitä niin?" — "Että ottaisitte minutkin seurueeseen." Nyt oli aika vakavasti puhua.

"Mutta tässä on koko seurueeni", sanoin osottaen Capia. "No, niinpä niin. Mitä siitä, meitä olisi kaksi. Minä pyydän teitä, älkää jättäkö minua. Mihin minä joudun, onneton? Minulla ei ole muuta neuvoa kuin kuolla nälkään." Kuolla nälkään! Eivät kaikki, jotka kuulevat tämän huudon, ymmärrä sitä samalla tavalla. Tämä huuto sattui sydämeeni: minä tiesin mitä oli kuolla nälkään.

"Minä osaan tehdä kaikenlaista", jatkoi Mattia. "Minä soitan viulua, tanssin nuoralla, pujottelen vanteen läpi, laulan. Te saatte nähdä, että minä teen mitä vain tahdotte, minä olen palvelijanne, minä tottelen teitä, minä en teiltä tahdo rahaa, en muuta kuin ruokaa. Jos en tee mieliksenne, niin saatte lyödä, sitä vain pyydän, että älkää lyökö päähän, sillä pää on minulla kovin arka, kun Garofoli on niin paljon sitä takonut."

Kuullessani Mattian tuolla tavoin puhuvan minulta oli tulla itku. Miten voin hänelle sanoa, etten voi ottaa häntä seurueeseen? Kuolla nälkään! Mutta eikö minun seurassani ollut yhtä mahdollista kuolla nälkään kuin yksin ollessaan? Minä koetin hänelle sitä selittää, mutta hän ei tahtonut sitä kuulla.

"Ei", sanoi hän. "Kahden ollessa ei kuolla nälkään, autetaan toisiaan. Se, jolla on, antaa sille, jolla ei ole."

Tämä haihdutti epäilykseni. Kun minulla oli, niin minun piti auttaa häntä.

"No niin, se on päätetty", sanoin hänelle.

Hän tarttui käteeni ja suuteli sitä. Se liikutti mieltäni niin, että kyyneleet nousivat silmiini.

"Tulkaa mukaani", sanoin hänelle, "mutta ei palvelijanani, vaan toverinani." Ja nostaen harpun hartioilleni sanoin hänelle:

"Eteenpäin!"

Neljännestunnin kuluttua oli Pariisi selkämme takana.

Maaliskuun paahteet olivat kuivanneet tien, ja kovettunutta maata oli helppo kävellä. Ilma oli lämpöinen, huhtikuun aurinko paistoi kirkkaasti selkeältä taivaalta. Miten olikaan aivan toisenlaista kuin silloin lumituiskulla, kun tulin Pariisiin, jota olin halunnut nähdä kuin mitähän luvattua maata! Ojan vierukset tien varrella vihersivät, siellä täällä pilkisti kaunokki ja mansikan kukkanen näkyviin auringonpaisteissa. Puutarhoissa, pensastoissa ja suurissa puissa tien varrella linnut lauloivat iloisesti, ja edessämme pääskyt lentää pyyhkivät maanpintaa, ajaen näkymättömiä hyönteisiä.

Matkamme alkoi kauniisti, ja hyvässä toivossa minä pitensin askeleita raikuvalla tiellä. Capi juoksenteli ympärillämme haukkuen hevostmiehiä, kiviroukkioita, kaikkea ja tyhjääkin, haukkui vain huvikseen. Vierelläni astui Mattia sanaa lausumatta, arvatenkin omista mietteissään, enkä minäkään virkkanut mitään, etten häiritsisi häntä, ja minullakin oli omat mietteeni.

Minne kuljimme näin reippaasti?

Olin Liselle luvannut käydä Etiennetten ja hänen veljiensä luona, ennenkuin tulen hänen luokseen, mutta sitä en ollut vielä päättänyt, kenen luona ensin käyn. Kun olin lähtenyt eteläistä tietä, niin en voinut käydä ensin Benjaminin luona, oli siis valittavana vain Alexin ja Etiennetten välillä. Minulla oli ollut muuan syy, jonka vuoksi olin valinnut ensiksi eteläisen tien: minä halusin nähdä Barberinin emännän.

En ollut kirjoittanut hänelle koko aikana eromme jälkeen. Minua oli monta kertaa haluttanut hänelle kirjoittaa: "Minä muistan sinua ja rakastan sinua aina." Mutta minä pelkäsin kauheasti Barberinia. Jos hän löytäisi minut kirjeeni avulla ja ottaisi minut takaisin, jos uudestaan möisi minut toiselle Vitalikselle, joka ei olisi Vitalis? Hänellä oli oikeus niin tehdä. Ja tätä ajatellessani mieluummin kärsin sen, että Barberinin emäntä syytti minua kiittämättömäksi, kuin että joutuisin uudelleen Barberinin valtaan, olisipa hän sitten minut myönyt tai käyttänyt työhön. Ennemmin olisin kuollut nälkäänkin kuin heittäytynyt tällaiseen vaaraan, jonka ajatteluinen jo sai minut masennuksiin.

Mutta jos en ollutkaan uskaltanut kirjoittaa äidille, niin tuntui minusta, että kun olin vapaa ja vallassani oli kulkea minne hyvänsä, voin hyvin käydä häntä tervehtimässä. Ja siitä saakka kuin olin ottanut Mattian "seurueeseen", ajattelin, että nyt se olisi varsin helppoa. Lähetän Mattian edeltäpäin ja itse odottelen. Mattia menee Barberinin talolle ja käy puhuttelemaan emäntää. Jos tämä on yksin, niin Mattia kertoo asian miten se on ja tulee ilmoittamaan minulle. Minä menen taloon, jossa olen viettänyt lapsuuteni, ja heittäyn äidin syliin. Jos taas Barberin on kotona, niin Mattia pyytää äitiä tulemaan johonkin määrättyyn paikkaan, ja siellä minä saan häntä syleillä.

Tämä oli suunnitelmani, jota valmistelin kulkiessamme ja jonka vuoksi kuljin äänettömänä, sillä tällainen kysymys vaati kaiken huomioni.

Mutta sitäpaitsi minun ei ollut mietittävä, voinko mennä kasvatusäidin luo, vaan oli tarkastettava, oliko matkamme varressa sellaisia paikkoja, kaupunkeja tai kyliä, joissa voimme jotakin ansaita. Tässä suhteessa oli parasta kääntyä kysymään neuvoa kartalta. Ja kun me tulimme oikein maaseudulle, niin pysähdyimme muutaman kiviröykkiön luo, jossa ei tarvinnut pelätä meitä häiritävän. "Haluatteko, niin levähdämme vähän?" kysyin Mattialta. — "Panetteko pahaksenne, jos puhelemme vähän?" kysyi hän. — "Teillä on jotakin sanottavaa minulle?" — "On, että sanoisitte minua sinuksi." — "Varsin hauskaa, sinutelkaamme toisiamme." — "Te sinuttelette minua, mutta en minä teitä." — "Sinä myöskin, minä määrään, ja jos et sinä tottele, niin minä lyön." — "Hyvä, lyö vain, kunhan et lyö päähän." Ja Mattia rupesi nauramaan oikein avoimesti ja helakasti; koko valkoinen hammasrivi välkkyi keskellä kalpeita kasvoja.

Me istuimme, ja minä otin laukustani karttani, jonka levitin kentälle, ja hyvän aikaa sain sitä tutkiskella, ennenkuin perehdyin siihen, mutta vihdoinkin löysin matkani suunnan: Corbeil, Fontainebleau, Montargis, Gien, Bourges, Saint-Amand, Montlucon. Oli siis mahdollista mennä Chavanoniin, ja jos meillä oli onnea, niin oli mahdollista, ettemme kuole nälkään.

"Mikä laitos se on?" kysyi Mattia osottaen karttaani.

Minä selitin hänelle, että se oli kartta, ja mihin sitä käytettiin, selittäen melkein samoilla sanoilla kuin Vitalis, kun hän minulle antoi ensimmäisen opetuksen maantiedossa. Mattia kuunteli tarkkaavasti, katsoen minua silmästä silmään.

"Mutta siihen pitää osata lukea?" — "Tietysti. Etkö sinä osaa lukea?" — "En." — "Haluaisitko sinä oppia?" — "Haluaisin toki hyvinkin." — "No minä opetan sinua." — "Voiko tuosta kartasta nähdä tien Gisorsista Pariisiin?" — "Varsin helposti", ja minä osotin sen hänelle.

Mutta hän ei tahtonut uskoa, kun minä liikuttamalla vähän sormeani olin päässyt Gisorsista Pariisiin.

"Minä olen kulkenut matkan jalkaisin", sanoi Mattia, "ja se oli toki paljon pitempi."

Minä koetin hänelle selittää paraani mukaan, miten välimatkat saadaan kartalta, mutta ei hän näyttänyt oikein luottavan minuun.

Kun olin avannut säkkini, juolahti mieleeni tarkastaa mitä siellä oli, ja haluten näyttää Mattialle rikkauteni minä levitin tavarani ruohikolle. Minulla oli kolme paitaa, kolme paria sukia, viisi nenäliinaa, kaikki hyvässä kunnossa, ja pari kenkiä, jotka jo olivat vähän kuluneet. Mattia hämmästy.

"Mitäs sinulla on?" kysyin häneltä. — "Niin, minulla! Minulla on tämä viuluni, ei muuta." — "No me jaamme tavaramme niinkuin pitääkin, kun kerran olemme tovereita. Sinä saat kaksi paitaa, kaksi paria sukia ja kolme nenäliinaa. Mutta kohtuus ja oikeus on, että sinä annat laukun tunnin ja minä toisen, ja niin jaamme vaivatkin tasan."

Mattia tahtoi kieltäytyä ottamasta vastaan tavaroita, mutta minä olin jo tottunut käskemään, mikä minusta tuntui varsin hauskalta, ja minä kielsin häntä väittämästä vastaan.

Tavaroitteni mukana olin pannut näkyville Etiennetten antaman vakkasenkin ja pienen laatikon, jossa oli Lisen antama ruusu. Mattia halusi aukaista senkin, mutta minä kielsin ja panin laatikon laukkuuni avaamatta.

"Jos tahdot tehdä minulle mieliksi, niin et koske milloinkaan tähän laatikkoon, siinä on muuan lahja", selitin hänelle. — "Hyvä, minä lupaan", vastasi hän.

Siitä saakka kuin olin ottanut lammasnahkatakkiini ja harppuni, oli minua vaivannut muuan seikka hyvin kovasti — nimittäin housuni. Minusta tuntui sopimattomalta, että taiteilijalla oli pitkät housut. Esiintyessä yleisölle täytyi olla lyhyet housut ja pitkävaraiset sukat pauloitettuina värillisillä nauhoilla. Pitkät housut olivat kylläkin hyvät puutarhurille, mutta nyt olin taas uudelleen taiteilija!...

Kun on oma herransa ja juolahtaa mieleen joku asia, niin sen panee myöskin heti toimeen. Minäkin avasin Etiennetten vakan ja otin sieltä sakset.

"Sillä aikaa kuin minä laittelen housujani", sanoin Mattialle, "sopii sinun näyttää soittotaitoasi."

"Se sopii." Ja hän tarttui heti viuluunsa ja alkoi soittaa. Minä työnsin rohkeasti saksenkärjet housuinlahkeeseen vähän alapuolelle polvia ja aloin leikata. Housut olivat hyvää vaatetta, ja olin ollut niistä sangen mielissäni, kun isä Acquin ne minulle antoi, mutta en luullut niitä nyt pilaavani tällä tavoin, päinvastoin isosti parantavani. Siinä puuhatessani olin samalla kuunnellut Mattian soittoa, mutta sitten pysähtyivät sakseni ja minä olin paljaana korvana. Mattia soitti melkein yhtä hyvin kuin Vitalis.

"Kuka sinua on opettanut soittamaan viulua?" — "Ei kukaan, vähän koko maailma, mutta enin itse." — "Mutta kuka sinulle on opettanut nuotit?" — "Minä soitan sen mukaan kuin olen kuullut." — "No minä opetan sinulle nuotit." — "Sinähän osaat kaikkea." — "Tokihan minun pitää osata, kun olen seurueen johtaja!"

Ei se ole mikään taiteilija, joka ei ole itserakas. Minäkin halusin Mattialle näyttää, että on minussakin kykyä. Tartuin harppuuni ja heti tehdäkseni suurenmoisen vaikutuksen lauloin kuuluisan laulun.

Niinkuin tuleekin taiteilijain kesken, Mattia maksoi minulle takaisin kiitokseni, joita olin hänelle lausunut. Hän oli suuri taiteilijakyky, minä olin suuri taiteilijakyky, me olimme toistemme arvoiset.

Mutta emmehän voineet tuolla tavoin jäädä siihen ylistämään toisiamme. Kun olimme soittaneet ja laulaneet omaksi tarpeeksemme, omaksi huviksemme, niin piti soittaa ja laulaa saadaksemme ruokaa ja vuoteen. Minä senvuoksi panin laukkuni kiinni, ja Mattia nyt vuorostaan otti sen harteilleen. Ja eteenpäin pölyisellä tiellä.

Nyt oli pysähdyttävä ensimmäiseen kylään tiemme varressa ja annettava näytöntö: "Remin seurueen

koenäytäntö."

"Opetä minulle tuo laulusi", sanoi Mattia, "me laulamme sen yhdessä, ja minä luulen, että voin sitä pian säestää viululla. Se kuulostaa kauniilta."

Varmaankin, ja "kunnioitettavalla yleisöllä" pitää nyt olla sydän kivistä, jollei se anna meille lanteja. Tämä onnettomuus ei meitä toki kohdannutkaan. Saavuttuamme muutamaan kylään valmistausimme etsimään sopivaa paikkaa esiintyäksemme ja kuljimme muutaman talon ohi, jonka piha oli täynnä juhlapukuista ja kukilla koristettua väkeä. Heti voi arvata, että oli häät. Minulle juolahti mieleen, että nämä ihmiset ehkä tarvitsevat soittajia saadakseen tanssia, ja astuin pihaan Mattian ja Capin seuraamana, ja sitten hattu kädessä tervehdin (ylevästi kuin Vitalis aikoinaan) ja tein esitykseni ensimmäiselle miehelle, joka sattui lähelle. Hän oli paksu poika, jonka lihavaa, tiilikiven punaista muotoa reunusti korkea, korvia sahaava kaulus. Hän oli kiltin ja leppeän näköinen. Vastaamatta mitään kysymykseeni hän kääntyi jäykästi hääväen puoleen, pisti kaksi sormeaa suuhunsa ja tällaisella soittimella lasketti niin kauhistavan vihellyksen, että Capi ihan kauhistui.

"Hohoi, kuulkaa!" huusi hän. "Mitä arvelette, jos niinkuin vähän soitettaisiin? Tuossa tulee soittajia."

"Soittoa, soittoa!" huusivat miehet, ja naiset.

"Katrillia!"

Ja pian tanssijat asettuivat paikoilleen keskelle pihaa.

"Oletko sinä soittanut katrillia?" kysyin Mattialta italiankielellä ja matalalla äänellä, sillä olin hyvin levoton.

"Olenpa hyvinkin." Ja hän soitti minulle muuatta säveltä viulullaan. Minä onneksi satuin sen osaamaankin. Ja me olimme pelastetut!

Meidät sijoitettiin muutamiin vaunuihin, jotka oli vedetty vaunuliiteristä pihalle. Yhteissoittomme Mattian kanssa kävi kutakuinkin. Tosihan on, että soitimme sellaisille korville, jotka eivät olleet onneksi ylen hienostaneet eivätkä vaateliaat.

"Osaako teistä kumpikaan soittaa torvea?" kysyi paksu punainen poika.

"Minä osaan", vastasi Mattia, "mutta ei ole torvea."

"Minä käyn hakemassa, kun viulunsoitto, vaikka tosin kaunista, on heikkoa."

"Osaatko sinä soittaa torveakin?" kysyin Mattialta yhä italiankielellä.

"Minä soitan huiluakin ja kaikkia mikä vain vähänkään soipi."

Olipa se aika mestari, se Mattia!

Pian saapuikin torvi, ja me aloimme taas soittaa katrillia, polkkaa, valssia ja erittäinkin katrillia. Me soitimme yöhön saakka niin, että tanssijat eivät antaneet meidän levähtää. Minulle se ei ollut niinkään ankaraa kuin Mattialle, jolla oli vaikein osa suoritettavana ja joka oli väsynyt matkasta ja entisistä kärsimyksistään. Minä näin hänen silloin tällöin kalpenevan aivan kuin sairaaksi tulemassa, mutta hän vain soitti puhaltaen minkä jaksoi. Onneksi sen huomasi morsiankin.

"Jo riittää", sanoi hän. "Poika raukka näyttää uupuvan. Nyt vain jokaisen käsi taskuun ja rahaa soittajille."

"Suvaitkaa minun lähettää kassanhoitajamme kantamaan rahaa", sanoin hypäten vaunuista. Ja minä heitin hattuni Capille, joka otti sen hampaisiinsa.

Taputettiin kovasti käsiä Capille, joka teki komean kumarruksen aina kun sille raha annettiin, ja sille annettiin paljon, mikä meille oli parempaa kuin käsientaputukset. Seuratessani Capia näin hattuun lentelevän kirkkaita hopearahoja. Sulhanen pani viimeiseksi ja viiden markan rahan. Mikä onni! Mutta siinä ei ollut vielä kaikki. Meidät käskettiin syömään ja meille laitettiin vuoteet. Seuraavana päivänä, kun lähdimme tästä vieraanvaraisesta talosta, oli meillä 29 markan pääoma.

"Tämä on sinun ansiotasi, Mattia", sanoin toverilleni. "Yksinäni minä en olisi voinut muodostaa orkesteria."

Kaksikymmentäyhdeksän markkaa taskussamme kun oli, niin olimme suuria herroja. Ja kun tulimme Corbeiliin, niin voin tehdä, kovin varomaton olematta, muutamia ostoksia, joita pidin tarpeellisina: ensinnäkin ostin torven, jonka sain kolmella markalla muutamalta romukauppiaalta — torvi ei tietysti

ollut uusi eikä kauniskaan, mutta puhdistettuna ja laitettuna se ajoi asiansa hyvin —, sitten punaiset nauhat sukkiimme ja lopuksi vanhan sotamieslaukun Mattialle, sillä ei ollut niin väsyttävää kantaa yhtämittaa kevyttä laukkuja kuin aina vähän väliä raskasta. Me jaoimme kuormamme ja olimme hyvin reippaita.

Corbeilista lähtiessämme olimme varsin hyvässä kunnossa. Kaikki ostokset maksettuamme meillä oli vielä kolmekymmentä markkaa taskussa, sillä Corbeilissakin olimme hyvin ansainneet. Ohjelmistomme oli niin järjestetty, että voimme viipyä kotvan aikaa samalla paikkakunnalla tarvitsematta kovin paljon kerrata samaa. Ja Mattian kanssa sovimme niin hyvin, että olimme jo aivan kuin veljekset. "Kuulehan", sanoi hän kerran nauraen, "sellainen seurueen johtaja kuin sinä, joka et koskaan lyö, on liian hyvä."

"Sinä siis olet tyytyväinen?" — "Jo toki hyvinkin tyytyväinen. Ensi kerran elämässäni on minulle nyt tapahtunut, että olen lähtenyt paikkakunnalta kaipaamatta sairaalaan."

Corbeilista lähdettyämme olimme suunnanneet kulkumme Montargisia kohden mennäksemme Barberinin emännän luo. Minä halusin käydä häntä tervehtimässä ja kuitata sillä kiitollisuuden velkani. Mutta tällainen kuittaaminen oli kovin helppoa ja vähäpätöistä. Jospa veisin hänelle jotakin! Nyt kun olin rikas, pitäisi minun viedä hänelle joku lahja. Ja muuan lahja saattaisi hänet ylen onnelliseksi koko elinajakseen — lehmä, jolla Kullanomena tulisi korvatuksi. Miten iloinen olisikaan Barberinin emäntä, jos voisin viedä hänelle lehmän, ja miten iloinen olisin itsekin!

Ennen Chavanoniin tuloamme ostaisin lehmän, ja Mattia, taluttaisi sen köydessä äidin pihalle. Tietysti Barberin ei olisi kotona silloin. — Rouva Barberin — sanoisi Mattia — tässä tuon teille lehmän. — Lehmän! Te olette erehtynyt, poikaseni — ja hän huokaisi. — Enpä olekaan, olettehan rouva Barberin Chavanonista? No niin! Rouva Barberinille prinssi (aivan kuin sadussa) käski minun tuoda tämän lehmän, jonka hän teille antaa. — Kuka prinssi? — Silloin minä tulisin näkyviin ja heittäytyisin hänen kaulaansa, ja tarpeeksi syleilyämme tekisimme pannukakkuja, joita sitten söisimme kolmen hengen, ei Barberinin kanssa, joka silloinkin laskiaistiistaina tuli meitä häiritsemään ja kaatoi pannumme ja ryösti voin sipulivelliinsä.

Kaunis tuuma! Mutta sen toteuttamiseksi piti ostaa lehmä. Paljonko lehmä maksaa? Minä en tiennyt suuntiakaan. Se arvatenkin on kallis, hyvin kallis, mutta mitä siitä. En osta kovin suurta ja lihavaa lehmää. Sillä kuta suurempi lehmä, sen kalliimpi, ja sitä enemmän pitää sitä ruokkia, jolloin lahjani tuottaisi hankaluutta. Tärkein asia nyt oli kuitenkin saada tietää lehmän hinta tai oikeammin sellaisen lehmän kuin minä halusin. Onneksi se ei ollut mikään vaikea asia minulle, sillä kulkiessamme maanteitä ja iltasin majapaikoissa tapasimme karjankuljettajia ja kauppiaita: heiltähän sopi kysyä lehmäin hintoja. Mutta heti ensi kerran kun käännyn muutaman karjanajajan puoleen, niin hän nauroi vasten silmiä. Hän pyörähti tuolillaan, löi nyrkillä pöytään ja käski majatalon isännän luokseen.

"Arvaatteko, mitä tämä pieni soittoniekka minulta tiedustelee. Paljonko maksaa lehmä, joka ei ole kovin suuri eikä kovin lihava, mutta kuitenkin hyvä lehmä."

Syntyi taas naurunhämähätys, mutta minä en siitä hämilleni paneutunut.

"Ja sen pitää lypsää hyvästi eikä saa olla kova syömäri."

"Ja sen taitaa pitää olla sellainen, että sitä voi taluttaa köydessä pitkin maanteitä niinkuin koiraannekin?"

Tyhjennettyään kaiken sukkeluusvarastonsa ja kynittyään koko neronsa hän tahtoi vastata minulle vakavasti ja itse tuli keskustelemaan minun kanssani. Hänellä oli juuri sellainen lehmä, jota minä halusin, joka ei syönyt juuri mitään, joka lypsi hyvin ja sellaista maitoa, että oli kuin kermaa. Jos panen sataviisikymmentä markkaa pöytään, niin lehmä on minun.

Niin paljon kuin minulla oli ollut vaivaa saadakseni hänet ensin puhumaan, yhtä paljon oli vaivaa saada hänet vaikenemaan, kun hän kerran oli päässyt alkuun. Vihdoin kuitenkin pääsimme maata, ja minä mietiskelin, mitä tästä keskustelusta olin saanut tietää.

Sataviisikymmentä markkaa! Eihän minulla ollut sellaista summaa lähimainkaan. Oliko mahdotonta sellaista ansaita? Minusta tuntui, että ei ole, ja että jos ensimmäisen päivän onni meitä seuraa, niin minä voisin penni penniltä koota nämä sataviisikymmentä markkaa. Siihen tarvitsi vain aikaa.

Uusi tuuma syntyi päässäni. Jos emme ensin menisikään Chavanoniin, vaan Varsesiin, niin meille jäisi tämä aika, joka siihen tarvittiin.

Siis piti ensin mennä Varsesiin ja vasta palatessa Barberinin äidin luo. Silloin varmaankin minulla olisi koossa nuo sataviisikymmentä markkaa ja minä voisin olla niinkuin prinssi sadussa "Prinssin lehmä".

Aamulla ilmoitin aikeeni Mattialle, joka ei sitä mitenkään vastustanut.

"Mennään Varsesiin", sanoi hän. "Vuorikaivokset siellä ovat ehkä hauskat nähdä. Minä haluaisin nähdä niitä."

II.

Montargisista on pitkä matka Varsesiin, viisi- tai kuusisataa kilometriä suoraa linjaa. Mutta sitä oli enemmän kuin tuhatkin kilometriä meille, joitten elinkeinomme vuoksi täytyi tehdä mutkia, piti hakea kaupungeita ja kyliä, joissa voimme esiintyä ja saada runsaita tuloja. Kului aikaa melkein kolme kuukautta tähän tuhanteen kilometriin, mutta kun viimein saavuimme Varsesin seuduille, niin ilokseni huomasin rahojani laskiessani, että aikamme ei ollut turhaan mennyt: nahkakukkarossani oli 128 markkaa. Ei puuttunut kuin kaksikymmentäkaksi markkaa ostaakseni lehmän Barberinin emännälle.

Mattia oli melkein yhtä tyytyväinen kuin minäkin ja oli varsin mielissään siitä, että oli ollut osakas sellaisen summiin kokoamisessa. Totta on, että hänen osanottonsa oli varsin merkitsevä ja että ilman häntä ja varsinkin ilman hänen torveaan emme koskaan olisi saaneet kokoon 128 markkaa Capin kanssa.

Puuttuvat 22 markkaa voinemme saada Varsesista Chavanoniin palatessamme.

Alexin sedän tiesin olevan kaivostyömiehenä Varsesissa Truyèren kaivoksessa, mutta en tiennyt, asuuko hän kaupungissa vai lähiseuduilla. Varsesiin tullessa kysyin, missä Truyèren kaivos on, ja neuvottiin Divonnan vasemmalle puolen, muutamaan pieneen laaksoon, jonka läpi juoksi pieni Truyèren puro, josta laaksokin on saanut nimensä.

Gaspard setä asui vähän matkan päässä kaivoksesta, muutaman mutkaisen ja jyrkän kadun varrella, joka laskeutui vuorelta joen rannalle. Muuan vaimo seisoj portilla ja puheli naapurin vaimon kanssa, joka niinikään seisoj nojaten toista porttia vasten. Vaimo kysyttäni vastasi minulle, että Gaspard tulee kotia kuuden aikana illalla, työn loputtua.

"Mitä teillä on hänelle asiaa?" kysyi hän. — "Haluaisin tavata Alexia."

Vaimo katseli minua päästä jalkoihin ja sitten Capia: "Te olette Remi? Alexis on meille teistä puhunut, hän on teitä odottanut. Mikä tämä on?" kysyi hän Mattiaan viitaten. "Hän on minun toverini."

Vaimo oli Alexin täti. Minä luulin, että hän kärkee meitä huoneeseen levähtämään, sillä tomuisista jaloistamme ja auringon punaamista kasvoistamme piti hänen selvästi nähdä, että olimme väsyneitä. Mutta hän ei virkkanut siitä mitään, ilmoitti vain minulle toistamiseen, että Alexis oli kaivoksessa työssä, tulee kotia kuuden aikana, jos tahdon silloin tulla tapaamaan. Minä en ilennyt häneltä pyytää, mitä hän ei tarjonnut, kiitin vain hänen vastauksestaan, ja lähdimme kaupunkiin etsimään leipuria, sillä meidän oli nälkä, kun emme olleet syöneet kuin varhain aamulla ja silloinkin vain pienen palan, joka meille oli säästynyt eilisestä. Minua hävetti tällainen kohtelu, sillä arvelin Mattian tuumailevan mielessään, että mitä tällainen merkitsi. Mitä merkitsi tehdä tällaisia taipaleita?

Minusta näytti, että Mattia sai huonon käsityksen ystävästäni, ja tuntui, että jos vasta hänelle puhuisin Lisestä, niin hän ei kuuntelisi yhtä hartaasti eikä välittäisi enää Lisestä.

Kun meidät oli näin huonosti vastaanotettu, niin en lähtenytäkään enää asunnolle, vaan vähän ennen kuutta menimme kaivokselle odottamaan Alexin tuloa.

Heti kuuden jälkeen huomasin kaivoksen käytävän mustassa syvyydessä alkavan vilkkua pieniä valoisia pisteitä, jotka suurenivat nopeasti. Sieltä työmiehet lamppu käsissään nousivat maan pinnalle, työnsä lopetettuaan. He lähestyivät hitaasti raskain askelin, aivan kuin polvet olisivat olleet kipeät, johon kulkutapaan sittemmin sain syyn selville kulkiessani itse näitä portaita ja tikapuita. Miehet olivat mustia kuin nuohoojat, heidän pukunsa oli kivihiilipölyn peitossa. Kulkiessaan varastohuoneen ohitse jokainen asetti lampunsa sinne naulaan.

Niin tarkkaavainen kuin olinkin, en olisi tuntenut Alexia, jollei hän yhtäkkiä olisi syössyt kaulaani. Mustana kiireestä kantapäähän ei hän ollut lainkaan entisen näköinen, kun hän juoksenteli puutarhamme hiekkakäytäviä yllään puhdas paita, jonka hihat olivat käärityt kyynärpäihin ja kaulus auki, niin että paljas valkoinen rinta paistoi.

"Tässä on Remi", sanoi hän kääntyessään muutaman miehen puoleen, joka astui hänen vierellään ja joka oli hyvin isä Acquinin näköinen, mikä ei ollut ihmekään, kun olivat veljeksiä. Minä arvasin, että se oli Gaspard setä.

"Me olemme odottaneet jo kauan aikaa", sanoi hän hyväntahtoisesti. — "Parisista on tänne Varsesiin pitkä matka." — "Ja jalat ovat lyhyet", sanoi hän nauraen.

Capi iloissaan kiskoi Alexia takinhihasta kaikin voiminsa.

Tällä aikaa minä selitin Gaspard sedälle, että Mattia oli minun toverini ja osakemieheni, kelpo poika, joka soitti torvea niin ettei kukaan.

"Ja tuossa herra Capi", sanoi setä Gaspard. "Huomenna on sunnuntai, silloin, saatuanne levätä, te meille näyttelette vähän. Alexis on kertonut, että Capi on viisaampi kuin moni koulunopettaja."

Gaspard setä tuntui minusta yhtä mukavalta kuin hänen vaimonsa oli tuntunut ikävältä. Hän näytti olevan veljensä, isä Acquinin veroinen.

"Puhelkaahan nyt, pojat, teillä varmaan on paljon pakinoimista. Minä lavertelen tämän nuoren miehen kanssa, joka kuuluu olevan niin mainio torvensoittaja."

Meillä tuntui olevan puhelemista viikoksi ja enemmäksikin. Alexis kysyi minkälainen oli matkani ollut, ja minä taas ehätiin tietämään, mitä hän piti uudesta elämästään, niin että kumpikin kyseli välittämättä vastaamisesta.

Me kuljimme hitaasti, ja työmiehet, jotka menivät kotiaan, sivuuttivat meidät. Niitä oli pitkä rivi, kadun pituudelta, kaikki mustia samasta pölystä, joka peitti maankin. Kun lähestyimme asuntoa, niin Gaspard setä sanoi: "Te, pojat, tulette illalliselle meille."

Tämä kutsuhan oli vasta mieluinen, sillä koko ajan kulkiessamme olin pahoitellut mielessäni, että meidän pitää kohta erota, kun tädin kohtelu ei ollut minussa herättänyt suuria toiveita.

"Kas tässä nyt on se Remi", sanoi setä taloon tultuamme, "ja tuo toinen on hänen toverinsa."

"Minä olen heidät jo nähnyt aikoja sitten", sanoi täti. "Sitä parempi, tuttavuus on siis tehty. He tulevat meille illalliselle."

Olin varsin mielissäni, kun sain olla illallisella Alexin kanssa tai toisin sanoen viettää iltaa hänen kanssaan ja sain ruokaa. Parisista lähdettyämme olimme syöneet miten sattui, palan siellä, toisen täällä, ja varsin harvoin oikeaa ateriaa istuen tuolilla, lautanen edessämme. Olimmehan tosin ansainneet niin runsaasti, että olisi ollut varoja syödä joku ateria kelpo ravintolassa, mutta piti säästää rahaa lehmän ostoa varten, ja Mattia oli niin kelpo poika, että hän oli melkein yhtä iloinen tästä lehmänostotuumasta kuin minäkin.

Illallisemme ei kestänyt kauan.

"Poika", sanoi setä minulle, "sinä nukut Alexin kanssa." Ja sitten hän Mattialle sanoi: "Ja sinä, tule kanssani leipomatupaan, niin katsotaan, eikö voitaisi sinne saada hyvä vuode oljista ja heinistä."

Me Alexin kanssa valvoimme koko illan ja hyvän osan yötäkin.

Gaspard setä oli tikkamies, joka louhi kivihiiltä kaivoksessa, Alexis oli hänen kärrymiehensä, joka kaivoksessa louhintapaikalta kuljetti kivihiilellä lastatut kärryt raidetta myöten kaivon suulle, missä kärryjen koppa kiinnitettiin köyteen koneen nostettavaksi ylös. Vaikka Alexis oli ollut vasta vähän aikaa kaivostyössä, oli hän kuitenkin jo ylen mielistynyt siihen ja kehui kaivostaan: se oli kaunein ja somin paikka maailmassa. Hän kertoi innolla kuin matkustaja, joka on käynyt tuntemattomalla seudulla ja tapaa halukkaita kuuntelijoita, selitti tarkkaan pienimmätkin, seikat.

Mutta asiat juoksivatkin sitä latua, että minä pääsin itse näkemään kaivoksen kaikkine kauhuineen ja tuntemaan kaikki pelottavat vaarat, joiden alaisina työmiehet kaivoksissa ovat.

III.

Iltaa ennen kuin minun oli lähdettävä Varsesista, tuli Alexis kotia, oikea käsi loukkaantuneena. Suuri

kivihiihlohkare oli vierähtänyt kädelle. Yksi sormi oli puoleksi poikki, ja koko käsi oli musertunut. Yhtiön lääkäri tuli häntä katsomaan ja sitomaan kättä. Hän sanoi, että Alexin tila ei ollut mitenkään arveluttava; käsi paranee, sormi myöskin, tarvitsi vain levätä työstä.

Gaspard setä luonteensa mukaan antoi tavallisesti asiain mennä menojaan, surematta ja suuttumatta, mutta se kuitenkin sai hänen sävyisyytensä horjumaan, että hän oli estetty työstään. Kun hän kuuli, että Alexis oli määrätty työttömäksi moniksi päiviksi, niin hän huusi kovasti: "Kuka minulle kärriä kuljettaa tällä aikaa? Ei ole ketään Alexin sijaan. Kyllähän saisi poikia pitemmäksi aikaa, mutta muutamiksi päiviksi on aivan mahdotonta saada ketään."

Kun minä tämän huomasin ja ymmärsin syyt hänen haikeuteensa ja toisekseen pidin velvollisuutenani tällaisessa tapauksessa maksaa vieraanvaraisella tavallani sen, mitä meille oli annettu, niin kysyin häneltä, oliko kärriemiehen tehtävä vaikea.

"No mikään ei ole sen helpompaa; ei ole muuta kuin työntää kärriä kiskoja myöten."

"Ovatko kärriä raskaat?"

"Eivätpä ole kovinkaan raskaat, kun Alexis jaksaa työntää hyvin."

"No kun kerran Alexis jaksaa, niin totta kai minäkin."

"Niin sinä, poika." Ja hän rupesi nauramaan ääneen, mutta pian hän taas vakavasti sanoi: "Kyllä sinä tosiaan jaksat tehdä sitä työtä, jos vain haluat."

"Minä haluan, kun siten voin olla teille hyödyksi."

"Sinä olet kelpo poika, ja se on päätetty: huomenna sinä tulet kaivokseen. Sinusta on minulle suuri hyöty, mutta siitä on hyötyä sinulle itsellesikin. Jos sinä mielistyt työhön, niin on se sinulle paljoa edullisempaa kuin kuljeksia maanteitä. Kaivoksessa ei tarvitse susia pelätä."

Mitä Mattia tekee sillä aikaa kuin minä olen kaivoksessa? Sitä en voinut jättää Gaspard sedän huoleksi. Kysyin Mattialta, eikö hän haluaisi mennä Capin kanssa lähiseuduille näyttelemään, ja hän suostuikin siihen heti.

"Olen varsin hyvilläni, kun saan yksikseni ansaita lehmärahat", sanoi hän nauraen.

Kolmen kuukauden ajalla, jonka me olimme olleet yksissä, Mattia oli muuttunut aivan toiseksi; hän ei ollut enää tuo surullinen kurja poika raukka, jonka olin tavannut Saint-Medardin kirkon seinämällä nälkään kuolemassa, vielä vähemmän tuollainen epäsiikio, jonka olin nähnyt Garofolin vittikamarissa hoitamassa tulta padan alla, vähänväliä puristaen päättään käsiensä välissä. Hänen päänsä ei ollut enää kipeä. Tuo Lourcine-kadun majapaikka hänet oli tehnyt surulliseksi, mutta nyt aurinko ja raitis ilma olivat antaneet hänelle terveyttä ja iloa. Koko matkamme ajan hän oli ollut hyvällä ja nauravalla tuulella, ottaen kaikki asiat parhaimmalta puoleltaan, nauraen kaikelle, ollen iloinen tyhjästäkin, kääntäen pahan hyväksi. Mihin olisin joutunut ilman häntä? Kuinka monta kertaa väsymys ja surumielisyys olisikaan masentanut minut!

Päätettiin siis niin, että huomenna minä lähden kaivokseen ja Mattia näytöntö- ja soittoretkelle kartuttaakseen pääomaamme. Ja Capi, jolle minä selitin asian, näytti hyvin sen ymmärtävän. Ja seuraavana aamuna annettiin minulle Alexin työvaatteet. Varoitettuani vielä viimeisen kerran Mattiaa ja Capia olemaan varovaisia retkellään lähdin Gaspard sedän kera.

"Ole nyt tarkkaavainen", sanoi hän antaessaan lampun käteeni. "Kulje minun jäljessäni ja astuessasi portaita älä nosta koskaan jalkaasi toiselta pykälältä ennenkuin varmasti olet saanut jalkasi toiselle."

Me laskeusimme käytävään, hän edellä, minä jäljessä. "Jos portaisissa liukastaa, niin pidätä kaikin voimin, ettet lähde liukumaan; pohja on syvällä ja se on kova."

Tämä huomautus oli liikaa lisäämään jännitystäni, sillä laskeutuessaan päivän valosta yön pimeyteen ei voi olla tuntematta jonkinlaista kammoa. Minä aivan vaistomaisesti peräysin, mutta olimme jo siksi syvällä käytävässä, että päivän valo pitkän mustan torven suulla ei ollut kuin valkoinenkehrä, aivan kuin kuu mustalla tähdettömällä taivaalla. Minua hävetti tämä vaistomainen liikkeeni, mutta ne tapahtui silmänräpäyksessä, ja minä kiiruhdin taas seuraamaan.

"Portaat", sanoi hän pian.

Me olimme mustan reiän suulla, ja sen syvyydessä näin väikkyvän suuria lampuja, jotka lähempänä olivat uumia ja syvemmällä näyttivät pienen pieniltä pisteiltä. Ne olivat ennen meitä tulleet työmiesten lampuja. Heidän keskustelunsa kuului kumeana murinana, joka kantautui kuuluviimme

kostean ilman mukana, mikä puhalsi kasvoihimme. Ensi kerran hengitin tämänhajuista ilmaa. "Nyt olemme ensimmäisessä kerroksessa", sanoi setä. Me olimme käytävässä, jonka katto oli täydellinen holvi ja seinät suorat. Katto oli vähän korkeammalla miehen päätä, mutta oli sellaisiakin paikkoja, joissa piti kumartua; niissä kohdin oli katto laskeutunut tai lattia noussut.

"Sen vaikuttaa maan paino", selitti hän. "Kun vuori on kaivettu joka paikasta, niin että siinä on aukkoja, niin maa laskeutuu, ja kun maa painaa paljon, niin se särkee heikkoja käytäviä."

Maassa oli rautatieraitteita, ja käytävän vierellä juoksi pieni puro.

"Tämä puro yhtyy toisiin, jotka niinkuin tämäkin syntyvät maasta tunkeutuvasta vedestä. Ne kaikki juoksevat muutamaan johtokaivoon. Tuhat tai tuhatkaksisataa kuutiometriä vettä saa kone joka päivä nostaa täältä Divonneen. Jos kone pysähtyisi, niin täällä syntyisi pian tulva. Muuten olemme paraikaa Divonne-joen alla."

Kun minä vasten tahtoani säpsähdin, niin hän rupesi nauramaan.

"Viisikymmentä metriä maata on välillämme; ei ole pelkoa, että Divonne syöksyisi päällesi."

"Mutta jos se puhkaisisi reiän?"

"No vielä mitä. Käytäviä kulkee ristiin rastiin joen alla. On sellaisia kaivoksia, joissa on tulvan vaarakin, mutta siitä ei ole pelkoa täällä."

Tultuamme työpaikallemme hän näytti minulle mitä minun piti tehdä, ja kun kärrymme oli täynnä kivihiiliä, niin hän työnsi ne minun kanssani opastaakseen kaivon luo ja opettaakseen vaihtamaan radoille, kun toisia kärryjä sattui tulemaan vastaan.

Ei tämä ollut mitään vaikeaa työtä, niinkuin hän oli sanonutkin. Pian olin siihen perehtynyt, niin että tulin hyvin toimeen.

Setä Gaspardin työpaikan vieressä oli naapurinani kärrymies, joka ei ollut poikanen niinkuin minä ja muut kärrymiehet, vaan vanha valkopartainen ukko. Kun sanon, että hän oli valkopartainen, niin se merkitsee, että hänen partansa oli valkoinen sunnuntaisin, jolloin oli suuri pesu, mutta viikon ajalla se harmaantui harmaantumistaan ja oli lauvantaina nokimusta. Mies oli kuudenkymmenen vuoden iässä. Nuoruutensa aikoina hän oli ollut salvumies, jolla oli toimensa asettaa ja pitää kunnossa käytävien puutukeet. Mutta maanlohkeamisessa oli häneltä musertunut kolme sormea, jonka vuoksi hänen oli pitänyt luopua salvumiestoimestaan ja ruveta kaivokseen kärrymieheksi. Häntä sanottiin maisteriksi, hän kun tiesi kaikenlaista enemmän kuin kaivosmiehet, jopa enemmän kuin itse mestaritkin, ja hän puhui mielellään ja oli ylpeä tiedoistaan: "Ivalla sanotaan minua maisteriksi, mutta maisteri tietääkin jotakin: ihmisellä ei ole koko elämänsä käsissään, sitä on hänellä myöskin päässään. Sinun ikäisenäsi olin utelias ja tiedonhaluinen. Minä elin kaivoksessa ja halusin saada tietoja kaikesta, mitä näin joka päivä. Minä kyselin insinööreiltä, jotka mielellään selittivätkin, ja minä luin. Kun on silmät päässä katsella ja kun asettaa silmilleen silmälasit, jotka saamme kirjoista, niin alkaa lopulta nähdä sangen paljon."

Ruoka-aikoina tein hänen kanssaan tuttavuutta, ja varsin pian hän alkoi suosia minua. Minä olin kova kyselijä, hän taas puhelias, meistä tuli eroamattomat ystävät. Kaivoksessa, jossa tavallisesti puhutaan vähän, sanottiin meitä lavertelijoiksi.

Eräänä päivänä aamulla, kun olin viemässä kuormaani kolmannen kerran kaivolle, kuului kaivon viereltä kauhea pauhu, sellainen kohina, jonka vertaista en ollut vielä kaivoksessa kuullut. Kuuntelin. Pauhu kuului yhä kaikuen joka taholta. Mitä se merkitsi? Minä säikähdin ja ajattelin lähteä juoksemaan tikapuille, mutta minua oli jo ivattu pelkuruudestani niin paljon, että häpeä sai minut jäämään paikoilleni. Se oli ehkä räjähdys, tai jotkin kärryt putosivat kaivosta, tai sora vieräi käytävissä.

Yhtäkkiä parvi rottia juoksi jalkaini välitse kiitäen kuin pakeneva ratsujoukko. Sitten olin kuulevinani omituista kohinaa maata vasten sekä veden loisketta käytävien seinissä. Paikka, jossa seisoin, oli aivan kuiva, tämä veden kohina oli aivan käsittämätöntä. Otin lamppuni ja kumarruin tarkastamaan maata. Vettä siinä oli, jota tuli kaivolta päin juosten käytävään päin. Tämä kauhistuttava pauhu oli siis veden kohina, joka koskenaan syöksyi kaivokseen.

Jätin kärryni raiteelle ja juoksin louhokselle.

"Setä Gaspard, kaivoksessa on vettä!"

"Taas tyhmyyksiä loriset!"

"Divonnan alle on puhjennut reikä. Pelastakaamme itsemme!"

"Jätä minut rauhaan!"

"Mutta kuunnelkaahan toki!"

Ääneni oli niin terävä, että Gaspard setä jäi kuuntelemaan. Sama pauhu kuului vielä, mutta entistä kovemmin ja jylhemmin. Ei voinut erehtyä, vettä syöksyi kaivokseen.

"Juokse vikkellästi", huusi hän minulle, "kaivoksessa on vettä!" Ja huutaen yhtämittaa: "kaivoksessa vettä" setä Gaspard tarttui lamppuunsa, mikä on aina kaivosmiehen ensimmäinen liike, ja pistäysi käytävään.

En ollut päässyt kymmentä askelta, kun huomasin maisterinkin laskeutuvan käytävään saadakseen tietää, mikä synnytti jyryn, joka häntä oli hämmästyttänyt. "Kaivoksessa vettä!" huusi setä Gaspard. Vesi oli nopeasti kohonnut käytävissä, sitä jo oli polviamme myöten, ja se vaikeutti kulkuamme. Maisteri lähti juoksemaan meidän mukanaamme, ja kaikki kolme menessämme huusimme louhosten luona:

"Pelastakaa itsenne! Kaivoksessa on vettä!" Vesi kohosi kauhistuttavan nopeasti. Onneksi emme olleet kaukana tikapuista, sillä muutoin emme olisi niille päässeetkään. Maisteri saapui ensimmäisenä, mutta pysähtyi ja sanoi: "Nouskaa te ensiksi, minä olen vanhin ja sitäpaitsi kylmäverisin."

Gaspard setä nousi ensimmäisenä ja minä hänen jäljestään, maisteri tuli viimeisenä, ja sitten hänen jäljessään hyvän matkan päässä muutamia työmiehiä.

Ei milloinkaan oltu neljäkymmentä metriä, joka matka on toisesta kerroksesta ensimmäiseen, kuljettu niin nopeasti. Mutta ennenkuin tulimme viimeisille puolapuille, ryöpsähti vesiputous päällemme ja sammutti lamput.

"Pysytelkää lujasti kiinni!" huusi setä.

Hän, maisteri ja minä tartuimme lujasti puolapuuhun ja pysyimme, mutta ne, jotka jäljessämme tulivat, syöksi putous mukanaan, ja jos meilläkin olisi ollut noustavana useampi puolapuu, niin olisimme joutuneet kuohun mukana menemään niinkuin hekin, sillä putous muuttui pian kovaksi vesivyöryksi.

Ensimmäiseen kerrokseen päästyämme emme olleet vielä pelastetut, sillä vielä meillä oli viisikymmentä metriä noustavana ja vesi nousi jo tässäkin käytävässä. Me olimme pimeässä, kun lamppumme olivat sammuneet.

"Nyt olemme hukassa", sanoi maisteri tynnellä äänellä. "Lue rukouksesi, Remi."

Mutta samassa näkyi käytävässä seitsemän tai kahdeksan lamppua, jotka tulivat meitä kohden. Vettä oli jo yli polvien, ja se kuohui koskena, joka kuljetti mukanaan mitä tielle sattui ja pyöritteli käytävistä kiskomiaan hirsiä kuin höyheniä. Miehet, joiden lamput me olimme nähneet, olivat saapuneet luoksemme ja yrittivät edelleen käytävää päästäkseen tikapuille, jotka eivät enää olleet kaukana, mutta sinne oli pääsy mahdotonta. Ei mitenkään voinut kulkea tällaista koskea vastaan. Miehiltä pääsi samat sanat kuin maisteriltakin äsken: "Me olemme hukassa."

"Meidän pitää mennä johonkin louhokseen", sanoi maisteri.

"Entä sitten?" — "Louhoksesta ei pääse mihinkään."

Louhos tosiaan oli umpinainen kuin nuotanperä, mutta meillä, ei ollut tilaisuutta odottelemaan ja valitsemaan. Täytyi joko mennä johonkin louhokseen, jolloin vielä oli muutamia minuutteja elämän aikaa, se on: vähän toivoa pelastuksesta, tai olla käytävässä varmassa tiedossa, että muutamien sekuntien kuluttua joutuu veden vietäväksi ja upotettavaksi. Maisterin jäljessä menimme siis louhokseen. Kaksi tovereistamme kuitenkin päätti koettaa päästä käytävää pitkin. Heitä emme koskaan enää nähneet.

Täällä me päästyämme vähän taas tajulle kuulimme korviasärkevän pauhun: maanlohkeamista, vedenkuohua ja palkkien pauketta. Koko kaivos oli kauhean metelin vallassa.

"Se on tulva!"

"Maailman loppu." — "Jumala, armahda meitä!"

Maisteri louhokseen tultuamme ei ollut sanaakaan virkkanut, sillä hän ei antautunut valituksiin.

"Miehet, me emme saa väsyttää itseämme", sanoi hän sitten tynesti. "Jos jääme tällä tavoin

riippumaan käsiemme ja varpaittemme varassa, niin pian uuvumme. Meidän pitää jystää itsellemme nojapaikka liuskakiveen."

Neuvo oli hyvä, mutta vaikea panna toimeen, sillä ei kenelläkään ollut tikkaa.

"Jystämme lamppukoukuilla", sanoi maisteri.

Ja jokainen kävi kaivamaan maata lamppukoukullaan. Muutamissa minuuteissa olimme saaneet kaivetuksi kuopan jalkaimme sijaksi. Sen tehtyämme levähdettiin ja katseltiin, keitä kaikkia meitä oli. Seitsemän henkeä: maisteri, minä hänen vieressään, Gaspard setä, kolme tikkamiestä, Pagès, Compeyrou ja Bergounhoux, ja kärrypoika Carrory. Muut olivat jääneet käytävään.

Mahdotonta on kuvata ryskettä ja pauhua kaivoksessa, tykinpauke ja ukkosen jyrinä yhdessä eivät olisi kuuluneet pelottavammalta. Kauhistuneina katselimme toisiamme ikäänkuin toisiltamme kysyen mitä tämä oli?

Kuullaksemme toistemme puhetta pauhussa piti meidän huutaa minkä jaksoimme, ja sittenkin kuului äänemme heikosti. Maisteri selitti, että olimme kuin sukelluskelossa, jossa vesi ei voi nousta meihin saakka, kun ilma sen pidättää. "No siinä on oikein emätyhmyys! Eikö vesi ole voimakkaampi kuin ilma?"

"On ulkona, kun se on vapaana", sanoi maisteri. "Mutta jos panet lasin suu edellä veteen, niin nouseeko vesi pohjaan saakka? Ei. Osa lasista jää tyhjäksi. No, tämän tyhjän aukon on täyttänyt ilma. Tässä nyt on sama juttu. Me olemme kumotun lasin pohjassa, vesi ei pääse meihin saakka."

"Minä, ymmärrän hyvin", sanoi Gaspard setä, "ja minä huomaan, että te muut olette olleet väärässä ivatessanne niin usein maisteria. Hän tietää asioita, joita me emme tiedä."

"Me olemme siis pelastetut?" sanoi Carrory.

"Pelastetut? Sitä en ole sanonut. Sen vain lupaan teille, että meidän ei ole pakko hukkaa. Meidät pelastaa vain se, että louhos on umpinainen, niin ettei ilma pääse pois. Mutta tämä sama, joka meidät pelastaa, voi käydä turmioksemme. Ilma ei voi poistua, se on vangittu. Mutta mekin olemme vankina, emme pääse pois."

"Mutta kun vesi laskeutuu..."

"Laskeutuuko se? Siitä en minä tiedä mitään. Sitä varten pitäisi saada tietää, miten vesi on tänne tullut, ja kuka meistä sen tietää?"

"Mutta itsehan sanoit, että se on tulva."

"No niin, entä sitten? Tulva se on, se on varma. Mutta mistä tulva on tullut? Onko Divonne paisunut aina kaivoille saakka, vai onko se rankkasateen vaikutusta, vai onko puhjennut joku lähde, onko ollut maanjäristys? Pitäisi olla ulkona ennenkuin sen voisi sanoa, mutta pahaksi onneksi olemme sisällä."

"Kukaties koko kaupunki on mennyt?"

"Kukaties..."

Syntyi hetkeksi kauhistuksen äänettömyys. Veden pauhu oli lakannut, ainoastaan silloin tällöin kuului maan läpi kumeita jyrähdyksiä ja tuntui jysähdyksiä.

"Kaivos on varmaan jo täynnä, kun ei vettä tunge enää sisälle", sanoi maisteri.

"No mitä aiomme tehdä?" sanoi Bergounhoux, kun jonkun aikaa oli vallinnut hiljaisuus.

"Ei ole muuta kuin odotettava", sanoi maisteri.

"Mitä odotettava?"

"Odotettava, vai luuletko voitavasi lamppukoukullasi hakata aukon neljän- tai viidenkymmenen metrin vahvuisen maakerroksen läpi."

"Mutta me kuolemme nälkään."

"Vielä suurempikin vaara meitä uhkaa."

"Maisteri, selitä, sinä pelotat meitä. Mikä suurempi vaara?"

"Nälkää voi kestää kauan. Minä olen lukenut, että työmiehet, jotka olivat joutuneet niinkuin mekin muutamaan kaivokseen suljetuiksi, olivat olleet kaksikymmentäneljä päivää syömättä."

"No, mikä sitten olisi meillä hätänä, kun kerran sanot, että vesi ei voi enää nousta?"

"Eikö pääanne tunnu raskaalta ja eivätkö korvanne humise? Onko teidän helppo hengittää? Minun ei ole."

"Minulla kivistää päätä." — "Minua ellostaa." — "Minulla suonet lyövät ohimoilla." — "Minulla on järki sekaisin."

"No niin, siinäpä se on se vaara", sanoi maisteri. "Kuinka kauan voimme elää tässä ilmassa? Sitä en tiedä. Jos minä olisin oppinut sen sijaan kuin olen tietämätön, niin voisin sen teille sanoa. Mutta minä en nyt sitä tiedä. Me olemme neljäkymmentä metriä maan alla, ja luultavasti on kolmekymmentäviisi tai neljäkymmentä metriä vettä päällämme, se on: ilma painaa meitä neljän tai viiden ilmakehän painolla. Kuinka kauan tällaisessa puristetussa ilmassa voi elää? Se kysymys pitäisi saada ratkaistuksi, ja ehkä onnettomuudessamme saammekin sen tietää."

Minulla ei ollut vähintäkään aavistusta siitä, mitä puserrettu ilma oli, ja ehkä juuri senvuoksi niin kauhistuinkin maisterin puheesta. Toverihini näytti myöskin kovasti vaikuttavan maisterin sanat, hekään kun eivät tienneet enemmän kuin minäkään, heissä niinkuin minussakin tietämättömyys synnytti levottomuutta.

Maisteri vain ei epätoivoisen tilamme tähden menettänyt mielenmalttiaan, ja vaikka hän yksin oikein ymmärsi tilamme kauheuden, niin hän kuitenkin vain mietti keinoja pelastukseksemme.

"Nyt", sanoi hän, "meidän on laitettava niin, että pysymme täällä vyörymättä veteen. Minun mielestäni on parasta jystää pengermä", sanoi maisteri. "Meitä on seitsemän; kahdelle pengermälle sovimme kaikki, neljä toiselle, kolme toiselle."

"Millä jystämme?" — "Meillähän ei ole tikkoja." —
"Lamppukoukuillamme pehmeitä ja veitsillämme kovempia kohtia."

Tyyneydellään ja päättäväisyydellään oli maisteri saanut vaikutusvoiman, joka kasvoi myötäänsä. Sehän on juuri rohkeuden kaunis ja suurellinen puoli, se valloittaa. Vaistomaisesti tunsimme, että hänen henkinen voimansa taisteli onnettomuutta vastaan, joka meidät oli tyhmistyttänyt, ja me odotimme pelastustamme tästä voimasta.

"Valitaan sellainen paikka, jota ei ole kovin vaikea murtaa", sanoi maisteri.

"Kuulkaa", sanoi setä Gaspard, "minulla on muuan ehdotus tehtävänä: jos kenelläkään on järki saapuvilla, niin juuri maisterilla. Kun me menetimme malttimme, niin hän sen säilytti. Hän on mies, ja hänellä on myös sydäntä. Hän on ollut tikkamies niinkuin mekin, ja hän tietää monessa suhteessa paljon enemmän kuin me. Minä ehdotan, että hän olkoon päällikkömme ja johtakoon työtä."

"Maisteriko!" keskeytti Carrory, joka oli tyhmä kuin passi ja jolla ei ollut muuta ymmärrystä kuin se, minkä tarvitsi kärryjen työntämiseen. "Minkävuoksi minua ei päälliköksi? Jos päälliköksi pannaan kärrymies, niin minä olen kärrymies niinkuin hänkin."

"Ei tässä ole kysymys kärrymiehestä, pöllö, vaan miehestä. Ja meistä kaikista on maisterissa eniten miestä."

"Ettepä eilen sitä sanonut."

"Eilen olin yhtä tyhmä kuin sinä ja ivailin maisteria niinkuin muutkin, kun en halunnut tunnustaa, että hän tietää enemmän kuin me. Tänään pyydän häntä meitä käskemään. Hei, maisteri, mitä käsket minun tehdä? Minulla on lujat käsivarret, sen tiedät. Ja te muut?"

"Me tottelemme maisteria."

"Kuulkaa", sanoi maisteri. "Kun te tahdotte minua nyt päälliköksenne, niin mielelläni rupean. Mutta minä rupean sillä ehdolla, että teette käskyni mukaan. Me ehkä saamme viipyä täällä kauankin, useita päiviä, en tiedä mitä tapahtui. Me olemme kuin haaksirikkoiset lautalla, mutta vielä kauheammassa tilassa, sillä lautalla ainakin on ilmaa ja valoa, voi hengittää ja näkee. Tapahtukoon sitten mitä hyvänsä, niin teidän tulee, kun päällikkönne olen, totella minua."

"Tottelemme", kuului jokaisen suusta.

"Sen vannotte?" sanoi maisteri.

"Vannomme", sanoimme kaikki yhtä aikaa.

Ruvettiin työhön. Meillä kaikilla oli hyvät veitset.

"Kolme voimakkainta alkaa louhia, vähävoimaisimmat, Remi, Carrory ja minä, luomme soran pois."

"Sinun ei tarvitse tehdä työtä", sanoi Compeyrou, joka eli kuin jättiläinen, "sinä et saa rasittaa itseäsi, maisteri, sillä sinä et ole tarpeeksi voimissasi. Sinä olet insinööri: insinöörit eivät tee työtä käsillään."

Meidän oli tehtävä kaksi pengertä jystämällä ne liuskakiveen, ja ettemme vierisi louhoksen rinnettä, piti niiden olla niin laajat, että helposti sopi neljä toiselle ja kolme toiselle. Tehtyämme hyvän aikaa työtä lepäämättä olimme saaneet louhituksi pengermät, joissa oli tilaa istua.

"Jo riittää täksi kertaa", sanoi maisteri, "myöhemmin levennämme pengermää niin, että voimme maata. Ei saa turhaan kuluttaa voimia, me niitä hyvin tarvitsemme toteenkin."

Alemmalle penkereelle asettuivat maisteri sekä Gaspard, Carrory ja minä, ylemmälle muut.

"Pitää säästää tulta", sanoi maisteri, "on sammutettava, niin ettei jää palamaan kuin yksi lamppu."

Alettiin heti sammuttaa joutilaita lampuja, mutta maisteri keskeytti.

"Odottakaa", sanoi hän, "tuulenhenkäys voisi sammuttaa lamppumme. Se kyllä ei ole luultavaa, mutta kuitenkin on lukuun otettava sekin mahdollisuus. Kenellä on tulitikkuja?"

Vaikka oli ankarasti kielletty sytyttämästä tulta kaivoksessa, niin kuitenkin melkein kaikilla työmiehillä oli aina tulitikkuja taskussaan. Kun täällä ei nyt ollut insinööriä näkemässä tätä sääntöjen rikkomista, niin maisterin kysymykseen vastasi heti neljä ääntä: "Minulla on."

"Minulla myös on", sanoi maisteri, "mutta ne ovat kastuneet."

Niinpä oli muillakin, sillä heillä oli tulitikut housutaskussa, ja me olimme kahloneet rintaa myöten vedessä. Mutta Carrory, joka oli hidas ymmärrykseltään ja kieleltään vielä hitaampi, vastasi vihdoin: "Minulla myös on tulitikkuja."

"Märkiä?"

"En tiedä, ne ovat lakissani."

"Anna tänne lakkisi."

Carrory ei kuitenkaan tahtonut antaa lakkiaan, joka oli suuri karvareuhka, kuin mikähän turkki. Mutta se otettiin häneltä väkisten ja annettiin maisterille.

Lakissa oli: piippu, tupakkaa, avain, palanen leipää, makkaraa, ongenpaino, joka oli lävistetty pilliksi, lampaanluun palasia, kolme tuoretta pähkinää ja yksi sipuli. Sehän vasta aika varastuhuone!

"Leipä ja makkara jaetaan tarpeen tullen sinun ja Remin kesken."

"Minkävuoksi sitä ei jaeta meille kaikille?" sanoi Bergounhoux. "Se ei ole kohtuullista, että toisille annetaan, toisille ei, me olemme kaikki samanlaisia nälän edessä."

"Minä en ole tehnyt tätä sääntöä, vaan laki, sellainen laki, joka sanoo, että vanhimmat aina kuuteenkymmeneen ikävuoteen saakka kestävät parhaiten taistelussa tällaisia onnettomuuksia vastaan, joka merkitsee sitä, että Remi ja Carrory voivat vähemmän vastustaa kuolemaa kuin Pagès ja Compeyrou", selitti maisteri.

"Sinä maisteri olet jo enemmän kuin kuudenkymmenen vuoden."

"Minä en välitä."

"Minun on nälkä", valitti Carrory surkealla äänellä.

"Vielä sinun tulee kovempikin nälkä."

"Se oli paha, että pojalla ei ollut kelloa tuossa varastokamarissaan! Meillä olisi ollut jotakin tietoa ajan kulusta. Minun kelloni on pysähtynyt."

"Minun myös, kun kastui vedessä." Tämä tuumailu kellosta muistutti meitä todellisuudesta. Mikähän aika nyt oli? Tuumailtiin, vaan ei päästy yksimielisyyteen. Toisten mielestä oli puolenpäivän aika, toisten mielestä oli jo kuuden aika iltaa, niin että näiden mielestä me olimme olleet suljettuina kymmenen tuntia ja edellisten mielestä vähemmän kuin viisi tuntia.

Kun keskustelu ajasta oli loppunut, niin jokainen oli ääneti ja vaipui omiin mietteisiinsä. Mitä miettivät toverini? En tiedä, mutta jos päätän itseni mukaan, niin iloisia eivät tuumailut olleet.

Niin päättäväinen kuin maisteri olikin, en ollut kuitenkaan vakuutettu pelastuksestamme. Minä pelkäsin vettä, pelkäsin pimeää, pelkäsin kuolemaa. Hiljaisuus minua masensi, louhoksen epävarmat seinät minua painoivat, aivan kuin koko niiden ainejoukko olisi ollut ruumistani likistämässä. Minä en siis näe enää Liseä, en Etiennetteä, en Alexia, en Benjaminia. En näe enää Arthuria, en rouva Milligania enkä Mattiaa? Voikohan Lise koskaan saada tietää, että olen kuollut hänen tähtensä? Ja äiti Barberin, äiti raukka! Toinen toistaan surullisempi ajatus liittyi entisiin. Ja kun minä katsoin tovereihini virkistääkseni mieltäni, niin he kaikki olivat yhtä masentuneen ja surullisen näköisiä kuin minä, ja minä vaivuin ajatuksiini entistä surullisempana. He olivat kuitenkin tottuneet kaivoselämään ja siten he eivät kärsineet niin ilman, auringon ja vapauden puutteesta kuin minä. Maa ei heitä painanut.

"Kuule, maisteri", sanoi setä Gaspard, "mitä he tekevät pelastaakseen meitä?"

"Ei ole kuin kaksi keinoa, ja olen varma, että insinöörit käyttävät molempia: on puhkaistava tie louhokseemme ja tyhjennettävä vesi."

"Puhkaistava tie!" — "Tyhjennettävä vesi!"

Nämä huudahdukset eivät saattaneet hämilleen maisteria.

"Me olemme neljäkymmenen metrin syvällä, eikö niin? Jos päivässä saadaan lävistetyksi kuusi tai kahdeksan metriä, niin tarvitaan seitsemän tai kahdeksan päivää siihen, kun pääsevät meihin saakka."

"No entä vesi, milloin se saadaan tyhjennetyksi?"

"Sitä en tiedä. Pitäisi tietää paljonko sitä on kaivoksessa, 200,000 vai 300,000 kuutiometriä, en tiedä. Mutta eipä tarvitsekaan tyhjentää kaikkea vettä päästäksemme pois, kun olemme ensimmäisessä kerroksessa. Ja kun kolmesta kaivosta tyhjenetään kahdella kopalla, niin on se kuusi koppaa, joista jokainen vetää 25 hehtolitraa, se on: joka kerralla nostetaan 150 hehtolitraa vettä. Te näette, että tyhjentäminen voi käydä jotakuinkin nopeasti."

Syntyi sekanainen keskustelu parhaista keinoista. Tästä kaikesta tein sen johtopäätöksen, että jos kaikki asianhaarat ovat suotuisat, niin täytyy meidän olla kahdeksan päivää kaivoksessa haudassamme.

Kahdeksan päivää! Maisteri oli meille kertonut, että työmiehiä oli ollut suljettuina kaksikymmentäneljä päivää. Mutta se oli kertomus, ja meidän olomme oli tosiasia. Kun tämä ajatus valtasi mieleni, en enää kuullut sanaakaan keskustelusta. Kahdeksan päivää!

En tiedä kuinka kauan olin ollut tämän ajatuksen masentamana, kun keskustelu keskeytyi.

"Kuulkaa!" sanoi Carrory, jolla juuri senvuoksi, että hän oli niin lähellä elukkaa järjeltään, oli eläimelliset aistit kehittyneemmät kuin meillä muilla.

"Mitä olisi kuunneltava?"

"Kuuluu jotakin vedestä."

"Olet vierittänyt kiven."

"En, mutta sieltä kuuluu hiljaista loisketta."

Me kuuntelimme.

"Tosiaan, vedestä kuuluu jotakin", sanoi maisteri.

"Mitä?"

"En tiedä."

"Vesi laskeutuu varmaan."

"Ei, ääni ei ole yhtämittaista, se on jaksottaista ja säännöllistä."

"Jaksottaista ja säännöllistä! Me olemme pelastetut! Äänen synnyttävät tyhjennyskopat kaivoissa."

"Tyhjennyskopat..."

Kaikki yhtäikaa samalla äänellä kerroimme nämä sanat, ja aivan kuin olisimme saaneet sähköiskun, me nousimme seisaallemme. Emme enää olleet neljäkymmentä metriä maan alla, ilma ei ollut enää puristettua, louhoksen seinät eivät enää meitä painaneet, korvain suhina oli herennyt, me hengitimme helposti, sydän tykytti rinnassamme toivosta.

Mutta tämä toivo ei toteutunut niinkään pian eikä kaikille milloinkaan. Ennenkuin saimme nähdä auringon lämpöisen valon, ennenkuin saimme kuulla tuulen kohinaa puissa, meidän täytyi kestää julmia kärsimyksiä, tuumaillen tuskalla, näemmekö koskaan tätä valoa, saammeko koskaan kuulla tuota suloista soittoa.

Tyhjennyskoppain ääni ei meitä kauan pitänyt ilon kuumeessa, joka meidät alussa oli vallannut. Ajatellessa asiaa tuli vastavaikutus. Meitä ei oltu jätetty, meidän pelastukseksimme tehtiin työtä, siinä oli toivon syytä. Mutta tyhjentyminen ei käy nopeaan, ja siinä oli syytä tuskaan.

Mielen ahdistuksen lisäksi oli ruumiillista vaivaa. Asento, jossa meidän piti olla pengermällämme, oli uuvuttava. Me emme voineet liikkua lämpimiksemme, ja päänkivistys oli käynyt tuskallisemmaksi. Carrorya se meistä kaikkein vähimmin rasitti.

"Minun on nälkä", sanoi hän vähänväliä, "maisteri, minä haluaisin leipää."

Vihdoin maisteri päätti antaa meille palasen leipää, joka oli otettu Carroryn lakista.

"Tämä ei riitä", sanoi Carrory.

"Tarvitaan vielä vastakin."

Toisetkin olisivat mielellään ottaneet osansa, mutta he olivat vannoneet tottelevansa ja pitivät valansa.

"Jos onkin kielletty syömästä, niin ei suinkaan ole kielletty juomasta", sanoi Compeyrou.

"Juo vain niin paljon kuin haluttaa, vettä on tarpeeksi."

"Juo tyhjäksi koko kaivos."

Pagès yritti laskeutumaan, mutta maisteri kielsi:

"Sinä lohkaiset pengertä. Remi on kepeämpi ja taitavampi, hän käy meille vettä."

"Millä?"

"Minun saappaallani."

Minulle annettiin saapas, ja minä valmistausin laskeutua maan veden rajaan.

"Odotahan vähän", sanoi maisteri, "minä ojennan sinulle käteni."

"Olkaa huoletti, jos putoankin, minä osaan uida."

"Anna tänne kätesi, niin autan."

Joko hän teki varomattoman liikkeen, tai hänen ruumiinsa oli toimettomuudesta hervoton, tai rinteestä lohkesi lohkaré hänen jalkainsa alta, niin että samassa kuin hän kumartui, hän lähti luikumaan rinnettä ja suistui pää edellä veteen. Lamppu, jota hän piti kädessään valaistakseen minulle, vieräi hänen mukanaan ja katosi. Me olimme siinä silmänräpäyksessä mustan yön peitossa, ja jokaiselta pääsi kauhistuksen kiljahdus.

Onneksi minä kykenin laskeutumaan alas, selälläni maaten laskin rinnettä, niin että tulin heti maisterin jäljessä veteen.

Matkoillani Vitaliksen kanssa olin oppinut hyvin uimaan ja sukeltamaan, niin että olin yhtä varma vedessä kuin maallakin. Mutta mihin osasi tässä pimeässä?

En ollut sitä ajatellut, kun laskeusin veteen, en ollut ajatellut muuta kuin, että maisteri hukkuu, ja newfoundlantilaiskoiran vaistolla heittäysin veteen. Mistä etsiä! Minnepäin ojentaa kättä? Miten sukeltaa?

Tätä ajattelin, kun tunsin olkapäähäni tarttuvan kouristuneen käden, joka veti minua veden alle. Voimakkaalla potkaisulla pääsin taas veden pinnalle. Käsi ei ollut irtautunut. "Pitäkää kiinni, maisteri, ja nostakaa päätänne, te olette pelastettu."

Pelastettuja emme olleet kumpainenkaan, jollen tiedä minnepäin uida. Mutta samassa juolahti mieleeni ajatus: "Hoi te toiset siellä, puhukaa!" huusin. "Remi, missä olet?"

Se oli Gaspard sedän ääni, ja sen johdolla sain suunnan. "Sytyttäkää lamppu."

Melkein heti näkyi tuli. Minun ei tarvinnut kuin ojentaa käteni rantaan. Tartuin muutamaa kivihiiharkkoon ja vedin maisterin maalle.

Olikin aika, sillä hän oli saanut vettä henkeensä ja oli tukehtumassa. Gaspard ja Carrory vetivät maisterin pengermälle minun työntäessäni häntä alhaaltapäin. Kun hänet oli saatu ylös, niin minä nousin vuorostani.

Hän oli päässyt jo täysin tajulleen.

"Tule tänne, Remi", sanoi hän, "jotta syleilen sinua, koska pelastit henkeni."

"Tehän olette pelastanut meidän henkemme."

"No niin", sanoi Carrory, joka ei ollut lainkaan sen luontoinen, että olisi heltynyt mieleltään, "tuollaisten pikku loikkain tähden unhotetaan kaikki oikeat asiat, — saapas on kudoksissa, enkä ole saanut tippaakaan vettä juodakseni."

"Minä käyn hakemassa saappaan."

Mutta he estivät minua menemästä.

"Minä kiellän sinua sitä hakemasta", sanoi maisteri.

"No antakaa minulle toinen saapas, niin käyn vettä."

"Minua ei enää janota", sanoi Compeyrou.

Jouduttuamme uimasillemme maisterin kanssa olimme kastuneet päästä jalkoihin, mikä ei ollut lainkaan suloista. Aluksi emme olleet tätä ikävyyttä ajatelleet, mutta märästä kylmät vaatteet pian meille siitä muistuttivat.

"Remille pitää antaa takki", sanoi maisteri.

Kun me jo kaikki olimme kastuneet, minä kaulaani myöten, suuremmat kainaloitaan myöten, niin vaatteiden vaihtamiseen ei ollut suurtakaan halua. Maisteri kuitenkin vaati, että vaihto oli toimitettava, ja arpa suosi minua, niin että sain Compeyroun takin. Ja kun Compeyroulla oli jalat niin pitkät kuin koko minun ruumiini, niin oli hänen takkinsa kuiva. Siihen kääriytyneenä sain pian lämpimäni.

Tämän tapauksen jälkeen, joka meitä oli vähän herättänyt, sai hervottomuus taas vallan ja sen kera kuoleman ajatukset.

Epäilemättä nämä ajatukset painoivat raskaammin tovereitani kuin minua, sillä he jäivät tylsistyneeseen horrostilaan, jotavastoin minä lopuksi nukahdin.

Mutta sija ei ollut nukkumiseen sovelias, niin että minä olisin helposti voinut vierähtää veteen. Maisteri nähtyään vaaran, joka minua uhkasi, otti pääni kainaloonsa. Hänen ei tarvinnut minua puristaa kovasti estääkseen minua vierimästä, minä olin siinä kuin lapsi äitinsä polvella. Maisteri ei ollut ainoastaan järkevä mies, vaan sydämellinenkin. Kun minä puolittain heräsin, niin hän vain muutti turtunutta kättään ja sitten taas asettui liikkumattomaan asentoon ja puoliääneen sanoi: "Nuku, poika, älä pelkää, minä pitelen sinua, nuku, lapseni."

Ja minä nukahdin uudelleen huoletta, sillä tunsin, että hän pitää minusta huolen.

Aika kului, ja aina me kuulimme kopan säännöllisesti laskeutuvan veteen.

IV.

Puhelimme hyvin vähän enää pelastuksestamme. Epätoivon ja kuoleman sanoja vain nousi sydämeistä huulillemme.

"Sano mitä sanot, maisteri, mutta vesi ei vähene lainkaan!"

"Minähän olen teille jo kymmeniä kertoja laskenut, missä ajassa kaivos voi tyhjentyä. Kärsivällisyyttä vain."

"Meitä ei laskut täältä pelasta", sanoi Pagès.

"No mikäs?"

"Hyvä Jumala. Hän ja pyhä Neitsyt. Heihin minä luotan enkä insinööreihin. Äskettäin kun rukoilin pyhää Neitsyttä, tunsin aivan kuin tuulen henkäyksen korvassani ja kuulin äänen: Jos vasta lupaat elää hyvänä kristittynä, niin tulet pelastetuksi. Ja minä lupasin."

"Pyhä Neitsyt!" sanoi halveksien Bergounhoux. Ja siitä kehittyi väittely katolisen Pagèsin ja kalvinilaisen Bergounhouxin välillä. He nousivat viimein seisaalleen, ja kapealla pengermällään he olivat käymäisillään toinen toisensa kimppuun.

"Jos haluatte tapella", sanoi maisteri, "niin odottakaa niin kauan, että pääsette ulos."

"Mutta jos emme pääsekään ulos?" sanoi Bergounhoux. "No silloin tulee todistetuksi, että sinä olit oikeassa ja että Pagès oli väärässä, koska hänen rukoukseensa on vastattu, että hän pääsee."

Kiista, jonka maisteri sai taitavuudellaan ehkäistyksi purkautumasta tappeluksi, tyyntyi vähitellen.

"Minä uskon, että minä pääsen täältä", sanoi Pagès, kun jonkun aikaa oli oltu ääneti. "Mutta jos jäämmekin tänne, niin jäämme sen vuoksi, että joukossamme on sellaisia pahoja, joita Jumala tahtoo rangaista." Näin sanoessaan hän heitti merkitsevän silmäyksen Bergounhouxiin.

Tämä ei siitä suuttunut, vaan toisti vastustajansa sanat. "Aivan niin, Jumala tahtoo muutamalle antaa tilaisuuden sovittaa hairauksensa. Onko se Pagès vai minä? En tiedä. Mitä minuun tulee, niin en voi muuta sanoa kuin että astuisin Jumalan eteen omatunto rauhallisempana, jos olisin elänyt paremmin näinä viime aikona. Minä rukoilen Jumalalta anteeksi erhettykseni, rukoilen koko sydämestäni."

Hän laskeutui polvilleen rukoukseen.

"Minä puolestani", sanoi Pagès, "en väitä, ettei minulla olisi syntiä omallatunnollani, ja minä ne tunnustan kaikki teille. Mutta hyvä enkelini ja pyhä Juhana, suojeluspyhäni, tietävät, etten milloinkaan ole tehnyt syntiä ehdoin tahdoin, en koskaan ole tehnyt vääryyttä kenellekään."

Yhtäkkiä kuulin takaani huokauksen ja käännettyäni katsomaan näin suuren Compeyroun heittäytyvän polvilleen maahan. Muutamia tunteja sitten oli hän tullut ylemmältä pengermältä alemmalle, Carroryn paikalle, ja oli nyt minun naapurinani.

"Syyllinen ei ole Pagès eikä Bergounhoux", huusi hän, "vaan minä. Minua hyvä Jumala rankaisee, mutta minä kadun, minä kadun. Kuulkaa totuus: minä vannon, että jos minä täältä pääsen, niin sovitan pahantekoni; jos en pääse, niin oikaiskaa te se. Siitä on vuosi, kun Rouquette tuomittiin viideksi vuodeksi vankeuteen siitä, että muka oli varastanut kellon Vidalin vaimon kamarista. Hän on syytön. Minä sen olen tehnyt. Kello on kätkössä vuoteessani."

"Veteen, veteen!" huusivat Pagès ja Bergounhoux yhtä uikaa.

"Tahdotteko, että hän tulee tuomiolle Jumalan eteen rikos omallatunnollaan?" huusi maisteri. "Antakaa toki hänen tehdä katumus."

"Minä kadun, minä kadun", kertoi Compeyrou heikosti kuin lapsi, vaikka oli voimakas kuin Herkules.

"Veteen!" toistivat Bergounhoux ja Pagès.

"Ei!" huusi maisteri. Ja hän alkoi puhua heille oikeuden ja kohtuuden sanoja. Mutta toiset, tahtomatta mitään kuulla, uhkasivat tulla pengermälle.

"Anna minulle kätesi", sanoi maisteri lähestyien Compeyroua.

"Älä puolusta häntä, maisteri", sanoivat toiset.

"Minä puolustan. Ja jos te tahdotte heittää hänet veteen, niin heitätte minutkin hänen kanssaan."

"No, me emme heitä häntä veteen", sanoivat he viimein, "mutta yhdellä ehdolla ainoastaan: sinä annat hänen jäädä johonkin loukkoon, eikä kukaan saa hänelle puhua eikä välittää hänestä."

"No, se on toista", sanoi maisteri.

Ja tämän jälkeen me kaikki kolme, Gaspard setä, maisteri ja minä, vetäysimme lähekkäin jättäen tyhjän tilan meidän ja kivihiilille lyykistyneen onnettoman välille.

Hän hengitti vaivoin ja toisti: "Minä kadun, minä kadun." Hänessä oli kuume, sillä koko hänen

ruumiinsa värisi ja hänen hampaansa kalisivat. "Minua janottaa", sanoi hän, "antakaa minulle saapas."

Saappaassa ei ollut enää vettä ja minä yritin noutamaan. Mutta Pagès kielsi jyrkästi menemästä, ja Gaspard setä tarttui minua kädestä.

"Onhan luvattu, ettei välitetä hänestä." Compeyrou vielä jonkun aikaa valitti janoaan, ja kun näki, ettemme tahtoneet hänelle antaa, niin hän nousi ja yritti itse lähtemään alas.

"Hän rikkoo penkereen", huusi Pagès.

"Antakaa hänen edes olla omassa vallassaan", sanoi maisteri.

Ja samassa kuin hän lähti laskeutumaan selällään, niinkuin oli nähnyt minun tekevän, lohkesi kivihiili hänen raskaan ruumiinsa painon alla ja hän suistui mustaan reikään. Vesi kuohahti meihin asti ja asettui sitten taas paikoilleen liikahtamatta enää.

"No nyt käy kaikki hyvin", sanoi Pagès lyöden molempia käsiään louhoksen seinää vasten.

Jollei kaikki käynyt niin hyvin ja nopeasti kuin Pagès toivoi, niin syy ei ollut insinöörien eikä työmiesten, jotka tekivät työtä pelastukseksimme. Minuutiksikaan keskeyttämättä oli kaivettu käytävää. Mutta työ kävi vaikeaksi. Maaperä oli kovaa, niin että tikkamiehiä piti vaihtaa usein.

Vihdoin kuulumme louhoksessamme merkinantoja, tikanlyöntejä. Siitä oli samanlainen vaikutus kuin kuullessamme ensi kerran nostokopan laskeutuvan kaivoihin.

"Pelastetut!"

Tämä ilonhuuto pääsi huuliltamme, ja miettimättä asiaa meistä tuntui kuin meille tarjottaisiin kättä. Mutta samaten kuin ennenkin tuli nytkin toivon jälkeen epätoivo.

Äänestä kuulumme, että työmiehet olivat vielä kaukana. Kaksikymmentä metriä, ehkä kolmekymmentäkin. Kuinka kauan aikaa menee tämän paksun kuoren puhkaisemiseen? Arviolaskumme vaihtelivat, kuukausi, viikko, kuusi päivää. Miten voimme odottaa kuukautta, viikon tai kuusi päivääkään? Kuka meistä enää elää kuuden päivän perästä? Kuinka monta päivää olimme jo eläneet syömättä?

Maisterissa yksinään oli enää rohkeutta, mutta ajan pitkään meidän lannistukseemme voitti hänetkin ja heikkous sai voiton hänen lujudestaan.

Me saimme juoda kylliksemme, mutta syödä emme voineet, ja nälkä oli käynyt niin vaativaksi, että olimme koettaneet syödä vedessä möyhyksi lahonutta puuta.

Carrory, joka meistä kaikista oli nääntynein, oli silponut toisen saappaansa, joka hänellä oli jäljellä, ja yhtämittaa söi nahkapalasia.

Lampuistamme oli vuoron perään loppunut öljy, ja kun ei ollut enää jäljellä kuin kaksi lamppua, niin maisteri oli päättänyt, ettei lamppua saanut sytyttää kuin sellaisissa tapauksissa, joissa se oli aivan välttämätöntä. Me olimme siten nyt aivan pimeässä.

Ja pitkät tunnit, ehkä päiväkaudet me istuimme liikahtamatta, ei mitään muuta elämämme virkistykseksi kuin tikkain jyske ja nostokoppain loiske kaivoissa.

Nostokoppain ja tikkain ääni oli yhtä säännöllinen ja lakkaamaton kuin kellon heilurin naksutus, ja joka kerta kun miehiä vaihdettiin, syntyi meissä kuumeentapainen mielenliikutus. Jatketaankohan työtä vai luovutaankohan siitä voittamattomien vastusten takia? Muutaman tällaisen keskeytyksen aikana rupesi kuulumaan hirvittävä pauhu, kova jyrinä ja kohina.

"Vesi nousee kaivoissa", huudahti Carrory. "Ei se sitä ole", sanoi maisteri.

"No mitäs se on?"

"En tiedä, mutta ei se veden nousemista ole." Vaikka olimme saaneet lukuisia todistuksia maisterin älykkyydestä ja hänen havaintojensa varmuudesta, ei nyt uskottu kuitenkaan, että hänellä oli päteviä syitä väitteensä tueksi. Hänen tunnustettuaan, ettei tiennyt mikä äänen synnytti, tuli meille kauhea hätä, että tulva on syntynyt. "Sytytä lamppu."

"Se on turhaa."

"Sytytä, sytytä."

Täytyi totella, sillä kaikki äänet olivat yhtyneet tähän määräykseen. Kun lamppu oli saatu sytytetyksi,

niin nähtiin, että vesi ei ollut noussut, vaan päinvastoin laskeutunut.

"No näettehän nyt", sanoi maisteri.

"Minä en voi enää kestää. Anna tänne, maisteri, se lamppu. Minä kirjoitan lipun vaimolleni ja lapsilleni."

"Kirjoita minunkin puolestani."

"Ja minun puolestani."

Bergounhoux se pyysi lampun kirjoittaakseen vaimolleen ja lapsilleen. Hänellä oli taskussaan paperilippu ja lyijykynän palanen. Hän valmistihe kirjoittamaan. "Minä kirjoitan näin:

"Me, Gaspard, Pagès, maisteri, Carrory ja Remi, suljettuina louhokseen, kuolemme pian. Minä, Bergounhoux, rukoilen Jumalaa, että hän on lesken turvana ja orpojen lasteni isänä. Minä heille annan siunaukseni. Mitä sinä, Gaspard?"

"Gaspard antaa kaiken omaisuutensa veljensä pojalle Alexille."

"Pagès jättää vaimonsa ja lapsensa Jumalan, pyhän Neitsyen ja yhtiön haltuun."

"Entä sinä, maisteri?"

"Minulla ei ole ketään", sanoi maisteri surullisesti. "Ei kukaan minua itke."

"Entä sinä, Carrory?"

"Minä pyydän", huudahti Carrory, "että myydään minun kastanjani, ennenkuin ne alkavat punertua."

"Paperimme ei ole tyhmyyksiä varten."

"Ei ole tyhmyyksiä."

"Eikö sinulla ole ketään, jolle hyvästi jättää. Äitisi?"

"Äiti saa periä kaikki."

"Entä sinä, Remi?"

"Remi antaa Capin ja harppunsa Mattialle, lausuu tervehdyksensä Alexille pyytäen häntä käymään Lisen luona ja viemään tervehdyksensä hänelle sekä kuivatun ruusun, joka on hänen laukussaan."

"Hyvä. Me kirjoitamme kaikki nimemme."

"Minä teen siihen ristin", sanoi Pagès.

"Nyt", sanoi Bergounhoux, kun kaikki olivat merkinneet lippuun, "minä pyydän, että annetaan minun kuolla rauhassa, puhelematta minulle. Hyvästi, toverit."

Ja hän laskeutui pengermältään, tuli meidän luo jättämään hyvästit, nousi sitten taas omalle pengermälleen, hyvästeli Pagèsia ja Carrorya ja koottuaan tomukasan pääanalukseksi heittäytyi pitkälleen liikahtamatta enää.

Tämä kaikki ei suinkaan ollut omiaan kohottamaan rohkeuttamme. Mutta tikkain iskut kuuluivat selvemmin ja vesi laskeutui myötäensä. Pian saimme todistuksen siitä, ettei se ylettynyt enää käytävän kattoon. Kuulimme louhoksen liuskoilta rapinaa, ja vesi loiski aivan kuin pieniä liiviä olisi varissut siihen. Me sytytimme lampun ja näimme rottia, jotka juoksentelivat louhoksessa alhaalla. Niinkuin me, olivat nekin löytäneet suojapaikan ilmakellossa, ja kun vesi oli laskeutunut, niin ne olivat lähteneet suojastaan hakemaan ruokaa. Vettä siis ei voinut enää olla koko käytävän täydeltä, kun rotat olivat päässeet tänne saakka. Nämä rotat olivat meille niinkuin kyyhkynen oli Noan arkissa: merkin antajia tulvan loppumisesta.

"Bergounhoux", sanoi maisteri nousten ylemmälle pengermälle, "rohkaise mielesi." Ja hän selitti hänelle, miten rotat olivat merkinä pikaisesta pelastumisestamme. Mutta Bergounhoux ei antanut puheen viehättää mieltään. "Jos vielä pitää toivosta joutua epätoivoon, niin minusta on mieluisempaa olla toivomatta. Minä odotan kuolemaa. Jos pelastus tulee, niin Jumala olkoon kiitetty."

Minä laskeusin alas nähdäkseni oikein, missä määrin vesi oli laskeutunut. Se oli tosiaan laskeutunut huomattavasti, oli jo paljon tyhjää paikkaa katon ja vedenpinnan välillä.

"Sieppaa kiinni rottia ja tuo tänne, että saamme syödä", sanoi Carrory.

Mutta rottia kiinni ottamaan olisi pitänyt olla paljon vikkelmämpi olento kuin minä. Toivo oli minua elähyttänyt, ja olin saanut päähäni tuuman, joka hyvin kiinnitti mieltäni. Minä nousin pengermälle. "Maisteri, kuulkaahan. Kun rotat voivat liikkua käytävissä, niin siellä voi siis jo päästä liikkumaan. Minä uin tikapuille saakka ja huudan siellä: meitä tullaan hakemaan. Siten pelastumme pikemmin kuin aukon kautta."

"Minä kiellän sinua menemästä!" — "Mutta, kuulkaahan, maisteri, minä uin yhtä hyvin kuin te kävelette kuivalla maalla, minä olen vedessä kuin ankerias!" — "Entäs huono ilma?" — "Mutta voivathan rotat elää, eivätkä nekään ilmatta elä." — "Mene, Remi", sanoi Pagès, "minä annan sinulle kelloni." — "Gaspard, mitä te siitä sanotte?" kysyi maisteri. — "En mitään. Jos luulee voivansa mennä tikapuille saakka, niin menköön. Minulla ei ole oikeutta estää häntä." — "Mutta jos hän hukkuu?" — "Mutta jos pelastuu sen sijaan kuin tänne odottaessaan kuolee?"

Maisteri jäi joksikin aikaa miettimään, sitten hän otti minua kädestä: "Sinulla on rohkeutta, poikaseni, tee niinkuin tahdot. Minä uskon sen olevan mahdotonta, mutta on ennenkin mahdoton onnistunut. Syleile meitä."

Minä syleilin häntä ja Gaspard setää, ja sitten vaatteita vähennettyäni laskeusin veteen.

"Huutakaa te aina", sanoin heille ennenkuin heittäysin uimasilleni. "Huutonne mukaan voin opastua."

Mitenkähän oli tilaa käytävässä? Olikohan tarpeeksi liikkuakseni? Siitä oli kysymys. Muutamia syliä uituani jo huomasin, että minä voin uida huoletta tarvitsematta pelätä, että lyön pääni kattoon.

Minä silmäsin taakseni ja näin lampun valon heijastuvan mustaan veteen. Siinäähän oli majakka minulle. "Pääsetkö hyvin?" huusi maisteri.

"Pääsen."

Ja minä uin edelleen varovasti.

Louhoksestamme tikapuille oli vaikeus oikealla tiellä pysymisessä, sillä tiesin, että muutamassa paikassa on käytävien kulmaus. Jos tässä pimeässä eksyn, niin hukka perii. Käytävän katto ja seinät eivät riittäneet minulle oppaiksi, mutta maassa oli varmempi merkki, raitiotien kiskot. Niitä seuraamalla minä varmasti voin löytää tikapuut. Tuontuostakin annoin jalkaini laskeutua, ja tunnusteltuani kiskoja kohosin taas hiljalleen. Kun kiskot olivat jalkaini alla ja toverieni huudot takanani, niin enhän voi eksyä.

Ja näiden huutojen heikkeneminen ja nostokoppain äänen selvempi kuuluminen osotti minulle, että matkani edistyi. Minä siis kuitenkin saisin nähdä päivänvalon lopultakin, ja minä saisin toverinikin pelastetuiksi! Tämä lisäsi minun voimiani.

Uidessani käytävän keskustaa minun ei tarvinnut kuin ruveta seisaalleni niin ulotuini kiskoihin, ja usein tyydytyksekseni kosketinkin niihin jaloillani. Kun muutaman kerran en tuntenutkaan niitä jaloillani, niin sukelsin koetellakseni käsin, mutta turhaan. Hain niitä toisesta käytävän laidasta toiseen, mutta ei löytynyt.

Minä olin eksynyt.

Toverieni ääni kuului enää ainoastaan heikosti ja sekavasti. Hengitettyäni ja saatuaani hyvän annoksen ilmaa sukelsin uudelleen, mutta yhtä huonolla menestyksellä kun edellisilläkin kerroilla. Ei vain kiskoja tuntunut.

Olin joutunut huomaamattani väärään käytävään, piti palata takaisin. Mutta miten. Toverini eivät enää huutaneet, tai en ainakaan kuullut heidän ääntään. Minä tuskan valtaamana olin hetken aikaa aivan kuin hervoton, tietämättä minnepäin lähteä. Olin siis eksynyt tässä mustassa yössä, tämän raskaan holvin alla, tässä jääkylmässä vedessä.

Mutta yhtäkkiä alkoi kuulua taas toverieni ääni, ja minä tiesin mihin päin minun piti kääntyä. Palattuani muutaman kymmenen sylvä sukelsin ja taas löysinkin kiskot. Tässä siis oli käytävien kulmaus. Hain kääntösiltaa, mutta en löytänyt, hain sitten käytävän suuta, mutta oikealla ja vasemmalla tapasin vain seinän. Missä olivat kiskot? Seurasin niitä, ja ne loppuivat yhtäkkiä. Nyt ymmärsin, että vesivyöry oli tempaissut kiskot irti, eikä minulla ollut siis niistä opastusta. Näin ollen minun yritykseni oli mahdoton, eikä ollut muuta neuvoa kuin palata takaisin.

Kun paluutie oli minulle tuttu, niin voin uida nopeammin, ja huudot olivat oppaanani. Sen mukaan kuin lähestyin louhosta, tuntui minusta heidän äänensä varmemmalta, aivan kuin he olisivat saaneet uusia voimia. Olin pian louhoksen suulla ja huusin vuorostani.

"Tule, tule", sanoi maisteri minulle.

"Minä en löytänyt tietä", sanoin.

"Ei vahinkoa. Aukkoa kaivetaan jo lähellä meitä. He kuulevat meidän huutomme ja me heidän, pian voimme puhella."

Vikkelästi nousin louhokseen ja kuuntelin. Tikkain jyske kuului todellakin paljon voimakkaammin, ja työmiesten huudot kuuluivat vielä tosin heikosti, mutta aivan selvään.

Ensimmäisen ilonhuumauksen ohimentyä huomasin, että olin jäykkänä kylmästä, mutta kun ei ollut kuivia vaatteita minulle, niin minut haudattiin kaulaani myöten kivihuilisoraan, jossa aina on joku määrä lämpöä, ja Gaspard setä ja maisteri asettuivat lähelle minua. Minä kerroin siinä heille retkestäni ja miten olin eksynyt kiskoilta.

Mutta, niinkuin maisteri oli sanonut, siitä ei ollut mitään vahinkoa, sillä jos me emme päässeetkään käytävän kautta, niin pääsemme nyt kuitenkin pian aukon kautta, joka oli puhkeamassa.

Huudot kuuluivat selvään, ja pian kuulimmekin nämä sanat:

"Kuinka monta teitä on?"

Gaspard sedällä oli meistä kaikista kovin ja selvin ääni. Hänet pantiin vastaamaan.

"Kuusi."

Syntyi hetkeksi hiljaisuus. Siellä ulkona varmaankin oli toivottu meitä olevan suuri joukko.

"Nimenne?"

Hän huusi nimemme.

"Kuinka monta on pelastunut?" huusi Gaspard setä.

Ei vastausta.

"He eivät kuulleet."

"Sano ennemminkin, että eivät ole tahtoneet vastata."

Minun mielessäni liikkui muuan kysymys: "Kysykää miten kauan olemme olleet täällä."

"Neljätoista vuorokautta."

Neljätoista vuorokautta! Korkein arviomme oli ollut viisi tai kuusi vuorokautta.

"Teidän ei tarvitse enää kauan viipyä. Rohkeutta vain. Älkää enää puhelko, sillä se häiritsee työtä. Ainoastaan muutamia tunteja enää."

Nämä tunnit tuntuivat kaikista pitkiltä ja tuskallisimmilta hetkiltä koko vankeutemme ajalla. Jokaista tikan iskua luulimme viimeiseksi. Mutta iskun perästä kuului toinen, sitten taas toinen ja yhä vain aina edelleen.

Nostokopat olivat olleet käynnissä pysähtymättä minuutiksikaan, ja vesi laskeutui aina säännöllisesti.

Omituista oli, että kuta lähemmäs pelastuksemme hetki tuli, sitä heikommiksi me kävimme. Minä en voinut enää pysyä pystyssä, ja maatessani kivihuilisorassa en voinut kättäni kohottaa. Minä värisin, mutta kuitenkin minun ei ollut kylmä.

Vihdoin irtausi muutamia suurempia lohkarkeitä, jotka vierivät alas keskeltämme: louhoksen kattoon oli syntynyt aukko, lamppujen kirkkaus huikaisi silmiämme. Mutta yhtäkkiä jouduimme taas pimeyteen. Ilmavirta, kauhean voimakas, oikea tuulispää, joka vei mukanaan kivihuiliharkkoja ja pölyä, oli puhaltanut sammuksiin lamput.

"Älkää pelätkö. Lamput sytytetään ulkona uudelleen. Odottakaa vähän."

Mutta samassa kuului kova ääni käytävästä, ja käännettyäni sinne katsomaan näin kirkkaan valon, joka kulki viittä pitkin.

"Rohkaiskaa mielenne!" huudettiin.

Ja samassa kuin aukon kautta ojennettiin käsiä ylemmällä pengermällä oleville miehille, tultiin meidän luoksemme käytävän kautta. Insinööri oli etunenässä. Hän ensimmäisenä nousi louhokseen, ja ennenkuin olin ehtinyt sanaa sanoa, olin hänen sylissänsä. Mutta oli aikakin, minä olin menehtyä.

Minä kuitenkin tunsin, että minua kannettiin ja että, kun olimme päässeet käytävästä, minut käärittiin peitteisiin. Minä suljin silmäni. Mutta pian tunsin häikäisyä, joka pakotti minut taas avaamaan silmäni.

Se oli päivänvalo. Me olimme maan päällä. Samassa muuan valkoinen olento syöksyi minun päälleni, se oli Capi, joka oli hypätä keikahtanut insinöörin syliin ja nuoleksi kasvojani. Samalla hetkellä tunsin tartuttavan käteeni ja suudeltavan sitä. — Remi! kuului heikko ääni — se oli Mattia. Minä katselin ympärilleni ja näin summattoman ihmisjoukon, joka oli kahta puolta. Ihmisjoukko oli ääneti, sillä ihmisiä oli kielletty häiritsemästä meitä huudolla, mutta heidän katseensa puhui enemmän kuin he huulilla olisivat voineet lausua.

Väkijoukon eturinnassa näin valkoisia messupaitoja ja kultakoristuksia, jotka kimaltelivat auringonpaisteessa. Varsesin papisto oli tullut kaivoksen luo rukoillen kiittämään pelastuksestamme.

Kun me tulimme näkyviin, niin he laskeutuivat polvilleen maahan.

Kymmeniä käsiä ojennettiin minua kohden, mutta insinööri ei antanut minua, ja ylpeänä ja onnellisena voitostaan hän kantoi minut konttorihuoneeseen saakka, jossa oli vuoteet valmiina meitä varten.

Kaksi päivää sen jälkeen kuljin Varsesin katuja Mattian, Alexin ja Capin kanssa, ja kaikki ihmiset, jotka kohtasivat minut, pysähtyivät katsomaan. Olipa sellaisiakin, jotka tulivat luokseni ja puristivat kättäni kyneleet silmissä. Oli sellaisia, jotka käänsivät päänsä pois. Nämä olivat surupukuisia, jotka tuumailivat mielessään, minkävuoksi tämä orpo oli pelastunut, jota vastoin perheenisä tai lesken poika oli vielä kaivoksessa silvottuna raatona vesien vieriteltävänä.

Alexis ja Mattia kertoivat minulle, mitä oli tapahtunut maan päällä sillä aikaa kuin me olimme siellä alla.

"Kun minä ajattelin, että sinä olet kuollut minun tähteni, niin se kävi kovin sydämelleni, sillä luulin, että sinä olet kuollut", sanoi Alexis.

"Minä puolestani en koskaan uskonut, että sinä olet kuollut", sanoi Mattia. "Minä en tiennyt, saadaanko sinut elävänä kaivoksesta ja päästäänkö ajoissa sinua pelastamaan, mutta sen tiesin, että sinä et ole hukkunut, niin että jos vain pelastustyö käy nopeasti, niin sinut tavataan jostakin. Kun Alexis suri ja itki sinua, niin minä jouduin kuumeeseen tuumiskellessani itsekseni: hän ei ole kuollut, mutta hän ehkä pian voi kuolla. Ja minä kyselin kaikilta ihmisiltä, kuinka kauan voi elää syömättä? Milloin saadaan kaivo tyhjennetyksi? Milloin saadaan aukko puhkaistuksi? Mutta kukaan ei vastannut sillä tavoin kuin minä olisin halunnut. Kun insinööri ilmoitti teidän nimenne, ja kun hän Carroryn jälkeen huusi Remi, niin minä heittäysin maahan ja rupesin itkemään, ja silloin minua vähän tallattiinkin, mutta minä iloissani en sitä tuntenut."

Minä olin varsin hyvilläni, kun Mattia niin minuun luotti, että ei osannut uskoa minun voivan kuollakaan.

V.

Minä olin saanut ystäviä kaivoksessa: tuollaiset yhdessä kärsityt tuskat yhdistävät sydämet, toivotaan, kärsitään yhdessä. Gaspard setä, mutta varsinkin maisteri olivat minuun kiintyneet kovasti, ja vaikka insinööri ei ollutkaan vankeudessa kanssamme, niin hänkin oli minuun kiintynyt kuin lapseen, joka on saatu pelastetuksi kuoleman kynsistä. Hän kutsui minut luokseen, ja minä sain kertoa hänen tyttärelleen kaikki, mitä meille oli tapahtunut ollessamme sullottuina louhokseen. Ja kaikki ihmiset tahtoivat minut pidättää Varsesiin.

"Minä laitan sinusta tikkamiehen", sanoi setä, "emmekä eroa koskaan."

"Jos sinä haluat jonkun toimen konttorissa", sanoi insinööri, "niin minä sinulle annan."

Kun minua koetettiin saada jäämään Varsesiin, Mattia näytti hyvin synkältä ja miettivältä. Minä häneltä usein kysyin syytä, mutta hän vain vastasi, että hän oli niinkuin tavallisestikin. Ja vasta kun minä hänelle ilmoitin, että lähdemme matkalle kolmen päivän kuluttua, hän tunnusti minulle surunsa syyn hypäten kaulaani.

"Sinä et siis jätä minua!" huudahti hän.

Minä tämän johdosta nuhtelin häntä, että hän oli epäillyt minua, mutta samalla senkin vuoksi, että tahdoin salata mielenliikutustani, joka minut valtasi kuullessani tämän ystävyuden huudahduksen.

Sillä ystävydestä se tuli eikä niinkään oman edun takia.

Mattia ei minua tarvinnut elättääkseen henkeänsä, hän kykeni hyvin tulemaan toimeen omin neuvoinsa. Siihen hänellä oli luontaisia taipumuksia, joita minulla ei ollut samassa suhteessa kuin hänellä, vaan joita minulta päinvastoin puuttui paljonkin. Ensinnäkin hän oli taitava soittamaan kaikenlaisia soittimia, osasi laulaa, tanssia, ja sopi kaikenlaisiin tehtäviin. Ja sitten hän vielä osasi paremmin kuin minä saada "kunnioitettavan yleisön pistämään käden taskuunsa", niinkuin Vitalis sanoi. Hymyllään, lempeillä silmillään, valkoisilla hampaillaan, avomielisellä äänellään hän vaikutti kovimpiinkin sydämiin, ja pyytävää sanaa lausumatta hän sai ihmisissä herätetyksi halun antamaan rahaa. Jokainen oli mielissään siitä, että sai tehdä hänelle mieliksi. Sillä aikaa kuin minä olin kaivoksessa, hän kiertomatallaan Capin kanssa oli koonnut kahdeksantoista markkaa, joka oli suuri summa. Satakaksikymmentäkahdeksan markkaa, joka meillä oli kassassa ja kahdeksantoista markkaa, jotka Mattia oli koonnut, tekivät yhteensä sataneljäkymmentäkuusi markkaa. Ei siis puuttunut enää kuin neljä markkaa lehmän hinnasta. Eteenpäin!

Harppu olallani ja laukku selässä taas maantiellä Capin kanssa, joka iloisena pyöriskeli pölyssä.

Minun täytyy tunnustaa, että tyytyväisenä minä Varsesista lähdettyämme astelin maantietä, joka raikui jalkaini alla toisella tavoin kuin kaivoksen pöyinen maankuori, ja sitten kirkas aurinko päällämme ja sivuillamme kauniit puut.

Ennenkuin lähdimme Varsesista, olimme Mattian kanssa pitkään tuumiskelleet matkasuunnitelmaamme, sillä hän oli jo oppinut tuntemaan kartan ja arvioimaan välimatkoja. Punnittuamme tarkoin päätimme, että emme menekään, niinkuin ensin oli ollut aikomuksemme, Usseliin ja siellä Chavanoniin, vaan sen sijaan kuljemme Clermontin kautta, joka ei ole suuri mutka, mutta jossa meillä on tilaisuus käydä useissa kylpypaikoissa, jotka tähän aikaan ovat täynnä kylpyvieraita. Minun kärrymiehenä ollessani oli Mattia kiertomatallaan tavannut muutaman karhujen näyttelijän, joka oli mennyt näihin paikkoihin ja sanonut, että siellä voi ansaita rahaa. Ja Mattia tahtoi ansaita rahaa, sillä hän ei pitänyt riittävänä sataaviittäkymmentä markkaa lehmän ostoon. Kuta enemmän meillä olisi rahaa, sitä kauniimman lehmän saisimme ja sitä tyytyväisempi olisi Barberinin äiti, ja kuta tyytyväisempi hän olisi, sitä iloisempia mekin olisimme.

Meidän siis piti lähteä Clermontia kohden.

Parisista Varsesiin matkatessamme olin alkanut opettaa Mattiaa lukemaan ja tuntemaan myöskin ensimmäisiä musiikin alkeita. Varsesista Clermontiin kulkiessamme jatkoin opetustani.

Joko sitten en ollut hyvä opettaja — mikä on hyvin mahdollista — tai Mattia ei ollut hyvä oppilas — mikä niinkään on mahdollista — mutta hyvin hitaasti ja vaivoin hän oppi lukemaan. Ahkerasti hän opetteli. Hänen silmänsä olivat kirjassa kuin naulitut, mutta hän löysi siitä kaikkea sellaista, joka osotti, että hänellä oli runsaasti mielikuvitusta, mutta vähän tarkkaavaisuutta. Minä silloin joskus kiivastuin ja lyöden kirjaan tiuskaisin vihoissani, että hänellä oli kova pää.

Mattia suuttumatta ja hymyillen katsoi minuun suurilla lempeillä silmillään.

"Se on tosi", sanoi hän. "Se on kova paitsi kun lyödään siihen. Garofoli, joka ei ollut mikään tyhmä mies, huomasi sen heti."

Enhän minä voinut olla vihoissani tällaisen vastauksen saatuani. Minä purskahdin nauramaan, ja taas jatkettiin lukemista.

Mutta musiikkia opetettaissa ei ollutkaan näitä vaikeuksia. Heti alusta pitäen Mattia oli alkanut edistyä huomattavasti, ja hän usein hämmästytti minua kysymyksillään. Sittemmin hän kysymyksillään saattoi minut pulaan, ja lopuksi hän kysyi niin, että minä jäin tuppisuuksi.

Minun täytyy tunnustaa, että tämä minua rasitti ja lannisti. Minä otin vakavasti opettajatoimeni, ja minusta tuntui nöyryyttävältä, että oppilaani teki kysymyksiä, joihin minä en osannut vastata. Eikä hän säästänyt kysymyksiäkään se minun oppilaani: Minkävuoksi ei kirjoiteta kaikki nuotit samalle

avaimelle? Minkävuoksi käytetään b laskiessa ja risti ylennettäissä? Minkävuoksi viulu viritetään määrätyle äänelle eikä muille?

Minä olin musiikin opettaja, minun piti vastata tai muuten, sen tunsin, menettäisin koko arvoni, ja minä pidin paljon arvostani. Vastasin siis Mattialle, kun en tiennyt muuta:

"Se on niin senvuoksi, että sen niin pitää olla; sääntö on sellainen."

Mattia ei ollut sellainen luonne, että olisi noussut kapinaan sääntöä vastaan, hän vain katseli minua omituisella tavalla: suu auki ja silmät renkaina, mikä ei suinkaan herättänyt minussa luottamusta itseeni.

Kolme päivää sitten olimme lähteneet Varsesista, kun hän teki minulle juuri tämänlaatuisen kysymyksen. Selittämättä hänelle minkävuoksi, vastasin hyvin ylevästi: "Senvuoksi, että se niin on."

Hän näytti rupeavan miettimään, enkä koko päivänä saanut häneltä sanaakaan, mikä oli hyvin omituista, sillä muuten hän oli aina valmis puhelemaan ja nauramaan. Minä ahdistin häntä niin kauan, että hän vihdoinkin rupesi puhumaan.

"Sinä olet kyllä hyvä opettaja", sanoi hän, "ja minä uskon, ettei kukaan minua olisi opettanut niinkuin sinä, mutta kuitenkin..." Hän keskeytti. "Mitä kuitenkin?"

"Kuitenkin on seikkoja, joita sinä et ehkä tiedä, kun niitä ei ole sinulle itsellesikään selitetty. Tällä tavoin tuumailtuani olen arvellut, että jos sinä suostuisit, niin voisimme ostaa — ei kalliin — vaan hyvin helpon kirjan, jossa olisi selitetty musiikin pääasiat."

"Hyvä opettaja on parempi kuin paras kirja."

"Tuo sanasi johtaa minua tekemään sinulle toisen esityksen. Jos ei sinulla olisi mitään sitä vastaan, niin minä menisin pyytämään joltakin oikealta opettajalta, että hän antaisi minulle yhden, yhden ainoan oppitunnin, jolloin hän voisi sanoa minulle kaikki, mitä minä en tiedä."

"Minkävuoksi et ole ottanut tätä oppituntia oikean opettajan luona sillä aikaa kuin olit yksiksesi?"

"Senvuoksi, että oikeat opettajat ottavat hyvän makuun, enkä ole tahtonut ottaa tätä maksua sinun rahoistasi."

"Sinä olet kelpo poika", sain hänelle, "minun rahani ovat sinun rahojasi, sinä kun olet niitä ansainnut niinkuin minäkin, paremminkin kuin minä. Ota opetusta niin paljon kuin haluat, ja minä tulen sinun kanssasi, että minäkin opin tietämään sen, mitä en tiedä", lisäsin tunnustaen tietämättömyyteni.

Opettaja, oikea opettaja, jota me tarvitsimme, ei voinut olla mikään kyläpelimanni, vaan taiteilija, suuri taiteilija, joita on ainoastaan mahtavimmissa kaupungeissa. Kartasta näimme, että ennen Clermontia mahtavin kaupunki tiemme varressa oli Mende. Mutta oliko tämä niin mahtava kaupunki kuin piti olla? Sitä en tiennyt, mutta kun se nimi kartalleni oli kirjoitettu sellaisilla kirjaimilla, että se oli mahtava kaupunki, niin minun täytyi karttaani uskoa. Päätettiin siis, että Mendessä me panemme rahoja likoon musiikinoppituntia varten. Kun me saavuimme vihdoinkin Mendeen, oli jo myöhäinen ilta. Emme voineet mennä suoraa päätä ottamaan oppituntiamme, varsinkin kun olimme kuolla väsymyksestä. Mattialla kuitenkin oli kiire saada tietää, oliko soitannonopettajaa Mendessä, joka ei lainkaan näyttänyt niin mahtavalta kaupungilta kuin minä olin hänelle selittänyt. Illallista syötäessä hän kysyi majatalon isännältä, oliko kaupungissa hyvää soittajaa, joka antoi opetusta.

Majatalon isäntää hyvin hämmästytti tämä kysymys: "Ettekö tunne hra Espinassousia?"

"Me olemme kaukaa", sanoin.

"Siis hyvin kaukaa?"

"Italiasta", vastasi Mattia.

Silloin majatalon isännän hämmästyksesi hävisi, ja hän näytti tässä tapauksessa, kun me tulimme niin kaukaa, antavan meille anteeksi sen, ettemme tunteneet hra Espinassousia.

"Toivon, että olemme sattuneet oikeaan paikkaan", sanoin Mattialle italiankielellä.

Ja kumppanini silmät loistivat. Herra Espinassous varmaankin vastaa kuin vettä valaen kaikkiin hänen kysymyksiinsä.

Minua vain pelotti muuan seikka: rupeaakohan niin kuuluisa taiteilija antamaan opetusta sellaisille

kurjille kuin me raukat olimme?

"Onko hra Espinassousilla paljon työtä?" kysyin.

"Voi veikkoset, hänellä on paljon työtä. Minkävuoksi hänellä ei olisi?"

"Luuletteko, että hän ottaa meitä vastaan huomenaamulla?"

"Varmaan. Hän ottaa vastaan kaikki, kun on nimittäin rahaa taskussa, se on ymmärrettävä asia."

Niinhan mekin ymmärsimme, ja me olimme vakuutettuja, ja ennenkuin nukuimme, keskustelimme pitkän aikaa kaikesta, mitä meidän piti kysyä huomenna tältä kuuluisalta opettajalta.

Somistauduttuamme huolellisesti, se on: puhdistauduttuamme, sillä muuta emme voineet tehdä, kun meillä ei ollut muita vaatteita kuin ne, mitkä olivat yllämme, me otimme soittimemme, Mattia viulunsa ja minä harppuni, ja lähdimme hra Espinassousin luo. Tultuamme talon eteen, jossa meille oli neuvottu opettajan asuvan, luulimme erehtyneemme, sillä tämän talon seinällä riippui kaksi pientä parturinlevyä, jotka eivät ikipäivinä ole olleet musiikinopettajan tunnusmerkkejä. Kun me seisomme katselemassa tätä ovea partoineen, joka kaikesta päättäen näytti olevan käytävä parturin luo, kulki muuan henkilö ohi, ja me häneltä kysyimme missä asuu hra Espinassous.

"Tuossa", sanoi hän viitaten parturinpuotia.

Minkävuoksi ei musiikinopettaja voisi asua parturin luona?

Me astuimme sisään. Puoti oli jaettu kahteen yhtä suureen osaan; oikeanpuoleisessa oli hyllyillä harjoja, kampoja, purkkeja, saippuota, ja vasemmanpuoleisessa osassa oli erityisillä laitoksilla ja seinillä kaikenlaisia soittimia, viuluja, torvia, trumpeteita ja muita.

"Asuuko hra Espinassous täällä?" kysyi Mattia.

Pieni, vilkas mies, joka hääri vikkellästi kuin lintu ja oli ajamassa partaa muutamalta mieheltä, joka istui nojatuolissa kuvastimen edessä, vastasi pienen miehen äänellä: "Minä se olen."

Minä silmäsin Mattiaan ilmaistakseni hänelle, että parturi-soittaja ei suinkaan ollut sellainen mies, jota me opettajaksemme halusimme, ja että on samaa kuin viskaisimme rahamme akkunasta kadulle, kun käännymme hänen puoleensa. Mutta Mattia ei ymmärtänyt minua tai ei totellut, vaan kävi istumaan tuolille ja reippaalla äänellä sanoi: "Olisitteko hyvä ja leikkaisitte minulta tukan sitten kun olette ajanut herran parran?"

"Tietysti, nuori mies, ja minä ajan partannekin, jos niin haluatte."

"Kiitoksia vain", sanoi Mattia, "mutta ei partaa tänään, toiste kun palaan."

Minä olin ällistyksissäni Mattian varmuudesta. Hän silmäsi minuun salavihkaa merkiksi, että odottaisin vähän aikaa suuttumatta.

"Kuulkaahan, hyvä herra", sanoi Mattia, kun toinen satoi liinaisen vaipan hänen kaulansa ympärille. "Toverillani ja minulla on ollut väittelyä, ja kun me tiedämme, että te olette kuuluisa soittoniekka, niin arvelimme, että kyllä te selitätte meille seikan, jota emme tiedä."

"No sanokaahan, mitä ette tiedä."

Minä ymmärsin minne Mattia pyrki: hän ensin halusi tietää, oliko parturi-soittoniekka kykenevä vastaamaan hänen kysymyksiinsä, ja sitten, jos vastaukset tyydyttävät, hän nauttii soitto-opetusta samalla kuin leikataan hänen tukkansa ja samalla maksulla. Aika veitikka se Mattia!

"Minkävuoksi", kysyi Mattia, "viulu viritetään määrätyle äänelle?"

"Minä luulin, että parturi, joka juuri tällä hetkellä oli pistämässä kamman Mattian pitkään tukkaan, antaa samanlaisen vastauksen kuin minäkin, ja minä mielessäni naureskelin, kun hän alkoi puhua:

"Toinen kieli vasemmalta viulun kaulasta katsottuna antaa äänen a normaali-sävelalassa, toisten kielten pitää olla viritettyinä niin, että antavat äänet kvintittain, se on: neljäs kieli äänen g, kolmas d, toinen a ja ensimmäinen kieli eli kvintti äänen e."

Minä se en ollut joka nauroi, vaan Mattia. Nauroiko hän minun ällistymiselleni? Vai oliko hän iloissaan vain siitä, että oli saanut tietää mitä oli halunnut? Oli miten oli, hän nauroi ääneen.

Minä seisoin suu auki katsellen tätä parturia, joka hyörien aina vain Mattian ympärillä napsutteli saksiaan ja piti pieniä esitelmiään, jotka minusta tuntuivat ihmeellisiltä. Niin kauan kuin Mattian

hiuksia leikattiin, ei häneltä ehtyneet kysymykset, ja kaikkeen, mitä hän kysyi, parturi, vastasi yhtä helposti ja varmasti kuin viulun virittämisestäkin. Mutta vastattuaan näin hänkin alkoi kysellä ja sai pian tietää, mitä varten me olimme tulleet hänen luokseen; Silloin hän rupesi nauramaan ääneen.

"Kas vain, niitä pojanveitikoita", sanoi hän. "Aika veitikoita."

Sitten hän tahtoi, että Mattia, joka nähtävästi hänestä oli suurempi veitikka kuin minä, soittaisi jotain. Mattia tarttui rohkeasti viuluunsa ja soitti muutaman valssin.

"Ja sinäkö et tunne nuottejakaan!" huudahti parturi sinutellen Mattiaa, aivan kuin olisi tuntenut hänet jo pitkät ajat.

"Minä soitan myöskin klarinettia", sanoi Mattia ottaen parturin soitinvarastosta klarinetin. "Ja soitan minä torveakin."

"No soita koetteeksi", sanoi Espinassous innoissaan. Ja Mattia soitti kappaleen kummallakin. "Tämä poikahan on ihmeellinen", sanoi Espinassous. "Jos haluat jäädä minun luokseni, niin minä sinusta teen taitavan soittoniekan, huomaa, suuren soittotaiteilijan. Aamusin sinä minun kanssani ajat partoja ja leikkaat hiuksia, ja muun osan päivää minä sitten opetan sinua soittamaan. Älä luulekaan, etten minä olisi kykenevä mestari sinua opettamaan, kun olen parturi. Täytyy elää, syödä, juoda ja nukkua, ja partaveitsi on hyvä tätä varten. Jasmin, joka ajoi ihmisten partoja, ei ollut suinkaan senvuoksi vähempiarvoinen Ranskan suurimpien runoilijain joukossa."

Odottaen tämän esitelmän loppua katsoin Mattiaa. Mitä hän vastaa? Menetänpököhän ystäväni, toverini, veljeni, niinkuin olin menettänyt kaikki, joita rakastin? Sydäntäni ahdisti. Minä en kuitenkaan antautunut tämän tunteen valtaan. Tapaus oli muutamassa suhteessa samanlainen kuin silloin, kun rouva Milligan oli tahtonut pidättää minut luonaan: minä en tahtonut tuottaa itselleni samoja katumuksia kuin Vitalis.

"Ajattele vain itseäsi, Mattia", sanoin hänelle liikutetulla äänellä.

Mutta hän tuli minun luokseni kiireesti ja tarttui käteeni: "Minäkö jättäisin ystäväni! Sitä en voisi tehdä milloinkaan. Kiitoksia vain, hyvä herra."

Espinassous koetti yhä saada Mattiaa jäämään, sanoen, että kun hän on saanut ensin alkuopetusta, niin kyllä on keinoja saada hänet Toulouseen ja sitten Parisin konservatoriin. Mutta Mattia vain yhä vastasi:

"En voisi jättää Remiä millään ehdolla!"

"No minä kuitenkin teen jotakin hyväksesi", sanoi Espinassous. "Minä annan sinulle kirjan, josta opit seikkoja, joita et tiedä."

Hän rupesi hakemaan laatikoistaan, ja pitkän ajan kuluttua hän löysi kirjan, jonka nimenä oli: "Musiikin teoria". Kirja oli hyvin vanha, kulunut, rutistunut, mutta mitä niitä. Hän otti kynän ja kirjoitti kirjan ensimmäiselle sivulle: "Lahjaksi pojalle, joka taiteilijaksi tultuaan muistelee Menden parturia."

En tiedä, oliko Mendessä silloin muita musiikinopettajia kuin parturi Espinassous, mutta hänet olen tuntenut ja häntä emme ole unhottaneet kumpikaan, ei Mattia enkä minä.

VI.

Espinassousin luona ollessamme en ollut voinut lausua Mattialle sanaakaan liikutuksestani, joka minut valtasi. Mutta kun tulimme ulos, tartuin hänen käteensä:

"Me olemme ystäviä kuolemaamme saakka!" sanoin hänelle.

Hän hymyili ja katsoi minua suurilla lempeillä silmillään: "Olen sen tiennyt jo aikoja sitten."

Mattia, joka tähän saakka oli huonosti oppinut lukemaan, alkoi hämmästyttävästi edistyä siitä saakka kuin hän rupesi lukemaan "Musiikin teoriaa". Paha kyllä, en voinut antaa hänen tehdä työtä niin paljon kuin olisin halunnut ja niin paljon kuin hän olisi itsekin toivonut, sillä meidän piti matkata aamusta iltaan pitkiä taipaleita päästäksemme Lozeren ja Auvergnen seuduista, jotka eivät lainkaan olleet vierasvaraisia laulajille ja soittajille.

Vihdoin saavuimme kylpypaikoille, joihin pyrimme, ja onneksi karhunnäyttäjän kertomukset näyttivät olevan tosia. Bourbonnessa ja varsinkin Mont-Doressa saimme runsaasti rahaa.

Minun täytyy sanoa, että runsaisiin tuloihimme oli suurin ansio Mattialla. Kun minä näin ihmisiä koolla, niin tartuin harppuuni ja aloin soittaa pannen parastani, mutta kuitenkin välinpitämättömänä. Mattia ei menetellyt tällä tavoin. Hänelle ei se riittänyt, että ihmisiä oli koolla, vaan ennenkuin rupesi soittamaan, hän tutki yleisöä eikä hänen tarvinnut kauan sitä tutkia, ennenkuin näki, sopiko vai eikö soittaa ja mitä piti soittaa.

Tulos matkastamme oli erinomainen. Kaikki kulut maksettuamme olimme koonneet säästöön vähässä ajassa kuusikymmentäyhdeksän markkaa.

Kuusikymmentäyhdeksän markkaa ja se, mikä meillä ennestään oli koottua, teki kaksisataaneljatoista markkaa. Nyt oli jo aika viivyttelämättä lähteä Chavanonia kohden matkaten Usselin kautta, jossa, sen mukaan kuin olimme saaneet tietää, oli suuret eläinmarkkinat.

Eläinmarkkinat, sehän sopii mainiosti! Sieltä voimme ostaa tuon kuuluisan lehmän, josta oli ollut niin paljon puhetta ja jota varten olimme koonneet niin runsaasti rahaa kaikella säästäväisyydellä.

Tähän saakka emme olleet kuin kuvitelleet tätä asiaa, ja kuvitelleet sen kauniiksi: lehmämme oli valkea, niin ajatteli Mattia, minä taas toivoin punaista, niinkuin Kullanomena. Ja se oli kiltti lehmä, hyvä lypsämään. Mutta nyt oli tämä kuvailu toteutettava ja siinäpä alkoi vaikeus. Miten osaamme valita sellaisen lehmän, jolla on kaikki nuo ominaisuudet, jotka me olimme sille kuvailleet? Siinäpä oli kysymys. Ja yhä huolestuneemmaksi saivat meidät ne kertomukset, joita olimme kuulleet matkoillamme majataloissa siitä saakka kuin olimme saaneet mieleemme tämän lehmänostopuuhun. Olivathan aika veijareita nuo hevos- ja lehmäkauppiat näiden kertomusten mukaan. Niinpä oli muuan ostanut lehmän, jolla oli ollut valehantä, joka oli kiinnitetty vanhan hännän tynkeen. Toinen oli ostanut lehmän, jolla oli ollut valesarvet, ja muuan taas, kun rupesi lypsämään lehmäänsä, huomasi, että sillä oli puhaltamalla täytetyt utaret ja ettei se lypsänyt kuin lasillisen maitoa vuorokaudessa. Meille ei saisi sattua tällaisia kolttoisia.

Tekohännästä Mattialla ei ollut pelkoa; hän aikoi ruveta koko painollaan riippumaan jokaisen lehmän häntään, jota katselemme ostaaksemme, ja vetää niin lujasti, että lähtee kai irti, jos häntä on valehantä. Myöskin oli hänellä keino tutkia utaria, ovatko puhalletut täyteen: hän pistää suurella neulalla. Epäilemättä keinot olivat varmat siinä tapauksessa, että häntä oli valehantä tai utaret täytetyt. Mutta jos häntä oli oikea, niin eikö ollut pelättävä, että lehmä potkaisee vatsaan tai päähän sitä, joka hännästä vetää tai pistää neulalla utariin? Ja tämä seikka, että voisi saada potkun, tyynnytti Mattian innon, ja me jouduimme taas neuvottomiksi. Olisi tosiaan kauheaa tarjota Barberinin äidille sellainen lehmä, joka ei lypsäisi tai jolla olisi valesarvet tai valehantä.

Mutta sitten päätimme, että otamme neuvojaksemme eläinlääkäriin. Hänelle meidän pitää tietysti maksaa, mutta silloinpa kuitenkin voimme olla varmat. Ja niin jatkoimme iloisesti matkaamme.

Usseliin tultua olin niin sanoakseni kotiseuduillani: täällä Usselissahan olin ensi kerran esiintynyt kunnioitettavan yleisön edessä kappaleessa "Herra Joli-Coeurin palvelija tai tyhmempi näistä kahdesta ei ole se, jota luulisi". Ja täällä Usselissahan Vitalis oli minulle ostanut ensimmäiset kengät, joista minä olin ollut niin hyvilläni. Joli-Coeur parkaa ei ollut enää punaisine kenraalinpukuineen, ei ollut Zerbinoa eikä sievää Dolcea. Vitalis oli poissa, hän ei enää astunut pää pystyssä, rinta kohona soittaen valssia huilullaan. Meistä kuudesta ei ollut enää kuin kaksi: Capi ja minä. Hyvin surullisella mielellä tulin nyt Usseliin. Mutta huolimatta siitä tuntui minusta aivan kuin näkisin Vitaliksen töyhtöhatun joka kadun kulmassa ja kuulisin hänen komentonsa, joka niin usein kaikui korvissani: "Eteenpäin!" Puoti, jossa Vitalis oli minut pukenut taiteilijaksi, oli aivan samanlainen kuin silloinkin, kun minä laskeusin sen kolme liukasta porrasta. Ovella riippui sama kultakoristeinen takki, jota minä olin silloin niin ihmetellyt, ja samat vanhat pyssyt ja samat vanhat lamput tapasin nytkin edustalla. Minä halusin käydä myöskin sillä paikalla, missä olin ensi kerran esiintynyt näytellessäni Herra Joli-Coeurin palvelijaa eli "tyhmempää niistä kahdesta". Capi tunsu paikan ja heilutti häntäänsä.

Vietyämme laukkomme majataloon, jossa olimme asuneet Vitaliksen kanssa, lähdimme etsimään eläinlääkäreitä. Kun tämä oli kuullut asiamme, niin hän rupesi nauramaan vasten silmiämme.

"No hitto vie, mitä te lehmällä teette?" kysyi eläinlääkäri.

Muutamin sanoin selitin, mitä lehmällä teemme.

"Tehän olette kelpo poikia", sanoi siihen eläinlääkäri, "minä tulen huomennaamulla mukanaan torille ja lupaan, että lehmällä, jonka teille valitsen, ei ole valehantää."

"Eikä valesarvia", sanoi Mattia.

"Eikä täytetyitä utaria?"

"Minä valitsen teille hyvän lehmän. Tulkaa huomenaamulla seitsemän aikana hakemaan minua."

"Mutta kuinka paljon olemme teille velkaa, herra lääkäri?"

"Ette mitään. Ottaisinko minä maksua noin kelpo pojilta?"

En tiennyt miten kiitellä tätä kelpo miestä, mutta Mattia sai tuuman päähänsä.

"Kuulkaa, herra, pidätkö soitosta?" kysyi hän.

"Varsin paljon, poikaseni."

"Ja te menette levolle varhain?"

Sehän kysymys sekin, mutta eläinlääkäri kuitenkin vastasi: "Yhdeksän aikana."

"Kiitoksia, hyvä herra, ja hyvästi huomisaamuun seitsemään saakka."

"Sinä aiot pitää konsertin eläinlääkärille?" kysyin häneltä.

"Niinpä vainkin, serenaadin, kun hän menee levolle, koska hän pitää soitosta."

"Se on hyvä tuuma. Mennään majataloon ja harjoitellaan konserttia varten. Ei tarvitse niin välittää yleisöstä, jolle maksun edestä soittaa, mutta kun soittaa maksuksi, niin pitää tehdä parastaan."

Ystävämme eläinlääkäri asui muutamassa talossa, jonka toisella sivulla oli sievä torni, ja muuan tämän tornin akkunoista avautui ja hän kumartui siitä katsomaan, ketä kadulla oli soittamassa. Hän varmaankin tunsi meidät ja ymmärsi tarkoituksemme, sillä hän teki kädellään merkin käskien meidän heretä soittamasta:

"Minä tulen, avaamaan teille portin, saatte soittaa puutarhassa", sanoi hän. Ja melkein heti avautui portti. "Te olette kelpo poikia", sanoi hän meille lyöden kättä ystävällisesti. "Mutta te olette ajattelemattomia. Te ette ole ottaneet huomioon sitä, että poliisi, voisi teidät vangita yörauhan häiritsemisestä yleisellä paikalla!"

Konserttimme pidettiin nyt puutarhassa, joka ei ollut suuri, mutta hyvin soma köynnöskasvimajoineen.

Kun eläinlääkäri oli naimisissa ja hänellä oli useampia lapsia, niin meillä pian oli yleisöä ympärillämme. Lehtimajassa sytytettiin lyhdyt, ja me soitimme aina kymmeneen asti. Aina kun olimme kappaleen soittaneet, taputettiin meille käsiä ja pyydettiin uutta. Ja jos eläinlääkäri ei lopulta olisi meitä toimittanut pois, niin olisimme saaneet soittaa varmaankin hyvän osan yötä.

"Antakaa heidän mennä nukkumaan, sillä heidän pitää olla täällä aamulla seitsemän aikana."

Mutta meitä ei päästetty antamatta meille illallista, joka olikin varsin mieluinen asia. Ja Capi näytteli muutamia hullunkurisimpia osiaan, joka oli lapsista mieluista. Oli melkein kahdentoista aika, kun me pääsimme kotia. Usselissa, joka illalla oli niin hiljainen kaupunki, oli jo varhain aamulla suuri hälinä ja touhu. Ennen päivän nousua olimme kamariimme kuulleet kadulta karryjen jyrinää, hevosten hirnuntaa ja lehmän ammuntaa, lampaitten määkinää ja markkinamiesten huutoja. Ja kun me aamulla tulimme majatalomme pihalle, niin se oli täynnä kuormia, joita yhä tuli lisää. Kadulla oli sankkaa joukkoa yhtenään, joka liikkui torille päin. Ja kun oli vasta kuuden aika, niin me lähdimme katselemaan jo etukäteen lehmiä, jotka olivat saapuneet torille.

Olipa siellä kauniita lehmiä: kaikenvärisiä ja kaikenkokoisia, lihavia ja laihoja lehmiä, jotka pyörittelivät silmiään märehkien rauhallisesti, tietämättä etteivät enää pääse laitumille, joilla olivat kasvaneet.

Puolisen tuntia kuljettuamme olimme tavanneet toistakymmentä sellaista lehmää, jotka meitä miellyttivät mikä minkin ominaisuutensa puolesta, kaksi senvuoksi, että olivat punaisia, kolme senvuoksi, että olivat valkeita, ja tästä värikysymyksestä tietysti syntyi väittely Mattian ja minun välillä. Seitsemän aikana olimme eläinlääkärin luona, joka meitä odotti, ja hänen kanssaan tulimme markkinatorille selittäen hänelle uudelleen millaisia ominaisuuksia vaadimme lehmältä, jonka ostamme. Vaatimuksemme sisältyivät tähän: lypsää paljon ja syö vähän.

"Tuossa näyttää olevan muuan hyvä lehmä", sanoi Mattia osottaen muuatta vaaleaa lehmää.

"Minä luulen, että tuo on parempi", sanoin minä osottaen muuatta punaista.

Eläinlääkäri sai meidät yksimielisiksi sillä, ettei pysähtynyt kummankaan luo, vaan meni erään kolmannen luo. Se oli pieni, hoikkasäärinen, punainen muulta ruumiiltaan, mutta korvat ja posket ruskeat, silmäin ympärillä mustaa ja turpa valkoinen.

"Kas siinä on juuri sellainen lehmä, joka teille sopii", sanoi hän.

Henturoisen näköinen mies piteli lehmää köydestä. Eläinlääkäri kääntyi hänen puoleensa kysyen lehmän hintaa.

"Kolmesataa markkaa."

Kolmesataa markkaa! Eihän meistä ollut sen ostajiksi, ja minä tein eläinlääkärille merkkejä, että meidän pitäisi mennä sen ohi katselemaan toisia. Mutta hän taas minulle antoi merkkejä, että katselemme tätä lehmää. Syntyi keskustelu hänen ja talonpojan välillä: eläinlääkäri tarjosi 150 markkaa, talonpoika alensi 10 markkaa. Eläinlääkäri kohotti 170 markkaan, talonpoika laski 280 markkaan ja sitten vähitellen 210 markkaan, mutta siihen jäi.

Tällä aikaa Mattia oli pyöriskellyt lehmän ympärillä ja viimein kiskaissut karvoja sen hännästä, jolloin lehmä potkaisi. Silloin minäkin päätin, että otamme tämän lehmän.

"No olkoon, kaksisataakymmenen markkaa", sanoin ja ojensin käteni ottaakseni köydestä kiinni, mutta talonpoika ei antanutkaan.

"Entä kaupantekiäisneulat?" sanoi hän.

Syntyi uusi keskustelu, ja me sovimme niin, että markka kaupantekiäisneuloihin. Meille jäi siis vielä kolme markkaa. Minä ojensin uudelleen käteni, ja talonpoika tarttui siihen puristaen lujasti. Koska olin hänen ystävänsä, niin en kai unhotta harjakkaisviiniä. Se maksoi puolimarkkaa. Kolmannen kerran ojensin käteni tarttuakseni köyteen, mutta ystäväni talonpoika sanoi: "Onko teillä päitsiä? Minä olen myönyt lehmän, vaan en päitsiä."

Mutta kun hän oli ystäväni, niin hän suostui minulle antamaan päätset puolellatoista markalla, joka oli pilahinta, sanoi hän. Meillä piti olla päätset taluttaaksemme lehmäämme, ja minä annoin puolitoista markkaa laskien, että meille jäi vielä markka. Minä siis luin hänen kouraansa kaksisataakolmestoista markkaa ja ojensin käteni neljännen kerran.

"Missä teillä on köysi?" kysyi talonpoika. "Päitset olen teille myönyt, vaan en köyttä."

Köysi maksoi markan, viimeisen markkamme. Ja kun sen olin maksanut, niin saimme lehmän päitsineen köysineen.

Meillä oli nyt lehmä, mutta ei penniäkään rahaa, millä ostaa ruokaa itsellemme ja lehmällemme.

"Me ansaitsemme rahaa", sanoi Mattia. "Kahvilat ovat täynnä väkeä, ja kun lähdemme kumpainenkin eri tahoille, niin voimme soittaa kaikissa kahviloissa ja saamme runsaasti kootuksi tänä iltana."

Ja vietyämme lehmämme majatalon navettaan, jossa sen sidoimme monella solmulla, lähdimme soittelemaan kumpainenkin omalle tahollemme, ja kun illalla palasimme kotia ja laskimme rahamme, niin oli Mattia saanut neljä ja puoli markkaa, minä kolme markkaa. Seitsemän ja puoli markkaa, mehän olimme taas rikkaita! Mutta ilo tämän seitsemän ja puolen markan ansaitsemisesta ei ollut niin suuri kuin kahdensadanneljäntoista markan menettämistä.

Me pyysimme majatalon palvelustyttöä lypsämään lehmämme ja saimme illalliseksemme sen maitoa. Emme ikinä olleet sellaista maitoa saaneet. Mattia selitti, että se oli kuin sokeroitua ja että siinä oli appelsiinin tuoksu. Tämä maito oli hänen mielestään paljon parempaa kuin itse sairashuoneissa. Ja innoissamme menimme suutelemaan lehmämme turpaa. Se varmaankin oli hyvillään tästä hyväilystä, sillä se nuoli kasvojamme pitkällä karhealla kielellään.

"Sekin suutelee!" huudahti Mattia ihastuksissaan.

Seuraavana päivänä nousimme päivän koittaessa ja lähdimme tielle Chavania kohden.

Olinpa suuressa kiitollisuudenvelassa Mattialle hänen avustaan, sillä ilman häntä en koskaan olisi saanut kootuksi näin suurta summaa, että olisin lehmän saanut ostetuksi. Senvuoksi soin hänelle sen huvin, että hän sai taluttaa lehmäämme köydestä, josta hän oli tavattoman mielissään, ja minä kuljin jäljessä. Vasta kun kaupungista olimme päässeet, menin minä hänen vierelleen kävelemään puhellakseni hänen kanssaan ja samalla katsellakseni lehmäämme. Enpä ikinäni ollut nähnyt niin kaunista lehmää. Se todellakin oli komean näköinen, astuskeli hitaasti, kekkasten ja rehennellen kuin

ainakin lehmä, joka tietää arvonsa.

Jotta emme väsyttäisi lehmäämme ja ettemme saapuisi myöhään illalla Chavanoniin, päätin, että jäämme yöksi kylään, jossa olin viettänyt ensimmäisen yönä Vitaliksen kanssa heinäladossa, missä Capi nähdessään huoleni oli tullut minun viereeni ja pannut kypälänsä käteeni sanoakseen, että oli minun ystäväni. Tästä kylästä sitten lähtisimme varhain Barberinin äidin luo. Mutta onni, joka meille tähän asti oli ollut niin suotuisa, rupesi nyt vastaiseksi.

Olimme päättäneet jakaa matkapäivämme kahtia pitäen välillä lepoetken, jolloin söisimme ja lehmä saisi jyrsiä ruohoa tien varrelta. Ja kuuden aikana, kun tulimme sellaiselle paikalle, jossa oli pitkää hyvää ruohikkoa, me laskimme laukkumme maahan ja lehmä pantiin laiturille. Minä alussa aioin sitä pidellä köydestä, mutta se näytti niin rauhalliselta ja niin halulla jyrsvän ruohoa, että minä pian käärin köyden sen sarviin ja istuin itse sen viereen syömään leipääni.

Me tietysti saimme aterioiduksi paljon ennen kuin lehmämme, ja ihailtuamme sitten sitä pitkän aikaa rupesimme ajan kuluksi palloille. Lehmä vielä söi, kun me herkesimme leikkimästä, ja kun se näki meidän tulevan luokseen, niin silloin se alkoi oikein ahmimalla jyrsiä aivan kuin sanoakseen, että oli vielä nälissään.

"Odotetaan vielä", sanoi Mattia.

"Etkö sinä tiedä, että lehmä syö koko päivän?"

"Odotetaan vain vähän aikaa."

Ja odotellessamme otimme laukut selkäämme ja soittelimme.

"Mitähän jos soittaisin sille vähän torvea?" sanoi Mattia, joka vielä vain halusi levätä. "Meillä oli sirkuksessa lehmä, ja se piti paljon soitosta." Odottamatta sen enempää Mattia alkoi soittaa paraatimarssia.

Heti ensimmäisen äänen kuultuaan lehmä nosti päätään, ja sitten yhtäkkiä, ennenkuin ehdin sen sarviin saadakseni köydestä kiinni, se lähti hyppyyn. Me molemmat lähdimme juoksemaan jäljessä maanitellen sitä, ja minä usutin Capin juoksemaan sen edelle. Mutta eihän yhdellä voi olla kaikki maailman taito: karjakoira olisi heti juossut lehmän turpaan kiinni, mutta Capi, joka oli taiteilija, tarttui lehmää kinttuihin, ja tästä se tietysti vain yltyi ja laukkasi minkä pääsi, ja me voimiemme mukaan jäljessä. Minä siinä juostessani hoin Mattialle: "Tyhmyri", ja hän kuulematta sitä juoksi läähättäen ja huusi: "Lyö minua, minä olen sen ansainnut."

Me olimme pysähtyneet syömään noin kahden kilometrin päähän muutamasta kylästä, ja tätä kylää kohden lehmämme laukkasi. Se saapui kylään tietysti ennen meitä, ja me näimme, miten ihmiset sen siellä pysäyttivät ja ottivat kiinni. Silloin me vähän hiljensimme juoksuamme: saammehan lehmämme nyt, ei tarvinnut kuin ottaa se tuolta kelpo mieheltä, joka sen oli pysäyttänyt menemästä edemmäksi. Sen mukaan kuin me lähestyimme, lisääntyi väkeä lehmämme ympärille, ja kun viimein saavuimme sen luo, oli siinä parikymmentä henkeä, miehiä, naisia ja lapsia, jota puhelivat nähdessään meidän tulevan. Minä olin kuvitellut, ettei minun tarvitse kuin ottaa lehmäni, mutta sitäpä ei niin vain annettukaan. Joukko ympäröi meidät keskelleen ja sitten tehtiin kysymys toisensa perästä: "Mistä tulette? Mistä olette saaneet tämän lehmän?"

Vastauksemme olivat yksinkertaiset, mutta nämä ihmiset eivät ottaneet uskoakseen, ja kuului pari kolme ääntä, että olimme varastaneet tämän lehmän, joka meiltä oli karannut, ja että piti panna meidät vankeuteen, kunnes asia selvenee. Siihen saapui santarmikin, jolle muutamin sanoin selitin asian, mutta kun se hänestä ei näyttänyt selvältä, niin hän sanoi, että hän panee lehmämme takavarikkoon ja meidät vankilaan; sitten nähdään. Minä tahdoin vastustaa tätä ja Mattia tahtoi puhua, mutta santarmi käski meidän olla vaiti. Ja muistaen miten Vitaliksen oli käynyt Touloussessa vastustaessaan poliisia, käskin Mattian olla vaiti ja seurata santarmia.

Koko kylä meitä seurasi vankilan luo saakka. Ihmiset tunkeilivat ympärillämme, meitä töykittiin ja nyittiin, solvaistiin ja ivattiin, ja jos ei santarmi olisi ollut turvanamme, niin luulen, että meidät olisi kivitetty aivan kuin olisimme olleet suuriakin rikollisia, murhamiehiä tai murhapolttajia.

Vankilaan tultuamme syntyi minussa hetkeksi toivo, kun vanginvartija ei tahtonut ottaa meitä vastaan. Minä tuumailin, että siinä on kunnan mies. Mutta santarmi vaati, ja vanginvartijan täytyi suostua. Hän avasi oven, joka oli kiinni suurella lukolla, ja silloin minä huomasin, minkävuoksi hän ei meitä olisi ottanut vankihuoneeseen: hänellä oli siellä sipulia kuivamassa levällään lattialla. Taskumme tutkittiin, meiltä otettiin rahamme, veitsemme, tulitikut, ja tällä aikaa vanginvartija kokosi kaikella kiireellä sipulinsa muutamaaan loukkoon. Sitten meidät jätettiin sinne, ovi sulkeutui lukon vinkuessa surullisesti. Me olimme vankeudessa. Kuinkahan kauan meidän pitää olla?

Mattia tuli eteeni ja kumarsi päätään: "Lyö", sanoi hän, "lyö päähän, et voi lyödä niin kovasti kuin tyhmyydelläni olen ansainnut."

"Sinä olet tehnyt tyhmyyden, ja minä olen sinun antanut tehdä, olen siis ollut yhtä tyhmä kuin sinäkin."

"Minusta olisi mieluisampaa, jos löisit; mieleni ei olisi silloin niin surullinen. — Lehmä parkamme, kaunis lehmämme!" Hän rupesi itkemään.

Minun piti ruveta häntä lohduttamaan selittäen, että tilamme ei ollut niin arveluttava, emmehän olleet mitään tehneet eikä meidän ollut vaikea todistaa, että olimme ostaneet lehmän, Usselin eläinlääkäri voi sen todistaa.

"Mutta jos syytetään, että olemme varastaneet rahat, joilla lehmän ostimme, niin miten todistamme, että olemme ne ansainneet? Sinä näet, että onneton on syyllinen kaikkeen."

Mattia oli oikeassa. Minä tiesin varsin hyvin, että onnettomille ollaan ankaria; sitähän todistivat huudotkin, joilla meitä oli saatettu vankilan portille saakka.

"Ja sitten kun pääsemme vankilasta ja meille annetaan lehmämme, niin onko sanottu, että tapaamme Barberinin emäntää?"

"Minkävuoksi emme tapaisi häntä?"

"Siitä saakka kuin sinä olet ollut poissa, hän on voinut jo kuolla."

Minä oikein säikähdin: tosihan oli, että äiti oli voinut kuolla, sillä vaikka en ollut siinä iässä, jolloin helposti tulee ajatelleeksi kuolemaa, niin kokemuksesta tiesin, että helposti voi kadottaa ne, joita rakastaa. Niin oli kuollut Vitaliskin. Ihme että en ollut tätä ajatellut ennen!

"Minkävuoksi et ennen ole siitä puhunut?" kysyin Mattialta.

"Senvuoksi, että kun olen onnellinen, niin tyhmässä päässäni ei ole kuin iloisia ajatuksia, jotavastoin kun olen onneton, minulla on ainoastaan surullisia mietteitä ja ajatellessani tarjoavani lehmääsi Barberinin emännälle olin niin onnellinen, että en nähnyt muuta kuin hänet tyytyväisenä ja meidät tyytyväisinä ja olin huumauksissani ja aivan kuin juovuksissa ilosta."

"Sinulla ei ole tyhmempi pää kuin minullakaan, Mattia rakas, sillä samat ajatukset minussakin ovat liikkuneet ja minä olen ollut aivan niinkuin sinäkin huumauksissa ja juovuksissa ilosta."

Mattia vain yhä valitteli itkien. Ja sitten hän nousten yhtäkkiä ja tehden liikkeitä käsillään sanoi: "Jos Barberinin emäntä on kuollut ja jos Barberin on elossa, hän ottaa lehmämme ja pidättää sinutkin luonaan?"

Varmaankin nämä surulliset ajatukset oli meissä synnyttänyt vankila, joukon huudot, santarmi, oven lukon vingunta. Mutta Mattia ei ajatellut yksistään meitä, vaan lehmäämme.

Kului monet tunnit näissä surullisissa ajatuksissa, ja kuta pitemmälle aika kului, sitä surullisemmiksi kävimme. Koetin kuitenkin rohkaista Mattiaa selittämällä, että meitä tullaan tutkimaan.

"No niin, mitä sanomme?"

"Totuuden."

"Silloin sinut viedään Barberinin luo, taikka jos Barberinin emäntä on elossa, niin hänen luo, ja kysytään häneltä valehtelemmeko, ja silloin me emme voi häntä hämmästyttää."

Vihdoin ovi aukeni kauhealla melulla ja sisään astui vanha valkotukkainen herra, jonka suopea ja avonainen katse herätti meissä toivoa.

"No, veitikat", sanoi vanginvartija, "nouskaa seisomaan ja vastatkaa herra tuomarille."

"Hyvä, hyvä", sanoi tuomari antaen merkin vanginvartijalle poistumaan, "minä tutkin tätä", lisäsi hän osottaen minua sormellaan, "viekää tämä toinen pois, minä tutkin häntä sitten".

Näin ollen minun piti saada ilmaistuksi Mattialle, miten hänen on vastattava.

"Herra tuomari, toverini niinkuin minäkin puhumme teille suoran totuuden."

"Hyvä, hyvä", keskeytti tuomari kiireesti, aivan kuin olisi tahtonut estää minua puhumasta.

Mattia poistui, mutta hän oli ehtinyt minuun luoda silmäyksen osottaakseen, että hän ymmärsi tarkoitukseni. "Teitä syytetään lehmän varastamisesta", sanoi tuomari katsoen minua silmiin.

Minä sanoin, että olimme ostaneet tämän lehmän Usselin markkinoilta, ja mainitsin eläinlääkäriin, joka meille oli ollut valitsemissa lehmän.

"Häneltä saamme todistuksen."

"Minä toivon, että se hankitaan, sillä hänen todistuksensa näyttää meidät syyttömiksi."

"Ja missä tarkoituksessa olette tämän lehmän ostaneet?"

"Viedäkseni Chavanoniin lahjaksi muutamalle vaimolle, joka on ollut kasvatusäitini, kiittolisuuden osotukseksi hänen hoidostaan ja muistoksi rakkaudestani."

"Mikä tämän vaimon nimi on?"

"Barberin."

"Onko hän muutaman raajarikkoisen työmiehen vaimo? Mies loukkaantui Parisissa muutamia vuosia sitten?"

"Niin on, herra tuomari."

"No häneltä saamme myöskin todistuksen."

Mutta tähän en puhunut mitään, ja tuomari nähdessään minun hämilläoloni alkoi udella ja tiedustella tehden kysymyksen toisensa perästä. Minun lopultakin piti vastata, että jos hän kysyi kasvatusäidiltäni, niin silloin koko tuumani menisi myttyyn: en voisikaan hämmästyttää kasvatusäitiäni lehmällä. Mutta tässä pulassani tunsin kuitenkin jonkinlaista tyydytystä: kun tuomari tuns Barberinin emännän ja kun hän aikoi häneltä kysyä saadakseen nähdä oliko kertomukseni tosi, niin se osotti, että Barberinin emäntä vielä oli elossa. Ja vielä sain muutakin tietää niistä kysymyksistä, joita tuomari edelleen teki: Barberin oli jonkun aikaa sitten mennyt Pariisiin. Tästä tulin niin iloiseksi, että osasin mitä vakuuttavimmasti puhua tuomarille, että eläinlääkäriin todistus kyllä riittää todistukseksi, ettemme ole varastaneet lehmää.

"Mistä olette saaneet rahat lehmän ostoon?"

Tämä kysymyshän oli Mattiaa niin pelottanut.

"Me olemme ansainneet."

"Missä ja miten?"

Selitin miten me matkalla Parisista Varsesiin ja Varsesista Mont-Doreen olimme koonneet penni penniltä.

"Mitä teitte Varsesissa?"

Tämän kysymyksen selvittämiseksi minun piti kertoa koko pitkä asia tapauksineen. Ja kun tuomari kuuli, että olin ollut haudattuna Truyèren kaivoksessa, niin hän keskeytti ja lempeällä, melkein ystävällisellä äänellä kysyi: "Kumpi teistä on Remi?"

"Minä, herra tuomari."

"Millä sen todistat? Santarmi sanoi, ettei sinulla ole papereita."

"Ei olekaan, herra tuomari."

"No kerro minulle miten tuo onnettomuus tapahtui Varsesissa. Minä olen siitä lukenut sanomalehdistä, niin että jos et sinä ole Remi, niin et minua petä. Minä kuuntelen, kerrohan nyt."

Kun tuomari sinutteli minua, niin sain siitä rohkeutta; näin että hän ei ollut vihamielinen.

Kun olin lopettanut kertomukseni, niin tuomari katsoi minuun lempein silmin. Minä jo kuvittelin, että hän päästää meidät vapaiksi, mutta siitä ei tullut mitään: sanaa sanomatta hän jätti minut yksin. Hän varmaan meni tutkistelemaan Mattiaa nähdäkseen olivatko kertomuksemme samanlaiset. Minä jäin pitkäksi aikaa omiin mietteisiini, mutta vihdoinkin tuomari tuli Mattian kanssa.

"Minä odotan tietoja Usselistä", sanoi hän, "ja jos ne, niinkuin toivon, todistavat kertomuksenne oikeiksi, niin lasken teidät huomenna vapaiksi."

"No entäs lehmämme?" kysyi Mattia. "Se annetaan teille takaisin."

"Minä en juuri sitä tarkoittanut, vaan sitä, että kuka sen ruokkii ja kuka sen lypsää?"

"Ole huoleti, poikaseni."

Mattia näyttikin vakuutetulta, mutta sitten hän sanoi nauraen: "Jos meidän lehmämme lypsetään, niin eikö voitaisi antaa meille se maito. Se olisi hyvä illalliseksemme."

Heti kun tuomari oli mennyt, ilmoitin Mattialle kaksi suurta uutista, jotka olin saanut tietää ja jotka olivat saaneet minut unhottamaan, että olimme vankilassa: Barberinin emäntä oli elossa ja Barberin oli Parisissa.

"Prinssin lehmä viedään riemulla", sanoi Mattia ja iloissaan rupesi tanssimaan ja laulamaan. Ja hänen ilonsa sai minutkin mukaansa, niin että tartuin Mattiaa käsiin ja tanssin hänen kanssaan. Capi, joka siihen saakka oli maannut muutamassa loukossa surullisena ja alakuloisena, tuli luoksemme, nousi takajaloilleen ja yhtyi iloomme. Me tanssimme niin, että vanginvartija pelästyi — sipuliensa tähden luultavasti — ja tuli katsomaan mitä meteliä me pidimme. Hän käski meidän olla hiljaa, mutta ei käyttänyt niin röyhkeitä sanoja kuin tullessaan tuomarin kanssa. Siitä ymmärsimme, että asiamme ei ollut huonosti, ja pian saimmekin todistuksen siitä, ettemme olleet erehtyneet, sillä vähän ajan kuluttua vanginvartija toi suuren vadillisen maitoa — lehmämme maitoa — mutta ei siinä kaikki: meille annettiin suuri nisuleipä ja kylmää vasikanlihaa, jota oli lähettänyt itse tuomari.

Harvoin lienee vankilassa-olijoita sillä tavoin kohdeltu. Ja syödessäni siinä vasikkaa ja juodessani maitoa tuumailin, että vankila on parempi kuin olin luullut. Niin arveli Mattiakkin: "Tämähän vasta onni on, kun saa syödä ja nukkua maksutta", sanoi hän nauraen.

Minä tahdoin häntä säikäyttää: "Mutta jos eläinlääkäri olisi kuollut yhtäkkiä, kuka todistaisi syyttömyytemme?"

Mattia sanoi: "Tuollaista ajattelee silloin, kun on onneton, mutta nyt ei ole siihen sovelias aika."

VII.

Yöme vankilan vuoteella ei ollut niinkään huono, pahempiakin olimme viettäneet paljaan taivaan alla. "Minä olen uneksinut lehmämme tulosta Barberinin mökille", sanoi Mattia.

"Niin minäkin."

Kahdeksan aikana aamulla aukeni ovi ja sisään astui tuomari ja eläinlääkäri, joka oli tahtonut persoonallisesti tulla todistamaan ja laskemaan meidät vapaiksi.

Tuomarin huolenpito viattomista vangeista ei rajoittunut illalliseen, jonka hän eilen oli meille toimittanut, vaan hän vielä pisti kouraani karttamerkillä varustetun paperin. "Te olette olleet ajattelemattomia", sanoi hän, "lähtiessänne tielle. Tuossa on teille passi, jotta ette vasta joudu tällaiseen. Onnellista matkaa, lapset." Ja hän puristi ystävällisesti kättämme. Mutta eläinlääkäri syleili meitä.

Onnettomina, kurjina olimme tähän kylään tulleet, mutta lähdimme sieltä riemulla taluttaen lehmäämme pystypäin ja olkaimme yli katsellen ihmisiä, jotka seisoivat porteilla.

Pian saavuimme kylään, jossa olin Vitaliksen kanssa nukkunut ensimmäisen yöni, ja sieltä meillä ei ollut kuin suuri lakeus kuljettavana vuoren rinteelle, josta laskeuttiin Chavanoniin. Kulkiessamme tämän kylän katua ja sen talon ohi, josta Zerbino oli varastanut leivän, johtui mieleeni tuuma, jonka heti ilmaisin Mattialle:

"Minä olen sinulle luvannut kakkua, kun päästään Barberinin emännän luo. Mutta sitä varten tarvitaan voita ja jauhoja ja munia. Mutta hänellä varmaankaan ei ole voita eikä jauhoja, sillä hän ei ole rikas. Mitähän jos viemme mukanaamme?"

"Se on oiva tuuma."

"No pidä sinä lehmää, niinä menen ostamaan voita ja jauhoja. Munia emme voi särkymättä kuljettaa, niitä saa äiti käydä ostamassa naapurista." Ja kun minä olin saanut ostetuksi nämä tarpeet, niin

jatkoimme matkaamme. En olisi tahtonut rasittaa lehmäämme, mutta minulla oli sellainen kiire päästä perille, että tietämättäni astuin kiireesti.

Vielä kymmenen kilometriä, vielä kahdeksan, vielä kuusi. Matka tuntui minusta pitemmältä lähestyessäni vanhaa kotia kuin poistuessani sieltä. Silloin oli kylmä, nyt olin aivan kuin kuumeessa ja yhtämittaa katsoin kelloani.

"Eikö olekin tämä kaunista seutua?" kysyin Mattialta.

"No ei täällä ole puita näköalaa estämässä", sanoi Mattia.

"Kun lähdemme laskeutumaan Chavanoniin, niin saat nähdä suuriakin puita, tammia ja kastanjoita."

"Onko hedelmiä?"

"Voi veikkonen, paljonkin. Ja sitten kartanolla on suuri päärynäpuu, jossa on noin suuria päärynöitä ja hyviä, saat nähdä."

Ja jo selittäissäni sanoin aina lopuksi hänelle: saat nähdä! Minä todella luulin vieväni Mattian oikein ihmeiden maahan. Ja minusta tämä seutu olikin paras kaikista. Täällähän minä olin kasvanut, ja täällä olin ollut niin onnellinen, täällähän minua oli rakastettu. Ja ensimmäisen ilonkuohun tunteet, jotka saivat viritystä seikkailuelämäni muistoista, kuohuivat nyt rinnassani sitä valtavampina, kuta lähemmäksi kotikylääni tulimme. Minusta tuntui, kuin ilmassa olisi ollut huumaava tuoksu: kaikki näytti niin kauniilta.

Mattiakin joutui huumauksen valtaan, mutta hän kuvaili omaa kotiseutuaan.

"Jos sinä tulisit Luccaan", sanoi hän minulle, "niin niinäkin näyttäisin sinulle siellä kaikenlaista kaunista: saisit nähdä!"

"Me menemme Luccaan, kun olemme käyneet Etiennetten, Lisen ja Benjaminin luona."

"Lähdetkö tosiaankin Luccaan?"

"Sinä olet tullut minun kanssani kasvatusäitini luo, minä tulen sinun kanssasi sinun äitisi ja sisaresi Christinan luo, jota kantelen sylissäni, jos hän ei ole kovin suuri. Hän on oleva sisareni."

"Oh! Remi!"

Hän ei voinut sen enempää sanoa, niin liikutettu hän oli.

Puhellessamme näin ja astuskellessamme pitkin askelin olimme saapuneet vuoren harjalle, josta rinne alkoi laskeutua alas jaksottain Chavanoniin. Vielä muutamia askeleita, niin olimme paikalla, jossa olin Vitalikselta pyytänyt saada istahtaa tienvierustalle katsellakseni kotitaloa, jota en ollut luullut enää ikinäni näkeväni.

"Pidä lehmää!" sanoin Mattialle ja hyppäsin rinteelle. Kaikki oli ennallaan laaksossamme, se näytti aivan samanlaiselta kuin ennen, puitten välistä näin kotitalon katon.

"Tuolla, tuolla!" huusin.

Mattia ihmetellen intoani kiiruhti vierelleni katselemaan.

"Katso tuonne käteni suuntaan. Siellä on kotitalo, tuolla päärynäpuu, tuolla oli ennen puutarhani."

Mattia, jolla ei ollut niitä muistoja kuin minulla, ei nähnyt mitään ihmeellistä, mutta ei virkkanut mitään siitä.

Talosta nousi pieni keltainen savupylväs pitkin vuoren rinnettä ylös. Tuulihenki leuhautti savua kasvoillemme: se haisi tammenlehdiltä. Kyyneleet täyttivät yhtäkkiä silmäni, ja minä hyppäsin Mattian kaulaan. Samassa Capi heittäysi minua vasten, ja minä otin sen syliini ja suutelin sitäkin.

"Laskeutaan pian", sanoin.

"Jos Barberinin emäntä on kotona, niin miten järjestämme lehmän viennin, niin että se tapahtuu akkiarvaamatta?" kysyi Mattia.

"Sinä viet sen yksinäsi ja sanot, että tämä on prinssiltä, ja kun hän kysyy keitä prinssiltä, niin silloin minä astun esiin?"

"Onpa vahinko, ettemme voi mennä soittaen. Se olisi mainiota!"

"Mattia, ei nyt enää tyhmyyksiä!"

"Ole huoleti, minua ei haluta uudistaa sitä tapausta, mutta jos tämä elukkamme olisi rakastanut musiikkia, niin silloin olisi vähän soitettu, ja se olisi ollut pulskaa."

Kun tulimme muutamalle penkereelle, joka oli juuri talon päällä, niin näimme valkoisen päähineen ilmestyvän talon pihalle. Barberinin emäntä kulki siellä, hän kulki veräjälle, avasi sen ja lähti kylälle päin. Minun teki kovin mieli huutaa, mutta kun olin monta kuukautta ajatellut hämmästyttää häntä, niin en voinut näin yhtäkkiä luopua aikeestani. Me olimme pian veräjällä ja astuimme sisään, niinkuin olin siitä monesti ennenkin astunut. Tiesin hyvin äidin tavat, että ovi ei ole lukossa, joten pääsemme helposti sisään huoneeseen. Mutta ensi töiksemme meidän piti toimittaa lehmä navettaan, joka oli sekin aivan ennallaan. "Nyt menemme huoneeseen, minä asetun takan ääreen, niin että äiti näkee minut heti kun tulee sisään, ja kun kuulemme veräjän käyvän, niin sinä Capin kanssa piiloudut vuoteen taa, ettei hän näe kuin minut yksin. Uskotko, että hän hämmästy?"

Me astuimme huoneeseen, ja minä istuin takan ääreen, jossa olin viettänyt niin monta talvista iltapuhdetta. Pitkät hiukseni panin takinkauluksen alle ja koetin kyyristyä niin pieneksi kuin suinkin, että olisin mikäli mahdollista pikku Remin näköinen. Siitä paikaltani näin veräjälle, niin ettei ollut pelkoa, että äiti tulisi tietämättämme. Ja odotellessani katselin ympärilleni. Minusta tuntui, kuin olisin lähtenyt kotoa eilen: ei ollut tapahtunut mitään muutosta, kaikki oli samalla paikalla kuin ennenkin, paikoillaan oli vielä paperikin, jolla oli paikattu minun särkemäni akkunan lasi, paperi oli vain kellastuneempi ja savustunut. Jos olisin uskaltanut lähteä paikoiltani, niin olisin voinut katsella kaikkea läheltä huvikseni, mutta kun äiti voi tulla millä hetkellä hyvänsä, niin piti minun istua siinä paikoillani pitämässä vahtia. Sitten yhtäkkiä näinkin valkoisen päähineen, ja veräjä vinkui saranoissaan.

"Mene joutuin piiloon", sanoin Mattialle ja itse kyyristyin pieneksi.

Ovi aukesi ja äiti huomasi minut.

"Kuka se on?" sanoi hän.

Minä katselin häntä vastaamatta, ja hän katseli minua. Yhtäkkiä hänen kätensä alkavat vapista:

"Hyvä Jumala", sanoo hän. "Hyvä Jumala, onko se mahdollista, Remi!"

Minä nousin ja suljin hänet syliini.

"Äiti!"

"Poikani, minun poikani!"

Kului pitkä aika, ennenkuin tunteemme vähän asettuivat ja saimme silmämme kuiviksi.

"Jollen minä olisi sinua niin usein ajatellut, niin en varmaan olisi sinua tuntenut, sinä olet niin muuttunut, kasvanut ja voimistunut."

Vuoteen takaa kuului hiljainen nyyhkytys, josta muistin Mattian. Minä käskin hänen tulla piilopaikastaan.

"Tämä on Mattia, minun veljeni."

"Vai niin, sinä siis olet löytänyt vanhempasi", huudahti äiti.

"En ole, minä vain tahdoin sanoa, että Mattia on minun toverini, ystäväni, ja tässä on Capi, myöskin toverini ja ystäväni. Tervehdi, Capi, isäntäsi äitiä!"

Capi nousi kahdelle jalalle ja kypälät rinnallaan kumarsi arvokkaasti, joka sai Barberinin emännän nauramaan, niin että kyöneleet hänen silmistään kuivuivat.

Mattia, jolla ei ollut niin paljon syytä kuin minulla unhottamaan itsensä, antoi minulle merkin muistuttaen lehmästämme.

"Lähdemme, äiti, pihalle katsomaan päärynäpuuta, josta olen Mattialle paljon puhunut", sanoin.

"Ja käymme katsomassa myöskin sinun puutarhaasi, jonka olen säilyttänyt sellaisenaan kuin se sinulta jäi, jotta sinä sen tapaat samanlaisena, kun tulet, sillä olen aina uskonut, että sinä vielä tulet."

"Vieläkö siinä kasvaa juurikkaatkin, joita olin istuttanut?"

"Sinäkö ne istutit? Minä sitä arvelinkin, että sinä se olet ne istuttanut, sinä kun aina tahdoit hämmästyttää minua."

Nyt oli sovelias hetki.

"Onko navetta muuttunut sen jälkeen, kun Kullanomena lähti, joka oli samanlainen kuin minäkin, ettei tahtonut millään lähteä talosta."

"Eipä ole sekään muuttunut", sanoi äiti. Ja kun me olimme juuri navetan edessä, niin hän työnsi oven auki, ja samassa lehmämme, jonka oli nälkä ja joka varmaan luuli, että tultiin antamaan ruokaa, rupesi ammumaan.

"Navetassa lehmä, lehmä navetassa!" huusi äiti.

Mattia ja minä emme voineet enää pidättää itseämme, vaan rupesimme nauramaan. Äiti katsoi meihin hyvin hämmästyneenä, mutta tämän lehmän ilmestyminen navettaan oli hänestä niin outoa, ettei hän voinut sitä ymmärtää.

"Me olemme teitä sillä hämmästyttäneet, ja eikö tämä ole yhtä arvokas uutuus kuin juurikkaat?"

"Tekö tuoneet minulle lehmän, minulle lehmän, te?" hoki hän.

"Minä en ole tahtonut tulla tyhjin käsin äidin luo, joka on ollut, niin hyvä pienelle Remille, hyljätylle lapselle. Ja tuumaillessani mikä olisi hyödyllisintä, ajattelin, että lehmä Kullanomenan sijaan olisi paras kaikista, ja niin Usselin markkinoilta ostimme tämän lehmän rahoilla, jotka olimme ansainneet Mattian kanssa."

"Sinä hyvä poika, rakas lapseni!" Ja äiti suuteli minua.

Me menimme navettaan, että äiti sai tutkia lehmää, joka nyt oli hänen. Ja joka seikalle, minkä lehmässä huomasi, hän lausui tyytyväisyytensä ja ihmettelynsä.

"Niin hyvä lehmä!"

Yhtäkkiä hän päätyi katsomaan minua: "Sinusta siis on tullut rikas?"

"Rikas, rikas", sanoi Mattia nauraen, "hänellä on rahaa vielä jäljellä lopulle kolme markkaa."

"Olette kelpo poikia!"

Minusta tuntui hyvälle, kun äiti ajatteli Mattiaakin.

Lehmämme ammui yhä, ja Mattia huomautti, että se huutaa lypsämään. Minä juoksin hakemaan rainnan, joka oli tavallisella paikallaan, puhtaana ja kirkkaana. Ja nytkös vasta äiti oli iloissaan, kun sai vaahtoavaa maitoa rainnan melkein täyteen.

"Tämä lypsää enemmän kuin Kullanomena", sanoi hän.

"Ja sellaista maitoa, että se tuoksuu appelsiinilta", sanoi Mattia.

Lehmä laskettiin pihalle jyrsimään ruohoa, ja me menimme huoneeseen, jonne minä raintaa hakiessani olin pöydälle asettanut voimme ja jauhomme. Kun äiti huomasi nämä, niin hän taas ihmettelemään.

"Nämä ovat yhtä paljon meitä itseämme varten kuin sinuakin, sillä meidän on kova nälkä, ja me haluamme saada kakkua. Sinä muistat miten tulimme häirityiksi, kun viime laskiaista täällä ollessani valmistimme laskiaiskakkua, ja voi, jonka sitä varten olit lainannut, joutuikin sipulivelliin. Tällä kertaa meitä ei häiritä."

"Sinä siis tiedät, että Barberin on Parisissa?" sanoi äiti.

"Tiedän."

"Tiedätkö myöskin, mitä varten hän on siellä?"

"En."

"Se koskee sinua."

"Minua?" sanoin pelästyen.

Äiti katsoi Mattiaan aivan kuin ei olisi uskaltanut puhua asiasta hänen kuultensa.

"Kyllä sinä voit Mattian kuullen puhua", sanoin hänelle ja selitin miten hän oli toverini ja veljeni ja miten kaikki, mikä minua koski, koski häntäkin.

"Se on pitkä juttu", sanoi äiti.

Minä huomasin kuitenkin, että hän ei halunnut puhua Mattian kuullen, enkä tahtonut häntä pakottaakaan siihen vastoin mieltään; päätin senvuoksi odottaa sopivaa hetkeä.

"Palaako Barberin pian Parisista?"

"Ei varmaankaan."

"No sitten ei mitään hätää, ryhtykäämme laittamaan kakkua, ja sitten myöhemmin kerrot miten Barberinin Parisin matka koskee minua. Kun ei ole pelkoa, että hän saapuu paistamaan sipuleitaan meidän voissamme, niin meillä on aikaa. Onko sinulla munia?"

"Ei ole, minulla kun ei ole enää kanoja."

"Emme voineet tuoda munia tullessamme, kun olisivat särkyneet. Voit käydä lainaamassa naapurista."

Hän näytti olevan hämillään, josta päätin, että hänellä oli jo velkaa niin, että oli paha mennä enää lainaamaan.

"Taitaa olla parempi, kun minä menen ostamaan", sanoin, "ja sillä aikaa sinä laitat taikinan ja Mattia pilkkoo puita."

Pidettyämme sitten kakkujuhlaa ja syötyämme tarpeeksemme Mattia jätti meidät äidin kanssa kahdenkesken, jotta tämä saisi rauhassa selittää asian, josta Mattia oli huomannut minun olevan levottoman. Ja levoton olin ollut, miettien koko ajan, kun kakkuja valmistimme, miten Barberinin Parisin-matka mahtoi koskea minua.

Minusta näytti, että Barberin oli Parisissa tavottamassa Vitalista, saadakseen tältä minusta maksua kuluneilta vuosilta. Mutta tässähän ei ollut mitään, mikä minua koski: Vitalis oli kuollut, eikähän maksua voinut minulta periä. Mutta jos ei Barberin vaatinutkaan minulta rahaa, niin voi hän vaatia minut itseni, ja saatuaan kerran minut käsiinsä hän voisi minut myydä kenelle hyvänsä ja mihin hyvänsä, kuhan vain saisi minusta määrätyn summan. Sillä tavoin hänen matkansa minua koski ja koski kovastikin, sillä olin päättänyt, että ennen teen vaikka mitä kuin rupean hänen vallanalaisekseen, ennen vaikka katoan koko Ranskasta, menen Italiaan Mattian kanssa, tai Amerikkaan ja vaikka maailman loppuun.

Tällä tavoin tuumaillessani mielessäni päätin olla varuillani äidin kanssa puhellessa, ei senvuoksi, että hän olisi pahaani tarkottanut, sillä rakastihan hän minua, mutta hän pelkäsi miestänsä, sen olin nähnyt, ja senvuoksi hän, jos liikoja puhuisin, voisi kertoa miehelleen ja tämä pääsisi minun perilleni. Mattian mentyä sanoin äidille: "No nyt kun olemme kahdenkesken, niin sano, miten Barberinin matka koskee minua?"

"No sanon, sanon mielellänikin, lapseni."

Mielelläänkin? Minä hämmästyin.

Ennenkuin äiti alkoi kertomuksensa, katsoi hän oveen ja sitten lähestyi minua ja kuiskaten ja hymyillen sanoi:

"Sinua vanhempasi hakevat."

"Vanhempani!"

"Niin, vanhempasi, Remi poikani."

"Onko minulla vanhempia? Onko minulla vanhempia, minulla, hyljättyllä lapsella?"

"Sinua ei varmaankaan ole ehdoin tahdoin hyljätty, koska sinua nyt tiedustellaan."

"Kuka minua tiedustele, kerro, kerro joutuin, äiti, minä pyydän." Sitten yhtäkkiä huudahdin: "Minä olen hullu, eihän minua tiedustele kukaan muu kuin Barberin."

"Hän sinua tiedustele, mutta vanhemmillesi, vanhemmillesi."

"Ei, hän tiedustele vain itselleen, myydäkseen minut uudelleen, mutta hän ei myy, ei saa minua käsiinsä."

"Oi, Remi, miten voit ajatella, että minä antaisin käyttää itseäni sellaiseen?"

"Hän tahtoo pettää sinut, äiti."

"Mutta lapsi, ole järkevä ja kuuntele, kun sinulle kerron, äläkä ole noin peloissasi."

"Minä vielä muistan hänet."

"Mutta kuuntele mitä sanon, minä olen itse kuullut. Etkö usko sitä? Tulevana maanantaina on siitä kuukausi, kun olin työssä leipomahuoneessa, niin tuli meille muuan mies tai paremminkin herra ja kävi puhuttelemaan Barberinia, joka oli silloin sisällä. Oletteko te Barberin? kysyi vieras, joka puhui vähän omituisesti ranskankieltä. — Minä se olen, vastasi Jerome. — Tekö olette löytänyt muutaman lapsen Parisista, Breteulin kadulta, ja kasvattanut sen? — Niin olen. — Missä tämä lapsi nyt on? — Mitä se teihin kuuluu? kysyi Jerome."

Jos olisin epäillyt äidin kertomusta, niin olisin tästä Barberinin jyrkästä vastauksesta tullut siihen vakaumukseen, että äiti kertoi totta.

"Sinä tiedät", jatkoi äitini, "että leipomahuoneeseen kuuluu puhe täältä, ja minussa syntyi halu kuunnella, kun oli kysymys sinusta. Minä kävin lähemmäksi kuullakseni paremmin, mutta samassa muuan risu taittui jalkani alla ja rasahti. — Me emme olekaan yksiksemme, sanoi herra. — Tuolla on vain vaimoni, vastasi Barberin. — Täällä on hyvin kuuma, sanoi herra, tulkaahan ulos, niin puhelemme siellä. Ja he menivät ulos, ja vasta parin kolmen tunnin perästä Jerome palasi yksin. Sinä arvaat, että olin hyvin utelias tietämään, mitä tämä herra oli sanonut, joka ehkä oli sinun isäsi, mutta Jerome ei vastannut kysymyksiini. Hän sanoi vain, että tämä herra ei ollut sinun isäsi, mutta että hän etsi sinua vanhemillesi."

"Missä vanhempani ovat? Ketä he ovat? Minullako on isä ja äiti, molemmat?"

"No sitähan minäkin tiedustelin Jeromelta. Mutta hän sanoi, ettei hän tiedä. Ja sitten hän lisäsi, että hän lähtee Pariisiin tavatakseen tuon soittoniekan, jolle hän oli sinut vuokrannut ja joka oli osotteekseen ilmoittanut erään toisen soittoniekan Garofolin, Parisissa Lourcine-kadun varrella. Minä olen muistissani pitänyt kaikki nimet tarkoin, pidä sinäkin ne hyvin."

"Ole huoleti, minä tunnen ne kaikki. Mutta Barberin ei ole sitten lähdettyään antanut sinulle mitään tietoa?"

"Ei, hän varmaan hakee sinua yhä. Tuo herra, joka kävi meillä, oli antanut hänelle sadan markan ja viisi kahdenkymmenen markan kultarahaa ja oli luvannut sittemmin lisää. Tämä kaikki ja komeat vaatteet, joihin olit puettu, kun sinut löydettiin, todistaa, että sinun vanhempasi ovat rikkaita. Kun minä sinut näin ensin tuossa takan luona, niin luulin, että sinä olet jo vanhempasi tavannut, ja sen vuoksi luulin, että toverisi oli sinun veljesi."

Samassa Mattia kulki akkunan ohi ja minä kutsuin hänet sisään.

"Mattia, vanhempani tiedustelevat minua, minulla on oikeat vanhemmat, oikea koti."

Mutta Mattia ei näyttänyt ollenkaan iloiselta, jota vastoin minä olin ihan haltioissani. Minä kerroin hänelle koko seikan niinkuin Barberinin emäntä oli minulle sen kertonut.

VIII.

Kuinka paljon olinkaan iloinnut ajattellessani, että saan maata lapsuuteni aikaisessa vuoteessa, jossa ennen olin nukkunut niin monta yötä heräämättä, kyyristyneenä peitteiden alle! Monta kertaa olin maatessani taivasalla kaivannut tätä vuotta ja peitteitä, kun öinen kylmä hätyytteli tai aamun kuura kylmi luita myöten.

Heti kun panin maata, nukahdin väsyneenä edellisen päivän matkasta, mutta sitten heräsin yhtäkkiä, enkä saanut enää unta: mieleni oli niin kiihdyksissä.

Vanhempani!

Tätä seikkaa olin ajatellut maata pannessani, siitä olin nähnyt untakin, isästä, äidistä, veljistä, sisarista, ja olin muutamia minuutteja näiden kanssa, joita en vielä tuntenut ja jotka nyt näin ensi

kerran. Sitten Mattia, Lise, Barberinin emäntä ja rouva Milligan, Arthur, kaikki olivat samaa perhettä. Vitalis oli isäni, hän oli herännyt kuolleista ja oli rikas. Tällä aikaa kuin olimme olleet erillämme, hän oli löytänyt Zerbinon ja Dolcen, joita ei susi ollutkaan saanut.

Herättyäni näin kaikki, joista olin uneksinut, ja tuntui aivan kuin olisin ollut heidän kanssaan eilen illalla, ja senvuoksi oli minun aivan mahdotonta saada unta. Vähitellen tämä harhaluulo menetti voimansa, mutta sitten tuli todellisuus, joka valvotti minua vielä enemmän.

Vanhempani etsivät minua, pitikö minun löytääkseni heidän kääntyä Barberinin puoleen. Jo tämä kysymys yksinään vähensi iloni. Olisin halunnut, että Barberin ei olisi saanut sekaantua onneeni. Mutta ei ollut muuta neuvoa kuin hakea Barberin käsiini. Hänelle ei voinut kirjoittaa minnekään. Täytyi lähteä Pariisiin ja etsiä häntä Mouffetardin korttelista niistä taloista, joissa hän oli ennen asunut ja joista hänen vaimonsa muisti pari kolme nimeä. Minun siis piti lähteä Pariisiin hakemaan sitä, joka minua haki.

Minä olin toivonut, että saamme viettää muutamia rauhan päiviä kasvatusäitini luona ja Mattian kanssa leikkiä entisiä leikkejäni, mutta jo seuraavana päivänä meidän piti lähteä matkalle. Ja sitten olin aikonut mennä tapaamaan Etiennetteä — nyt piti luopua tästä matkasta, enkä saanut tavata tätä tyttö parkaa, joka oli ollut minulle niin hyvä. Etiennetten luota sitten olisi pitänyt mennä Lisen luo viemään terveisiä hänen veljeltään ja sisareltaan — mutta sekin matka siis jättää.

Näissä mietteissä meni koko yöni; väliin tuumailin, että minun pitäisi kuitenkin käydä Etiennetten ja Lisen luona, väliin taas, että minun pitää mennä Pariisiin kiireimmän kautta tavatakseni vanhempani. Ja vihdoin nukahdin pääsemättä mihinkään päätökseen, ja niin tämä yö, josta olin toivonut parasta kaikista, oli levottomimpia ja huonoimpia öitä mitä muistan.

Aamulla, kun kaikki kolme, äiti, Mattia ja minä, istuimme takan ääressä, jossa oli maito tulella, me pidimme neuvottelua.

"On heti mentävä Pariisiin, vanhempasi kun etsivät sinua, niin et saa viivyttellä", sanoi äiti ja selvitti asian.

Mutta Mattia ei näyttänyt hyväksyvän tätä päätöstäni, päinvastoin.

"Sinun mielestäsi ei meidän pitäisi mennä Pariisiin?" sanoin hänelle.
"Minkävuoksi et sitten selitä syitäsi?" Hän vain pudisti päätään.

"Sinä näet, että minä olen neuvoton, sinä et saa olla auttamatta minua."

"Minusta uusien vuoksi ei saa unhottaa entisiä", sanoi hän vihdoin. "Tähän saakka omaisiasi ovat olleet Lise, Etiennette, Alexis ja Benjamin, jotka ovat sinua rakastaneet. Nyt sinulle on ilmestynyt uusia omaisia, joita sinä et tunne, jotka eivät ole tehneet mitään muuta sinulle kuin panneet sinut kadulle, ja sinä yhtäkkiä hylkää ne, jotka sinulle ovat olleet hyviä, ja omistat ne, jotka sinulle ovat olleet pahoja. Se ei mielestäni ole oikein."

"Ei voi sanoa, että Remin vanhemmat ovat hänet jättäneet kadulle", keskeytti äiti. "On ehkä heiltä ryöstetty heidän lapsensa, jota he ikävöivät itkien, jota odottavat ja jota ovat etsineet siitä päivästä saakka."

"Sitä en tiedä, mutta sen tiedän, että Acquin on ottanut Remin kadulta, kun Remi oli siihen kuolemassa, on hoitanut häntä kuin omaa lastaan, ja Alexis, Benjamin, Etiennette ja Lise ovat rakastaneet Remiä kuin veljeään, ja näillä, jotka ovat ottaneet Remin, on yhtä suuri oikeus hänen ystävyyteensä kuin niillä, jotka tahtoen tai tahtomattaan ovat hänet heittäneet kadulle. Acquin ja hänen lapsensa osottivat vapaaehtoisesti ystävyyttään Remille, he eivät olleet mitenkään siihen velvolliset."

Mattia lausui sanansa sillä äänellä, kuin olisi ollut minulle suutuksissaan, katsomatta minuun ja katsomatta Barberinin emäntäänkään. Mieleni kävi alakuloiseksi, ja minä olin kuin neuvottomat ihmiset ainakin, voimatta punnita syitä, huojuen puoleen ja toiseen, aina viimeksi kallistuen sen mielipiteeseen, joka viimeksi oli puhunut.

"Mattia on oikeassa", sanoin, "enkä kevyellä sydämellä voi lähteä Pariisiin näkemättä Etiennetteä ja Liseä."

"Mutta vanhempasi!" sanoi äiti.

Minä koetin sovotella.

"Me emme mene Etiennetten luo, kun se olisi liian suuri mutka. Sitäpaitsi Etiennette osaa kirjoittaa ja lukea, me siis voimme hänen kanssaan keskustella kirjeellisesti, mutta ennen Pariisiin menoamme käymme Lisen luona. Jos se meitä viivyttääkin, niin se viivytyks ei ole kovin suuri, ja sitäpaitsi Lise ei

osaa kirjoittaa eikä lukea, ja hänen vuokseen juuri olenkin järjestänyt tämän matkasuunnitelman. Hänelle voin kertoa Alexista ja Etiennetten käskien kirjoittaa minulle Dreuzyyn, jossa sitten voin lukea hänen kirjeensä Liselle."

"Hyvä", sanoi Mattia nauraen.

Päätettiin, että lähdemme huomenna, ja heti kirjoitin pitkän kirjeen Etiennettelle selittäen hänelle, että en nyt voinut tulla hänen luokseen, kun minulla oli muutamia toimia.

Ja seuraavana päivänä taaskin kerran oli minun heitettävä raskaat jäähyväiset. Mutta tällä kertaa en kuitenkaan lähtenyt Chavanonista niinkuin olin lähtenyt Vitaliksen kanssa; minä sain suudella äitiä ja luvata hänelle, että tulen pian vanhempaini kanssa hänen luokseen. Koko edellisen illan olimme keskustelleet siitä, mitä hänelle annan, kun minusta tulee rikas.

"Ei mikään ole lehmäsi veroinen, pikku Remi", sanoi äiti, "etkä kaikilla rikkauksillasi saa minua onnellisemmaksi kuin olet saanut köyhänä ollessasi."

Lehmällemme meidän piti myöskin sanoa jäähyväiset, ja Mattia suuteli sitä kymmeniä kertoja turpaan, josta se näytti olevan varsin mielissään, sillä se joka kerta sivalsi Mattiaa poskelle pitkällä kielellään.

Ja taas olimme tiellä, laukut selässä ja Capi edellämme juosten. Me kuljimme pitkin askelin, tai oikeastaan minä tietämättäni, innoissani päästäkseni pian Pariisiin, aina vähänväliä pitensin askeleita. Vihdoin Mattia sanoi, että jos sellaista vauhtia kuljemme, niin pian väsymme, ja minä hiljensin kulkuani taas vähän päästä rientääkseni.

"Mutta sinullapa on kiire!" sanoi Mattia surullisesti.

"Minusta sinullakin pitäisi olla kiire, sillä minun vanhempani ovat sinunkin vanhempasi."

Hän pudisti päätään.

"Olemmehan veljiä."

"Olemme me keskenämme, enkä epäile sinua, minä olen nyt veljesi ja olen vastakin, sen uskon ja tunnen."

"No mitä sitten?"

"Mutta enhän voi olla sinun veljiesi veli, jos niitä sinulla on, enkä sinun isäsi ja äitisi poika."

"Jos olisimme menneet Luccaan, niin enkö olisi ollut sisaresi Christinan veli?"

"Tietysti olisit ollut."

"No minkä vuoksi minun veljeni ja sisareni eivät pitäisi sinua samalla tavoin veljenään?"

"Se on aivan eri asia. Minä en ole ollut puettu kauniisiin vaatteisiin."

"Mitä se merkitsee?"

"Se merkitsee paljonkin, sinä sen ymmärrät niinkuin minäkin. Sinä olisit tullut Luccaan, jonne et nyt enää tule, sinut olisivat köyhät vanhempani ottaneet vastaan, vaatimatta sinulta mitään, koska ovat köyhempiä kuin sinä. Mutta sinun vanhempasi ovat rikkaita, jota kauniit vaatteet osottavat, niinkuin Barberinin emäntä sanoikin. He ovat ylhäisiäkin. No miten voit ajatella heidän ottavan vastaan sellaista köyhää kurjaa kuin minä olen?"

"No mutta mikä minä sitten olen, jos en köyhä kurja?"

"Niin nyt tällä hetkellä, mutta huomenna sinä olet heidän poikansa, ja minä olen aina oleva sama mikä olen tänäänkin. Sinut pannaan kouluun, sinulle hankitaan opettajia, ja minä saan jatkaa maantien kulkemista yksikseni, muistellen sinua, niinkuin sinäkin olet muisteleva minua toivoakseni."

"Voi Mattia ystäväni, miten voit puhua tuolla tavoin?"

"Minä puhun niinkuin ajattelen, ja sen vuoksipa en voi olla iloinen ilostasi: sen vuoksi ainoastaan, että meistä tulee ero, ja minä olin aina kuvitellut ja uskonut, että olisimme aina yhdessä, niinkuin nyt olemme. Oh, ei samanlaisina kuin nyt, köyhinä katusoittajina. Mutta me olisimme tehneet työtä, meistä olisi tullut oikeita soittajia, jotka olisimme soittaneet oikealle yleisölle, eroamatta koskaan toisistamme."

"Mutta niin on tapahtuva, rakas Mattia. Jos vanhempani ovat rikkaat, niin heidän rikkautensa on sinua varten niinkuin minuakin; jos minut pannaan kouluun, niin sinä tulet minun kanssani. Me emme toisiamme jätä, me teemme työtä yhdessä, me kasvamme, me elämme yhdessä, niinkuin sinä olet toivonutkin, ja niinkuin minäkin olen toivonut yhtä innokkaasti kuin sinäkin, sen vakuutan."

"Minä tiedän, että sinä toivot, mutta sinä et sitten enää ole oma herrasi niinkuin nyt olet."

"No kuulehan: jos minun vanhempani hakevat minua, niin se osottaa, että he ovat kiintyneet minuun, he rakastavat minua. Ja kun he rakastavat minua, niin he eivät kiellä minulta mitä pyydän. Ja minä pyydän heiltä saattaa onnellisiksi ne, jotka ovat olleet minulle hyviä, jotka minua ovat rakastaneet, kun minä olin yksin maailmassa, niinkuin ovat olleet Acquin, joka on lunastettava vankilasta, Etiennette, Alexis, Benjamin, Lise ja sinä. Lisen he ottavat luokseen, opettavat, parantavat, ja sinut pannaan kouluun minun kanssani, jos minun pitää mennä kouluun. Niin ne asiat käyvät — jos vanhempani ovat rikkaita, ja minä olisin hyvin tyytyväinen, jos he olisivat rikkaita."

"Ja minä olisin hyvin tyytyväinen, jos he olisivat köyhiä."

"Oletko hullu?"

"Ehkä."

Ja sen enempää sanomatta Mattia kutsui Capin, sillä oli jo aika ruveta syömään. Hän otti koiran syliinsä ja puhui sille aivan kuin ihmiselle: "Eikö niin, vanha Capi, että sinustakin olisi mieluisampaa, että Remin vanhemmat olisivat köyhiä?"

Capi, niinkuin aina kun kuuli nimeänsä mainittavan, haukahteli tyytyväisenä ja pani käpälät rinnalleen.

"Vanhempain ollessa köyhiä me elelisimme niinkuin tähänkin asti vapaata elämää, kaikki kolme, menisimme minne milloinkin haluttaisi, eikä meillä olisi muuta huolta kuin tyydyttää kunnioitettavaa yleisöä."

"Hauh, hauh!"

"Vanhempain ollessa rikkaita Capin pitäisi olla ja pysyä pihamaalla, koirakopissa, ja luultavasti kahleissa, kauniissa teräskahleissa, joka kuitenkin olisi kahle, sillä koirat eivät saa tulla rikkaitten huoneisiin."

Olin ollut vähän suutuksissani, kun Mattia oli toivonut, että vanhempani olisivat köyhiä, eikä ollut hyvillään ilosta, joka minusssa oli syntynyt Barberinin emännän kuvauksen johdosta. Mutta toisekseen olin mielissänikin nähdessäni sitten, että Mattiassa oli surumielisyyden synnyttänyt hänen ystäväytensä minua kohtaan — hän pelkäsi eroa ja tästä syystä hän vain oli suruissaan. En voinut siis nuhdella häntä, sillä tähän oli vain todistus tunnollisesta ja hellästä ystävydestä.

Jollei meidän olisi ollut pakko ansaita jokapäiväistä leipäämme, niin olisin Mattiasta huolimatta kiiruhtanut kulkuamme, mutta meidän piti antaa näytäntöjä suurissa kylissä, joita oli matkamme varressa, ja odotellessamme, että pääsemme vanhempaini rikkauksia jakamaan, meidän täytyi tyytyä pieniin rahoihin, joita saimme siellä täällä sattuman mukaan. Meiltä kului siis enemmän aikaa kuin olisin suonut, ennenkuin pääsimme Dreuzyn. Mutta oli toinenkin seikka, jota varten meidän piti koota rahaa niin paljon kuin mahdollista. Minä muistin Barberinin emännän sanan, että kaikilla rikkauksillani en voi tuottaa hänelle niin paljon iloa kuin köyhänä ollessani, ja minä tahdoin pikku Lisenkin saattaa yhtä hyvälle mielelle kuin Barberinin emännänkin. Tietysti minä jaan rikkauteni Lisen kanssa, ainakin minä puolestani, mutta ennenkuin minä olin rikas, tahdoin viedä Liselle ansaitsemillani rahoilla ostetun lahjan — köyhän lahjan. Matkallamme ostimme nuken, joka ei onneksi maksanut niin paljon kuin lehmä, ja kiiruhdimme sitten päämääräämme kohden.

Kun nyt oli jo syksy, niin päiväntaivaleemme olivat lyhemmät kuin kesäisin ja me koetimme aina mahdollisuuden mukaan päästä kyliin, joihin yöksi jäimme, hyvissä ajoin ennen päivän laskua. Mutta sittenkin, vaikka varsinkin matkamme lopulla olimme kiirehtineet minkä mahdollista, saavuimme Dreuzyn vasta pimeällä. Lisen tädin luo mennessä meidän ei tarvinnut kuin seurata kanavan vartta, kun hänen miehensä oli kanavanvartija ja asui kanavan varrelle rakennetussa talossa. Pian löysimmekin tämän talon, joka oli kaupungin laidassa tasangolla, missä kasvoi suuria puita, jotka kaukaa katsoen näyttivät uivan sumussa.

Sydämeni tykytti kovasti lähestyessäni tätä taloa, jonka akkunat loistivat takassa palavasta nuotiosta, mikä loimahteli ja silloin tällöin valaisi tietämme. Talon luo tultuamme näin ovet suljetuiksi, mutta akkunasta, jossa ei ollut kaihtimia, näin Lisen pöydän ääressä tätinsä vieressä ja edessään muuan mies, joka varmaan oli hänen enonsa.

"Siellä ollaan parailaan illallisella, tulimme sopivaan aikaan", sanoi Mattia.

Minä tein hänelle merkin käskien hänen olla hiljaa ja Capin käskin taakseni. Sitten otin harppuni ja valmistausin soittamaan.

"Niin tosiaan", sanoi Mattia hiljaa, "serenaadi, se on oiva tuuma."

"Älä sinä soita, anna minä soitan yksikseni."

Ja minä soitin napolilaista lauluani, mutta laulamatta, sillä ääneni ei kulkenut. Ja soittaessani katsoin Liseä: hän kohotti äkkiä päänsä, ja hänen silmänsä alkoivat loistaa.

Minä nyt aloin laulaa.

Hän hyppäsi tuoliltaan ja juoksi ovelle, enkä ehtinyt muuta kuin Mattialle antaa harppuni, ennenkuin Lise oli sylissäni.

Meidät käskettiin sisään, ja Catherine tati minua syleiltyään toimitti kaksi lautasta pöytään. Mutta minä pyysin häntä panemaan kolmannenkin:

"Meillä on täällä toveri mukanaamme."

Ja minä vedin laukustani nukan ja asetin sen istumaan tuolille Lisen viereen.

En voi koskaan unhottaa katsetta, jonka Lise loi minuun; näen sen nytkin elävänä silmissäni.

IX.

Jollei minulla olisi ollut kiire Pariisiin, niin olisin jäänyt pitkäksi aikaa Lisen luo; meillä oli niin paljon puhumista, ja sillä tavalla kuin me keskustelimme, ehdimme kovin vähän sanoa.

Tietysti puhe vanhemmistani otti suurimman osan kertomuksestani, rikkaat vanhempani, ja minä kerroin Liselle, mitä olin Mattialle jo sanonut, pysyen siinä uskossa ja toivossa, että he ovat rikkaat, niin että me kaikki tulemme onnellisiksi: Lisen isä, hänen veljensä ja hän, varsinkin hän.

Lise, joka ei ollut kypsytynyt kokemuksen koulussa niinkuin Mattia, oli taipuisa uskomaan, että ne, jotka olivat rikkaita, olivat onnellisia tässä maailmassa ja että omaisuus oli taikakalu, jolla sai heti mitä toivoi. — Senhänvuoksi hänenkin isänsä oli vankilassa, että oli köyhä, ja senvuoksi koko perhe oli hajallaan! Hänestä oli yhdentekevää, olinko minä vai hän rikas, se oli sama asia, seurauksiin nähden ainakin oli vaikutus sama: me kumpikin olimme onnellisia, ja hänellä ei ollut muusta huolta kuin: kaikki koolle, kaikki onnellisiksi.

Mutta me emme istuneet ainoastaan kanavan sulun portin luona, jossa syöksyvä vesi pauhasi, vaan kulutimme aikaamme kävelyretkilläkin, joilla oli mukana Mattia ja herra Capi sekä neiti nukke. Retkeillessäni Ranskassa monet vuodet Vitaliksen kanssa ja sitten nämä viime kuukaudet Mattian kanssa olin nähnyt paljon seutuja, mutta en sellaista kuin tämä, jossa nyt olimme. Äärettömiä metsiä, kauniita tasankoja, kallioita, kukkuloita, luolia, vesiputouksia, tyyniä lampia ja kapeassa laaksossa jyrkkäin rinteiden välissä kanava, joka juoksi kiemurrellen. Kuului lakkaamatta veden kohinaa ja lintujen laulua. Mutta ei pidä kovin paljon minun sanoihini luottaa. Minä tarkoitan, että kaikkialla missä olen Lisen kanssa kuljeksint, missä olemme leikkineet yhdessä, on minusta seudulla tuntunut olevan sellainen kauneus ja viehätys, jota ei suosituimmillakaan seuduilla olisi ollut minun silmissäni. Minä olen tämän seudun nähnyt Lisen ympärillä, ja senvuoksi se on painunut mieleeni niin kauniina.

Mutta meidän piti erota ja Mattian kanssa lähteä tielle. Minusta se oli surullista. Mutta minä en eronnut nyt surulla. Olin niin monta kertaa hyvittelty mieltäni sillä unelmalla, että olisin rikas, että olin alkanut uskoa, en sitä, että kerran olen rikas, vaan että jo nyt olen. Viimeiset sanani Liselle osottavat miten varma minä tässä uskossani olin:

"Minä tulen sinua noutamaan vaunuilla ja nelivaljakolla."

Ja hän uskoi, niin että hän jo käsillään taputteli hevosia: hän varmaan näki vaunutkin oman mielikuvituksensa mukaan, niinkuin minäkin näin.

Mutta ennenkuin voin ajaa hevosilla Parisista Dreuzyyn, piti minun kävellä jalkaisin Dreuzystä

Parisiin. Ja jos ei Mattiaa olisi ollut, niin minulla ei olisi ollut muuta huolta kuin tehdä pitkiä taipaleita tyytymään siihen, että olisin saanut ansaituksi juuri sen, mikä oli aivan välttämätöntä jokapäiväiseksi tarpeeksi. Mitä hyötyä nyt oli nähdä vaivaa? Eihän meidän tarvinnut enää ostaa lehmää eikä nukkea, ja kunhan vain saimme jokapäiväisen leipämme, niin eihän toki minun tarvinnut koota rahaa vanhemmilleni.

Mattia ei tyytynyt näihin selityksiin.

"Ansaitaan niin paljon kuin ansaita voimme", sanoi hän. "Eihän ole sanottu, että me tapaamme Barberinin heti."

"Jollemme tapaa häntä kahdentoista aikana, niin tapaamme hänet kahden aikana. Mouffetardin katu ei ole niin pitkä."

"Mutta jos hän ei asukaan Mouffetardin kadun varrella?"

"Menemme sinne, missä hän asuu."

"Mutta jos hän on palannut Chavanoniin? Hänelle pitää silloin kirjoittaa ja täytyy odottaa hänen vastaustaan. Millä elämme tämän aikaa, jos meillä ei ole penniäkään taskussa? Luulisi, että sinä et tunne ollenkaan Parisia. Sinä olet unhottanut Gentillyn kaivostien?"

"Enpä ole."

"En minäkään ole unhottanut Saint-Medardin kirkon seinustaa, jota vasten seisoin nälkään kuolemassa. Minä en halua nähdä nälkää Parisissa."

"Mutta me saamme rahaa enemmän, kun tulemme vanhempiemme luo."

"Minun ei tee mieli ruokaa, kun vasta olen syönyt hyvästi, mutta kun en ole saanut ruokaa, niin silloin ei tunnu hyvältä. Tehkäämme siis työtä aivan kuin meidän pitäisi saada ostetuksi lehmä vanhemillesi."

Se oli viisas neuvo. Minä kuitenkin tunnustan, etten laulanut niin kuin lauloin silloin kun oli koottava rahaa lehmän tai nuken ostoa varten.

"Mutta sinähän laiskaksi heittäisit, kun sinusta tuli rikas!" sanoi Mattia.

Tulimme Pariisiin juuri kuusi kuukautta ja neljätoista päivää siitä kuin olimme sieltä lähteneet.

Mutta nyt tullessamme oli aivan toisenlainen päivä kuin lähtiessämme: oli sumua ja kylmä, ei päivänpaistetta enää, ei kukkasia, ei vihantaa ruohoa enää tien varrella, kesän aurinko oli tehnyt tehtävänsä, ja syksyn ensimmäiset sumut olivat nyt laskeutuneet maalle, ja kellastuneet lehdet kahisivat puissa ja putoilivat päällemme. Mutta mitä siitä, jos luonto olikin ikävän näköinen, olihan meillä sisällinen ilo, joka ei tarvinnut ulkonaista kiihotusta. Tai oikeastaan en voi sanoa, että meillä ole, sillä se oli minussa, minussa yksistään. Mattia sen sijaan kävi sitä synkemmälle mielelle, kuta lähemmäs Parisia tulimme, ja usein hän astui tuntikausia puhumatta sanaakaan.

Hän ei ollut sanonut minulle tämän surumielisyyden syytä, ja minä, kuvitellen hänen surunsa johtuvan vain siitä, että hän pelkäsi meidän eroamme, en halunnut hänelle uudelleen selittää sitä, mitä olin jo monet kerrat selittänyt: että nimittäin vanhempani eivät tahdo meitä erottaa. Vasta kun pysähdyimme syömään lähelle kaupunkia tultuamme, hän istuessaan kivellä ja pureskellessaan leipäpalaansa selitti mikä häntä vaivasi.

"Tiedätkö mitä ajattelen tullessamme Pariisiin?"

"Mitä?"

"Niin, mitä? Garofolia. Onko hän päässyt vankilasta? Kun minulle kerrottiin, että hän oli joutunut vankilaan, niin en tullut kysyneeksi, kuinka pitkäksi aikaa hänet on tuomittu. Hän on jo voinut päästä sieltä ja voi asua kamarissaan Lourcine-kadun varrella. Tuo Mouffetardin katu, jonka varrelta me haemme Barberinia, on samassa korttelissa. Miten kävisi, jos Garofoli sattuisi tapaamaan meidät? Hän on isäntäni, hän on enoni. Hän voi ottaa minut mukaansa. Sinä pelkäsit joutumistasi Barberinin käsiin, ymmärrät siis miten minä pelkään joutumistani Garofolin käsiin. Voi pääparkaani! Ja mitä se merkitsi kuitenkin sen rinnalla, että meidän täytyisi erota. Me emme sitten koskaan näkisi toisiamme."

Minä iloisen toivoni valtaamana en ollut tullut ajatelleeksikaan Garofolia. Mutta nyt huomasi, että kaikki, mitä Mattia sanoi, voi olla mahdollista, ja että olimme suuressa vaarassa.

"No miten haluat? Etkö tahdo tulla Pariisiin?"

"Minä arvelen, että jos en tulisi Mouffetardin kadulle, niin pääsisin ehkä kohtaamasta Garofolia."

"Hyvä, älä tule. Minä menen yksikseni, ja tapaamme toisemme jossakin illalla seitsemän aikana."

Ja me päätimme yhtymäpaikaksemme Archeveche-sillan pään Notre-Dame-kirkon kuorin puolella, ja niin sovittuamme tulimme Pariisiin. Italian torille tultuamme erosimme liikutetuin mielin kumpainenkin, aivan kuin emme enää toisiamme näkisikään. Ja Mattia ja Capi lähtivät Luonnontieteellistä puutarhaa kohden, minä taas Mouffetardin kadulle, jonne oli vain lyhyt matka.

Olin kirjoittanut paperiliuskalle henkilöiden nimet, joiden luota Barberinia oli haettava, mutta se oli ollut turhaa, sillä minä muistin nimet ja osoitteet, hyvin katsomatta paperiini.

Kahdessa paikassa käynti oli turhaa.

Minä poistuin pettyneenä ja jonkun verran levottomanakin. Nyt ei ollut jäljellä kuin Chopinet. Minne sitten mennä, jos ei siellä tiedetty mitään? Mistä sitten hakea Barberinia?

Chopinet oli ravintoloitsija, ja kun minä astuin saliin, jossa oli kyökki ja jossa syötiin, oli siellä useampia henkilöitä pöydässä. Minä kysyin itse Chopinetilta, joka seisoj lusikka kädessä ja oli sekoittamassa velliä vierailleen.

"Barberin ei ole enää täällä", sanoi hän.

"Missä hän on?" kysyin hätäytyneellä äänellä.

"Ka, enpä tiedä."

Minusta näytti, kuin kattilat olisivat tanssineet takassa.

"Mistähän minä voisin häntä etsiä?" kysyin.

"Hän ei ole ilmoittanut osoitettaan."

Muotoni varmaankin ilmaisi selvään pettymykseni, sillä muuan mies, joka oli syömässä läheisessä pöydässä, kysyi minulta:

"Mitä asiaa sinulla olisi Barberinille?"

Mahdotonhan minun oli selittää asiaani suoraan.

"Minä tulen hänen kotipuolestaan ja minulla olisi hänelle terveisiä hänen vaimoltaan, joka sanoi minulle, että Barberin on täällä."

"Jos tiedätte, missä Barberin on", sanoi ravintolan isäntä miehelle, joka oli minua puhutellut, "niin sanokaa pojalle; hän ei kuitenkaan mitään pahaa tarkoita Barberinille, eikö niin?"

"Enpä tietenkään." Ja minä aloin jo toivoa.

"Barberin kai asuu tätä nykyä Cantalin hotellissa, Austerlitzin kadulla: siellä hän oli ainakin kolme viikkoa sitten."

Minä kiitin ja lähdin. Mutta ennenkuin menin Austerlitzin kadulle, päätin ottaa tietoa Garofolista kertoakseni Mattialle. Olin juuri lähellä Lourcine-katua eikä minun tarvinnut mennä montakaan askelta, ennenkuin olin sen talon luona, johon olin tullut Vitaliksen kanssa. Aivan niinkuin sinäkin päivänä, kun ensi kerran tulimme tähän taloon, oli nytkin sama vanha ukko ripustamassa riepua seinälle. Olisi voinut luulla, että hän ei ole siitä saakka muuta tehnytkään.

"Onko herra Garofoli jo tullut?" kysyin.

Ukko katseli minua ja alkoi rykiä vastaamatta minulle. Minusta tuntui, että minun pitää antaa hänen ymmärtää, että tiesin missä Garofoli on, muuten en saisi mitään tietoa tältä riepukolta.

"Hän on yhä vielä vankilassa?" sanoin viekkaan näköisenä. "Mahtaa hänellä olla ikävä."

"Ehkä, mutta aika kuluu kuitenkin."

"Voi kulua, mutta ei ehkä niin nopeasti hänestä kuin meistä."

Ukko olisi mielellään nauranut tälle sukkeluudelle, mutta sai yskänkohtauksen.

"Tiedättekö milloin hän pääsee?" kysyin, kun hän herkesi rykimästä.

"Kolmen kuukauden perästä."

Mattialla oli vielä aikaa hengittää, sillä ennen kolmea kuukautta vanhempani ovat jonkun keinon keksineet, ettei tuo julma isäntä voi mitään Mattialle. Ja nyt toivorikkaana lähdin taas etsimään Barberinia Cantalin hotellista. Ja ilomielin astuin Austerlitzin katua kohden, mielessäni säälien Barberinia.

Matka ei ollut pitkä, niin että pian olin hotellissa, jota hain ja joka ei ollut hotelli kuin nimeksi. Kurja majatalo, isäntänä vanha vähäkuuloinen vaimo, jolla pää tutisi. Kun olin häneltä kysynyt asiaani, niin hän pani käden korvansa taakse ja pyysi minua toistamaan kysymykseni.

"Minä kuulen huononlaisesti", sanoi hän.

"Minä haluaisin tavata Barberinia, Barberinia Chavanonista, joka asuu teillä, eikö niin?"

Vastaamatta sanaakaan hän kohotti kätensä ilmaan niin äkillisellä liikkeellä, että kissa, joka nukkui hänen sylissään, hyppäsi pelästyneenä lattialle.

"Kas niin, kas niin!" sanoi hän.

Sitten katsoen minua, pää tutisten yhä enemmän, hän sanoi:

"Oletteko te se poika?"

"Mikä poika?"

"Se, jota hän etsi."

Jota hän etsi! Minulla sydäntä kouristi.

"Barberin?" huusin.

"Vainaja, Barberin-vainaja pitää sanoa."

Minä otin harpun tuekseni.

"Hän on siis kuollut?" huusin kovasti, että hän olisi kuollut, mutta mieleni oli niin kiihdyksissä, että ääneni oli raukea.

"Kahdeksan päivää sitten. Saint-Antoinen sairashuoneessa."

Minä typerryin. Barberin kuollut. Miten nyt löydän vanhempani, mistä heitä etsiä?

"Te olette siis se poika, jota hän haki saattaakseen teidät rikkaille vanhemmillenne?"

Minussa syntyi toivo ja tartuin hänen sanaansa:

"Tiedättekö asiasta mitä?"

"Tiedän mitä hän kertoi, miesparka: että hän oli löytänyt ja kasvattanut lapsen, että vanhemmat, jotka olivat kadottaneet tämän lapsen, nyt tahtoivat hänet saada, ja että hän nyt oli Parisissa tätä lasta hakemassa."

"Mutta tiedättekö", kysyin hätäilevällä äänellä, "tiedättekö vanhemmistani?"

"Te siis olette se poika, varmaan te olette sama poika!" Ja pää tutisten hän katseli minua tarkoin silmiin.

"Minä pyydän, sanokaa mitä tiedätte."

"Mutta minä en muuta tiedä kuin mitä nyt juuri olen kertonut, poikaseni ... minä tarkoitin, hyvä nuori herrani."

"Sanokaa, mitä Barberin kertoi vanhemmistani, minä pyydän, rouva, näettehän hätäni ja tuskani."

Hän nosti taas kätensä taivasta kohden:

"Kas tähän soma tapaus!"

Samassa astui huoneeseen muuan naisihminen, joka näytti palvelijalta, ja tämän puoleen kääntyen hotellin rouva sanoi:

"Tähän vasta tapaus! Tämä nuori poika, tämä nuori herra, jonka tuossa näet, on se, josta Barberin

puhui; hän tulee, ja Barberin on kuollut, tähän vasta tapaus!"

"Barberin ei siis teille ole puhunut mitään vanhemmistani?"

"Kymmenetkin kerrat, satoja kertoja, he ovat rikkaita."

"Missä he asuvat, mikä heidän nimensä on?"

"Niin. Ei Barberin minulle koskaan sitä maininnut, hän piti sen salassa. Hän tahtoi saada palkinnon yksinään, joka olisikin ollut oikeus ja kohtuus."

Minä ymmärsin, ymmärsin varsin hyvin, mitä tämä vanha vaimo sanoi. Barberin oli kuollessaan vienyt salaisuuden mukanaan hautaan. Voi minun kauniita uniani! Minun kauniita toiveitani!

"Te ette tunne ketään henkilöä, jolle Barberin olisi asiasta puhunut enemmän kuin teille?"

"Ei Barberin niin tyhmä ollut, että olisi luottanut keneenkään, hän oli liian epäluuloinen."

"Te ette ole koskaan nähnyt kenenkään omaiseni käyvän hänen luonaan?"

"En koskaan!"

"Ette ystäviä, joille hän olisi puhunut vanhemmistani?"

"Hänellä ei ollut ystäviä."

Minä tartuin päähäni kaksin käsin, mutta vaikka miten olisin miettinyt, en keksinyt mitään; sitäpaitsi olin niin kiihdyksissäni ja sekaannuksissani, että minun oli mahdoton ajatella tarkoin.

"Hän sai kerran vakuutetun kirjeen", sanoi vaimo.

"Mistä se tuli?"

"En tiedä, postintuoja antoi sen hänelle itselleen. Minä en nähnyt postimerkkiä."

"Kirje varmaan on löydettävissä?"

"Kun hän oli kuollut, niin me etsimme kirjettä hänen tavaroistaan, joita hänellä oli täällä, emme tietysti uteliaisuudesta, vaan saadaksemme antaa tiedon hänen vaimolleen, mutta me emme löytäneet mitään. Sairashuoneellakaan ei oltu löydetty mitään paperia hänen vaatteistaan, ja jos hän ei olisi sanonut olevansa Chavanonista, niin ei olisi voitu hänen kuolemastaan ilmoittaa hänen vaimolleen."

"Barberinin emännälle siis on annettu tieto?"

"On, Jumala häntä auttakoon!"

Seisoin kauan aikaa saamatta sanaa suuhuni. Mitä sanoa? Mitä kysyä? Nämä ihmiset olivat minulle sanoneet kaiken tietonsa. He eivät tienneet mitään. Ja varmaan he olivat koettaneet kaikin tavoin saada tietää mitä Barberinilla oli mielessä salattuna. Lähdin ovea kohden.

"No minne lähдете nyt?" kysyi vanha vaimo.

"Menen tapaamaan toveriani."

"Teillä on toveri?"

"On toki."

"Asuuko hän Parisissa?"

"Olemme tulleet Pariisiin tänä aamuna."

"No jos teillä ei ole asuntoa, niin voitte saada asunnon tässä hotellissa. Teidän on täällä hyvä olla, voin sen verran kehua, ja rehellisten ihmisten luona olette silloin. Huomatkaa myöskin, että jos vanhempanne teitä hakevat, kun eivät saa mitään tietoa Barberinilta, niin he tulevat tänne hänestä tiedustelemaan. Te olette silloin täällä vastassa. Sehän on etu sekin. Missä vanhempanne voisivat tavata teitä, jos ette olisi täällä? Omaksi eduksenne minä puhun. Täällä on rauhallista, sillä tämä on rauhallinen korttelikin."

Minä en ollut juuri vakuutettu, että kortteli oli niin kovin suositeltava rauhallisuutensa puolesta. Kaikessa tapauksessa Cantalin hotelli oli likaisimpia ja kurjimpia taloja mitä olin nähnyt, ja kuitenkin matkoillani minä olin jo nähnyt yhtä ja toista, hyvinkin kurjaa. Mutta tämän vanhan naisen ehdotusta

kannatti miettiä. Sitäpaitsi nyt ei ollut sopiva hetki esiintyä vaativana: minä en nyt ollut rikkaiden vanhempaini kanssa, että olisin voinut mennä asumaan suuriin hotelleihin bulevardien varrelle tahi komeaan taloon, jos he asuivat Parisissa. Cantalin hotellissa kulunkimme eivät nousisi suuriksi. Olipa Mattia ollut sittenkin oikeassa, kun oli väittänyt, että meidän oli ansaittava rahaa matkallamme. Mikä tulisi nyt neuvoksi, jollei meillä olisi seitsemäätoista markkaa taskussa?

"Paljollako vuokraatte kamarin minulle ja toverilleni?" kysyin.

"Puoli markkaa päivältä, se ei ole paljon."

"No hyvä, me tulemme tänä iltana."

"Tulkaa hyvissä ajoin, Parisissa on vaarallista kulkea myöhään."

Minun oli tavattava Mattia. Kun ei ollut vielä aika mennä tapaamispaikallamme Archevechen sillan luo, kuljeksin rantoja pitkin katsellen juoksevaa jokea. Tuli pimeä, sytytettiin lyhdyt ja kaasut. Minä suuntasin kulkuni sitten Notre-Damen kirkkoa kohden, jonka tornit mustina kohosivat ruskottavaa taivasta kohden. Kirkon päässä oli penkki, jolle istahdin, mikä tuntuikin hyvältä, sillä jalkani olivat uuvuksissa aivan kuin olisin kulkenut pitkänkin matkan, ja siinä taas vaivuin surullisiin mietteisiini. En koskaan ollut niin alakuloisella mielellä ollut enkä niin väsynyt. Minulla ei ollut mitään muuta tehtävää kuin laskea ajan kulumista sen mukaan kuin kuului kellojen lyöntejä ympärilläni, ja minä laskin, kuinka pitkä aika vielä oli siihen, kun tapaan Mattian saadakseni hänen ystävyystään voimaa ja rohkeutta. Tuntui niin lohduttavalta ajattellessani, että pian näen hänen kauniit, lempeät ja iloiset silmänsä.

Vähän ennen seitsemää kuulin iloista haukuntaa ja pimeässä näin valkoisen olennon tulevan minua kohden, ja ennenkuin olin siitä selvillä, hyppäsi Capi syliini ja nuoleskeli käsiäni. Pian ilmestyi Mattiakin.

"No miten kävi?" huusi hän jo kaukaa.

"Barberin on kuollut."

Hän lähti juoksujalkaa minua kohden, ja muutamin sanoin kerroin hänelle mitä olin tehnyt ja mitä olin saanut tietää.

Hän muuttui hyvin surulliseksi, mikä minusta tuntui hyvälle, sillä huomasin, että jos hän pelkäsikin vanhempiani omasta puolestaan, niin hän kuitenkin hartaasti toivoi, että minä omaksi hyväkseni olisin tavannut heidät. Hän koetti hellin sanoin minua lohduttaa ja vakuuttaa, etten saisi antautua epätoivoon.

"Jos vanhempasi kerran ovat tavanneet Barberinin, niin he käyvät levottomiksi, kun eivät kuule hänestä sanaakaan, ja tiedustelevat mitä on tapahtunut ja tietysti he tulevat silloin Cantalin hotelliin. Menemme siis sinne. Eikähän tässä ole muuta vahinkoa kuin muutamain päivain odotus."

Samaahan oli sanonut vanha nainenkin hotellissa, mutta Mattian suusta tällä puheella oli aivan toinen vaikutus minuun: tosiaan ei ollut kysymys muusta kuin pienestä odotuksesta. Olinpa ollut aika lapsi, kun olin niin heittäytynyt surun valtaan! Näin tyynnytyäni kerroin Mattialle mitä olin saanut tietää Garofolista.

"Vielä kolme kuukautta!" huudahti Mattia ja rupesi tanssimaan ja laulamaan keskellä katua. Sitten hän yhtäkkiä sanoi minulle:

"Sinä olet suruissasi, kun olet menettänyt omaisesi, ja minä tässä tanssin ja laulan, kun olen päässyt sukulaisestani."

"Sellainen eno kuin Garofoli ei ole omainen. Jos olisit menettänyt sisaresi Christinan, niin tanssisitko?"

"Voi, älä puhukaan!"

"No, siinä näet."

Niinkuin Cantalin hotellin rouva olikin kehunut hotelliaan, ei se kuitenkaan ollut mikään komea talo, ja kun me olimme kamarissamme, jota valaisi vaivainen kynttilä, oli niin ahdasta, että toisen piti istua vuoteessa silloin kun toinen halusi liikkua vähänkään. Tällaista huonetta en ollut toivonut yösjakseni. Ja peitteet sitten! Kellastunutta karttuunia. Illallisemme ei myöskään ollut lainkaan sellainen, jonka olin kuvitellut tarjoavani Mattialle omassa kodissani. Mutta eihän asia vielä ollut mennyttä, eihän tarvinnut kuin odottaa.

Ja siihen ajatukseen minä nukahdin.

X.

Seuraavana päivänä ensi töikseni kirjoitin kirjeen kasvatusäidilleni kaikesta, mitä olin saanut tietää. Minä pyysin häntä heti ilmoittamaan minulle, jos vanhempani kirjoittaisivat hänelle jotakin, ja varsinkin lähettämään minulle tiedon heidän osoitteestaan.

Sitten oli minulla vaivalloinen tehtävä, nimittäin käydä Lisen isän luona. Minä olin sanonut Liselle, että heti ensi töikseni Parisissa menen hänen isänsä luo vankilaan ja että jos vanhempani ovat rikkaat, niinkuin toivoin, niin minä pyydän heitä maksamaan hänen isänsä velan, niin että minä kun menen vankilaan, niin menen noutamaan hänet pois sieltä. Mikä pettymys mennä hänen luokseen nyt, kun olin yhtä kykenemätön maksamaan hänelle kiitollisuudenvelkaani kuin silloinkin, kuin olin hänestä eronnut! Onneksi minulla oli kaikenlaista hyvää hänelle ilmoitettavana, tervehdykset Liseltä ja Alexilta, ja hänen isällinen ilonsa huojensi minun tuskiani. Olihan siitä kuitenkin jotakin tyydytystä mielelle, että olin vähänkin tehnyt hänelle hyvää.

Mattia, joka hurjasti halusi nähdä vankilan, seurasi minua. Ja minäkin puolestani tahdoin häntä tutustuttaa mieheen, joka oli minulle tehnyt niin paljon hyvää.

Meidät vietiin vastaanottohuoneeseen, jonne Acquinkin pian tuli.

"Sinä hyvä poika", sanoi hän syleillen minua, "sinä kelpo Remi."

Minä heti kerroin hänelle Lisestä ja Alexista ja rupesin selittämään minkävuoksi en ollut mennyt Etiennetten luo, mutta hän keskeytti:

"Entäs vanhempasi?"

"Te siis tiedätte?"

Hän kertoi minulle, että Barberin oli käynyt hänen luonaan pari viikkoa sitten.

"Hän on nyt kuollut."

"No sekin onnettomuus vielä."

Acquin selitti minulle, miten Barberin oli kääntynyt hänen puoleensa saadakseen tietää, minne olin joutunut. Pariisiin tultuaan oli Barberin mennyt Garofolin luo. Tämä oli selittänyt, että Vitaliksen kuoltua oli muuan puutarhuri Acquin ottanut minut. Barberin tiedustelemaan puutarhuria ja oli saanut tietää, että tämä on Clichyn vankilassa. Ja hänen tultuaan tänne oli Acquin kertonut minun olevan kiertomatalla Ranskassa, niin että hän ei tiennyt tosin varmasti sanoa, missä sillä hetkellä olin, mutta että minä käyn hänen lastensa luona. Barberin oli kirjoittanut minulle Dreuzuyn, Varsesiin, Esnandesiin ja Saint-Quentiniin, mutta en ollut saanut kirjeitä, jotka luultavasti olivat tulleet minun lähdeTTYni aina paikastaan.

"No mitä Barberin kertoi vanhemmistani?"

"Ei mitään tai ainakin sangen vähän."

"Hän ei teille maininnut heidän nimeään, hän ei puhunut teille mistä maasta he ovat?"

"Kun minä Barberinilta tätä tiedustelin, niin hän sanoi, että hän selittää sen sitten myöhemmin, enkä minä häneltä sitä sen enempää udellut, kun hän näytti sitä haluavan salata, pelosta että muuten palkintonsa vähenee, jonka hän toivoi saavansa heiltä. Kun minäkin olen ollut sinun isänäsi, niin hän pelkäsi, että minä ehkä tahtoisin maksua. Minä annoin hänen mennä enkä sittemmin ole häntä nähnyt. En ole osannut ajatella, että hän olisi kuollut. Niin että nyt sinä tiedät, että sinulla on vanhemmat, mutta tuon vanhan ahnaan tähden et tiedä, ketä he ovat ja missä ovat."

Minä selitin toiveemme, ja hän vakuutti niiden olevan hyvät.

"Kun vanhempasi kerran ovat löytäneet Barberinin, ja Barberin on löytänyt Garofolin ja minutkin täältä, niin kyllä sinut löydetään Cantalin hotellista, pysy vain siellä."

Minä tulin hyvin iloiseksi tästä vakuutuksesta. Ja sitten puhelimme Lisestä, Alexista ja onnettomuudesta kaivoksessa, jossa olin ollut haudattuna.

"Sehän on kauhistuttava elinkeino sekin!" sanoi hän, kun olin lopettanut kertomukseni. "Alexis parka. Hänellä mahtaa olla ikävä kukkien viljelemiseen."

"Kyllä hän vielä pääsee sitä tekemään", sanoin.

"Jumala sen suokoon, pikku Remini!"

Minulla kieltä kutkutti sanoakseni hänelle, että vanhempani pian lunastavat hänet vankilasta, mutta ajoissa toki ehdin ajatella, että ei sovi edeltäpäin kehua ilosta, jonka aikoo valmistaa, ja minä vain vakuutin, että kyllä hän pian pääsee vankeudesta ja saa kaikki lapset ympärilleen.

"Odottaessamme tätä suloista hetkeä", sanoi Mattia, kun olimme tulleet kadulle, "minusta tuntuu, että on parasta, ettemme tuhlaa aikaamme, vaan ansaitsemme rahaa."

"Jos olisimme käyttäneet vähemmän aikaa rahan ansaitsemiseen tullessamme Chavanonista Dreuzyn ja sieltä Pariisiin, niin olisimme tulleet niin ajoissa, että olisimme tavanneet vielä Barberinin hengissä."

"Se on tosi, ja moitin itseäni siitä, että sinua viivyttiin."

"En minä sitä sano moittiakseni, pikku Mattiani, sen vakuutan. Ilman sinua en olisi saanut Liselle nukkea, ja ilman sinua olisimme nyt Parisin kadulla niin ettei penniäkään taskussa, millä ruokaa suuhun."

"No hyvä, kun minä olen ollut oikeassa tahtoessani, että ansaitsisimme rahaa, niin tehkäämme aivan kuin olisin oikeassa nytkin. Sitäpaitsi meillä ei ole muuta tehtävää kuin laulaa ja soittaa. Matkaillaan sitten, kun meillä on sinun vaunusi, silloin ei ole niin väsyttävää. Parisissa olen kuin kotona, minä tunnen hyvät paikat."

Hän tunsikin niin hyvät paikat, julkiset torit, erityiset kävelypaikat, kahvilat ja muut, että meillä illalla, ennenkuin menimme levolle, oli koottuna neljätoista markkaa. Silloin minä muistin mitä Vitalis kerran sanoi: "Rahaa eivät saa kuin ne, jotka eivät sitä tarvitse." Varmaankin tämä hyvä tulos oli siitä, että vanhempani ilmestyvät hetkellä tai toisella.

Minä olin niin vakuutettu uskossani, että seuraavana päivänä minua halutti jäädä hotelliin koko päiväksi, mutta Mattia pakotti minut lähtemään ulos, hän pakotti minut soittamaan ja laulamaan, ja sinä päivänä saimme taas yksitoista markkaa.

"Jollemme pian rikastu vanhempaisi rahoilla", sanoi Mattia nauraen, "niin rikastumme omilla ansioillamme, joka olisikin komeaa."

Neljäntenä päivänä tuli vastaus Barberinin emännältä. Kirjeessä, jonka hän oli kirjoittanut, kun itse ei osannut, hän sanoi, että oli saanut jo tiedon miehensä kuolemasta ja että vähää ennen sitä oli saanut mieheltään kirjeen, jonka lähetti nyt minulle, arvellen sen voivan olla hyödyksi minulle, koska siinä oli tietoja vanhemmistani.

"Lue joutuin", huudahti Mattia, "lue joutuin Barberinin kirje."

Vapisevin käsin ja sydän ahdistuksissa avasin tämän kirjeen:

"Rakas vaimoni.

Minä olen sairashuoneessa ja niin sairaana, että en usko enää paranevani. Jos minä jaksaisin, niin selittäisin sinulle, miten tauti on syntynyt, mutta mitäpä siitä hyötyä, parasta on kirjoittaa siitä, mikä on tärkeämpi. Ja senvuoksi ilmoitan sinulle, että jos en parane, niin kirjoita sinä osotteella Greth and Galley, Greensquare, Lincoln's-Inn, Lontoo, heillä on toimena hakea Remi. Sinä sanot heille, että ainoastaan sinä voit antaa hänestä tietoja, ja sinä pidät huolen, että saat hyvän maksun tästä, jotta voit elää huoleti vanhuutesi päivät. Sinä saat tietää, missä Remi on, kun kirjoitat puutarhuri Acquinille, joka nykyään on Clichyn vankilassa Parisissa. Anna kirkkoherran kirjoittaa kaikki kirjeesi, sillä tällaisessa asiassa ei saa luottaa keneen tahansa. Älä ryhdy mihinkään toimeen, ennenkuin olet saanut kuulla minut kuolleeksi.

Syleilen sinua viimeisen kerran.

Barberin."

En ollut saanut vielä kirjettä loppuun luetuksi, kun

Mattia hypähti seisaalleen.

"Eteenpäin, Lontooseen!" huudahti hän.

Olin niin hämmästyksissäni kirjeestä, että katselin Mattiaa ymmärtämättä mitä hän sanoi.

"Kun Barberin sanoo, että ne ovat englantilaisia lakimiehiä, jotka ovat saaneet toimekseen etsiä sinua, niin se merkitsee, että sinun vanhempasi ovat englantilaisia."

"Mutta..."

"Se on sinusta ikävää, että he ovat englantilaisia?"

"Olisin tahtonut olla ranskalainen, niinkuin Lise ja muut."

"Minä haluaisin, että sinä olisit italialainen."

"Jos olen englantilainen, niin olen silloin samasta maasta kuin rouva Milligan ja Arthur."

"Jos olet englantilainen? Tietysti olet englantilainen, se on varma. Jos vanhempasi olisivat ranskalaisia, niin eivät suinkaan he olisi antaneet englantilaisille lakimiehille toimeksi etsiä kadotettua lastaan. Ja kun sinä olet englantilainen, niin on parasta lähteä Englantiin. Se on paras keino tavata vanhempasi."

"Mitähän jos kirjoittaisin noille lakimiehille?"

"Mitä varten? Paremminkin asia selviää puhumalla kuin kirjoittamalla. Meillä on 59 markkaa, josta on maksuja 8 markkaa, meille siis jää 43 markkaa, ja siinä on yllin kyllin päästäksemme Lontooseen. Menemme Boulognessa laivaan, joka menee Lontooseen, ja siinä kulku ei paljon maksa."

"Oletko ollut Lontoossa?"

"Tiedäthän, että en ole ollut. Mutta meillä oli Gassotin sirkuksessa kaksi englantilaista klownia. He minulle usein kertoivat Lontoosta ja opettivat minulle vähän englanninkieltäkin, jotta kykenimme puhelemaan, niin että Gassotin rouva, joka oli hyvin utelias, ei ymmärtänyt, mitä me puhuimme, ja me latelimme hänelle englantilaisia tyhmyyksiä vasten silmiä. Minä opastan sinua Lontoossa."

"Minä olen myöskin oppinut vähän englanninkieltä Vitalikselta."

"Mutta kolmessa vuodessa sinä olet unhottanut paljon, jotavastoin minä vielä osaan, saat nähdä. Mutta minä en halua Lontooseen ainoastaan siitä syystä, että voisin sinulle olla palvelukseksi, vaan on eräs toinenkin seikka?"

"No mikä sitten?"

"Jos vanhempasi tulisivat sinua hakemaan Ranskasta, niin he voisivat hyvin hyvästi olla ottamatta minua mukaansa, jotavastoin kun minä olen Englannissa, he eivät voi minua erottaa sinusta ja lähettää takaisin."

Tuollainen luulo vanhemmistani tuntui minusta loukkaavalta, mutta, tarkalleen ajateltuna, olisihan se voidut olla mahdollista. Ja kaikin puolin minusta tuntui Mattian tuuma järkevältä.

"Lähdemme", sanoin hänelle.

Ja kahdessa minuutissa olivat laukkumme laitetut kuntoon ja me valmiit lähtemään.

Ennenkuin lähdimme Boulogneen, oli meidän käytävä hyvästeillä Acquinin luona. Mutta nyt ei heitetty hyvästi surumielin. Hän oli hyvillään, kun sai tietää, että minä pian saan tavata vanhempani, ja minusta tuntui hyvälle saada hänelle sanoa, että pian tulen häntä kiittelemään vanhempaini kanssa.

"Onnellista matkaa, poikaseni. Ja jos et voi niin pian tulla kuin haluat, niin kirjoita minulle."

"Minä tulen pian takaisin."

Sinä päivänä kuljimme pysähtymättä aina Moissellesiin saakka ja nukuimme muutamassa ladossa, sillä meidän piti säästää rahojamme merimatkaa varten. Mattia oli sanonut, ettei se maksa paljon, mutta kuinka paljon tämä "ei paljon" oli?

Marssiessamme Mattia opetti minulle englantilaisia sanoja, sillä päässäni pyöri lakkaamatta kysymys, joka paljon häiritsi iloani: ymmärsivätköhän vanhempani ranskan- tai italiankieltä? Miten voimme tulla toimeen, jos he eivät puhu kuin englanninkieltä? Olisipa se kiusallista!

Meiltä kului kahdeksan päivää kulkiessamme Parisista Boulogneen, sillä pysähdyimme vähäksi aikaa suurimpiin kaupunkeihin, joita matkamme varressa oli, antaaksemme näytäntöjä ja saadaksemme rahaa lisää. Boulogneen tultuamme meillä oli vielä 32 markkaa taskussa, paljon enemmän kuin tarvitsimmekaan merimatkaa varten.

Laiva Lontooseen lähti seuraavana päivänä neljän aikana aamulla, ja puoli neljä me tulimme laivaan, jonne sijoituimme niin mukavasti kuin suinkin laatikkokasan viereen, joka suojasi meitä kylmää ja kosteaa pohjatuulta vastaan. Muutamien savuavien lyhtyjen valossa katselimme, kun laivaa lastattiin, kinungit vinkuivat, laatikot, joita laskettiin ruumaan, natisivat ja merimiehet tuontuostakin huutelivat joitakin käheitä sanoja, ja ylinnä melusta kuului höyryn kohina, jota koneesta syöksyi pieninä valkopilvinä. Kello soi, köydet putosivat mereen, me olimme matkalla, matkalla kotimaahani.

Olin usein puhellut Mattialle, ettei ollut mitään niin mukavaa kuin laivassa matkustaminen, kun liukuisi evästi tietämättä että matkaa tehtiin, se oli tosiaan suloista — se oli kuin unta.

Mutta tällä tavoin puhellessani olin ajatellut Joutsenta ja matkaamme Keskikanavalla, ja meri ei ole niinkuin kanava. Tuskin olimme päässeet aallonmurtajasta, kun laiva näytti uppoavan mereen; sitten se kohosi ja taas vaipui aallon pohjaan, ja tätä tehdessä höyry syöksähteli koneesta kovalla pauhinalla. Sitten syntyi äkkiä hiljaisuus eikä kuulunut muuta kuin veden kohina siipirattaissa milloin puolelta, milloin toiselta, sen mukaan kuin laiva kallistihe.

"On tämä suloista, tämä sinun liukumisesi!" sanoi Mattia ja heittäysi aivan äännettömäksi, mutta sitten hän nousi yhtäkkiä.

"Mikä sinua vaivaa?" kysyin.

"Se, että tämä tanssii liiaksi ja minulla sydäntä ellostaa." — "Se on meritautia." — "Jumala auttakoon, siltä se tuntuu, että tautia se on."

Ja hän juoksi samassa laivan laidalle.

Voi Mattia raukkaa, miten hän oli kipeä. Turhaan otin hänet syliini ja pitelin hänen päätään rintaani vasten, ei hän siitä saanut huojennusta. Hän valitteli, sitten tuontuostakin nousten äkkiä juoksi laivan laidalle ja sitten taas kyyristyi lähelle minua. Ja joka kerta kun hän tuli, pui hän minulle nyrkkiä ja puoleksi vihassa, puoleksi leikillään sanoi:

"Oh näitä englantilaisia! Heillä ei ole sydäntä!"

Kun päivä nousi, olimme korkeiden valkoisten merenrantain näkyvissä, ja siellä täällä näkyi paikallaan olevia laivoja purjeitta. Vähitellen laivamme herkesi keinumasta ja kulki tasaisesti kuin kanavassa. Me emme enää olleet merellä, ja joka taholta näkyi metsäisiä rantoja aamusumun seasta: me olimme tulossa Tems-jokeen.

Laivamme jätti jälkeensä vaahtoavan keltaisen juovan, jossa sukelteli esiin kaikenlaisia jätteitä, laudanpalasia, pölkynpäitä, eläimenraatoja, olkia ja heiniä. Väliin suurisiipinen lintu laskeutui tähän juovaan vedenpintaan, sitten kohosi taas ja räähkyen lensi pois saalis suussaan.

Joen molemmilla rannoilla talot alkoivat keräytyä vierekkäin punaisiksi riveiksi. Savu ja sumu sekaantuvat toisiinsa, niin ettei tiedä kumpaa on vahvemmalta. Sitten maalla puiden ja karjain asemesta näkyi mastometsä, joka ilmestyi yhtäkkiä: laivat ovat niityllä!

Vihdoinkin laiva hiljentää kulkuaan, kone pysähtyy, köydet viskataan maalle. Me olemme Lontoossa ja me istumme maalle ihmisten keskelle, jotka meitä katselevat, mutta eivät puhu meille mitään.

"No nyt, Mattia, sinun sopii koetella kielitaitoasi."

Ja Mattia, joka ei vähintäkään hämäillyt, lähestyi muuatta miestä, jolla oli punainen parta, ja kysyi häneltä kohteliaasti, lakki kourassa, Greensquaren tietä.

Minusta tuntui, että Mattia tarvitsi pitkän ajan saadakseen selvää mieheltä, joka moneen kertaan hänelle kertoi samat sanat, mutta minä en tahdo epäillä ystäväni kielitaitoa. Vihdoin hän tulee takaisin:

"Meidän on helppo osata, ei tarvitse kuin kulkea pitkin Temsin vartta rantakatuja."

Mutta Lontoossa ei ole rantakatuja, ei ainakaan silloin ollut, talot olivat vesirajaan saakka. Meidän siis piti seurata katuja, jotka näyttivät kulkevan jokivartta. Nämä kadut ovat hyvin pimeitä, hyvin lokaisia, täynnä ajureita, laatikoita, paaluja ja kaikenlaisia myttyjä, ja vaivoin pääsemme pujottelemaan kaikkien näiden välitse. On vasta yhden aika, ja kaupapuodeissa palaa kaasua, täällä sataa nokea. Me kuljemme eteenpäin, ja tuontuostakin Mattia kysyy, onko pitkältä Lincoln's-Inniin. Hän minulle tulkitsee, että meidän pitää kulkea suuren portin läpi, joka sulkee kadun. Tämä tuntuu minusta hullunkuriselta, mutta minä en uskalla hänelle sanoa, että luulen hänen olevan erehdyksessä.

Mutta hän ei ole kuitenkaan erehtynyt. Me saavummekin viimein muutaman kaariportin luo, joka on yli kadun. Me tässä kysymme taas tietä ja meitä neuvotaan kääntymään oikealle. Nyt tulimme pienille

kaduille, joita kulki ristiin rastiin ja joilla oli hyvin hiljaista ja vähän liikettä. Meistä tuntui, kuin olisimme kulkeneet labyrintissa pääsemättä mihinkään.

Yhtäkkiä, juuri kun olemme varmat siitä, että olemme eksyneet, tulemme pienen hautuumaan luo, joka on täynnä hautakiviä, niin mustia, että olisi luullut ne maalatun noella: se on Greensquare.

Sillä aikaa kuin Mattia kyselee muutamalta haamulta, joka kulkee ohitsemme, minä koetan hillitä sydäntäni, jo te lyö kovasti. Minä vapisen ja tuskin voin hengittää. Sitten seuraan Mattiaa, ja me pysähdymme muutamien kylvien luo, josta luemme: Greth and Galley. Mattia lähestyy ja tarttuu kellonvarteen, mutta minä keskeytän.

"Mikä sinua vaivaa? Sinä olet aivan kalpea."

"Odot vähän aikaa. Minä rohkaisen mieltäni."

Hän soittaa, ja me astumme sisään.

Olen niin sekauksissani, etten näe oikein tarkoin ympärilleni. Minusta näyttää, kuin olisimme konttorissa ja että kaksi tai kolme henkilöä istuu pöytäni ääressä kirjoittamassa kaasuliekkien valossa, jotka palavat tohisten.

Näistä muutamien puoleen kääntyy Mattia, sillä tietysti minä olen valtuuttanut hänet puhemieheksi. Ymmärrän, että hän selittää minun olevan pojan, jonka hakeminen on annettu Barberinin toimeksi. Barberinin nimi teki suuren vaikutuksen: meitä katsellaan, ja sitten herra, jota Mattia puhutteli, aukaisi meille oven. Me tulimme huoneeseen, joka oli täynnä kirjoja ja papereita; muuan herra istuu pulpetin ääressä, ja toinen herra, jolla on viitta ja peruukki sekä useita sinisiä laukkuja kädessä, puhelee hänen kanssaan. Muutamin sanoin meidän esittäjäamme selitti, keitä olimme, ja silloin kumpikin herra tarkastelemaan meitä kiireestä kantapäähän.

"Kumpi teistä on Barberinin kasvattama poika?" kysyi ranskaksi herra, joka istui pulpetin ääressä.

Kun kuulin puhuttavan ranskaa, niin mieleni rohkaistui ja minä astuin lähemmäs.

"Minä se olen, herra."

"Missä on Barberin?"

"Hän on kuollut."

Herrat katselivat toisiaan jonkun aikaa; sitten se, jolla oli viitta ja peruukki, lähti pois laukkuineen.

"Miten olette tulleet tänne?" kysyi toinen herra.

"Boulogneen jalkaisin ja sieltä laivassa. Me olemme juuri nyt tulleet."

"Barberinko teille antoi rahaa?"

"Emme ole tavanneet Barberinia."

"No mistä tiesitte, että teidän pitäisi tulla tänne?" Minä selitin lyhyesti. Sitten minä puolestani halusin tehdä kysymyksiä ja varsinkin muuatta seikkaa tiedustella, mutta minä en saanut siihen aikaa. Minun piti kertoa, miten Barberin oli minua kasvattanut; miten hän minut oli myynyt Vitalikselle, miten isäntäni kuoltua Acquin oli minut ottanut ja miten tämän jouduttua vankeuteen olin taas ryhtynyt vanhaan ammattiini. Ja sen mukaan kuin minä puhuin, teki herra muistiinpanoja ja katseli minua tavalla, joka tuntui minusta pahalle. Hän ei ollut ollenkaan miellyttävän näköinen, ja hänen hymyssään oli jotakin kavalaa.

"Ja mikä tämä toinen poika on?" kysyi hän viitaten kynällään Mattiaa, aivan kuin olisi aikonut hänet sillä keihästä.

"Hän on ystäväni, toverini, veljeni."

"Tietysti. Maantiellä tehty ystävyys."

"Hellempi ja lujempi kuin veljesten."

"Sitä en epäile."

Nyt näytti olevan sopiva aika kysyä sitä, mikä oli pyörinyt mielessäni heti keskustelemaan ryhdyttyämme.

"Asuvatko, hyvä herra, vanhempani Englannissa?"

"Asuvat, Lontoossa, ainakin tällä hetkellä?"

"Minä siis saan mennä heidän luokseen?"

"Vähän ajan perästä olette heidän luonaan, kotonanne. Minä käsken teille oppaan."

"Vielä sana, hyvä herra. Minulla on siis isäkin?"

"Isä, äiti, veljiä ja sisaria."

Ovi aukesi, ja se keskeytti minua purkamasta hetyneen mieleni tunteita. Minä katselin vain Mattiaa silmät kyynelissä.

Herra puhui englanninkielellä miehelle, joka astui sisään, ja minä olin ymmärtävinäni, että hän käski hänen opastaa meitä.

"Niin, minä unhotin sanoa teille, että nimenne on Driscoll, se on isänne nimi", sanoi herra.

Niin vastenmielisen näköinen kuin hän olikin, olisin hypännyt hänen kaulaansa, jos minulla olisi ollut aikaa, mutta hän osotti meille ovea ja me astuimme ulos.

XI.

Kirjuri, jonka oli saatettava minut vanhempaini luo, oli pieni, vanha, kuihtunut ja ryppyinen mies, yllään musta, kulunut ja kiiltävä takki. Kun olimme päässeet ulos, niin hän hieroi käsiään, vimmatusti naksuttaen sormiensa niveliä, sätkytteli jalkojaan aivan kuin olisi tahtonut potkaista kauas kuluneet kenkensä, nosti nenänsä ilmaan ja hengitti syvään sumua moneen kertaan autuaan onnellisena kuin mies, joka on ollut kauan sisälle suljettuna.

"Hänestä tämä ilma haisee hyvälle", sanoi Mattia minulle italiankielellä.

Mies katseli meitä ja puhumatta meille pani "psit, psit", aivan kuin olisi puhutellut koiria, ja kai tarkotti sillä, että meidän piti pysyä hänen jäljessään eksymättä hänestä.

Pian tulimme suurelle kadulle, joka oli täynnänsä ajureita. Hän pysäytti muutaman, jossa ajaja ei istunut istuimellaan hevosen takana, vaan oli korkealla ilmassa kärryjen takana jonkinmoisen kuomin päällä. Meidät käskettiin istumaan tähän kuomiin, jossa oli pieni luukku, ja sen läpi syntyi keskustelu ajajan kanssa. Mainittiin useita kertoja Bethnal-Green, ja minä otaksuin, että se on sen korttelin nimi, jossa vanhempani asuvat. Tiesin, että *green* englanninkielellä merkitsee viheriää, ja siitä päätin, että kortteli on istutettu kauniilla puilla, joka minusta tietysti tuntui hyvälle, sillä se ei silloin ollut ollenkaan niiden kurjain ja pimeäin katujen lainen, joita olimme kulkeneet tullessamme. Vanhempaini asunto oli siis suuri komea talo komeassa kaupunginosassa, puiston keskellä.

Keskustelua kesti kauan oppaamme ja ajajan välillä, väliin toinen avasi luukun antaakseen selityksiä, väliin taas ajaja sen avasi ja näytti aivan kuin olisi tahtonut syöstä korkealta istuimeltaan tämän ahtaan aukon läpi sanomaan, että hän ei ollut ymmärtänyt kerrassaan mitään siitä, mitä hänelle oli sanottu.

Mattia ja minä istuimme loukkoon kyyristyneinä, Capi välissämme, ja kuunnellessamme tätä keskustelua minä tuumailin itsekseni, että olipa ihmeellistä, kun ajaja ei näyttänyt tuntevan niin kaunista seutua kuin Bethnal-Greenin pitäisi olla. Lontoossa varmaankin oli siis paljon viheriöitä kortteleita. Ja se minua hämmästytti, sillä mikäli minä olin sitä nähnyt, olisin pikemmin uskonut sen olevan vain nokea.

Me olimme ajaneet jo kauan aikaa Greth and Galleysta lähtien, niin että minua alkoi arveluttaa, että vanhempani asuvat maalla. Me kuljimme kapeita katuja ja niiltä me varmaankin pian pääsemme maaseudulle. Mutta me saavuimme yhä vain kapeammille kaduille ja kuulimme veturien vihellystä. Minä käskin Mattian kysyä oppaaltamme, emmekö pian tule vanhempaini luo. Mattian vastaus oli epätoivoon saattavat: hän väittää kirjurin sanoneen, että hän ei ikinä ole käynyt tässä rosvojen korttelissa. Mattia epäilemättä on erehtynyt; hän ei ole ymmärtänyt, mitä hänelle on vastattu. Mutta Mattia väittää, että englantilainen sana *thives*, jota kirjuri oli käyttänyt, merkitsi rosvoa, ja että hän oli siitä varma.

Minusta tuntuu, kuin pyörisimme ympäri ja vähänväliä ajaja hiljentäisi kulkua, aivan kuin hän ei enää tietäisi missä oli. Vihdoin hän yhtäkkiä pysäyttää ja luukku aukeaa. Syntyy keskustelu tai oikeammin väittely, josta Mattia luulee ymmärtävänsä, että ajaja ei tahdo lähteä edemmäksi, kun ei tunne tietä. Väittely jatkuu luukun läpi, ja vihalla ajaja ja kirjuri syyttävät sanoja toisilleen tämän ahtaan reiän läpi. Vihdoin kirjuri annettuaan rahoja ajurille, jolta murisee, laskeutuu kuomista, ja virkkaa meille taas: "psit, psit", josta ymmärsimme, että meidän piti vuorostamme laskeutua kadulle.

Me olimme likaisella kadulla sumun seassa. Muuan kauppapuoti on loistavasti valaistu ja kaasuväli heijastuen laseista, kultauksista ja pulloista leviää kadulle, jossa se tunkee sumun läpi toiselle katuvierelle saakka: se on ravintola, jossa myydään kaikennimisiä viinoja, jotka kaikki ovat viljasta tai juurikkaista poltettua alkoholia.

"Psit, psit!" sanoo oppaamme.

Ja me astumme ravintolaan. Oppaamme tuottaa hopeiselle tiskille lasin valkoista likööriä, joka haisee hyvälle, ja tyhjennettyään sen yhdellä siemauksella ja yhtä ahnaasti kuin vähää ennen oli vetänyt keuhkoihinsa sumua, alkaa hän keskustella miehen kanssa, joka oli hänelle tuonut lasin. Oli helppo ymmärtää, että kirjuri kyseli tietä.

Taas me kuljimme oppaamme kintereillä. Ja nyt oli katu niin kapea, että paksussa sumussakin näimme talot sen molemmiin puolin. Köysiä oli kiinnitetty poikki kadun talosta toiseen, ja köysillä riippui vaatteita ja ryysyjä. Totta tosiaan ne eivät suinkaan olleet siinä kuivamassa! Mihin me kuljemme? Minä aloin käydä levottomaksi, ja Mattia katsoi minuun vähänväliä, mutta ei puhunut mitään.

Kadulta tulimme solaan, sitten muutamalle pihalle, sitten taas solaan. Talot alkoivat olla kurjemman näköisiä kuin Ranskan kurjimmissa kylissä. Oppaamme pysähteli, hän varmaan oli eksynyt. Mutta samassa tuli vastaamme muuan mies, jolla oli pitkä sininen viitta, kiiltonahalla reunustettu lakki, hihan ympärillä kaluuna ja vyötäisillä riippumassa miekka. Hän oli poliisikonstaapeli.

Syntyi keskustelu, ja pian lähdimme taas taipaleelle, poliisikonstaapeli edellä. Me kuljimme katuja, pihoja, solia. Minusta näytti, kuin talot siellä täällä olisivat olleet maahan vaipumassa. Vihdoin pysähdyimme muutamalle pihalle, jonka keskellä oli pieni räme.

"Red lion court", sanoi poliisikonstaapeli. Nämä sanat, joita olin kuullut lausuttavan monet kerrat, merkitsivät: Punaisen leijonan talo.

Minkävuoksi me tähän pysähdyimme? Onhan mahdotonta, että me olemme Bethnal-Greenissä. Tässäkö talossa asuisivat vanhempani? Mutta silloin...

Minulla ei ollut aikaa tutkimaan tätä kysymystä, joka tunkeutui levottomaan mieleeni. Poliisikonstaapeli koputti jonkinlaisen liiterintapaisen huoneen ovelle, ja oppaamme kiitti. Me olimme siis tulleet perille.

Mattia, joka koko ajan oli pitänyt minua kädestä, puristi nyt sitä, ja minä puristin hänen kättään. Me ymmärsimme toisemme: tuska, joka oli täyttänyt minun sydämeni, täytti hänenkin.

Minä olin niin sekaannuksissani, etten tiennyt miten ovi, jolle poliisikonstaapeli oli koputtanut, aukesi, mutta kun olimme päässeet suureen huoneeseen, jota valaisi lamppu ja kivihiilituli takassa, olin taas tullut tajuihini.

Tuolilla tulen ääressä istui vanha valkopartainen ukko, päässä musta päähine, jäsentä värähtämättä. Pöydän ääressä istui mies ja vaimo vastatusten. Mies näytti noin neljäkymmenen vuotiaalta, viisaan mutta tylyn näköiseltä, vaimo oli vähän nuorempi, tukka valkoinen, joka riippui hänen rinnoilleen kääriytyllä mustan ja valkoisen kirjavalla saalilla; hänen silmänsä olivat elottomat, ja hänen muodolleen oli välinpitämättömyys tai tylsyys painanut leimansa niinkuin hänen velttoihin liikkeisiinsäkin. Huoneessa oli vielä neljä lasta, kaksi poikaa ja kaksi tyttöä, kaikki valkoverisiä ja kaikilla pellavanvalkoinen tukka niinkuin äidilläkin. Vanhin pojista näytti olevan yhdentoista- tai kahdentoistavuotias, nuorin tytöistä tuskin kolmenvuotias.

Kaiken tämän näin yhdellä silmäyksellä, ennenkuin oppaamme oli lopettanut puheensa.

Kaikki silmät tähystelivät meitä, Mattiaa ja minua, jopa tuo liikkumaton vanhuskin katseli meitä; ainoastaan pienen tytön huomio oli kiintynyt Capiin.

"Kumpi teistä on Remi?" kysyi ranskankielellä tuo mies pöydän ääressä.

Minä astuin askeleen lähemmä.

"Minä", sanoin.

"Syleile siis isääsi, poikani."

Kun minä olin ajatellut tätä hetkeä, niin olin kuvailnut, että minut valtaa silloin sellainen innostus, että se minut viskaa isäni syliin. Mutta nyt en tuntenut tätä innostusta. Minä kuitenkin lähestyin ja syleilin isääni.

"Tuossa on isoisäsi, tuossa äitisi, tuossa veljesi ja sisaresi", osotti hän minulle.

Menin äitini luo ensin. Hän antoi minun suudella, mutta hän ei minua suudellut, sanoi vain minulle pari kolme sanaa, joita en ymmärtänyt.

"Anna kättä isoisällesi", sanoi isäni, "mutta varovasti, sillä hän on halvautunut."

Minä kättelin myöskin veljiäni ja vanhinta sisartani; pienimmän olisin halunnut ottaa syliini, mutta kun hän toimessaan hyväili Capia, niin hän lykkäsi minut luotaan.

Käytyäni näin jokaisen luona olin hyvin kyllästynyt itseeni. Uh! Minusta ei enää tuntunut lainkaan hauskalta ollessani nyt vihdoin omaisten parissa. Minulla oli isä, äiti, veljiä, sisaria, minulla oli isoisä, minä olin heidät nyt tavannut, mutta minä olin kylmä. Olin odottanut tätä hetkeä kuumeentapaisella malttamattomuudella, olin ollut hurjana ilosta, ajatellessani että minullakin on omaisia, vanhemmat, joita rakastaa ja jotka rakastavat minua, ja minä tässä seisoin hämilläni tutkien heitä kaikkia uteliaana löytämättä mitään heille sanottavaa, ei ainoatakaan hellää sanaa. Minähän olin hirviö. En ansainnut omaisia, vanhempia.

"Ja kuka tämä on?" kysyi isä osottaen Mattiaa.

Minä selitin, miten Mattian kanssa olimme kiintyneet toisiimme ja miten minä olin hänelle kiitollisuudenvelassa.

"Hyvä", sanoi isäni, "hän on halunnut nähdä maatamme".

Minä yritin vastaamaan, mutta Mattia keskeytti.

"Aivan niin", sanoi hän.

"No entäs Barberin?" kysyi isäni. "Minkävuoksi hän ei tullut tänne?"

Selitin, että Barberin oli kuollut, joka oli ollut minulle suuri pettymys, kun olimme tulleet Pariisiin saatuamme Chavanonissa tietää, että vanhempani hakivat minua.

Isäni tulkitsi äidille, mitä olin sanonut, ja olin ymmärtävinäni äidin sanovan, että se on hyvä. Minkävuoksi oli hyvä, että Barberin oli kuollut? Tätä minä miettimään löytämättä siihen vastausta.

"Sinä et osaa englanninkieltä?" kysyi isä. "En, minä puhun ainoastaan ranskaa ja italiankieltä, jota opetti minulle se herra, jolle Barberin minut vuokrasi."

"Niin, Vitalis?"

"Oletteko tiennyt..."

"Barberin sanoi minulle hänen nimensä, kun joitakin aikoja sitten olin Ranskassa sinua hakemassa. Mutta sinä lienet utelias tietämään, minkävuoksi emme ole sinua hakeneet kolmeentoista vuoteen ja miten meillä yhtäkkiä syntyi ajatus lähteä sinua tiedustelemaan Barberinilta."

"Olen varsin halukas kuulemaan."

"No tulehan tähän tulen ääreen, niin kerron sinulle." Huoneeseen tullessani olin asettanut harpun seinää vasten ja nyt laskin laukkunikin selästäni ja istuin tuolille, joka minulle oli osotettu. Mutta kun oikaisin kastuneet jalkani kuivatakseni niitä, niin isoisäni vierelläni sanaa sanomatta murisi melkein samalla tavalla kuin kissa vihoissaan. Siitä oli helppo ymmärtää, että minä häiritsin häntä, ja sen vuoksi vedin jalkani takaisin.

"Älä välitä hänestä", sanoi isäni; "vanhus on äikeissään, kun asetutaan tulen eteen, mutta jos sinun on kylmä, niin lämmittele vain, ei hänestä tarvitse välittää."

Olin hyvin hämilläni kuullessani puhuttavan tällä tavoin valkohapsisesta vanhuksesta. Minusta tuntui, että juuri hänestä piti välittää, ja minä pidin jalkani tuolin alla. "Sinä olet vanhin poikani", sanoi isäni, "ja synnyit oltuani vuoden naimisissa äitisi kanssa. Kun minä nain äitisi, niin oli muuan nuori tyttö, joka uskoi, että minä otan hänet vaimokseni, ja tämä avioliittoni synnytti sentähden hänessä kauhean vihan kilpailijaansa kohtaan. Kostoksi hän varasti sinut sinä päivänä, kun juuri täytit kuusi kuukautta, ja vei

sinut Ranskaan, Pariisiin, jossa hän sinut jätti kadulle. Me tiedustelimme ja teimme kaiken, mikä suinkin oli mahdollista, löytääksemme sinut, mutta emme kuitenkaan hakeneet Parisista saakka, sillä emme voineet aavistaa, että sinut oli viety niin kauas. Me luulimme sitten sinun kuolleen. Mutta kolme vuotta sitten tuo nainen sairastui kuolettavaan tautiin ja tunnusti totuuden. Minä matkustin heti Ranskaan ja menin poliisikomisariuksen luo siihen kortteliin, jonne sinut oli jätetty. Häneltä sain tietää, että sinut oli kasvatikseen ottanut muuan kivityömies, joka sinut oli löytänytkin, ja minä heti lähdin Chavanoniin. Barberin kertoi minulle, että hän oli vuokrannut sinut Vitalikselle, kiertelevälle soittoniekalle, jonka kanssa sinä kuljeksit Ranskassa. Kun minä en voinut jäädä Ranskaan ja tavottaa Vitalista, niin annoin sinun hakemisesi toimeksi Barberinille ja varustin hänet rahoilla, että hän voi lähteä Pariisiin. Samalla käskin hänen heti, kun hän on sinut löytänyt, ilmoittaa siitä lakimiehille, jotka hoitavat minun asioitani, herroille Greth ja Galley. Minä en ilmoittanut hänelle asuntoani senvuoksi, että me emme asu täällä Lontoossa kuin talvisin, kesäisin nimittäin kuljemme Englannissa ja Skotlannissa kaupparetkillämme, jolloin on koko perhe mukana. Sillä tavoin, poikani, olemme sinut löytäneet, ja niin sinä kolmentoista vuoden perästä saat paikkasi taas perheessämme. Minä ymmärrän, että sinä olet vähän hämilläsi, kun et tunne meitä etkä ymmärrä mitä puhumme ja kun ei sinua ymmärretä, mutta toivon, että sinä pian perehdyt elämäämme."

Epäilemättä minä pian perehdyn, sehän oli tiettyä, kun olin nyt kotonani ja kun ne, joiden kanssa nyt tulini elämään, olivat isäni ja äitini, veljiäni ja sisariani.

Kauniit vaatteet, joihin minä olin ollut puettu, eivät olleet siis puhuneet totta. Se oli paha onnettomuus Barberinin emännälle, Liselle, Acquinille ja kaikille niille, jotka minua olivat auttaneet. En voinut nyt tehdä mitä olin ajatellut, sillä kiertelevä kauppias, joka asuu liiterissä, ei voi olla rikas. Mutta mitä siitä: olihan minulla koti.

Sillä aikaa kuin minä kuuntelin isäni kertomusta, oli pantu pöydälle lautaset ja metallikulhossa suuri kappale häränlihaa perunain keskellä.

"Onko teidän nälkä, pojat?" kysyi isäni Mattialta ja minulta.

Mattia näytti valkoisia hampaitansa. "No niin, istukaamme pöytään", sanoi isäni. Mutta ennenkuin istuimme pöytään, hän työnsi isoisän tuoleineen sen ääreen ja sitten itse istuttuaan selin tuleen leikkasi meille kullekin kauniin palan paistia, jolle evääksi pani perunoita.

Vaikka minä en ollut kasvatettu sivistyksen sääntöjen mukaan, tai oikeammin sanoen minua ei oltu kasvatettu ollenkaan, niin huomasin kuitenkin, että veljeni ja vanhin sisareni söivät useimmiten paljain sormin, joita kastoiivat liemessä ja joita nuolivat isänsä ja äitinsä siitä välittämättä. Isoisäni ei välittänyt muusta kuin lautasestaan, jolta hän ainoalla toimeen kykenevällä kädellään ammensi lakkaamatta suuhunsa. Kun häneltä sattui putoamaan pala tutisevista sormistaan, niin veljeni ivasivat häntä.

Illallisen syötyämme luulin iltaa vietettävän tulen ääressä, mutta isäni sanoi, että hän odottaa tovereita ja että meidän tuli mennä levolle, ja otettuaan kynttilän hän saattoi meidät vaunuvajaan, joka kooltaan oli samanlainen kuin se huone, jossa olimme syöneet. Siellä oli kahdet suuret vaunut, joita kiertelevät kaupustelijat käyttävät. Hän avasi toisten vaunujen oven, ja me näimme, että siellä oli kaksi vuodetta päälletysten.

"Siinä on vuoteenne", sanoi hän. "Nukkukaa hyvin." Sillä tavoin minut otettiin vastaan kotonani — Driscollin perheessä.

XII.

Isäni oli lähtiessään jättänyt kynttilän meille, mutta hän oli sulkenut vaunujen oven, niin että meillä ei ollut muuta neuvona kuin paneutua maata. Sen teimmekin, nousten kumpikin vuoteellemme kiireimmiten, puhelematta ollenkaan niinkuin aina ennen teimme, ja kertomatta toisillemme, mitä vaikutuksia meihin oli tehnyt tämä merkillinen päivä.

"Hyvää yötä, Remi."

"Hyvää yötä, Mattia."

Mattialla ei ollut halua puhelemaan enemmän kuin minullakaan, ja minä olin hyvilläni hänen vaitiolostaan. Mutta jollei minulla ollut halua puhelemaan, niin eipä ollut halua nukkumaankaan.

Rupesin miettimään kaikkea, mitä oli tapahtunut, kääntelevien ja vääntelevien kapealla vuoteella. Siinä mietiskellessäni kuulin Mattian, joka makasi yläpuolella olevalla vuoteella, kääntelevän myöskin, josta päätin, että hänkään ei saanut unta paremmin kuin minäkään.

"Etkö jo nuku?" kysyin.

"En vielä."

"Onko sinun paha olla?"

"Eikö mitä, päinvastoin, mutta minusta tuntuu aivan kuin olisin merellä ja kuin laiva nousisi ja laskisi kallistellen aallokossa."

Meritautiko vain esti Mattiaa nukkumasta? Eikö häntä pitäneetkään hereillä samat ajatukset kuin minua? Hän rakasti siksi paljon minua ja niin olivat sydämemme ja sielumme läheiset toisilleen, että hänen täytyi tuntea samaa kuin minäkin.

Uni ei tullut, ja ajan kuluessa kiihtyi epämääräinen kauhu, joka minua lannisti: alussa en ollut tuntenut mikä vaikutus oli valtavin kaikista niistä, jotka täyttivät mieleni sekasortoisena mylläkkänä, mutta nyt tunsin, että se oli pelko. Mitä pelkäsin? En tiedä, mutta minä pelkäsin. Ja kuta enemmän sitä vastaan koetin taistella, sitä vähemmän siinä onnistuin.

Tunti kului tunnin perästä. Yhtäkkiä kuulin jotensakin kovaa melua vajan ovelta, joka aukesi toiselle kadulle, ja sitten kuului useampia huutoja säännöllisten väliaikain perästä, ja vaunuihimme kuumotti valoa.

Hämmästyneenä katselin ympärilleni, ja Capi, joka makasi jaloissani, heräsi ja alkoi murista. Minä huomasin, että valo tuli pienestä akkunasta, joka oli vaunujemme seinässä ja jota en ollut huomannut ennen, kun se sisäpuolelta oli kaihtimien peitossa. Akkunasta, joka oli samalla seinällä kuin meidän vuoteemme, oli toinen puoli Mattian ja toinen minun vuoteeni kohdalla. Kun pelkäsin, että Capi herättää koko talonväen, niin panin toisen käteni sen kuonolle ja katselin ulos.

Isäni, joka oli vajassa, oli vikkelästi avannut kadunpuolisen oven ja sitten sulkenut sen päästettyään sisään kaksi miestä, joilla oli selässä suuret taakat. Hän asetti sormen huulilleen ja osotti lyhdyllään vaunuja, joissa me olimme; se merkitsi, että heidän piti olla hiljaa, ettemme me heräisi. Isäni auttoi miehiltä heidän taakkansa, sitten hän poistui vähäksi aikaa ja palasi äitini kanssa. Hänen poissa ollessaan miehet olivat aukaisseet mytensä. Toisessa oli kankaita, toisessa sukkia, käsiineitä ja muita kudotuita tavaroita.

Nyt ymmärsin: nämä miehet olivat kauppiaita, jotka tulivat isälleni myymään tavaroita. Isäni tutki joka esinettä erikseen lyhdyn valossa ja antoi sitten äidille, joka pienillä saksilla leikkeli niistä nimiliput ja pisti ne taskuunsa. Tämä minusta näytti kummalliselta, samoin kuin minua ihmetytti sekin, että kauppa varten oli valittu näin myöhäinen aika. Tutkiessaan tavaroita isäni matalalla äänellä lausui muutamia sanoja miehille. Jos olisin, ymmärtänyt englanninkieltä, niin olisin mahdollisesti kuullutkin mitä hän sanoi, mutta sitä ei tarkkaan kuule, jota ei ymmärrä. Kun sitten kaikki tavarat oli huolellisesti tarkastettu, niin vanhempani miesten kanssa menivät vajasta ja tuli taas pimeä. Varmaankin he menivät tekemään laskujaan.

Jonkun hetken perästä taas valo kuumotti ja minä uudestaan katselemaan akkunastamme kaihtimen raosta. Mutta nyt tein sen vastoin tahtoani. Mielessäni ajattelin, että minun ei pitäisi katsoa, mutta kuitenkin. Ajattelin, että parempi olisi olla tietämättä, mutta kuitenkin halusin tietää ja nähdä.

Isä ja äiti olivat kahden. Ja sillä aikaa kuin äiti kääri tavarat kahteen myttyyn, isäni lakaisi vajan lattian muutamassa loukossa ja kaivoi siihen kuopan. Hiekan alta, jota hän loi täysin lapioin, ilmestyi laskuovi. Hän nosti sen ja kantoi tavaramytyt kuoppaan, ja äiti näytti tulta. Mytyt vietyään isä sulki laskuoven ja loi hiekan taas päälle. Ja molemmat sitten sirottelivat hiekalle oljenkorsia, joita oli vajan lattialla kaikkialla. He poistuivat sitten.

Samassa kuin he sulki oven hiljaa, minä olin kuulevinani Mattian liikkuvan vuoteellaan ja laskevan päänsä päänalustalle. Oliko hän nähnyt mitä oli tapahtunut?

En uskaltanut häneltä kysyä: nyt ei kauhu, joka minut oli tukehduuttaa, ollut enää epämääräistä, minä tiesin mitä pelkäsin nyt. Olin kiireestä kantapäihin kylmässä hiessä.

Niin kului yö. Kukko, joka lauloi naapurissa, ilmoitti aamun lähestyvän; silloin vasta vaivuun uneen, mutta tuskalliseen uneen, nähden painajaisia, jotka olivat minut tukehduuttaa. Minä heräsin sitten kun vaunujen ovi avattiin. Ja kun luulin, että se oli isäni, joka tuli meille ilmoittamaan, että oli aika herätä, niin suljin silmäni, etten olisi häntä nähnyt.

"Se oli vain veljesi", sanoi Mattia minulle, "hän kävi laskemassa meidät vapaiksi. Hän on jo mennyt."

Me nousimme. Mattia ei kysynyt, olinko hyvin nukkunut, enkä minäkään häneltä. Kun hän katseli minua jonkun aikaa, loin silmäni muualle.

Me menimme kyökkiin, mutta siellä ei ollut isääni eikä äitiäni; isoisäni istui takkatulen ääressä tuolillaan aivan kuin ei olisi siitä liikahtanut sitten eilisen illan, vanhin sisareni, Annie, pyyhki pöytää, ja vanhin veljistäni, Allen, lakaisi lattiaa. Minä menin heidän luokseen kätelläkseni heitä, mutta he vain tekivät työtään välittämättä minusta. Menin sitten isoisäni luo, mutta hän ei antanut minun tulla lähellekään ja kähisi minulle niinkuin eilen illallakin.

Käskin Mattian kysyä, mihin aikaan tapaam isääni ja äitiäni tänään. Ja Mattia teki työtä käskettyä. Kun isoisäni kuuli puhuttavan englanninkieltä, niin hän siitä lauhui. Hänen jäykät kasvonsa saivat vähän eloisuutta, ja hän vastasi mielellään.

"Mitä hän sanoi?" kysyin.

"Että isäsi on mennyt kaupungille koko päiväksi ja että äitisi nukkuu ja että voimme mennä kävelemään."

"Eikö hän sanonut muuta?" kysyin, kun tämä Mattian käännös tuntui kovin lyhyeltä. Mattia näytti olevan hämillään. "Minä luulen, että en oikein ymmärtänyt loppua."

"Miten sen ymmärsit?"

"Olin ymmärtäväni hänen sanovan, että jos kaupungilla sattuisi meille hyvä tilaisuus, niin ei saisi sitä jättää käyttämättä, ja siitä olen varma, että hän lopuksi lausui: 'Kuule opetustani: pitää elää tyhmin kustannuksella.'"

Isoisäni varmaan arvasi, mitä Mattia minulle selitti, sillä näille viimeisille sanoille hän teki liikkeen toisella kädellään, joka ei ollut halvautunut, osottaen pistämään taskuun jotakin, ja samalla hän iski silmää. "Lähdetään ulos", sanoin Mattialle. Pari kolme tuntia kävelimme Punaisen Jalopeuran talon ympärillä, kun emme uskaltaneet mennä ulommaksi peläten eksyvämme. Päivällä Bethnal-Green näytti kauheammalta kuin oli näyttänyt pimeällä; kaikkialla niin taloissa kuin ihmisissä näkyi mitä surullisin kurjuus. Mattian kanssa katselimme puhumatta sanaakaan, ja jonkun aikaa kuljettuamme palasimme kotia.

Äitinikin oli jo tullut huoneestaan. Hän istui pöydän ääressä nojaten päällään pöytään. Luulin, että hän oli kipeä ja kiiruhdin hänen luokseen syleilläkseni häntä, kun en osannut hänelle puhua. Hän kohotti päätään syleillessäni ja katsoi minua, mutta varmaan näkemättä. Hänen kuuma henkensä haisi viinalta. Minä vetäysin takaisin. Hän retkautti päänsä käsivarsiansa päälle, jotka olivat levällään pöydällä...

Isoisäni katsoi minuun nauraa virnottaen ja sanoi jotakin, jota minä en ymmärtänyt. Aluksi seisoin kuin kivettynyt, sitten katsoin Mattiaan, joka myöskin katseli minua kyynelsilmin. Minä annoin hänelle merkin, ja me lähdimme uudestaan ulos.

Pitkän aikaa kävelimme käsikädessä sanaa vaihtamatta ja astuimme tietämättä minne.

"Minne aiot tällä tavoin?" kysyi Mattia vähän levottomana.

"En tiedä. Jonnekin meidän vain pitää päästä, missä voimme puhella. Minulla on sinulle sanottavaa, mutta en voi tällaisessa väkijoukossa."

Me tulimme muutamalle kadulle, joka oli leveämpi kuin ne, joita olimme tähän asti kulkeneet, ja kadun päässä olin näkevinäni puita; siellä ehkä alkoi maaseutu, ja me kuljimme sinnepäin. Maaseutua se ei kuitenkaan ollut, vaan suuri puisto. Siellä meidän oli mukava puhella.

Päätökseni oli pian tehty, ja minä tiesin mitä minun oli puhuttava:

"Sinä tiedät, että rakastan sinua, Mattia", sanoin toverilleni heti kun olimme päässeet istumaan yksinäiseen paikkaan. "Sinä tiedät, että ystävyiden vuoksi olen sinut pyytänyt seuraani. Sinä et epäile tätä ystävyttäni?"

"Sinä olet hupsu!" sanoi Mattia koettaen nauraa.

"Sinä koetat nauraa, etten minä rupeaisi itkemään, mutta mitä sitten jos itkenkin. Kenelle itkisin, jos en sinulle?" Ja heittäytyen hänen kaulaansa itkin. Kun olin yksinäni avarassa maailmassa, niin en ollut silloinkaan tuntenut itseäni niin onnettomaksi.

Kun nyyhkytysten kohtaaminen oli ohi, tyynnytti mieleni. Enhän ollut Mattiaa tuonut tähän puistoon valitellakseni itseni vuoksi, vaan hänen vuokseen.

"Mattia", sanoin hänelle, "sinun pitää matkustaa Ranskaan."

"Ja jättää sinut? Siitä ei tule mitään!"

"Minä jo edeltäpäin tiesin, minkä vastauksen sinulta saan, ja olen siitä onnellinen, kun et aio jättää minua, mutta kuitenkin sinun on lähdettävä Ranskaan, Italiaan tai minne vain haluat, sama se minne menet, kunhan menet täältä Englannista."

"Entä sinä, mihin sinä?"

"Minun täytyy olla täällä, Lontoossa, vanhempaini luona, sehän on velvollisuuteni. Ota rahat, joita meillä vielä on, ja matkusta."

"Älä puhu niin, Remi. Jos jonkun pitää lähteä, niin sinun juuri."

"Minkävuoksi?"

"Senvuoksi että..." Hän ei päättänyt lausettaan ja käänsi katseensa, kun minä katsoin häneen kysyvästi.

"Mattia, sano minulle suoraan: sinä et nukkunut yöllä, sinä näit jotakin?"

"En nukkunut ja näin kaikki."

"Ja mitä ajattelet?"

"Että ne miehet, jotka toivat tavaroita, eivät olleet niitä ostaneet, vaan varastaneet. Isäsi torui heitä, kun he olivat koputtaneet kadunpuoleiselle ovelle eivätkä olleet pihan puolelta tulleet. Miehet vastasivat, että heitä ajoi poliisi."

"Nyt näet, että sinun on lähdettävä täältä pois."

"No jos minun on lähdettävä, niin sinun on lähdettävä myös, se on meille molemmille yhtä tärkeää."

"Kun minä sinua pyysin mukaani, niin tein sen senvuoksi, että uskoin vanhempaini olevan rikkaita ja että he voisivat kouluttaa meitä molempia, mutta niin ei ollutkaan, unelmani oli ainoastaan unelma. Meidän on erottava."

"Ei koskaan!"

"Mutta sittenkin sinun on mentävä Ranskaan Lisen luo, Acquinin, Barberinin äidin ja kaikkien ystäviemme luo kertomaan heille, että minä en voikaan tehdä heidän hyväksen mitä olin aikonut, uneksinut ja luvannut. Sinä selität, että vanhempani eivät olekaan rikkaita, niinkuin oli luultu, ja se riittää. Ymmärräthän? He eivät ole rikkaita, se selittää kaikki. Köyhyys ei ole mikään häpeä."

"Sinä et senvuoksi toimita minua matkaan, että he eivät ole rikkaita, enkä minä lähdekään."

"Mattia, älä lisää minun mieleni katkeruutta, se on jo tarpeeksi suuri muutoinkin."

"En tahdo sinua pakottaa selittämään minulle sitä, mitä et häpeän vuoksi kehtaa sanoa. Minä en ole mikään neroniekka, mutta jos en ymmärräkään kaikkea tällä" — hän taputti päätään — "niin tunnen tällä" — hän pani käden sydämelleen. "Sinä et senvuoksi toimita minua matkalle, että vanhempasi ovat köyhiä eivätkä voi elättää minua, sillä minusta ei heille ole mitään räsistä ja minä teen työtä heidän hyväksen, mutta toimitat minua pois kaiken sen vuoksi, mitä olet nähnyt viime yönä — sinä pelkää senvuoksi minua."

"Mattia, älä puhu."

"Sinä pelkää, että kunhan en joutune leikkelemään nimilippuja tavaroista, joita ei ole ostettu."

"Ole vaiti, Mattia, ole vaiti!" Ja minä häpeissäni peitin kasvot käsiini.

"No niin, jos sinä pelkää minun puolestani, niin minä yhtä paljon pelkään sinun puolestasi ja senvuoksi sanon sinulle: lähdetään yhdessä, mennään Ranskaan Barberinin emännän, Lisen ja muiden ystäviemme luo."

"Se on mahdotonta! Vanhempani eivät ole sinulle mitään, sinä et ole heille mistään velassa, mutta he ovat minun vanhempaini, minun täytyy jäädä heidän luokseen."

"Sinun vanhempiasi! Tuoko vanha halvattu olisi isoisäsi, tuoko vaimo, joka makasi pöydällä, sinun äitisi!"

Minä nousin vikkelästi, ja nyt en enää rukoilevalla, vaan käskevällä äänellä sanoin: "Ole nyt vaiti, Mattia, älä puhu tuolla tavoin, minä kiellän! Sinä puhut isoisästäni ja äidistäni, minun tulee heitä kunnioittaa ja rakastaa?"

"Niin tulisikin, jos he todella olisivat vanhempiasi, mutta he eivät ole sukuakaan, ei tuo isoisäsi, ei isäsi, ei äitisi; pitääkö sittenkin heitä kunnioittaa ja rakastaa?"

"Sinä et kuullut isäni kertomusta?"

"Mitä se kertomus todistaa? Ei mitään. Sinun pitää huomata, että sinä et ole isäsi etkä äitisi näköinen ollenkaan, sinulla ei ole valkoinen tukka niinkuin veljilläsi ja sisarillasi, ja huomaa, kaikki ovat valkoverisiä. Minkävuoksi sinä et ole? Sitten vielä muuan omituinen seikka; miten ihmisillä, jotka eivät ole rikkaita, on varaa panna niin paljon rahaa lapsensa etsimiseen? Kaikesta tästä päättäen sinä et ole Driscoll minun tyhmän pääni mukaan. Minä kyllä tiedän, että minä olen tyhmä, sitä olen aina kuullut sanottavan itsestäni, ja se on pääni vika. Mutta sinä et ole Driscoll, sinun ei tarvitse jäädä heidän luokseen. Mutta jos sinä sittenkin tahdot jäädä, niin jään minä myöskin. Mutta sinä kirjoitat Barberinin emännälle ja käsket hänen selittää, minkälaiset ne vaatteet olivat, joihin sinä olit puettu. Hänen kirjeensä saatuamme sinä kysyt tuolta mieheltä, jota sanot isäksesi, ja silloin saamme nähdä. Siihen saakka älä puhu mitään, ja minä pysyn sinun luonasi kaikesta huolimatta. Jos pitää työtä tehdä, niin teemme yhdessä."

"Mutta jos jonakin päivänä lyötäisiin Mattiaa päähän?" Hän rupesi nauramaan: "No se ei pahinta olisi. Eihän se lyönti silloin niin kovalta tunnu, kun sen saa ystävänsä vuoksi."

XIII.

Vasta iltapimeällä tulimme kotia; koko päivän kuljeksimme puistossa puhellen, syötyämme päivälliseksi leivän, jonka ostimme.

Isäni oli tullut jo kotia, ja äiti pystyi pysymään seisaallaan. Ei kumpikaan heistä välittänyt siitä, että olimme olleet niin kauan poissa. Vasta illallisen syötyämme isä sanoi, että hänellä oli meille kummallekin puhuttavaa, ja käski meidät takkatulen ääreen, jonka vuoksi isoisäni taas kähisi puolustaessaan sijaansa tulen ääressä.

"Miten te ansaitsitte elatuksenne Ranskassa?" kysyi isäni.

Minä kerroin.

"Teillä ei siis koskaan ollut pelkoa, että kuollette nälkään?"

"Ei koskaan! Me emme ainoastaan elättäneet henkeämme, vaan ansaitsimme rahaa niin paljon, että ostimme lehmänkin", selitti Mattia vakuuttavasti. Ja hän vuorostaan kertoi lehmän-ostostamme.

"Te siis olette hyvin taitavia?" sanoi isäni. "No entä Capi? Mitä se osaa? Ette suinkaan ainoastaan huviksenne kuljettele koiraa mukanne, täytyy kai senkin ansaita jotakin, ainakin oma ruokansa?"

Minä olin hyvin ylpeä Capin taidosta ja panin sen näyttämään temppujaan, ja sen menestys oli suuri.

"Mutta tuollainen koirahan on kerrassaan koko omaisuus", sanoi isä.

Minä vastasin tähän kiittelemiseen ylistämällä Capia vakuuttaen, että se vähässä ajassa oppii kaikki, mitä vain sille opetti, sellaistaakin, mitä koirat tavallisesti eivät osaa tehdä.

Isäni tulkitsi puheeni englanninkielellä, ja minusta tuntui, että hän siihen lisäsi jotakin, jota minä en ymmärtänyt, mutta jolle kaikki muut nauroivat, äiti ja lapset, ja isoisäkin vilkutti silmiään sanoen monet kerrat *fin dog*, joka merkitsee: hyvä koira.

"No näin ollen minulla on teille ehdotus tehtävänä. Mutta sitä ennen on saatava tietää, jääkö Mattia Englantiin ja asumaan meille."

"Minä haluan jäädä Remin luo", vastasi Mattia, joka oli paljon älykkäämpi kuin itse uskoikaan, "ja

menen kaikkialle minne Remikin menee."

Isäni, joka ei voinut arvata, mitä tässä vastauksessa oikeastaan piili, oli siitä varsin tyytyväinen.

"No, niin ollen minä palaan ehdotukseeni. 'Me emme ole rikkaita ja meidän kaikkien pitää tehdä työtä henkemme elatukseksi. Kesät kierrämme Englannissa kaupittelemassa tavaroitani. Mutta talvisin meillä ei ole paljonkaan tehtävää, niin että Lontoossa ollessamme Remi ja Mattia voivat käydä soittelemassa kaduilla, ja minä uskon, että ansaitsette paljon, varsinkin joulun aikana. Mutta kun ei saa voimia tuhlata, niin Capi menee Alienin ja Nedin kanssa näyttelemään."

"Capi ei mielellään ole muiden kuin minun kanssani", sanoin kiireesti, sillä minusta ei ollut mieluista, että Capi eroaisi meistä.

"Kyllä se tottuu pian Alleniin ja Nediin, ole huoleti, ja sillä tavoin ansaitsemme paljon enemmän."

"Mutta minä vakuutan, että siitä ei tule mitään, ja sitäpaitsi Mattia ja minä ilman Capia saamme varsin vähän."

"On jo kylliksi puhuttu", sanoi isä. "Kun minä jotakin sanon, niin on sillä tavoin tehtäväkin ja heti, se on meillä sääntönä, ja minä otaksun, että sinä siihen totut niinkuin kaikki muutkin."

Eihän siihen ollut vastaamista, enkä virkkanutkaan mitään, mutta mielessäni tuumailin, että huonosti toteusi unelmani: Capikin erotetaan minusta. Me menimme vaunuihimme maata, mutta sinä iltana ei suljettukaan ovea. Kun minä jo olin makaamassa, niin Mattia, joka riisuutui hitaammin kuin minä, kumartui korvaani kuiskaamaan:

"Sinä näet, että tuo mies, jota sanot isäksesi, ei tarvitse ainoastaan lapsia, vaan koirankin toimiinsa. Eikö se jo avaa silmiäsi? Huomenna me kirjoitamme Barberinin emännälle."

Mutta huomenna piti opettaa Capia. Minä otin sen syliini, ja suudellen sitä hellästi kuonolle selitin sille mitä siltä odotin. Koira parka katseli minua ja kuunteli puhettani. Kun minä annoin kahlevitjan Alienin käteen ja aloin selitykseni, niin Capi oli niin viisas ja niin tottelevainen, että seurasi näitä veljeksiä tosin surullisen näköisenä, mutta nöyrästi.

Mattian ja minut isä itse saattoi muutamaan kortteliin, jossa hän toivoi meidän saavan hyvät tulot, ja meidän piti kulkea koko Lontoon läpi, ennenkuin saavuimme sellaiselle paikalle, missä oli komeita taloja porttikäytävineen ja suuria katuja puistoineen. Näillä kaduilla, joissa oli leveät jalkakäytävät, ei enää näkynyt rääsyisiä ihmisiä, vaan ylhäisiä naisia ja komeita ajoneuvoja, jotka kimaltelivat kuin kuvastin, uljaita hevosia, joita ohjasivat suuret lihavat kuskit.

Vasta myöhään illalla saavuimme Punaisen Jalopeuran taloon, ja tapasin Capin hyvin likaisena, mutta iloisena. Minä olin niin hyvilläni sen tapaamisesta, että pyyhittyäni sen oljilla käärin sen lammasnahkatakkiini ja vein vuoteeseeni maata. Kumpikohan meistä oli enemmän hyvillään, Capiko vai minä? Vaikea sanoa.

Niin kului useampia päiviä, me lähdimme kaupungille aamuisin emmekä palanneet ennenkuin illalla soiteltuamme milloin missäkin kaupunginosassa, ja Capi kulki Alienin ja Nedin kanssa. Mutta eräänä iltana isä sanoi, että huomenna voin ottaa Capin mukaani, kun Allen ja Ned jäivät siksi päivää kotia.

Tästä olimme varsin mielissämme ja päätimme, Mattia ja minä, että nyt koetamme koota rahaa lujasti, jotta vastakin annetaan Capi meille. Nyt oli kysymyksessä valloittaa Capi takaisin, ja kumpikin panemme parastamme. Me sen vuoksi puhdistimme Capin hyvin aamulla ja aamiaisen syötyämme lähdimme sellaiseen kaupunginosaan, jossa kokemuksestamme tiesimme olevan sellaista "kunnioitettavaa yleisöä", joka pani helposti käden taskuunsa. Ja sitä varten meidän piti kulkea läpi Lontoon idästä länteen.

Pahaksi onneksemme oli sumua ollut kaksi päivää eikä ilma näyttänyt selkiävän nytkään. Taivas, tai se mikä Lontoossa on taivaana, oli punankellertävää utupilveä, ja kaduilla kulki harmajaa savua, joka esti näkemästä edes muutaman askeleen päähän. Ihmiset eivät liikkuneet ulkona, ja akkunoista, joista meitä kuunneltiin, ei nähty ollenkaan Capia. Tämä oli ikävä seikka ja vaikutti pahasti esiintymiseemme. Mattia pahoitteli sumua, arvaamatta mikä hyöty meille siitä oli muutamia minuutteja myöhemmin.

Astuessamme kiireesti pidellen Capia lähellämme puhelemalla sille jonkun sanan aina vähänväliä, mikä oli varmempi kuin lujimmatkin vitjat, saavuimme Holbornille, jolla ihmisten kulku on suurin kaikista Lontoon kaduista. Mutta yhtäkkiä huomasin, että Capi ei ollutkaan jäljessämme. Mihin se oli joutunut? Tämähän oli aivan tavatonta. Pysähdyin sitä odottamaan ja viheltelin hiljalleen, sillä emme nähneet pitkälle. Minua jo alkoi pelottaa, että se on meiltä varastettu, mutta samassa se tuli täyttä laukkaa, suussa pumpulisukkapari, ja heilutti iloisena häntäänsä. Hypäten minua vasten seisomaan

tarjosi se minulle sukat. Se näytti hyvin ylpeältä niinkuin aina, kun oli hyvin onnistunut jossakin vaikeassa tehtävässä ja tahtoi, että sitä siitä kiitettäisiin.

Minä seisoin kuin kivettyneenä, mutta Mattia otti sukat toiseen käteensä, toisella tarttui minuun ja veti minua kiireesti jäljessään.

"Kävellään kiireesti, mutta ei juosta", sanoi hän. Ja vasta hyvän ajan kuluttua hän selitti minulle syyn. "Minä jäin niinkuin sinäkin miettimään, mistä nuo sukat olivat, kun kuulin jonkun miehen sanovan: missä se varas on? Varas oli Capi, ymmärrätkö? Jos ei olisi ollut sumua, niin meidät olisi vangittu varkaina."

Minä nyt ymmärsin asian varsin hyvin ja seisoin hetken aikaa melkein tukehtumaisillani. He olivat opettaneet Capin varkaaksi!

"Palataan kotia", sanoin Mattialle ja panin Capin köyteen.

Kiireesti kuljimme kotia sanaa vaihtamatta. Isä, äiti ja lapset olivat kaikki pöydän ympärillä käärimässä kankaita. Minä viskasin sukat pöydälle, ja Allen ne huomattuaan rupesi nauramaan.

"Siinä on sukkapari, jonka Capi on varastanut, sillä Capi on opetettu varkaaksi", sanoin. "Minä luulin teidän pitäneen Capin näyttelemistä varten. Minä uskon, että tämä on leikkiä."

Vapisin puhuessani, mutta en koskaan ollut näin päättävästi puhunut. "Mutta jos se ei olisi leikkiä, niin mitä tekisit?" kysyi isä.

"Panisin Capille nuoran kaulaan ja hukuttaisin sen. Minä en suvaitse, että Capista tulee varas, eikä minustakaan. Ennemmin hukuttaisin itsenikin."

Isäni katsoi minua silmästä silmään ja teki liikkeen, aivan kuin olisi aikonut lyödä minut kuoliaaksi. Hänen silmänsä hehkuivat, mutta minä en väistänyt. Viimein hänen jännittyneet kasvonsa lauhtuivat.

"Sinä olet oikeassa uskoessasi, että se oli leikkiä", sanoi hän. "Senpävuoksi Capi ei enää pääse kuin sinun kanssasi kaupungille, ettei mitään tuollaista tapahtuisi."

XIV.

Kaikkiin lähestymisyriytyksiini veljeni Allen ja Ned olivat aina vastanneet itsepintaisella kylmäkiskoisuudella.

Tämän varkaustapauksen jäljestä suhteemme kävi selväksi, ja minä heille selitin, en sanoin, sillä en osannut vielä niin paljoa heidän kieltään, vaan liikkeillä, joissa kahdella nyrkilläni oli eniten työtä, että jos he tekevät jotakin Capille, niin tietäkööt, että minä olen sitä puolustava heitä vastaan ja kostava sen puolesta.

Vanhin sisarista, Annie, oli minulle yhtä kylmäkiskoinen kuin veljensäkin, eikä kulunut päivääkään niin, ettei hän minulle tehnyt jotakin kepposta, johon hän oli varsin kekseliäs. Ainoastaan nuorin sisareni, kolmivuotias Kate, joka oli vielä niin nuori, ettei ymmärtänyt yhtyä toisten liittoon, osotti minulle suosiota. Hän antoi minun hyväillä itseään ensinnäkin senvuoksi, että annoin Capin hänelle tehdä konstejaan, ja myöhemmin sitten senvuoksi, että minä kaupungilta toin namusia ja kakkuja, joita meille näytellessämme lapset kantoivat sanoen juhmallisesti: "koiralle". Niin oli koko perheestä, tästä perheestä, jota kohtaan minä Englantiin tullessani tunsin sydämeni olevan täynnä hellyyttä, pieni Kate ainoa, joka otti vastaan rakkauteni, mutta ehkä hänkin ainoastaan siksi, että taskuni olivat täynnä.

Mikä pettymys!

Vaikka olinkin kumonnut Mattian otaksumiset, niin jouduin kuitenkin tuumailemaan itsekseni, että jos minä olisin saman perheen lapsia, niin totta kai heillä olisi toisenlaiset tunteet minua kohtaan kuin ne, joita niin viljalta sain tuta, varsinkin kun en ollut tehnyt mitään, millä olisin ansainnut heidän kylmyytensä ja välinpitämättömyytensä. Kun Mattia näki minun olevan surullisena, niin hän arvasi mikä siihen oli syynä ja sanoi minulle aivan kuin olisi itsekseen puhellut:

"Olenpa utelias tietämään, mitä Barberinin emäntä sinulle vastaa."

Me kävimme joka päivä kysymässä tätä kirjettä postista, mutta pitkät ajat saimme kulkea turhaan.

Vihdoin sitten tämä odotettu kirje annettiin meille. Kun pääpostikonttorin seutu ei ollut lainkaan otollinen paikka kirjeen lukemiseen, niin menimme muutaman läheisen kadun puistokäytävään, jolla aikaa sain tyyntä mieltäni, ja vihdoinkin kykenin avaamaan Barberinin emännältä tulleen kirjeen, jonka oli kirjoittanut Chavanonin kirkkoherra.

"Pikku Remini.

Kirjeesi minua hyvin hämmästytti ja saattoi apealle mielelle, sillä sen mukaan mitä Barberin-vainaja minulle kertoi heti sen jälkeen kuin hän oli sinut löytänyt Breteulin kadulta ja myöskin sen jälkeen kuin oli puhutellut henkilöä, joka sinua haki, päätin minä, että vanhempasi ovat hyvin toimeentulevia, vieläpä rikkaitakin. Tähän päätökseen olin tullut myöskin vaatteista, joihin sinä olit puettu, kun Barberin toi sinut Chavanoniin, sillä ne vaatteet selvästi osottivat rikkautta. Sinä käskit minun selittää millaiset olivat vaatteesi silloin; sen voinkin helposti tehdä, sillä ne kaikki ovat minulla vielä tallessa, kun olen ne säilyttänyt juuri sitä varten, että sinut voidaan niistä tuntea, kun tullaan sinua kysymään, jonka aina uskoin kerran tapahtuvan.

Sinulla oli pitsimyssy, hyvin kauniisti tehty ja rikkaasti koristeltu, liinapaita, jossa oli pitsi kaulustassa ja hihoissa, flanellivaippa, valkoiset pellavasukat, valkoiset vaatekengät, joissa oli silkkinauhasolmu, pitkä mekko valkoisesta flanellista ja lopuksi suuri kasimirkankainen päällysvaate, joka oli silkillä vuorattu ja päältä kauniilla koruompeleilla koristettu.

Tähän on lisäksi mainittava, että vaatteissa ei ollut merkkiä, mutta flanellialustassa ja liiveissä varmaan oli ollut, sillä kulmat, joissa nimi tavallisesti pidetään, oli leikattu pois, joka osotti, että oli tarkoin poistettu kaikki, mikä olisi voinut auttaa sinun ilmitulemistasi.

Siinä on kaikki, mitä minä voin sinulle tietää antaa. Jos luulet tarvitsevasi nämä vaatteet, niin kirjoita vain minulle, minä lähetän ne.

Älä, lapseni, ole pahoillasi siitä, ettet voi antaa minulle niitä kauniita lahjoja, jotka lupasit. Lehmä, jonka olet ostanut säästöilläsi, on parempi kuin kaiken maailman lahjat. Lehmä voipi kaikin puolin erinomaisesti, se lypsää yhtä runsaasti, ja sen avulla tulen hyvin hyvästi toimeen. Aina kun sitä katselen, muistan sinua ja pientä toveriasi Mattia.

On minulle mieluista saada sinulta tietoja, ja toivon, että ne aina ovat hyviä: miten sinä, joka olet niin hellätuntoinen, voisitkaan olla onneton perheessäsi, isäsi, äitisi, sisartesi ja veljesi luona, jotka varmaan sinua rakastavat niin paljon kuin ansaitset.

Hyvästi, rakas lapseni, minä syleilen sinua.

Kasvatusäitisi V:e Barberin."

Tämän kirjeen loppuosa vihloi sydäntäni. Äiti raukka, miten hyvä hän oli minulle: kun hän minua rakasti, niin hän kuvaili, että koko maailman piti minua rakastaa samalla tavoin kuin hän.

"Hän on kelpo ihminen", sanoi Mattia, "hän on muistanut minuakin. Mutta jos hän olisi minut unhottanutkin, niin se ei estäisi minua kiittämästä häntä kirjeestä. Kun nyt on noin täydellinen luettelo vaatteistasi, niin master Driscoll ei saa erehtyä luetellessaan vaatekappaleita, jotka sinulla oli silloin kun sinut varastettiin."

"Hän ei ehkä enää muista."

"Ei sitä niin unhotta vaatteita, joihin lapsi oli puettu silloin kun se varastettiin, sillä näiden vaatteiden avulla sitä tietysti haettiin."

"Älä otaksu mitään, ennenkuin on saatu isäni vastaus."

"Enhän minä otaksu, sinähän se otaksut, että hän on voinut unhottaa."

"No se nähdään."

Ei ollut mikään helppo asia ruveta tiedustelemaan isältäni, miten olin puettu silloin kun minut varastettiin. Jos olisi sitä kysynyt häneltä aivan suoraan, luonnollisesti, niin ettei mitään piillyt takana, niin se olisi ollut varsin helppoa, mutta nyt ei ollut niin; juuri tuo takana piilevä ajatus teki minut epävarmaksi.

Sitten eräänä päivänä, kun kylmä sade oli meidät ajanut tavallista varemmin kotia, rohkaisin mieleni ja ryhdyin keskustelemaan asiasta, joka minua piti tuskan vallassa.

Heti ensimmäisen sanan kuultuaan isä katsoi minua silmiin, aivan kuin olisi tahtonut tunkea sydämeni

syvyyteen, niinkuin hänellä oli tapana aina, kun sanani jotenkin olivat loukanneet häntä, mutta minä katsoin häneen niin rohkeasti, että en olisi uskonutkaan voivani näyttää näin viattomalta. Minä luulin, että hän suuttuu, ja vilkaisin syrjäsilmillä Mattiaan, joka meitä kuunteli, vaikka ei ollut siitä tietävinään, mutta isä rupesi nauramaan. Tosin tässä naurussa oli jotakin tyyliä ja julmaa, mutta naurua se oli sittenkin.

"Paras opas sinun löytämiseksesi oli tietysti selitys vaatteistasi, jotka sinulla oli silloin kun sinut varastettiin: pitsimyssy, pitseillä reunustettu liinapaita, flanellivaippa, pellavasukat, vaatekengät, päähineellä varustettu päällysvaate valkoisesta kasimirkankaasta. Minä olin paljon toivonut merkistä, joka oli alusvaatteissasi, F.D. se on: Francis Driscoll, joka on nimesi, mutta se, joka sinut varasti, oli leikannut tämän merkin, jotta sinua ei koskaan löydettäisi. Minulla on näytettävänä kastetodistuksesikin, jonka olin ottanut ja joka minulle on tuotu takaisin. Se lienee vielä minulla tallessa."

Hän lähti penkomaan muuatta laatikkoa ja toi sieltä suuren paperin, jossa oli monet sinetit, ja antoi sen minulle.

Minä tein viimeisen ponnistuksen.

"Jos suvaitsette, niin Mattia kääntää tämän minulle ranskankielelle."

"Aivan mielelläni", sanoi hän.

Mitäpä enää oli kysyttävänä?

Mutta Mattia ei sittenkään näyttänyt tyytyvän, ja kun me illalla menimme vaunuihimme, hän taas kumartui kuiskaamaan korvaani, niinkuin aina kun hänellä oli jotakin salaista minulle uskottavana.

"Kaikki tämä on hyvä, mutta se ei selitä miten kiertelevän kaupustelijan Patrick Driscollin ja Margaret Grangen kannatti laittaa lapselleen pitsipäähineet, pitsipaidat, kirjailut koruompeleiset päällysvaatteet. Kiertelevät kaupustelijat eivät ole niin kovin rikkaita."

"Mutta juuri senvuoksi, että he ovat kauppiaita, nämä vaatteet eivät ole maksaneet heille paljoa."

Mattia pudisti päätään viheltäen ja kumartui taas korvaani puhumaan: "Kuulehan, kun lausun sinulle muutaman ajatuksen, jota en saa päästäni: sinä et ole master Driscollin poika, vaan master Driscollin varastama poika."

Minä halusin vastata, mutta Mattia oli jo vuoteellaan.

XV.

Kun Mattia minulle ilmoitti epäilyksiään, niin minun velvollisuuteni oli käskeä hänen olla vaiti. Ja sitä koetinkin, mutta Mattia oli itsepäinen. Ja niin piti minun kuunnella hänen kysymyksiään:

Minkävuoksi Allenilla, Nedillä, Anniella ja Katella oli valkoinen tukka, jotavastoin minulla oli musta?

Minkävuoksi kaikki muut, paitsi Kate, joka ei vielä mitään ymmärtänyt, osottivat minulle ynseyttä, aivan kuin minä olisin ollut mikäkin kulkukoira?

Miten ihmiset, jotka eivät olleet rikkaita, olivat pukeneet lapsensa niin komeasti?

Kaikkiin näihin hänen kysymyksiinsä minulla ei ollut kuin yksi vastaus, joka oli sekin kysymys:

Minkävuoksi Driscoll olisi minua hakenut, jos en ollut hänen lapsensa? Minkävuoksi hän olisi antanut rahaa Barberinille ja herroille Greth ja Galley?

Mattian oli pakko vastata, että sitä hän ei tiedä. Mutta sittenkään hän ei mielestään ollut voitettu.

"Jos en osaakaan vastata kysymykseesi, niin se ei suinkaan todista, että minä olen väärässä kaikkiin niihin kysymyksiin nähden, joita sinulle asetan ja joihin sinä et vastaa. Joku toinen minun sijassani voisi varsin hyvin selittää, minkävuoksi master Driscoll on sinua haettanut ja missä tarkoituksessa hän on jakanut rahaa. Minä en osaa sitä sanoa, kun minulla ei järki juokse oikein vikkellästi ja kun minä en mitään tiedä."

"Älä puhu, sinä päinvastoin olet hyvin älykäs."

"Jospa olisin, niin heti selittäisin sinulle sen, jota nyt en voi selittää, mutta jonka sydämessäni tunnen: sinä et ole Driscollin lapsia, sinä et ole, sinä et voi olla. Se saadaan myöhemmin tietää, mutta sinä itsepäisyydelläsi viivytät sitä. Minä ymmärrän, että se, jota sinä sanot kunnioitukseksi vanhempiasi kohtaan, estää sinua, mutta se ei saa sinua lamauttaa."

"Mitä minun pitäisi mielestäsi tehdä?"

"Palata Ranskaan."

"Se on mahdotonta."

"Kun velvollisuutesi on olla vanhempaisi luona. Mutta jos nämä eivät ole sinun vanhempiasi, niin mikä estää lähtemästä?"

Näistä keskusteluista ei ollut muuta seurausta, kuin että minä tunsin itseni aina entistä surullisemmaksi ja onnettommaksi, mutta kuitenkin epäilin. Oliko tämä minun isäni? Oliko tämä vaimo minun äitini, olivatko nuo pojat veljiäni ja tytöt sisariaani? Kuka olisi osannut sanoa, kun minä itkin suruissani silloin kun minulla ei ollut kotia, että itkisin vielä suuremmassa epätoivossa kotiin päästyäni? Mistä saisin valoa, mistä selitystä? Mitenkähän saisin tietää totuuden?

Minä tein näitä kysymyksiä itselleni masentuneena, kun en kyennyt niihin vastaamaan, ja minä sanoin itselleni, että hyödyttömästi minä puskin päätäni pimeässä yössä vasten muuria, jossa ei ollut aukkoa missään.

Ja sydän surua täynnä minun piti laulaa, soittaa ja nauraa ja ilveillä.

Sunnuntait olivat parhaita päiviäni, sillä Lontoossa ei sunnuntaisin soiteta kaduilla, ja minä siis silloin sain heittäytyä kokonaan suruni valtaan kävelyretkilläni Mattian ja Capin kanssa. Olinpa aivan toisenlainen poika nyt kuin muutamia kuukausia sitten.

Eräänä sunnuntaina, kun olin lähdössä kävelemään, isä pidätti minut sanoen, että hän tarvitsi minua kotona koko päivän, ja hän lähetti Mattian kävelemään yksinään. Äiti oli mennyt kylään Annien ja Katen kanssa, veljeni olivat juoksemassa katuja, kotona siis ei ollut kuin isä ja minä. Olimme tuntikauden olleet kahden, kun koputettiin ovelle. Isä meni avaamaan ja palasi muutaman herran seuraamana, joka ei ollut hänen tavallisten ystävänsä näköisiä; tämä oli sellainen, joita englanninkielellä sanotaan *gentleman*, se on: oikea herra, komeasti puettu, ylpeän mutta väsyneen näköinen. Hän näytti olevan noin viidenkymmenen vuoden ikäinen. Eniten huomiotani veti puoleensa hänen naurunsa, jolloin hänen suunsa leveni niin, että hampaat tulivat näkyviin, jotka olivat terävät kuin nuorella koiralla. En osannut päättää, oliko se oikeaa naurua vai oliko hänellä vain halu purra.

Puhellessaan isäni kanssa englanninkieltä hän yhtämittaa katseli minua. Jonkun ajan perästä hän rupesi puhumaan ranskaa, hyvin sujuvasti ja melkein murteettomasti. "Se on tämä nuori poika, josta te olette minulle puhunut?" sanoi herra osottaen minua sormellaan. "Hän näyttää hyvin terveeltä."

"Vastaa toki", sanoi minulle isäni. "Oletteko koskaan ollut sairaana?"

"Olen ollut kerran keuhkokuumeessa."

"Oi oi, ja miten sen saitte?"

"Kerran nukuin yön lumikinoksessa pakkasessa. Isäntäni, joka oli kanssani, kuoli kylmään, ja minä sain keuhkokuumeen."

"Onko siitä kauankin?"

"Kolme vuotta."

"Ja sen jälkeen ette ole sairastanut tätä tautia?"

"En."

"Ettekö tunne väsymystä, uupumista, eikä hiostuta öisin?"

"Ei koskaan. Pitkiä matkoja kulkiessani olen tuntenut väsymystä, mutta en sairautta."

Hän tuli luokseni, koetteli käsivarsiani, sitten pani käden sydämelleni, painoi sitten korvansa selkääni vasten ja vihdoin rintaa vasten, käski minun hengittää kovasti ja sitten rykiä. Tämän tehtyään hän katsoi minua silmiin tarkkaavasti ja kauan aikaa, ja silloin juuri minussa syntyi ajatus, että hän kai

mielellään purisi, niin polttava oli hänen hymynsä. Sanomatta minulle sen enempää hän taas rupesi isäni kanssa keskustelemaan englanninkielellä, ja sitten vähän ajan kuluttua lähtivät molemmat vajan kautta.

Yksin jäätyäni tuumailin, että mitähän tämä merkitsi, ja mitä merkitsivät tuon herra kysymykset, joita hän teki minulle? Tahtoiko hän ottaa minut palvelukseensa? Mutta silloin minun pitäisi erota Mattiasta ja Capista! Minä en tahdo kenenkään palvelijaksi ruveta, en tämän gentlemannin, joka minusta oli vastenmielinen, enkä kenenkään muunkaan, vaikka olisi mieleinenkin.

Jonkun ajan kuluttua isäni palasi. Hän sanoi, että hänen oli mentävä kaupungille, joten hän siis ei tarvinnutkaan minua niinkuin oli luullut, niin että minä sain mennä kävelemään, jos halusin.

Minulla ei ollut halua siihen ollenkaan, mutta mitäpä tehdä täällä kotonakaan, joka oli niin ikävä? Parempihan oli mennä kävelemäänkin kuin olla täällä ikävissäni.

Kun satoi, niin menin vaunuihimme ottaakseni sieltä lammasnahkatakkiini, mutta kovinpa hämmästyin nähdessäni Mattian siellä. Minä yritin hänelle puhua, mutta hän pani käden suulleen merkiksi, ja sitten hän kuiskasi:

"Avaa ovi, minä tulen sinun jäljessäsi. He eivät saa tietää, että minä olin täällä vaunuissa."

Vasta kun olimme päässeet kadulle, Mattia rupesi puhumaan:

"Tiedätkö kuka oli tuo herra, joka oli isäsi kanssa äsken? Se oli hra James Milligan, ystäväsi Arthurin setä."

Kun minä jäin seisomaan keskelle katua, niin hän tarttui käsivarteeni ja kulkiessamme jatkoi puhettaan:

"Kun minusta oli ikävä kävellä yksinäni näillä surullisilla kaduilla tällaisena surullisena sunnuntaina, niin palasin takaisin ja menin vaunuihin ja nousin vuoteelleni nukkuakseni. Mutta en vielä nukkunut, kun isäsi herran seuraamana tuli vajaan, ja kuulin heidän keskustelevan: 'Vankka kuin kallio', sanoi herra. 'Kymmenet muut olisivat kuolleet keuhkokuumeeseen'. — Silloin minä luullen, että oli kysymys sinusta, aloin oikein kuunnella, mutta keskustelun aihe muuttuikin heti. 'Miten veljenne poika jaksaa?' kysyi isäsi. — 'Paremmiin. Hän on vielä kerran päässyt henkiin. Kolme kuukautta sitten kaikki lääkärit tuomitsivat hänet kuolemaan, mutta hänen äitinsä vielä sai hänet pelastetuksi hoidollaan. On se kelpo äiti se rouva Milligan.' — Sinä arvaat, että minä tämän nimen kuultuani terotin korvani. — 'No, jos veljenne poika on parempi', sanoi sinun isäsi, 'niin kaikki toimenne ovat menneet turhaan?'— 'Tällä hetkellä kyllä. Mutta minä en voi uskoa, että Arthur elää kauan: se olisi ihme, ja tähän maailman aikaan ihmeet ovat harvinaisia. Ja hänen kuolinpäivänensä minun pitää olla suojattu joka perilliseltä, niin että minä olen ainoa perillinen, minä James Milligan.' — 'Olkaa huoletti siitä, minä takaan sen.' — 'Minä luotan teihin', sanoi herra. Ja hän lisäsi muutamia sanoja, joita minä en oikein ymmärtänyt ja jotka tulkitsen suunnille, kun niissä ei tuntunut olevan mitään järkeä: Silloin näemme, mitä meidän pitää hänelle tehdä. — Ja he poistuivat."

Kuultuani tämän kertomuksen ajattelin heti ensimmäiseksi, että palaan kotia ja kysyn isältä hra Milliganin asuntoa saadakseni tietoa rouva Milliganista ja Arthurista. Mutta samassa huomasin, että se olisi ollut hulluutta: eihän ollut menemistä tiedustelemaan sellaiselta mieheltä hänen veljensä pojasta, joka toivoi tämän kuolemaa. Ja toisekseen, olihan varomatonta ilmoittaa hra Milliganille, että oli kuultu mitä hän oli puhunut.

Arthur vielä eli ja oli terveempi. Tässä uutisessa oli jo tarpeeksi iloa minulle täksi kertaa.

XVI.

Me emme enää puhuneet muusta kuin Arthurista, rouva Milliganista ja herra Milliganista.

Missähän Arthur oli? Mistähän voisimme heitä hakea ja löytää?

Herra J. Milliganin käynti meillä oli herättänyt meissä ajatuksen ja saanut meidät tekemään suunnitelman, jonka onnistuminen näytti meistä varmalta: kun herra J. Milligan oli kerran käynyt Punaisen Jalopeuran talossa, niin olihan melkein varmaa, että hän käy siellä toisenkin ja kolmannenkin kerran. Hänellä kai oli asioita isäni-kanssa. Kun hän sitten lähtee meiltä, niin Mattia, jota herra Milligan

ei tunne, kulkee hänen jäljessään, ja niin saadaan tietää hänen asuntonsa. Sitten käydään palvelijan puheille, ja ehkä tämä opastaa meidät Arthurin luo. Minkä vuoksi ei? Tämä ei tuntunut mahdottomalta meistä.

Tästä tuumasta oli se etu, että se velvoitti minut tapaamaan Arthuria, ja niin pääsin pulastani, jossa Mattia minua piti. Siitä saakka kuin Capi oli tehnyt tuon varkautensa ja vielä enemmän siitä lähtien, kuin olimme saaneet kirjeen Barberinin emännältä, Mattia ei herennyt kertaamasta kaikissa mahdollisissa äänilajeissa: "Palataan Ranskaan." Se oli joka päivä hänen loppuvirtensä. Ja siihen minä vastasin aina samalla säkeellä: "Minä en voi jättää omaisiani." Mutta me olimme tässä kohden eri mieltä velvollisuudestani vanhempiani kohtaan, ja siitä oli lakkaamatta väittelyä, josta ei ollut mitään ratkaisevaa tulosta, sillä kumpikin pysyi mielipiteessään: "Täytyy matkustaa." — "Täytyy jäädä."

Mutta kun nyt lisäsin, että minun pitää tavata Arthuria, niin Mattialla ei ollutkaan enää puhumista mitään. Hän ei voinut olla Arthuria vastaan. Pitihän rouva Milliganin saada tietää lankonsa hankkeet. Meidän olisi ollut vaikea tavata herra J. Milligania, jos meidän olisi pitänyt olla kaikki päivät aamusta iltaan kaupungilla niinkuin olimme olleet siitä saakka kuin Lontooseen tulimme. Mutta nyt lähestyi aika, jolloin ei menty kadulle soittamaan päivin, vaan öisin, sillä joulukonsertit ovat keskiyön aikana. Me olimme siis päivät kotona ja voimme vuorotellen pitää vahtia.

"Jospa tietäisit, miten hartaasti haluan tavata rouva Milligania!" sanoi Mattia minulle eräänä päivänä. "Minkä vuoksi?"

Hän oli vaiti kauan aikaa ja sanoi sitten: "Kun hän on ollut niin hyvä sinulle." Mutta sitten hän jatkoi: "Ja myöskin senvuoksi, että hän ehkä voisi auttaa sinua löytämään vanhempasi."

"Mattia!"

"Sinä et anna minun sanoa, mutta minä vakuutan sinulle, että minun on mahdoton minuutin aikaakaan uskoa, että sinä olet Driscollin perheestä: katsele tämän perheen kaikkia jäseniä ja katsele itseäsi. Sinä olet aivan eri perheestä, ja minusta tuntuu aivan luonnolliselta, että sinä olet gentlemanni, ja gentlemanni sinusta tulee, kunhan tapaamme rouva Milliganin."

"Miten niin?" — "Minulla on oma ajatukseni." — "Sanohan se." — "En toki!" — "Minkävuoksi?" — "Senvuoksi että se voi olla tyhmää..." — "No annahan kuulua." — "Se olisi liian tyhmää, jos se ei olisi totta. Ei saa kuvaila iloa, joka ei toteudu. Tämä kaunis viheriä Bethnal on meille opettanut jotakin: olemmeko nähneet täällä kauniita viheriöitä ketoja, jotka eivät todellisuudessa olisi olleet kurjia rämeitä?"

Minä en enää tinkinyt häneltä, sillä minullakin oli oma ajatukseni. Se oli tosin hyvin epämääräinen, hyvin väikkyvä, hyvin ujo, varmaan paljon tyhmempi kuin Mattian ajatus. Mutta juuri senvuoksi en uskaltanut vaatia, että toverini sanoisi minulle ajatuksensa: mitä olisin vastannut, jos se olisi ollut sama kuin mikä häilyi kuin utuinen uni minun mielessäni? Silloin en olisi uskaltanut sitä muodostella, minulla ei olisi ollut rohkeutta siitä keskustella hänen kanssaan. Ei ollut muuta neuvoa kuin odottaa, ja me odotimme. Odotellessamme me kuljimme retkillämme Lontoossa, sillä me emme olleet sellaisia etuoikeutettuja soittajia, joilla on hallussaan korttelinsa, missä heillä on oma yleisönsä: me olimme vielä liian lapsia, liian äkkinäisiä valtaamaan isännyyttä. Monta monituista kertaa, kun olimme soittaneet parhaimmat kappaleemme ja toivoimme hyvää saalista, meidän oli juuri sillä hetkellä lähdettävä pakoon kiireimmän kautta joitakin kauheita avojalkaisia, poimuhameisia ja työttöhattuisia skotlantilaisia, jotka jo yksistään säkkipillinsä äänellä saivat meidät kypälämäkeen. Mattia kyllä olisi torvellaan saanut heidän pillinsä äänen peitetyksi, mutta meillä ei ollut voimaa itse pillittäjiä vastaan. Niinikään meillä ei ollut voimaa soittavien neekerien joukkoja vastaan, jotka juoksentelevat katuja ja joita englantilaiset sanovat neekerisoittajiksi. Nämä tekoneekerit, jotka komeilevat törkeän uljaina hännystakissa ja korkeassa kauluksessa, johon heidän päänsä on kääritty kuin kukkakimppu paperiin, olivat meille vielä suurempi kauhu kuin skotlantilaiset. Heti kun näimme heidän tulevan tai kun kuulimme heidän banjonsa, me kunnioittavasti vaikenimme ja katosimme kauas toiseen kortteliin, jossa emme toivoneet tapaavamme toista joukkoa, taikka katsellen heitä odotimme, kunnes he lopettivat kissannaukujaisensa.

Eräänä päivänä, kun näin olimme heidän katselijoinaan, näin heistä kaikkein nurjimman vinkeilevän Mattialle. Aluksi luulin, että hän pilkkasi meitä ja huvitti sillä yleisöä, mutta sitten Mattia suureksi hämmästykseni vastasi hänelle ystävällisesti.

"Tunnetko sinä hänet?" kysyin.

"Se on Bob."

"Mikä kumman Bob?"

"Ystävänä Bob Gassotin sirkuksesta, toinen niistä klowneista, joista olen sinulle puhunut, ja juuri se,

jolle olen suurimmassa kiitollisuudenvelassa englanninkielen taidostani."

"Sinä et häntä tuntenut ensin?"

"No hitto, kun hän sirkuksessa pani tukkaansa valkojauhoa ja täällä kiiltovoidetta!"

Kun heidän esityksensä oli loppunut, niin Bob tuli meidän luo, ja siitä tavasta, jolla hän lähestyi Mattiaa, minä näin miten toverini oli kaikkien rakastama: suurempi ilo ei olisi ilmennyt veljen silmissä eikä puheessa kuin tämän entisen clownin, "joka huonojen aikain takia", sanoi hän meille, "oli pakotettu rupeamaan kiertäväksi soittajaksi". Mutta meidän piti pian erota, hänen seurata joukkoaan ja meidän lähteä kortteliin. Ja nämä kaksi ystävää lausuiivat toisilleen olevan ensi sunnuntaina hauska kertoa, mitä kumpikin oli tehnyt sen jälkeen kuin he olivat eronneet toisistaan.

Ystävyytensä vuoksi Mattiaa kohtaan Bob tahtoi minullekin osottaa myötätuntoisuuttaan, ja pian me saimme hänestä ystävän, joka kokemuksillaan ja neuvoillaan teki elämämme Lontoossa paljon helpommaksi kuin se tähän asti oli ollut. Hän rupesi hyvin suosimaan Capiakin, ja usein hän meille sanoi, että jos hänellä olisi sellainen koira, niin hän pian ansaitsisi omaisuuden. Ja monet kerrat hän ehdotti, että rupeaisimme yhtiöön kaikki kolme tai oikeammin kaikki neljä, hän, Mattia, Capi ja minä. Mutta minä, joka en halunnut jättää omaisiani lähteäkseen Ranskaan nähdäkseen Liseä ja entisiä ystäviäni, vielä vähemmin halusin seurata Bobia läpi Englannin.

Niin olimme nyt lähellä joulua. Ja nyt me, sen sijaan että olimme tähän saakka lähteneet kaupungille aamuisin, lähdimme illoin yhdeksän seuduissa ja menimme valitsemiimme kaupunginosiin.

Täytyi olla jotensakin hiljaista, ennenkuin soittomme tunkeutui suljettujen ovien läpi herättämään lapsia vuoteistaan ja ilmoittamaan joulun, tämän kaikille englantilaisille rakkaan juhlan tuloa. Me soitamme vienoimmat kappaleemme, joilla on surullinen tai uskonnollinen luonne, Mattian viulu itkee, minun harppuni huokaa, ja kun me herkeämme hetkeksi levätäksemme, niin tuulenhengen mukana kantautuu kuuluviimme muutamia katkonaisia säveliä toisten soittajien luota. Konserttimme loppuu: "Hyvät herrat ja naiset, hyvää yötä ja iloista joulua!"

Ja me menemme edemmäksi ja alotamme konsertin uudelleen.

Mahtanee olla suloista kuulla soittoa yöllä vuoteelleen, kun on käärittynä hyviin peitteisiin. Mutta meillä, jotka olemme kadulla, ei ole peitteitä eikä untuvapatjoja: täytyy kuitenkin soittaa, vaikka sormet ovat puoleksi paleltuneet. Milloin usva käärii meidän kosteudellaan, milloin selkeän taivaan alla pohjoistuuli jäätää luita myöten. Tämä joulukuukausi oli kylmä, mutta kuitenkin me joka yö kolmen viikon aikana olimme ulkona.

XVII.

Herra James Milligania ei näkynyt talossamme, tai ainakaan me emme häntä nähneet, niin tarkoin kuin vartioimmekin. Joulujuhlain jälkeen täytyi lähteä kaupungille päiväsaikaan, ja meidän toiveemme pieneni. Eipä meillä ollut sitä kuin sunnuntaisin, ja sen vuoksi olimme kotona tämän joutopäivän, joka olisi voinut olla virkistyspäivämme.

Sanomatta mikä oli mielessämme oli Mattia kysynyt ystävältään Bobilta, eikö hän tietäisi jotakin neuvoa, miten saisimme tietää, missä asui eräs rouva Milligan, jolla oli sairas poika, taikka vain missä asui herra James Milligan. Mutta Bob oli vastannut, että pitäisi tietää mikä rouva Milligan oli tai mikä yhteiskunnallinen asema oli herra James Milliganilla, kun Milliganeja oli suuri joukko Lontoossa ja vielä suurempi koko Englannissa.

Me emme olleet sitä ajatelleet. Meille ei ollut kuin yksi rouva Milligan, joka oli Arthurin äiti, ja yksi herra James Milligan, joka oli Arthurin setä.

Silloin taas Mattia alkoi minulle uudestaan vanhan virtensä, että meidän pitäisi palata Ranskaan, ja meidän väittelemisemme oli taas entisessä käynnissään heti.

"Sinä siis tahdot luopua hakemasta rouva Milligania?" kysyin.

"En suinkaan, mutta ei ole todistettu, että hän on enää Englannissa."

"Mutta eihän ole sanottu, että hän on Ranskassakaan."

"Minusta se on hyvin luultavaa; kun Arthur on ollut kipeä, niin hänen äitinsä on vienyt hänet sellaiseen maahan, jossa ilmanala on suotuisampi hänen tervehtymiselleen."

"Mutta onhan muitakin maita kuin Ranska, joissa on terveellinen ilma."

"Ranskassa Arthur on jo yhden kerran parantunut, ja Ranskaan senvuoksi hänen äitinsä on vienyt hänet uudelleenkin, ja sen lisäksi minä haluaisin, että sinä lähtisit täältä."

Minun asemani oli sellainen, etten uskaltanut Mattialta kysyä, minkä vuoksi hän haluaisi, että minä täältä lähtisin; minua pelotti, että hän vastaa juuri sitä, mitä en halunnut kuulla.

"Minua pelottaa", sanoi Mattia, "lähdetään pois. Saat nähdä, että meille tapahtuu joku onnettomuus. Lähdetään pois."

Vaikka omaisteni mieliala minua kohtaan ei ollut muuttunut, niin en sittenkään voinut seurata Mattian neuvoja enkä uskaltanut uskoa hänen vakuutuksiaan, että minä en ollut "master Driscollin poika". Minä kyllä epäilin, mutta en voinut varmasti uskoa, olinko vai enkö Driscoll.

Aika kului hitaasti, hyvin hitaasti, mutta kuitenkin päivä meni, toinen tuli, viikko kului viikon perästä ja lähestyi aika, jolloin perheen piti lähteä Lontoosta kiertelemään Englantia.

Kahdet vaunut oli maalattu ja niihin oli säilytetty kaikenlaista tavaraa minkä suinkin niihin mahtui. Nämä tavarat eivät tulleet kauppiaista, vaan Punaisen Jalopeuran talon kellarista, josta nostettiin mytty toisensa jälkeen.

Vihdoin vaunut olivat täynnä, hevoset ostetut: mistä ja miten? En tiedä, mutta me näimme, niiden tulevan, ja kaikki oli valmiina lähtöä varten.

Isäni huomattuaan, että me ansaitsimme hyvästi viulullamme ja harpullamme, päätti, että me yhäkin pysyisimme soittajina seuraten perhettä, ja hän ilmaisi tahtonsa lähtöpäivän edellisenä iltana.

"Palataan Ranskaan", sanoi Mattia, "käytetään hyväksemme ensimmäistä tilaisuutta, joka meille tarjoutuu pelastuaksemme."

"Minkävuoksi emme matkustelisi Englannissa?"

"Senvuoksi että meille tapahtuu joku onnettomuus."

"Me voimme tavata rouva Milliganin Englannissa."

"Parempi toivo meillä on tavata hänet Ranskassa."

"Koettakaamme kuitenkin onneamme Englannissa, sittenpähan näemme."

Ja me taas olemme maantiellä, mutta tällä kertaa ei olekaan omassa vallassani mennä minne haluan ja oman mieleni mukaan. Mutta helpotuksen tuntein jätän Lontoon.

Me astuimme vaunujen jäljessä, ja Bethnal-Greenin haisevien ja epäterveellisten huurujen sijaan hengitimme nyt raikasta maaseudun ilmaa.

Jo ensi päivänä minä sain nähdä miten tehtiin kauppaa tavaroilla, joista oli niin vähän maksettu. Me olimme saapuneet suureen kylään, ja vaunut oli asetettu vierekkäin suurelle torille, kuomun toinen sivu oli laskettu alas ja muodostettu hyllyjä, ja kaikki tavarat olivat uteliaiden nähtävinä. "Katsokaa hintoja, katsokaa hintoja!" huusi isäni. "Ette mistään saa niin helpolla. Kun minä en maksa tavaroistani koskaan mitään, niin voin myydä helpolla. Minä en niitä myy, minä ne teille annan. Katsokaa hintoja! Katsokaa hintoja!"

Kuulin ihmisten, jotka olivat katselleet hintoja, mennessään keskenään sanovan:

"Varastettua tavaraa."

"Niin hän itsekin sanoi."

Jos he olisivat katsahaneet minuun, niin olisivat punastumisestani huomanneet, että heidän arvelunsa oli oikea. He eivät huomanneet punastustani, mutta Mattia sen huomasi, ja illalla hän siitä minulle puhui, vaikka hän muuten tavallisesti ei ryhtynyt avonaisesti tähän seikkaan.

"Voitko sinä aina yhä kärsiä tuollaista häpeää?" sanoi hän.

"Älä puhu siitä, jos et tahdo saattaa häpeääni vieläkin julmemmaksi."

"Sitä en suinkaan tahdo. Minä tahdoin vain, että palaamme Ranskaan. Minä olen sinulle aina sanonut, että meille tapahtuu joku onnettomuus. Minä sanon sen vieläkin ja sanon, ettei siihen ole pitkäkään aika. Ymmärräthän, että on poliisimiehiä, jotka jonakin päivänä tahtovat tietää miten master Driscoll voi myydä tavaroitaan niin helpolla. Mitä silloin tapahtuu?"

"Mattia, minä pyydän..."

"Koska sinä et tahdo pitää silmiäsi auki, niin pitää minun katsoa sinunkin edestäsi. Tapahtuu silloin, että meidät vangitaan, sinut ja minutkin, jotka emme ole tehneet mitään. Miten todistamme, että olemme syyttömät? Miten puolustamme itseämme? Eikö ole totta, että me syömme leipää, joka on maksettu noista tavaroista saaduilla rahoilla?"

Tämä ajatus ei koskaan ollut juolahtanut mieleeni; minusta tuntui aivan kuin olisin päähäni saanut vasaran iskun. "Mutta me itse ansaitsemme leipämme", sanoin koettaen puolustaa itseäni, en Mattiaa, vaan tätä ajatusta vastaan.

"Se on totta", vastasi Mattia, "mutta sekin on totta, että me olemme yhtiössä näiden ihmisten kanssa, jotka eivät ansaitse leipäänsä. Sitä vain katsotaan, eikä muuta katsotakaan kuin sitä. Meidät tuomitaan niinkuin tuomitaan heidätkin. Minusta tuntuu pahalta joutua varkaudesta tuomituksi, mutta vielä, pahemmalla, että sinut tuomitaan. Minähän en ole kuin kurja raukka, enkä koskaan olekaan sen parempi, mutta kun sinä kerran löydät vanhempasi, oikeat vanhempani, niin mikä suru heille, mikä häpeä sinulle, jos olet tuomittu varkaaksi. Ja kun joudumme vankeuteen, niin emme voi etsiä vanhempiasi. Ja kun joudumme vankeuteen, niin emme voikaan rouva Milliganille ilmoittaa herra James Milliganin vehkeistä Arthuria vastaan. Pelastakaamme itsemme, kun vielä on aika."

"No anna minun vielä miettiä muutamia päiviä, sitten nähdään."

"Mieti joutuin. Ihmissyöjä tuntee tuoreen lihan hajun, minä tunnen vaaran hajun."

Enpä ennen ollut joutunut niin sekaannuksiini Mattian selityksistä ja rukouksista kuin nyt. Minun oli päätettävä vihdoinkin, mitä minä oikeastaan tahdon. Mutta tapahtumat tekivät sen, mitä minä en uskaltanut tehdä.

Oli jo kulunut monta viikkoa siitä kuin Lontoosta lähdimme, ja olimme saapuneet muutamaa kaupunkiin, jonka läheisyydessä piakkoin pidettiin kilpa-ajoja. Englannissa kilpa-ajot ovat kansallinen juhla, ja niihin saapuu kaikenlaisia näyttelijöitä ja kulkukauppiaita, jotka pitävät markkinoita. Meilläkin oli ollut kiire näille markkinoille saadaksemme paikkamme siellä, me soittajina ja Driscollin perhe kauppiaina. Mutta isäni ei asettunutkaan kilpa-ajopaikalle, vaan itse kaupunkiin, jossa hän toivoi saavansa parempia kauppoja tehdyksi.

Kun Mattialla ja minulla ei ollut mitään tehtävää sillä aikaa kuin vanhempani järjestelivät kauppansa, niin menimme kilpa-ajoradalle, joka oli vähän matkan päässä kaupungista muutamalla kankaalla. Sinne oli pystytetty lukemattomia teltoja, ja jo kaukaa huomasi nousevan savupatsaita, jotka osottivat kilparadan paikan. Me jouduimme pian kuoppaiselle tielle, joka kulki avaran kankaan poikki. Tämä kangas oli tavallisesti autio ja paljas, mutta nyt se oli täynnä lautavajoja, joihin oli sijoitettu kapakoita ja ravintoloita, siellä oli kopperoita, telttoja, vaunuja, joiden ympärillä vilisi ihmisiä.

Kun me kuljimme muutaman nuotion ohi, jossa oli pata tulella, niin tunsimme ystävämme Bobin. Hän näytti olevan hyvin ihastunut tavatessaan meidät. Hän oli tullut kilpa-ajoihin parin toverinsa kanssa antaakseen näytäntöjä, mutta soittajat, jotka he olivat palkanneet, olivat syöneet sanansa, niin että seuraavasta päivästä, jolloin he olivat toivoneet paljon yleisöä itselleen, heillä nyt oli vähät toiveet. Me voisimme, jos tahtoisimme, tehdä heille suuren palveluksen, ruveta heille soittajiksi, ja tulot jaettaisiin meidän viiden kesken, ja Capikin saisi osansa.

Mattian silmäyksestä huomasin, että hän olisi hyvin mielissään, jos minä hyväksyisin Bobin ehdotuksen, ja kun meillä oli vapaus tehdä miten parhaiksi näimme, kunhan vain saimme runsaasti rahaa, niin suostuinkin. Päätettiin siis, että seuraavana päivänä me tulemme Bobin ja hänen kahden toverinsa käytettäväksi.

Mutta kun minä palasin kaupunkiin ja ilmoitin isälleni tuumamme, niin tulikin este.

"Minä tarvitsen Capin huomenna", sanoi hän, "te ette voi ottaa sitä mukaanne."

Minä kävin hyvin levottomaksi tästä. Tahdottiinko Capia käyttää johonkin pahaan työhön. Isäni kuitenkin selitti asian ja sai mieleni rauhoittumaan: "Capilla on tarkka korva, se ymmärtää kaikki ja on hyvä vartija, siitä on meille hyötyä vaunujen vahtimisessa, sillä muuten voitaisiin meiltä tässä ihmispaljoudessa varastaa. Te menette siis ilman Capia soittamaan Bobille, ja jos näyttelemisenne kestää myöhäiseen, niinkuin on luultavaa, niin tapaatte meidät Suuren Tammen ravintolassa, jossa

olemme yötä, sillä aikomukseni on lähteä täältä illan tullen." Kun hän kerran oli jotakin sanonut, oli niin tehtäväkin.

Seuraavana päivänä aamulla, kun olin Capille antanut ruokaa ja juomaa, niin että voin olla varma, ettei siltä mitään puutu, itse kiinnitin sen köyteen vaunuihin, joita sen oli vartioitava, ja Mattia ja minä lähdimme kilparadalle. Heti kun olimme sinne päässeet, rupesimme soittamaan, ja sitä kesti iltaan asti. Minulla olivat sormet niin hellinä, että oli aivan kuin tuhansilla neuiloilla olisi niitä pistelty, ja Mattia oli puhaltanut torvea niin, että tuskin enää jaksoi hengittää, mutta sittenkin piti soittaa vielä. Bob ja hänen toverinsa eivät väsyneet tehtävissään, eikä meidänkään siis sopinut väsyä. Kun ilta tuli, luulin, että pääsemme levähtämään, mutta mentiinkin muutamaan kapakkaan ja siellä alkoi uusi soitanta, jota kesti puoliyöhön. Jos sainkin vielä jotakin ääntä harpustani, niin en tiennyt suuntiakaan mitä soitin enkä myöskään mitä Mattia soitti, eikä hän tiennyt enemmän kuin minäkään. Kymmenet kerrat Bob oli ilmoittanut, että näyteltiin viime kertaa, ja kymmenet kerrat alettiin taas uudelleen.

Jos me olimme väsyneitä, niin olivat toverimmekin, niin etteivät kyenneet enää tekemään kaikkia voimannäytteitään. Kerran sitten muuan salko, jota he käyttivät voimistelutempuissaan, putosi Mattian jalalle. Se teki niin kipeää, että Mattia huusi kuin olisi jalka katkennut. Onneksi ei hänen jalkansa ollut pahasti loukkautunut, hän oli saanut siihen ruhjevamman ja pienen haavan ihoon. Hän ei kuitenkaan kyennyt kävelemään. Hänen piti jäädä yöksi Bobin vaunuihin ja minun yksin lähteä Suuren Tammen ravintolaan, sillä piti saada tietää, mihin Driscollin perhe menee huomiseksi.

"Älä mene", sanoi Mattia minulle, "mennään huomenna yhdessä."

"Mutta jos emme huomenna tapaakaan ketään siellä?"

"Sen parempi, olemme silloin vapaat."

"Jos minä jätän Driscollin perheen, niin en jätä sitä tällä tavoin. Sitäpaitsi luuletko, että he eivät saisi meitä hyvin äkkiä kiinni. Mihin sinä voisit tuolla jalallasi lähteä?"

"No lähdemme huomenna, jos niin tahdot, huomenna! Mutta älä mene sinä tänä iltana, minua pelottaa."

"Mikä?"

"En osaa sanoa, mutta pelottaa minua sinun puolestasi."

"Anna minun mennä, minä lupaan, että tulen huomenna takaisin."

"Mutta jos sinua ei päästetä?"

"Minkävuoksi minua ei päästettäisi, minä jätän sinulle harppuni, pitäähän minun päästä sitä hakemaan."

Ja huolimatta Mattian pelosta lähdin taipaleelle. Minä astuin kiireesti, niin väsynyt kuin olinkin, ja saavuin lopuksi Suuren Tammen ravintolaan. Mutta vaikka miten olisin hakenut vaunujamme, en niitä löytänyt. Kiertäessäni taloa huomasin valon muutamasta ylisikkunasta ja ajatellen, ettei kai koko talonväki ollut nukkumassa, koputin ovelle. Ravintolan isäntä, jonka olin nähnyt, avasi minulle ja suuntasi kaiken valon lyhdystään vasten silmiäni. Huomasin, että hän tunsu minut, mutta hän ei laskenut minua sisään, pani vain lyhdyn selkänsä taakse, katseli ympärilleen ja kuunteli jonkun aikaa.

"Kuormanne ovat menneet. Isänne sanoi, että tapaatte hänet Lewesissa, kun lähdette heti ja kuljette koko yön. Onnea matkalle." Ja hän sulki oven nenäni edessä sanomatta sen enempää.

Enhän voinut lähteä matkalle suoraa päätä tapaamatta Mattiaa. Minun piti siis palata kilparadalle, niin väsynyt kuin olinkin.

Lähdin astumaan, ja puolentoista tunnin perästä sen jälkeen makasin hyvällä olkivuoteella Mattian vieressä Bobin vaunuissa; muutamin sanoin kerroin hänelle miten minulle oli käynyt, ja sitten vaivuin makeaan uneen. Muutamia tunteja nukuttuani voimani virkistyivät, ja aamulla heräsin valmiina lähtemään Lewesiin, jos Mattia, joka vielä nukkui, kykenisi minua seuraamaan. Laskeuduttuani vaunuista menin ystävämme Bobin luo, joka oli noussut ennen minua ja oli tekemässä tulta. Minä katselin häntä, kun hän makasi ryömysillään ja puhalteli tulta kaikin voimin padan alle. Ja siinä istuessani näin poliisimiehen taluttavan muuatta koiraa, jonka olin tuntevinani Capiksi.

Tyhmistyneenä jäin sitä katsomaan tuumaillen, mitä tämä merkitsi. Mutta Capi, joka oli tuntenut minut, oli riuhtaissut itsensä irti ja oli muutamilla hyppäyksillä minun luonani ja sylissäni.

Poliisikonstaapeli lähestyi: "Onko tämä koira teidän?"

"On."

"Hyvä, minä vangitsen teidät." Ja hän tarttui minua käsivarteen puristaen lujasti.

Poliisikonstaapelin liikkeet ja ääni olivat saaneet Bobinkin havahtumaan toimestaan, johon hän oli kiintynyt. Hän tuli luoksemme: "Ja minkävuoksi vangitsette tämän pojan?"

"Oletteko hänen veljensä?"

"En ole hänen veljensä, mutta ystävänsä."

"Muuan mies ja poika ovat tunkeutuneet Pyhän Yrjön kirkkoon akkunasta. Heillä oli mukanaan tämä koira vartijana, että se huomauttaisi heitä, jos joku tulisi heitä häiritsemään. Ja heitä tultiinkin häiritsemään, ja heille tuli niin kiire, ettei heillä ollut aikaa ottaa koiraan mukaansa hypätessään akkunasta, ja niin koira tavattiin kirkossa. Minä olin varma, että koiran avulla tapaan varkaatkin, ja olen tavannut yhden. Missä isänne nyt on?"

Minä ymmärsin, mitä oli tapahtunut, ainakin arvasin: isä ei ollut minulta ottanut Capia vaunujen vartijaksi, vaan apulaiseksi kirkossa tehtävään murtovarkauteen. Ja sitä varten isä oli lähtenyt ajamaan illan suussa Suuren Tammen ravintolaan. Sinne vaunut eivät olleet pysähtyneet; kun varkaus oli huomattu, oli pitänyt lähteä pakoon kiireimmän kautta.

Mutta minunhan oli ajateltava itseäni eikä suinkaan syyllisiä. Olkootpa syylliset keitä hyvänsä, minä voin puolustaa itseäni heitä syyttämättä, todistaa syyttömyyteni. Eihän minun tarvinnut kuin sanoa, miten olin aikani käyttänyt. Ja tällä aikaa, kun minä tuumailin tätä, Mattia, joka oli kuullut melun vaunuihin, juoksi luoksemme ontuen.

"Selittäkää hänelle, että minä en ole syyllinen", sanoin Bobille, "sillä olen ollut teidän kansanne kello yhteen yöllä, sitten Suuren Tammen ravintolassa, jossa isäntä minut näki, ja sieltä palasin heti tänne."

Bob tulkitsi sanani poliisikonstaapelille, mutta tämä ei näyttänyt uskovan syyttömyyttäni, niinkuin olin toivonut, päinvastoin.

"Kirkkoon murtauduttiin neljänneksen yli yhden", sanoi hän. "Tämä poika on täältä lähtenyt kello yksi tai vähää ennen, kuten otaksun; hän on siis voinut olla kirkossa kello neljänneksen yli yhden."

"Mutta täältä kaupunkiin kulkiessa viipyy enemmän kuin neljännestunnin."

"Mutta jos juoksee?" sanoi poliisikonstaapeli. "Ja sitäpaitsi, kuka todistaa, että hän on täältä lähtenyt yhden aikana?"

"Minä sen vannon", sanoi Bob.

"Niin te!" sanoi poliisikonstaapeli. "Pitää ensin saada tietää mitä arvoa teidän todistuksellanne on."

Bob suuttui: "Huomatkaa, että minä olen Englannin kansalainen", sanoi hän äkäisesti.

Poliisikonstaapeli kohautti olkapäitään.

"Jos te solvaatte minua, niin minä kirjoitan Timesiin."

"Odotellessani sitä vien tämän pojan; hän saa selittää oikeudelle syyttömyytensä."

Mattia heittäysi syliini. Minä luulin, että hän tahtoo hyvästellä, mutta Mattia oli poika, joka aina ensin toimitti sen, mikä oli asiallista, ja sitten vasta antautui tunteittensa valtaan.

"Rohkeutta", kuiskasi hän minulle, "me emme sinua jätä". Ja vasta sitten hän minua suuteli. "Ota Capi", sanoin hänelle ranskankielellä. Mutta poliisikonstaapeli ymmärsi ja sanoi: "Ei, ei, minä otan koiran, sen avulla löydän toisetkin."

Toisen kerran nyt minut vangittiin, mutta nyt oli häpeä suurempi. Nyt ei ollut kysymyksessä mikään tyhmä syytös minua vastaan niinkuin silloin kun syytettiin lehmän varastamisesta. Jos pääsisinkin vapaaksi syytöksestä, niin saisinhan nähdä tuomittavan ne, joiden toveriksi minua luultiin.

Vankila, johon minut vietiin, ei ollut lainkaan sellainen naurettava vankila, kuin oli se sipulikamari, jossa Mattian kanssa olimme olleet, vaan oikea vankila, jossa oli rautaristikot akkunassa. Huoneessa ei ollut muuta kuin istuinrahi ja vuode.

Minä lysähdin istumaan rahille ja istuin siinä pitkän ajan masentuneena, miettien surullista tilaani. En

kyennyt saamaan kahta ajatusta kootuksi. Miten kauhea oli nyt tilani, miten pelottavalta tulevaisuus tuntui!

Rohkeutta! oli Mattia sanonut, mutta miten hän voisi auttaa minua, hän kun oli vielä lapsi, miten voisi itse Bobkaan, vaikka olikin jo mies, jos hän tahtoisikin olla apuna Mattialle?

Mutta tärkein kysymys minulle oli, milloin minut viedään oikeuden eteen. Oliko minun mahdollista todistaa syyttömyyteni, vaikka Capi olikin tavattu rikospaikalla?

Kun vanginvartija tuli vankihuoneeseeni tuomaan ruokaa ja juomaa, niin kysyin häneltä, milloin minut viedään kuulusteltavaksi, ja hän vastasikin suopeasti, että viimeistään huomenna.

Minulla ei ollut siis kuin odotettava huomista päivää kovin surematta, jos se oli mahdollista. Mutta sepä ei mahdollista ollut. Koko elämäni iän pysyvät mielessäni muistot tuosta kauheasta yöstä, jonka silloin vietin. Voi miten olin ollut hullu, kun en ollut osannut antaa arvoa Mattian aavistuksille ja hänen pelolleen!

Seuraavana päivänä vanginvartija tuli minua noutamaan käskien minun seurata häntä. Minä astuin hänen vierellään, ja kuljettuamme useain käytävään läpi hän avasi oven ja käski astua sisään.

Minä astuin sisään ja olin oikeussalissa. Tunsin suonten lyövän ohimoillani.

Muutamalla korokkeella huomasin Bobin ja hänen kaksi toveriaan, Suuren Tammen isännän ja muita henkilöitä, joita en tuntenut. Sitten toisella korokkeella, joka oli tätä vastapäätä, näin poliisikonstaapelin, joka minut oli vanginnut, ja muita henkilöitä: nämä korokkeet olivat todistajia varten. Katsojain joukossa näin Mattian, ja kun meidän katseemme kohtasivat toisensa, niin tunsin heti rohkeutta: minua puolustetaan, minun ei tarvitse itse itseäni puolustaa. Minua eivät masentaneet enää kaikki ne seikat, joita oli ilmaantunut minua vastaan.

Yleinen syyttäjä pyysi puheenvuoroa ja muutamain sanoin selitti asian: Pyhän Yrjön kirkossa oli tehty varkaus, varkaat, yksi mies ja poika, olivat nousseet kirkkoon tikapuita myöten särkien akkunat, heillä oli mukanaan koira, jonka olivat ottaneet sitä varten, että se ilmaisisi, jos tulisi joku vaara. Muuan ohikulkija, neljänneksen yli yhden, oli hämmästynyt nähdessään kirkosta heikkoa valoa. Hän oli kuunnellut ja kuullut kolinaa, oli mennyt herättämään kirkonpalvelijaa; oli tultu sitten miehissä, silloin oli koira haukkunut ja varkaat olivat paenneet akkunasta jättäen koiransa kirkkoon; koira nerokkaan ja innokkaan poliisikonstaapelin Jerryn kuljettamana kilparadalle oli tuntenut isäntänsä, joka oli tämä poika, joka nyt oli syytettyjen penkillä; mitä toiseen varkaaseen tulee, niin ollaan hänen jäljillään.

Perusteltuaan sitten asiaa yleinen syyttäjä osotti minun olevan syyllisen ja vaiken.

Tuomari silloin katsomatta minuun, ja aivan kuin olisi puhellut itsekseen, kysyi nimeni, ikäni ja toimeni.

Minä vastasin englanninkielellä, että nimeni oli Francis Driscoll ja asuin vanhempaini luona Lontoossa Punaisen Jalopeuran talossa Bethnal-Greenissä. Sitten pyysin saada selittää ranskankielellä, kun olin kasvanut Ranskassa ja ainoastaan muutaman kuukauden ollut Englannissa.

"Älkää luulko voivanne minua pettää, sillä minä osaan ranskankieltä", sanoi tuomari.

Minä kerroin nyt siis ranskankielellä ja selitin miten oli aivan mahdotonta, että minä olisin voinut olla kirkossa yhden aikana, kun juuri silloin olin kilparadalla ja puoli kolme olin Suuren Tammen ravintolassa.

"Missä olitte neljänneksen yli yhden?" kysyi tuomari.

"Tiellä Suuren Tammen ravintolaan."

"Miten selitätte sen, että koiranne oli kirkossa?" kysyi tuomari.

"Minä en voi sitä selittää, minä en sitä ymmärrä. Koira ei ollut mukanani, minä sen olin aamulla sitonut muutamiin vaunuihin."

Minun ei käynyt sanominen enempää, sillä en tahtonut antaa aseita isääni vastaan. Minä katsoin Mattiaa, hän teki minulle merkkejä, että selittäisin vielä, mutta minä olin vaiti.

Sitten kuulusteltiin minun todistajiani, Bobia ja hänen tovereitaan, ravintolan isäntää, jotka kaikki todistivat minun edukseni, miten olin aikani käyttänyt. Mutta kuitenkin jäi hämäräksi, missä olin ollut juuri sillä hetkellä, josta oli kysymys ja jolloin minä olin lähtenyt kilparadalta, ja tämä kohta oli pääseikka.

Kun kysely oli loppunut, niin tuomari kysyi, oliko mitään lisättävää.

Minä vastasin, että olin syytön, ja jätin asian oikeuden päätettäväksi.

Tuomari julisti, että minut on vietävä kreivikunnan vankilaan odottamaan suuren juryn päätöstä siitä, olenko vai enkö manattava rikosasiain-oikeuteen.

Rikosasiain-oikeuteen!

Minä luhistuin penkilleni. Siinä se oli; miksi en ollut totellut Mattiaa!

XVIII.

Vasta pitkän ajan kuluttua sen jälkeen kuin minut oli viety vankihuoneeseeni, sain selville, minkävuoksi minua ei oltu vapautettu: tuomari tahtoi odottaa, että saadaan kiinni ne, jotka olivat murtautuneet kirkkoon, nähdäkseen enkö ollut heidän rikostoverinsa.

Yleinen syyttäjä oli sanonut, että ollaan jäljillä. Minä siis surukseni ja häpeäkseni saisin pian istua syytettyjen penkillä heidän vieressään. Milloinkahan tämä tapahtuu? Milloinkahan minut siirretään kreivikunnan vankilaan? Mikä se vankila oli? Missä se oli?

Näissä kysymyksissä oli ajatuksilleni työtä, ja aika kului pikemmin kuin edellisenä päivänä. Minua ei enää vaivannut malttamattomuus, kun tiesin, että oli odotettava. Ja minä odotin, milloin kävelen kammiossani, milloin istuen penkilläni.

Illalla kuulin torvensoittoa, ja tunsin sen heti Mattian soitoksi. Se kelpo poika tahtoi näin minulle ilmoittaa, että hän ajatteli minua. Tämä soitto tuli yli muurin, joka oli akkunan vastassa. Mattia oli toisella puolen muuria kadulla ja vähän matkan päässä minusta, ainoastaan muutamia metrejä. Paha vain, että katse ei voinut tukeutua kivien läpi. Mutta jos ei katse pääsytäkään tunkeutumaan muurin läpi, niin lensipä soitto sen ylitse. Soittoon sekaantui askelten jyryä, epäselvää hälinää, ja minä ymmärsin, että Mattia ja Bob siellä varmaan antoivat näytäntöjä.

Minkävuoksi he olivat valinneet tämän paikan? Olikohan se sopiva tuloihin nähden? Vai tahtoivatko he minulle jotakin ilmoittaa?

Yhtäkkiä kuulin Mattian kovalla kirkkaalla äänellä huutavan ranskankielellä: "Huomenna aamun valjetessa!"

Helppo oli ymmärtää, että Mattia ei suinkaan englantilaiselle yleisölleen sanonut näitä ranskalaisia sanoja, vaan minulle, mutta yhtä helppo ei suinkaan ollut arvata mitä se merkitsi, ja minä sain taas ajatuksen aiheita tuumailakseni jos johonkin suuntaan, mutta löytämättä järkevää vastausta. Se vain oli selvää, että huomenna aamun valjetessa minun piti olla hereilläni ja vartioimassa.

Kun heräsin, oli vielä pimeää, tähdet tuikkivat taivaalla, ja vallitsi täysi hiljaisuus. Päivä nähtävästi oli vielä kaukana. Minulla ei ollut muuta tehtävänä kuin laskea kellonlyöntejä, mutta pitkältä tuntui aika. Seinää vasten nojaten katselin akkunaa. Minusta näytti, että tähti, joka akkunasta sopi näkymään huoneeseeni, vähitellen sammui. Päivä oli nousemassa. Kaukaa kuului kukon laulu. Nousin ja hiivin varpaillani avaamaan akkunan. Se oli tarkka tehtävä, kun oli varottava, ettei syntynyt mitään ääntä, mutta viimein onnistuin saamaan akkunan auki.

Tähdet sammuiivat vähitellen, ja aamun raikkaus sai minut värisemään kylmästä. Mutta en lähtenyt akkunastani, seisoin siinä, kuuntelin ja katselin tietämättä mitä minun oli kuunneltava ja katseltava.

Taivaalla alkoi kuumottaa valoa, ja kaikki esineet alkoivat näkyä selvemmin. Nyt kai oli se aika, jota Mattia oli tarkottanut. Minä kuuntelin henkeäni pidättäen, mutta en kuullut kuin sydämeni tykytyksen.

Vihdoin olin kuulevinani jotakin rapinaa muuria vasten, mutta en ollut kuullut mitään askelia, ja sen vuoksi luulin erehtyneeni. Mutta kuitenkin kuuntelin: rapinaa kuului yhä, sitten yhtäkkiä huomasin muurin laidan yli näkyvän pään, ja heti näin, ettei se ollut Mattian pää. Vaikka vielä oli hämärä, niin tunsin Bobin. Hän näki minut nojaamassa ristikköä vasten. "Hss!" varotti hän minua. Ja kädellään hän viittasi minua poistumaan akkunasta. Minä tottelinkin, vaikka en ymmärtänyt, mitä varten niin oli tehtävä. Silloin näin hänen toisen kätensä olevan varustettuna pitkällä kirkkaalla torvella, joka oli aivan

kuin lasista. Hän pani torven suulleen. Silloin ymmärsin, että se oli puhalluspilli. Kuulin puhalluksen ja samalla näin pienen valkoisen pallon lentävän ilmassa ja tulevan akkunan läpi ja putoavan jalkoihini. Heti katosi Bobin pääkin muurin taakse, enkä enää kuullut mitään.

Minä otin kiireesti pallon. Se oli paperista, joka oli kääritty lyijyisen sisustan ympärille. Paperiin oli kirjoitettu: "Huomenna sinut viedään kreivikunnan vankilaan. Sinä matkustat rautatietä vaunussa poliisimiehen kanssa. Asetu oven viereen. Kun olette kulkeneet neljäkymmentäviisi minuuttia, lue ne tarkoin, niin junanne hiljentää vauhtiaan muutamalla vaihdepaikalla. Avaa silloin ovi ja hyppää junasta reippaasti: hyppää ryntäämällä, ojenna kätesi eteenpäin ja laita niin, että putoat jaloillesi. Heti kun olet päässyt maahan, nouse rinnettä vasemmalle, me olemme siellä ja hyvä hevonen odottamassa sinua. Älä pelkää mitään. Kahden päivän kuluttua olemme Ranskassa. Rohkaise vain mielesi ja toivo parasta. Hyppääkin kauas ja hypätessäsi pidä varasi, että putoat jaloillesi."

Pelastettu! Minun ei tarvitse ollakaan rikosasiain-oikeudessa, ei tarvitse nähdä mitä siellä tapahtuu.

Kelpo poikia ne Mattia ja Bob! Sillä Bob se varmaan oli auttanut Mattiaa: "Me olemme siellä ja hyvä hevonen." Mattia yksinään ei ollut voinut järjestää asioita näin.

Minä luin uudelleen paperin: "Neljäkymmentäviisi minuuttia kuljettuanne, vasemmalle puolelle, hyppää jaloillesi." Niin, minä hyppään rohkeasti, vaikka kuolisin. Parempi oli kuollakin kuin tulla tuomituksi varkaaksi.

Olipa tämä sukkelasti keksitty.

"Kahden päivän kuluttua olemme Ranskassa."

Luin kolmeen neljään kertaan lippuni, ja sitten pureksittuani sen nielaisin. Nyt ei ollut muuta kuin tyynesti nukkua, ja pian olinkin unen vallassa, josta selvisin vasta kun vanginvartija tuli minua herättämään, tuoden minulle ruokaa.

Aika kului nopeasti, ja jälkeenuolisen astui vankihuoneeseeni poliisikonstaapeli, jota en tuntenut, ja käski minun seurata itseään. Tyytyväisyydekseni näin, että hän oli noin viidenkymmenen vuoden ikäinen mies eikä näyttänyt kovin ketterältä.

Mattian määräyksen mukaan asetuin oven viereen, kun juna lähti liikkeelle, ja poliisikonstaapeli istui minun vastaani.

Minä nojasin ovea vasten, jonka akkuna oli auki, ja pyysin häneltä lupaa saada katsella seutuja, joiden läpi kuljimme, ja hän vastasi, että saan katsella niin paljon kuin haluan. Mitä hänen tarvitsi pelätä, juna kulki nopeasti.

Pian hän, kun kylmä tuuli puhalsi akkunasta, siirtyi keskivaunuun. Mutta kylmä ei minua vaivannut ja minä pistin vasemman käteni ulkopuolelle ja oikealla tartuin lukonkahvaan. Aika kului. Veturi vihelsi, ja juna hiljensi kulkuaan. Hetki oli tullut: vikkellästi työnsin oven auki ja hyppäsin niin kauas kuin voin. Lensin pitkälleni, vyöryin alas ja pyörryin.

Kun toinnuin, niin luulin, että olen junassa, sillä tunsin kiidettävän nopeasti ja kuulin jyrä, mutta minä makasin olkivuoteella.

Omituista: kasvot olivat kosteat, ja poskiani ja otsaani hiveli joku pehmainen ja lämmin. Avasin silmäin ja näin kurjan keltaisen koiran, joka makasi päälläni ja nuoleksi kasvojani. Samassa näin Mattian, joka oli polvillaan vieressäni.

"Sinä olet pelastettu", sanoi hän siirtäessään koiran syrjään ja syleillen minua.

"Missä olemme?"

"Olemme vaunuissa, ja Bob on ajamassa."

"Miten siellä voidaan?" kysyi Bob kääntyen meihin.

"Hyvin, minusta näyttää."

"Liikuttakaa jalkoja, liikuttakaa käsiä", sanoi Bob.

Minä tein niinkuin Bob käski.

"Hyvä", sanoi Mattia. "Jalat ja kädet ovat terveet."

"Mutta mitä on tapahtunut?"

"Sinä olet hypännyt junasta niinkuin olin käsenyt, mutta pudotessasi pyöräyt ja vyöryit ojaan. Kun sinua ei näkynyt tulevaksi, niin Bob käski minun pitää hevosta ja konttasi pengertä myöten ja kantoi sinut sylissään hevoseen. Me luulimme, että olet kuollut. Voi miten pelkäsin, miten suuri oli tuskani, mutta nyt sinä olet pelastettu."

"Entä poliisikonstaapeli?"

"Hän jatkoi matkaansa junassa, joka ei ole pysähtynyt." Minä tiesin pääasiat, katselin ympärilleni ja huomasin keltaisen koiran, joka katseli minua hellästi silmillään, jotka muistuttivat Capin silmiä, mutta tämä koira ei ollut Capi, sillä tämä oli keltainen ja Capi oli valkoinen. "Missä Capi on?"

Ennenkuin Mattia oli saanut vastatuksi, hyppäsi koira päälleni ja aikoi minua nuoleskella.

"Tuossahan se on Capi, me olemme vain sen värjänneet keltaiseksi."

Minä vuorostani hyväilin Capia suudellen sitä kuonolle. "Minkävuoksi olette värjänneet?"

"Se on soma historia, minä kerron sen sinulle."

Mutta Bob ei antanut kertoa. "Aja sinä hevosta", sanoi hän Mattialle, "ja aja hyvin; sillä aikaa minä laitan vaunumme niin, ettei niitä tunneta."

Vaunuissamme oli vaatekuomi, joka oli kiinnitetty kaarien päälle. Hän irroitti kaaret, laski kuomuvaatteen neljälle laskokselle ja käski minun piiloutua sen alle. Sitten hän käski Mattian sinne. Tällä tavoin vaunumme muuttivat kerrassaan muotoaan. Niissä ei ollut enää kuomua, ja niissä istui ainoastaan yksi henkilö.

"Mihin menemme?" kysyin Mattialta, kun hän nyt makasi minun vieressäni.

"Littlehamptoniin. Se on pieni satama meren rannalla, jossa Bobilla on veli laivurina. Hän tekee aluksellaan matkoja Ranskaan, käyden hakemassa voita Normandiasta ja Isignystä. Jos tulemme pelastetuiksi — ja me tulemme — niin se on Bobin ansio: hän on tehnyt kaiken. Mitä olisin minä voinut tehdä hyväksesi, minä kurja raukka? Bob se keksi tuuman pelastaa sinut junasta, puhaltaa sinulle kirjelijppuni ja hän on hankkinut tovereiltaan lainaksi hevosen. Hän meille on vielä hankkinut laivankin, jossa pääsemme Ranskaan, sillä jos sinä olisit noussut johonkin höyrylaivaan, niin sinut olisi vangittu. Siitä näet, että on hyvä, kun on ystäviä."

"Kukas sai päähänsä pelastaa Capin?"

"Minä, mutta Bob sen keksi, että se oli värjättävä, että sitä ei tunnettaisi, kun varastimme sen nerokkaalta Jerryltä, joksi yleinen syyttäjä häntä sanoi, mutta tällä kertaa hän ei ollut nerokas, kun antoi meidän puhaltaa itseltään Capin huomaamatta sitä. Tosi on, että Capi saatuaan vainua minusta teki parastaan, ja Bob myöskin tiesi kaikki koiranvarkaiden temput."

"No entäs sinun jalkasi?"

"Se on kai parantunut, taikka en minä tiedä, sillä en ole joutanut sitä ajattelemaan."

Me kuljimme nopeasti, sillä hevonen oli hyvä ja Bob vielä parempi ajaja. Mutta meidän piti kuitenkin pysähtyä hetkeksi antaaksemme hevosen puhaltaa ja syödä. Mutta sitä varten emme ajaneet majataloon. Bob pysäytti keskelle metsää, riisui hevosen ja antoi sille kaurapussin. Yö oli pimeä, ei ollut pelkoa, että meitä tultaisiin kiinni ottamaan.

Nyt sain keskustella Bobin kanssa ja sydämellisesti kiittää häntä, mutta hän ei antanut minun puhua suutani puhtaaksi, vaan löi reippaasti kättä ja sanoi:

"Te olette tehnyt minulle hyvää, minä teen nyt teille, kukin vuorostaan. Ja sitten te olette Mattian ystävä ja hyvä poika niinkuin Mattiakin."

Minä kysyin häneltä, olimmeko vielä kaukana Littlehamptonista, ja hän vastasi, että oli vielä kahden tunnin matka ja että meidän piti kiirehtiä, sillä hänen veljensä lähti joka lauantai Isignyyn, ja että hän uskoi nousuveden olevan varhain.

Me asetuimme paikoillemme oljille, kuomuvaatteen alle, ja levähtänyt hevonen lähti taas hyvää vauhtia.

Oljilla kuomuvaatteen alla maatesamme emme olleet kätöksä ainoastaan ihmisiltä, vaan kylmältä tuuleltakin, joka alkoi puhallella. Kun kielellä kosketti huulia, niin maistui suolalle, ja se osotti, että olimme jo lähellä merta. Pian huomasimme valon, joka säännöllisillä väliajoilla sammui ja sitten taas paistoi kirkkaasti: se oli majakka. Me olimme tulossa perille.

Bob pysäytti hevosen kävelemään ja ajoi muutaman tien poikki. Sitten hän laskeusi kärryistä ja käski meidän pitää hevosta. Hän meni katsomaan, oliko veljensä mennyt ja voimmeko vaaratta mennä laivaan.

Minusta tämä aika, jonka Bob oli poissa, tuntui kauhean pitkältä. Emme sanaa vaihtaneet. Vähän matkan päässä meistä pauhasi meri rannikkoa vasten yksitoikkoisella kohinalla, joka lisäsi levottomuuttamme. Mattiaa värisytti niinkuin minuakin.

Vihdoin kuulimme askeleita tieltä, jota Bob oli mennyt. Bob sieltä varmaan palasi. Minun kohtaloni oli päätetty. Bob ei ollutkaan yksinään.

"Tässä on veljeni", sanoi Bob. "Hän ottaa teidät mukaansa laivaansa ja opastaa teidät sinne, ja nyt me eroamme, sillä tarpeetonta on kenenkään tietää, että minä olen ollut täällä."

Minä tahdoin kiittää häntä, mutta hän keskeytti: "Ei puhuta siitä, sillä pitäähän toisiaan auttaa, kukin vuorostaan. Me kyllä vielä tapaamme toisemme, ja olen hyvilläni, kun olen saanut auttaa Mattiaa."

Me seurasimme Bobin veljeä ja tulimme pian kaupungin kaduille, joilla vallitsi hiljaisuus, ja sitten vähän matkaa kuljettuamme olimme rantasillalla, jossa merituuli puhalsi kasvoihimme.

Bobin veli, sanaa lausumatta, osotti meille muuatta alusta, joka oli taklattu kutteriksi. Me ymmärsimme, että se oli hänen, ja muutamien minuuttien kuluttua olimme siinä. Hän vei meidät pieneen kajuuttaan.

"Minä lähden kahden tunnin kuluttua", sanoi hän. "Olkaa te täällä sen aikaa ja hiljaa."

Kun hän oli lukinnut kajuutan oven, niin Mattia hiljaa heittäysi minun syliini ja suuteli minua. Häntä ei enää värisyttänyt.

XIX.

Bobin veljen lähdettyä oli laivassa hiljaista jonkun aikaa, niin ettemme kuulleet muuta kuin tuulen tohinan mastoissa ja veden loiskeen laivan sivua vasten. Mutta sitten vähitellen alkoi syntyä elämää, alkoi kuulua askeleita sillalta, heitettiin köysiä, laskettiin ja nostettiin ankkureita, kinungit vinkuivat ja väkipyörät rämisivät, purjeita nostettiin, peräsin natisi ja alus kallistui vasemmalle puolen, alkoi keikkua: — me olimme matkalla, minä olin pelastettu.

Pian alkoi laiva keikkua yhä ankarammin ja meri pieksää tuimasti sen kylkeen.

"Mattia parka", sanoin toverilleni ojentaen hänelle käteni.

"Ei haittaa", sanoi hän, "kunhan sinä olet pelastettu. Muuten minä arvasin, että tällaista tulee. Kun olimme kärryissä, niin katselin, kun tuuli heilutteli puiden latvoja, ja ajattelin, että merellä saamme tanssia: tämä nyt on tanssia."

Samassa aukesi kajuutanovi.

"Nyt ei ole enää mitään hätää, jos tahdotte nousta kannelle", sanoi Bobin veli.

"Missä sitä on vähimmin kipeä?" kysyi Mattia. "Makuullaan."

"No minä makaan", ja hän pani pitkälleen lattialle. "Laivapoika tuo teille tarpeellisen kapineen", sanoi kapteeni.

"Jos hän ei viivy kauan, niin tulee sopivaan aikaan."

"Nytkö jo?"

"Se on alkanut jo aikoja sitten", sanoi Mattia.

Minä tahdoin jäädä hänen luokseen, mutta hän käski minut kannelle sanoen: "Ei hätää, kunhan sinä olet pelastettu. En koskaan olisi voinut kuvailla, että minusta on hupaista olla merikipeä."

Kannelle tultuani en voinut pysyä pystyssä muuten kuin pitelemällä lujasti muutamasta köydestä. Niin

kauas kuin aamun hämärässä silmä kantoi, ei näkynyt muuta kuin valkoinen vahtovaippa, jonka päällä pieni aluksemme kiiti kallellaan aivan kuin olisi kaatumassa, mutta se ei kaatunut, se kohosi keveästi hyppien aalloissa länsituulen ajamana.

"Jos tuuli tällaisena pysyy", sanoi kapteeni, "niin tulemme jotensakin varhain tänä iltana Isignyyn. Eclipse on hyvä purjehtija."

Koko päivän ja enemmänkin kuin päivän sai siis Mattia parka sairastaa! Ja hänestä oli hauska olla merikipeänä!

Me saavuimmekin myöhään illalla Isignyn siltaan. Kapteeni senvuoksi tarjosi meille yösijan kajuutassa, ja vasta seuraavana päivänä me erosimme hänestä kiittäen häntä sydämestämme.

"Kun haluatte matkustaa Englantiin", sanoi hän kätellessään meitä, "niin Eclipse lähtee joka tiistai."

Olihan se kohtelias tarjous, mutta ei kumpaakaan meistä tuntunut haluttavan isoihin aikoihin lähteä tämän meren poikki. Me nousimme Ranskan maalle, ei mitään muuta mukana kuin soittimemme. — Mattia oli pitänyt huolen harpustanikin, jonka olin jättänyt Bobin teltaan — laukkomme olivat jääneet Driscollin vaunuihin. Me olimme pulassa, sillä emme voineet alkaa kuljeksijaelämäämme ilman paitoja ja sukkaa ja varsinkaan ilman karttaa. Kaikeksi onneksi Mattialla oli kaksitoista markkaa rahaa vanhoja säästöjä ja sen lisäksi ne rahat, mitkä olimme ansainneet Bobin ja hänen toverinsa kanssa yhtiössä, niin että meillä oli kaikkiaan melkein neljäkymmentä markkaa, joka oli meille suuri summa.

Ensi töiksemme siis laivasta lähdettyämme oli meidän saatava laukut ja pari paitaa, kahdet sukat, vähän saippuaa, lankaa, nappeja, neuloja sekä tärkein kaikista, Ranskan kartta.

Todella, mihin menemme nyt, kun olemme Ranskassa? Mitä tietä lähdemme? Mihin suuntaamme kulkumme?

Tätä kysymystä pohdimme laivasta lähdettyämme.

"Minä puolestani olen valmis oikealle tai vasemmalle, minulla ei ole kuin yksi halu", sanoi Mattia.

"Mikä?"

"Että kuljemme jonkun joen tai kanavan vartta, sillä minulla on oma ajatukseni ja se minun pitää sinulle selittää: kun Arthur oli kipeä, niin rouva Milligan kulki aluksessa, ja sillä tavalla sinä hänet tapasit."

"Arthur ei ole enää kipeä."

"Hän on parempi, hän on ollut kipeä, ja ainoastaan huolellisella hoidolla hänen äitinsä on saanut hänet pelastetuksi. Senvuoksi arvelen, että saadaksean hänet aivan terveeksi rouva Milligan kulkee hänen kanssaan aluksellaan jokia ja kanavia myöten minne vain Joutsen uipi. Niin että kun seuraamme jokia ja kanavia, voimme tavata heidät."

"Kuka sanoo, että Joutsen enää on Ranskassa?"

"Eihän sitä voi varmasti sanoa. Mutta kun Joutsen ei voi kulkea meriä, niin on hyvin luultavaa, että se ei ole lähtenyt Ranskasta. Ja kun meillä on vähänkään toivoa tavata sitä, niin eikö mielestäsi voida koettaa onneamme. Minun mielipiteeni on, että me emme saa mitään jättää tekemättä tätä varten."

"Mutta entäs Lise, Alexis, Benjamin ja Etiennette?"

"Me käymme heidän luonaan etsiessämme rouva Milligania. Meidän pitää kulkea joen tai kanavan vartta. Katso kartastasi, mikä joki on lähin."

Kartta levitettiin ruohikolle, ja me etsimme lähimmän joen: se oli Seine.

"No niin, me kuljemme Seinelle. Me kuljemme joen vartta, kyselemme merimiehiltä, onko nähty Joutsenta, ja kun se on aivan erilainen kuin muut alukset, niin se ei ole voinut huomaamatta jäädä, jos se on kulkenut Seineä. Jos emme tapaa sitä Seineltä, niin haemme Loirelta, Garonnelta ja kaikilta Ranskan joilta, niin että me sen lopuksikin löydämme."

Minulla ei ollut mitään sanottavana Mattian ajatusta vastaan, ja niin päätimme, että lähdemme Seineä kohden kulkeaksemme sen vartta.

Saatuamme omat asiamme näin järjestetyksi oli meidän ajateltava Capia. Se ei ollut minun mielestäni Capi, kun se oli keltainen. Ensimmäiselle purolle tultuamme pesimme sitä saippualla oikein

perusteellisesti, hieroen sitä väyksiimme asti. Mutta ystävämme Bobin väri oli hyvää ainetta, meidän piti monet kerrat saippuoida ja kylvettää Capia, ja vasta viikkojen kuluttua se sai entisen värinsä. Onneksi Normandia on vesirikasta maata, niin että joka päivä saimme sitä pestä.

Muutamalta metsäiseltä kukkulalta tien käänteessä, jonne olimme tulleet kuljettuamme päivän, Mattia näki yhtäkkiä edessään Seinen, joka levisi tyynenä ja oli täynnä valkopurjeisia aluksia ja höyrylaivoja, joiden savu kohosi meihin asti. Tämä näky lepytti Mattian mielen vettä kohtaan, ja nyt hän ymmärsi olevan hupaista kulkea aluksella tätä tyynätä jokea viheriäin rantojen, viljeltyjen peltojen ja siimeisten metsäin keskellä, jotka olivat joelle vihantana kehyksenä.

"Saat olla varma, että Seinellä rouva Milligan on kulkenut sairaan poikansa kanssa", sanoi Mattia.

Vasta Charentoniin tullessamme meille ensi kerta vastattiin, että oli nähty sellainen alus, joka oli kuvaamamme Joutsenen näköinen; se oli ollut huvialus, jossa oli veranta. Mattia kävi niin iloiseksi, että rupesi tanssimaan rantasillalla ja sitten soitti viulullaan riemumarssin. Sillä aikaa minä kyselin tarkempaan ja tulin siihen päätökseen, että se oli Joutsen. Mutta se oli kulkenut Charentonin ohi jo kaksi kuukautta sitten ja noussut Seineä ylös.

Kaksi kuukautta! Se oli kauheasti edellä meistä. Mutta mitä siitä. Me sen saavutamme kuitenkin lopuksi, vaikka meillä ei ollutkaan kuin jalkamme ja sillä kaksi hyvää hevosta. Kysymys ajasta ei merkinnyt mitään, pääasia oli, että Joutsen oli löydetty.

"Kuka oli oikeassa?" sanoi Mattia.

Meidän ei tarvinnut enää pysähtyä kyselemään ihmisiltä, Joutsen oli edessämme, ei tarvinnut muuta kuin seurata Seineä. Mutta Moretissa laskee Long Seineen ja siellä meidän piti ottaa selkoa, kumpaa jokea Joutsen oli mennyt, ja saimme tietää, että se oli jatkanut matkaansa Seineä pitkin. Ja Monteraussa piti taas kysyä, ja silloin saimme tietää, että Joutsen oli poikennut Seineltä ja lähtenyt Yonneen. Ja täällä kerrottiin, että aluksessa oli ollut englantilainen nainen ja nuori poika, joka oli maannut vuoteessa.

Ja nyt seurattessamme Joutsenta Yonneen lähestyimme Liseäkin samalla. Sydämeni alkoi kovasti tykyttää, kun karttaa tutkiessani tuumailin, olikohan rouva Milligan Joignyssä lähtenyt Bourgognen kanavaa vai Nivernaisin kanavaa. Me tulimme Yonnen ja Armençonin suuhun ja saimme tietää, että Joutsen oli noussut Yonnea. Me siis kuljemme Dreuzyn kautta ja tapaamme Lisen, hänkin voi meille kertoa rouva Milliganista ja Arthurista.

Siitä saakka kuin lähdimme tavuttamaan Joutsenta, meillä ei ollut aikaa paljon pysähdellä näytäntöjä antamaan, ja Capi, joka oli innokas taiteilija, ei ymmärtänyt mitä tämä kiireemme merkitsi: minkävuoksi hänen ei annettu käydä arvokkaasti lipas suussa kunnioitettavan yleisön edessä?

Saaliimme vähentyikin ja säästömmekin vähentyi joka päivä: sen sijaan että olisimme koonneet rahaa, me hävitimme entisiä säästöjämme.

"Joutukaamme", sanoi Mattia, "että tavotamme Joutsenen."

Minä sanoin niinkuin hänkin. Emmekä koskaan illoin valittaneet väsymystämme, niin pitkiä taipaleita kuin teimmekin, ja seuraavana päivänä lähdimme aina varhain matkalle.

"Herätä minut", sanoi Mattia, joka oli halukas nukkumaan. Ja kun minä hänet herätin, oli hän pian pystyssä.

Säästääksemme rahojamme olimme vähentäneet kulumme niin vähiksi kuin suinkin, ja kun oli lämmin, niin Mattia oli ilmoittanut, että hän ei tahdo lihaa, "kun liha kesällä ei ole terveellistä". Me tyydyimme leipäpalaan ja kipeneeseen voita, ja vaikka olimme viinin maassa, niin joimme ainoastaan vettä. Mutta toisinaan Mattia joutui herkuttelutuulelle: "Olisipa minusta mieluista, että rouva Milliganilla olisi vielä se hyvä kyökkipiika, joka sinulle teki niin mainioita kakkuja", tuumi Mattia. "Mahtoivat ne olla hyviä ne aprikoosikakut?"

"Etkö koskaan ole niitä syönyt?"

"Olen nähnyt. Mitä se on se valkoinen, joka on liimattu keltaiselle hillolle?"

"Se on mantelia."

"Voi toki!" Ja Mattia avasi suunsa aivan kuin nielläkseen koko kakun.

Joka sululla saimme tietoja Joutsenesta, sillä täällä ei liiku aluksia kovin paljon, niin että jokainen oli huomannut tämän aluksen, joka poikkesi niin paljon tavallisista. Meille ei kerrottu ainoastaan Joutsenesta, vaan rouva Milliganistakin, hyvästä englantilaisesta rouvasta, ja Arthurista, joka

enimmäkseen oli maannut vuoteessa verannalla, mutta oli ollut jalkeillakin joskus.

Arthur siis oli parempi.

Me lähestyimme Dreuzyä, näimme jo metsät, joissa olimme leikkineet Lisen kanssa edellisenä syksynä, näimme jo sulunkin ja Catherine tädin talon. Tietämättämme, aivan kuin yhteisestä sopimuksesta, lähdimme astumaan kiireesti, jopa juoksimmekin, ja Capi, joka jo tunsipaikat, lähti laukkaamaan edelle. Se meni sanomaan Liselle, että me tulemme, ja Lise tietysti tulee meitä vastaan. Mutta Capi syöksyi sieltä takaisin aivan kuin olisi ajettu.

Mattia ja minä pysähdyimme heti hetkiseksi ja tuumailimme: mitä tämä merkitsee, mitä on tapahtunut? Kumpikaan ei lausunut tätä kysymystä, ja sanaa puhumatta jatkoimme taas kulkuamme. Capi tuli luoksemme ja neuvottomana kävi astumaan jäljessämme.

Muuan mies on avaamassa sulun porttia, mutta se ei ole Lisen eno. Me menemme taloon; muuan vaimo, jota emme tunne, liikuskelee kyökissä.

"Rouva Suriot?" kysyin.

Vaimo katseli meitä jonkun aikaa ennenkuin vastasi, aivan kuin me olisimme kysyneet jotakin tyhmää. Vihdoin hän sanoi: "Rouva Suriot ei ole enää täällä."

"Missä hän on?"

"Egyptissä."

Mattia ja minä katselimme toisiamme tyrmistyneinä. Egyptissä! Me emme oikein varmaan tienneet, mikä se Egypti oli, missä tämä paikka oli, mutta hämärä aavistus meillä oli, että se on kaukana. Hyvin kaukana merien takana.

"Entä Lise? Tunnetteko Lisen?"

"Tunnen tokikin. Lise on matkustanut erään englantilaisen rouvan kanssa, joka kulki kanavaa aluksella."

Lise Joutsenessa! Näemmekö unta?

Vaimo vastasi meille, että totta se on.

"Oletteko te Remi?" kysyi hän sitten minulta.

"Olen."

"No niin, kun Suriot hukkuu"...

"Suriotko hukkunut?"

"Niin, hukkuu kanavaan. Ettekö tiedäkään? Suriot oli Pudonnut kanavaan ja joutunut muutaman veneen alle; sellaista usein tässä toimesta tapahtuu. No niin, kun hän oli hukkunut, niin hänen vaimonsa joutui köyhyyteen, vaikka olikin taitava nainen. Hän kyllä olisi saanut paikan Egyptissä erään rouvan lasten kasvattajana, joiden imettäjänä hän oli ollut, mutta hänellä oli luonaan pikku Lise, hän tuumaili, mitä hänen piti tekemän, niin eräänä pysähtyi kanavaan erään englantilaisen rouvan alus. Rouvalla oli sairas poika. Hän oli vailla leikkiveria tälle pojalleen ja pyysi Liseä luvaten pitää hänestä huolen, parantaa hänet ja takasi hänen tulevaisuutensa. Catherine suostikin antamaan Lisen, ja samalla hetkellä kuin Lise laivaan, Catherine lähti matkalle Egyptiin. Minun mieheni on nyt Suriotin sijassa. Ja lähtiessään Lise, joka ei itse osannut puhua, käski tätinsä selittää minulle, että kertoisin teille kaikki, jos te tulette häntä hakemaan. Ja niin olen nyt kertonut."

Mieleni oli niin liikutettu, että en osannut sanaa lausua, mutta Mattia ei menettänyt järkeään niinkuin minä.

"Ja mihin se englantilainen rouva meni?" kysyi hän.

"Etelä-Ranskaan ja Sveitsiin. Lise aikoi kirjoituttaa minulle ilmoittaakseen osoitteensa, mutta en ole saanut vielä kirjettä."

XX.

Kun minä jäin seisomaan tyhmistyneenä, niin Mattia teki mitä minun olisi pitänyt tehdä.

"Kiitoksia paljon, rouva, kaikesta", sanoi hän ja veti minut ulos. "Taipaleelle", sanoi hän minulle. "Eteenpäin! Nyt meidän ei ole tavotettava ainoastaan rouva Milligan ja Arthur, vaan Lisekin. Kylläpä se sattui mainiosti! Me olisimme hukanneet aikaa Dreuzyssä, mutta nyt voimmekin jatkaa matkaamme suoraa päätä. Tämä se on sitä niisanottua onnea. Onpa meillä ollut tarpeeksi huonoa onnea, mutta nyt on sen pyörä kääntynyt. Tiesi mitä kaikkea hyvää meille tapahtuu vielä."

Ja me jatkoimme matkaamme Joutsenen jäljessä kaikella kiireellä. Matkamme varressa saimme yhä tietoja Joutsenesta, niin että aina tiesimme, mihin meidän oli missäkin haarassa käännyttävä. Lopultakin saimme varman tiedon, että rouva Milligan on mennyt Sveitsiin. Meidän siis oli seurattava Rhonea.

"Sveitsistä mennään Italiaan", sanoi Mattia, "siinä taas muuan onnenpotkaus. Jos me juostessamme rouva Milliganin jäljessä joutuisimme Luccaan, niin olisi se Christina vähän verran iloissaan."

Mattia parka, hän auttoi minua tapaamaan niitä, joita rakastin, mutta minä en tehnyt mitään, että hän olisi saanut tavata rakasta pikku sisartaan.

Culozista oli Joutsen lähtenyt kuusi viikkoa sitten. Karttaa tutkittuani arvelin kuitenkin, että emme voi tavata Joutsenta ennenkuin Sveitsissä; en vielä tiennyt, että Rhonea ei voi nousta Genevejärveen saakka, ja kuvailimme, että rouva Milligan tahtoo Joutsenella käydä Sveitsissä, jonka karttaa meillä ei ollut.

Saavuimme Seysseliin, joka kaupunki on kahta puolta jokea, minkä yli kulkee kaarisilta. Miten suuri olikaan hämmästykseni, kun joen rannalle tultuamme olin kaukaa tuntevinani Joutsenen!

Me lähdimme juoksemaan!

Joutsenen näköinen se on, aivan samannäköinen, mutta se näyttää tyhjältä. Se on lujasti köysillä kiinnitetty paaluihin, kaikki on suljettu siinä, eikä verannalla ole enää kasveja. Mitä on tapahtunut?

Me pysähdyimme, ja sydän oli pakahtua tuskasta.

Mutta tällainen on pelkurimaisuutta, täytyy mennä perille ja tiedustella. Muuan mies, jolta kyselemme, tietääkin vastata, sillä hänet on jätetty aluksen vartijaksi.

Englantilainen rouva, joka oli aluksessa kahden lapsensa kanssa, joista toinen oli sairas poika ja toinen mykkä tyttö, on matkustanut Sveitsiin. Hän jätti tähän aluksensa, kun ei voida tätä edemmäksi nousta. Rouva ja lapset ja yksi palvelija lähtivät vaunuissa ja muut palvelijat jäljessä tavaroiden kanssa. Hän palaa syksyllä Joutseneen ja laskee Rhonea mereen saakka ja viettää talven Keski-Ranskassa.

Me kykenimme taas hengittämään. Kaikki pelkomme oli ollut turhaa, järjetöntä; meidän olisi pitänyt heti kuvailla hyvää sen sijaan että heti ajattelimme pahinta.

"Ja missä tämä rouva on nykyään?" kysyi Mattia.

"Hän on mennyt vuokraamaan huvilan Genevejärven rannalta, Veveyn luota. Mutta en tiedä oikein tarkoin mistä paikasta. Siellä hän viettäne kesänsä."

Heti taipaleelle Veveyhin! Genevessä ostamme Sveitsin kartan ja löydämme helposti tämän kaupungin tai kylän. Nyt ei Joutsen enää ui edellämme, ja kun rouva Milligan viettää kesänsä Sveitsissä huvilassaan, niin varmaan hänet löydämme, ei ole muuta kuin etsiä.

Ja neljä päivää sen jälkeen kuin lähdimme Seysselistä, me Veveyn seutuvilla lukemattomien huvilain keskellä, joita siellä leviää sinisestä järvenrannasta vihannoille vuorille ja metsäisille rinteille saakka, etsimme huvilaa, missä asui rouva Milligan, Arthur ja Lise. Vihdoinkin olemme päässeet perille. Oli aikakin, sillä meillä ei ollut kuin kolme pahaista lanttia taskussa, ja jaloissa pohjattomat kengät.

Mutta Vevey ei ole mikään pieni kylä, vaan kaupunki, ja tavallista suurempi kaupunki, sillä siihen yhtyy monta kylää ja etukaupunkia, jotka ovat aivan samaa kaupunkia Villeneuveen saakka. Me huomasimme pian, ettemme päässeet mihinkään sillä, että kysyimme missä asuu rouva Milligan tai ainoastaan: englantilainen rouva, jolla on sairas poika ja mykkä tyttö, sillä Veveyssä ja järven rannoilla asui niin paljon englantilaisia, että seutu oli kuin Lontoon ympäristö.

Parempi keino oli käydä joka talossa, missä muukalaisia asui, tai toisin sanoen: soittaa ohjelmamme

kaikilla kaduilla. Ja kun päivän soitimme, niin oli meillä koolla runsaasti rahaa. Ennen, kun meillä oli lehmä tai nukke ostettavana, olimme olleet tällaisesta saaliista ylen onnellisia, mutta nyt emme soittaneet rahaa kootaksemme, vaan tavataksemme rouva Milliganin. Mutta ei merkkiäkään näkynyt.

Seuraavana päivänä me jatkamme etsintäämme Veveyn seuduilla, kulkien sattuman mukaan, soittaen akkunain ja talojen edessä, olkootpa auki tai kiinni. Mutta illalla palaamme asuntoomme niinkuin olimme palanneet edellisenäkin iltana. Ja kuitenkin olimme kulkeneet järven rannalta vuorelle ja vuorelta järven rantaan katsellen ympärillemme ja kysellen ihmisiltä, jotka vain näyttivät niin hyvántahtoisilta, että voimme toivoa heiltä vastausta.

Pari kertaa meille jo annettiin iloitsemisen syytä, vaikka se meni turhaan. Ensi kerralla meidät lähetettiin vuorelle muutamaan paimenmajaan, toisella kertaa järven rantaan. Englantilainen nainen asui molemmissa, mutta ei heistä kumpainkaan ollut rouva Milligan.

Tarkoin tutkisteltuamme Veveyn seudut lähdimme Charensiin ja Montreuxiin, suuttuneina huonoista tuloksista, mutta emme kuitenkaan toivoamme menettäneet. Tottapahan onnistuukin vielä, jos ei yhtenä päivänä, niin toisena. Väliin kuljimme teitä, joiden molemmin puolin oli aitoja, väliin polkuja poikki viinitarhain ja hedelmäpuistojen, väliin teitä, jotka olivat suunnattoman suurten kastanjain siimestämiä. Joka askeleella näillä teillä oli rautaristikkoportti tai puinen veräjä ja niiden takana oli kauniisti hiekoitettuja puutarhakäytäviä, jotka kiemurtelivat kukilla ja puilla istutettujen nurmikkojen ympärillä, ja siellä vihannan keskellä kohosi komea huvila, joka oli ympäröity köynnöskasveilla. Kaikissa taloissa ja huviloissa oli puiden ja pensaikkojen läpi näköala kimaltelevalle järvelle ja sen auertavalle vuorikehykselle.

Nämä tämmöiset puutarhat saattoivat usein meidät epätoivoon, sillä jäätyämme kauas talosta ei meitä sinne saakka kuultu, jollemme soittaneet ja laulaneet voimaimme perästä, joka ajan pitkään aamusta iltaan jatkettuna kävi väsyttäväksi.

Niin taas eräänä päivänä iltapuolella pidimme konsertin autiolla tiellä, edessämme rautaristikkoportti, jolle lauloimme ja soitimme, takanamme muuri, josta emme välittäneet. Olin täyttä kurkkua laulanut ensimmäisen värsyn napolilaista lauluani ja olin alkamassa toista, kun yhtäkkiä kuulimme takanamme muurin toisella puolella laulettavan samaa laulua heikolla ja omituisella äänellä.

Kukahan se oli?

"Arthur?" sanoi Mattia.

Mutta ei se Arthur ollut, minä tunsin Arthurin äänen, ja Capi kuitenkin vinkui ja osotti ilon merkkejä hyppien muuria vasten.

Minä en voinut enää pidättää itseäni, vaan huusin:

"Kuka niin laulaa?"

Ääni vastasi:

"Remi!"

Mattia ja minä katselimme toisiamme tyhmistyneinä.

Kun me siinä seisoimme töllistellen toisiamme, niin huomasin Mattian takaa muurin päästä matalan pensasaidan yli olkihatun ja valkoisen nenäliinan, joka huiski tuulessa.

Me juoksimme sinnepäin ja vasta pensasaidan luo tultuamme näimme kenen se käsi oli, joka huiskutti nenäliinaa, se oli — Lisen.

Vihdoinkin olimme hänet löytäneet ja hänen kanssaan Arthurin ja rouva Milliganin. Mutta kuka oli laulanut? Tämän kysymyksen teimme heti, kun kykenimme saamaan sanan suustamme.

"Minä", sanoi Lise.

Lise lauloi ja Lise puhui!

Olin kuullut kymmeniä kertoja sanottavan, että Lise vielä saa puhelajansa, mutta en ollut voinut sitä uskoa mahdolliseksi. Mutta siinä hän nyt puhui, se oli toteutunut.

Olin niin iloissani, että maailma pyöri silmissäni. Mutta tässä ei ollut aikaa antautua tunteittensa valtaan.

"Missä on rouva Milligan ja Arthur?"

Lisen huulet värisivät, kun hän yritti puhumaan, mutta kun hän ei saanut sanoja niin kiireesti lausutuksi kuin olisi halunnut, niin hän käytti avuksi entistä selitystapaansa, jota Mattia ei ymmärtänyt. Kun minä Lisen selityksen mukaan katsoin muutamalle puistokäytävälle, niin näin siellä pienet vaunut, joita palvelija työnsi: vaunuissa oli Arthur ja hänen takanaan tuli rouva Milligan. Minä kurkotin paremmin nähdäkseen ... siellä tuli myöskin herra James Milligan. Siinä silmänräpäyksessä kumarruin pensasaidan taakse käskien kiireesti Mattiankin tehdä samoin, joutamatta ajattelemaan, että herra James Milligan ei tuntenut Mattiaa.

Kun pahin säikähdykseni oli ohi, huomasin, että Liselle oli selitettävä äkillinen katoamisemme. Minä kohotin päätäni ja kuiskasin hänelle: "Herra James Milligan ei saa nähdä minua, sillä hän voi lähettää minut takaisin Englantiin."

Lise kohotti kauhistuneena käsiään.

"Älä hiiskahdakaan meistä. Huomenna yhdeksän aikana palaamme tälle paikalle. Koeta silloin päästä yksin tänne, mutta nyt mene pois."

Hän epäröi.

"Mene, mene, minä pyydän, muuten tuotat minulle turmion."

Ja samassa me lähdimme muurin sivua juoksemaan minkä jaksoimme ja pääsimme viiniköynnösten suojaan. Siellä me nyt rauhassa voimme puhella.

"Minusta ei ole ollenkaan mieluista odottaa huomiseen", sanoi Mattia. "Tällä aikaa herra James Milligan voisi tappaa Arthurin. Minä menen rouva Milliganin luo heti ja sanon kaikki, mitä tiedämme. Herra James Milligan ei ole minua nähnyt koskaan, eikä hänellä siis voi minut nähdessään olla aavistustakaan sinusta. Rouva Milligan voi sitten päättää, mitä meidän on tehtävä."

Mattian puhe oli järkevää. Annoin hänen mennä päätettyämme, että tapaamme toisemme muutamien kastanjain luona, joita oli suuri ryhmä lähellä meitä, ja joiden suojassa voin hyvin olla kätkössä herra James Milliganilta, jos hän sattuisi tulemaan.

Odotin kauan aikaa, maaten sammalikolla, ja olin ehtinyt kymmenetkin kerrat ajatella, että kunhan emme vain liene eksyneet toisistamme, kun vihdoinkin näin Mattian tulevan, seurassaan rouva Milligan.

Minä juoksin häntä vastaan tarttuen käteen, jonka hän ojensi ja suutelin sitä. Mutta hän puristi minut syliinsä ja suuteli minua otsalle. Tämä oli toinen kerta, kun hän minua suuteli otsalle, mutta minusta tuntui, että hän puristi minua rintaansa vasten kovemmin nyt kuin ennen.

"Lapsi raukka!" sanoi hän. Ja kauniilla valkoisilla sormillaan hän kohotti tukkaani paremmin nähdäkseen kasvoni.

"Niin on", lausui hän itsekseen.

Se oli varmaankin vastaus hänen sisälliselle kysymykselleen, mutta mieleni kuohussa en osannut ymmärtää tätä hänen ajatustaan. Minä tunsin hänen hellyytensä ja näin hänen silmiensä hyväilevän katseen, mutta olin liian onnellinen etsiäkseni siihen syytä.

"Lapseni", sanoi hän katsoen yhä minuun, "toverinne on minulle kertonut tärkeitä asioita, tahdotteko te nyt puolestanne kertoa tulostanne Driscollin perheeseen ja myöskin herra James Milliganin käynnistä siellä."

Minä kerroin, ja rouva Milligan keskeytti silloin tällöin kysellen tarkempaan muutamia kohtia.

Kun olin lopettanut kertomukseni, syntyi hiljaisuus pitkäksi aikaa; hän katseli minua kääntämättä silmiään hetkeksikään muualle ja sanoi vihdoinkin:

"Tämä kaikki on varsin tärkeää teille ja meille kaikille. Meidän tulee toimia varovasti ja keskustella sellaisten henkilöiden kanssa, jotka voivat meitä neuvoa. Mutta siihen saakka teidän tulee olla toveri, ystävä ja — hän epäröi vähän aikaa — kuin veli Arthurille, ja teidän pitää tästä alkaen, samoin kuin nuoren ystävännekin, luopua entisestä elämästänne. Kahden tunnin kuluttua olette Territetissä, Alppien hotellissa, jonne lähetän palvelijan teille tilaamaan asunnon. Ja siellä me tapaamme toisemme, sillä nyt minun pitää jättää teidät."

Hän suuteli minua ja annettuaan kättä Mattialle poistui.

"Mitä sinä olet kertonut rouva Milliganille?" kysyin.

"Kaikki, mitä hän sinulle sanoi ja vielä muitakin asioita... Voi, kuinka hän on hyvä ja kaunis!"

"Oletko nähnyt Arthuria?"

"Ainoastaan kaukaa, mutta kuitenkin siksi läheltä, että hän näyttää hyvältä pojalta."

Utelin yhä Mattialta, mutta hän vastasi kiertelemällä. Sitten puhelimme kaikenlaisista asioista, kunnes rouva Milliganin määräyksen mukaan esitimme itsemme Alppien hotellissa. Vaikka meillä ei ollut kuin kurjat maantienkulkijain vaatteet, niin meidät otti vastaan hännystakkiin ja valkoiseen huiviin puettu palvelija, joka vei meidät asuntoomme: kylläpä oli kaunis meidän kamarimme. Oli kaksi valkoista vuodetta, ikkuna oli parvekkeelle, jonka alla lainehti järvi ja josta oli tavattoman ihana näköala. Kun me parvekkeelta palasimme kamariimme, niin palvelija vielä seisoj siellä odottaen määräyksiämme ja kysyi mitä halusimme aamiaiseksemme, jonka hän sanoi laittavansa meille parvekkeelle.

"Onko teillä kakkuja?" kysyi Mattia.

"Meillä on rabarberi-, mansikka- ja kirsikkakakkuja."

"Hyvä, te tuotte meille kakkuja."

"Kaikkia kolmea lajiako?"

"Niin."

"Mitä alkuruuaksi? Mitä paistiksi? Mitä kasviksia?"

Joka kysymykselle Mattia avasi silmänsä renkaiksi, mutta ei joutunut neuvottomaksi.

"Tuokaa mitä parasta on."

Palvelija poistui arvokkaasti.

"Minusta tuntuu, että me saamme täällä parempaa ruokaa kuin Driscollin perheessä", sanoi Mattia.

Seuraavana päivänä rouva Milligan tuli käymään luonamme, seurassaan räätäli ja ompelija, jotka ottivat meistä vaatteiden mitan.

Rouva Milligan kertoi meille, että Lise harjoitteli puhumaan ja että lääkäri oli vakuuttanut, että hän on nyt parantunut. Oltuaan sitten meidän luonamme tuntikauden hän lähti suudellen minua hellästi ja kätellen Mattiaa.

Niin kului neljä päivää, ja hän osotti käydessään aina suurempaa hellyyttä ja rakkautta minua kohtaan, mutta siinä oli kuitenkin jotakin hillittyä. Viidentenä päivänä tuli kamarineitsyt, jonka ennen olin nähnyt Joutsenessa. Hän sanoi meille, että rouva Milligan odotti meitä luokseen ja että vaunut olivat hotellin edessä odottamassa meitä. Ne olivat avonaiset vaunut, ja Mattia asettui istumaan ylevästi, aivan kuin lapsuudestaan saakka ei olisi muuta tehnytään kuin ajanut vaunuissa. Capikin kainostelematta hyppäsi istumaan patjalle.

Matka oli lyhyt, tuntui liian lyhyeltä, sillä minä kuljin aivan unissani, pää täynnä hulluja ajatuksia, tai ainakin pidin niitä hulluina. Me astuimme muutamaan saliin, jossa oli rouva Milligan, Arthur, maaten muutamalla leposohvalla, ja Lise.

Arthur ojensi minulle molemmat kätensä, minä juoksin hänen luokseen ja suutelin häntä; Liseä myös suutelin, mutta rouva Milligan suuteli minua.

"Vihdoinkin on tullut hetki, jolloin voitte ottaa vastaan paikkanne, joka teille kuuluu", sanoi hän minulle.

Ja kun minä katsoin häneen saadakseni selitystä hänen sanoihinsa, hän avasi muutaman oven, josta astui sisään Barberinin muori, käsissään lapsen vaatteita.

Siihen kuin tämä sai pannuksi vaatteet käsistään, minä olin jo hänen sylissä ja suutelin häntä. Rouva Milligan käski palvelijan avata oven, enkä kuullut muuta kuin herra James Milliganin nimen, joka sai minut kalpenemaan.

"Ei teidän tarvitse pelätä", sanoi rouva Milligan minulle lempeästi, "tulkaa tänne minun viereeni ja antakaa kätenne minulle."

Silloin ovi aukeni ja sisään astui herra James Milligan, hymyillen niin että hänen valkoiset terävät hampaansa näkyivät, mutta samassa kun hän huomasi minut, muuttui hänen hymynsä kauhistuttavaksi irvistykseksi.

Rouva Milligan ei suonut hänelle sananvuoroa.

"Olen teitä käskenyt", sanoi rouva Milligan hitaasti ja vähän vapisevalla äänellä, "esitelläkseni teidät vanhimmalle pojalleni, jonka nyt olen löytänyt — tässä hän on. Mutta te tunnettekin hänet, koska sen miehen luona, joka hänet varasti, olette käynyt tutkimassa hänen terveyttään."

"Mitä tämä merkitsee?" sanoi herra James Milligan hämillään.

"Mies, joka tätä nykyä on linnassa vankeudessa muutaman kirkossa harjoittamansa varkauden takia, on siellä tunnustanut kaikki. Tuossa on kirje, jossa asia on kerrottu. Hän on kertonut miten hän varasti lapsen, miten hän sen oli jättänyt Pariisiin Breteuil-kadulle, miten hän varovaisuuden vuoksi oli leikannut nimimerkit lapsen vaatteista, jotta niiden avulla ei päästäisi hänen perilleen, ja tuossa ovat vaatteet, jotka on tallessa pitänyt tämä kelpo vaimo, joka jalomielisesti on kasvattanut minun poikani. Tahdotteko nähdä tämän kirjeen, tahdotteko katsella vaatteita?"

Herra James Milligan seisoi jonkun aikaa liikkumatta, aivan kuin tuumailleen kuristaisiko meidät kaikki, mutta sitten hän pyörähti ovelle ja mennessään kääntyi sanomaan:

"Me saamme nähdä, mitä oikeus ajattelee tästä otaksutusta pojasta."

Hämmästyttäen sanoi rouva Milligan: "Voitte haastaa meidät oikeuteen. Minä en haasta teitä, mieheni veljeä."

Ovi sulkeutui setäni jälkeen. Ja minä heittäysin äitini avonaiseen syliin ja nyt minä suutelin häntä ensi kerran, ja hän suuteli minua.

Kun olimme vähän tyyntyneet, Mattia lähestyi ja sanoi: "Sano nyt äidillesi, enkö ole hyvin säilyttänyt hänen salaisuutensa?"

"Oletko sinä siis tiennyt tästä?" Äitini vastasi:

"Kun Mattia oli minulle kertonut asian, niin kielsin hänen siitä puhumasta kenellekään, sillä vaikka olinkin vakuutettu, että pieni Remi raukka oli lapseni, niin minun piti kuitenkin saada todistukset siitä, ettei mikään erehdys voisi olla mahdollista. Mitä tuskaa olisikaan, rakas poikani, tuottanut se, että ensin syleiltyäni sinua lapsenani olisin tullut sitten sanomaan, että olemme erehtyneet! Minulla on nyt nämä todistukset, ja me olemme yhdistetyt iäksemme. Nyt elät aina äitisi, veljesi ja — hän viittasi Liseä ja Mattiaa — niiden kanssa, jotka sinua ovat rakastaneet onnettomuudessasi."

XXI.

Monet vuodet ovat vierineet, mutta ne ovat olleet lyhyviä, sillä ne ovat olleet pelkän onnen vuosia.

Tätä nykyä asun Englannissa, Milligan-Parkissa, isäni kartanossa.

Kodittomalla, elämän myrskyihin jätetyllä lapsella, joka oli sattuman leikkikaluna, ilman majakkaa elämän avaralla merellä, jossa hän taisteli, ilman turvallista satamaa, hänellä on nyt äiti ja veli, joita hän rakastaa ja jotka häntä rakastavat, mutta hänellä on esi-isätkin, jotka hänelle ovat jättäneet isänmaassaan kunnioitetun nimen ja suuren omaisuuden.

Pieni kurja raukka, joka lapsena on viettänyt niin monta yötä ladoissa, navetoissa tai paljaan taivaan alla metsässä, omistaa nyt vanhan historiallisen linnan, jossa käy paljon uteliaita ja josta opaskirjat mainitsevat.

Se on vähän matkan päässä länteen siitä paikasta, jossa astuin laivaan oikeudenpalvelijain minua ajaessa takaa, metsäisen laakson kupeella meren läheisyydessä. Se on kuution muotoinen, suuri pyöreä torni joka kulmassa. Kaksi etusivua, toinen etelää, toinen länttä kohden, on kauniitten köynnöskasvien ympäröimiä; pohjoisen- ja idänpuoleiset sivut ovat murattien peitossa, ja puutarhuri saa pitää tarkkaa ja alituista huolta, etteivät ne peitä koristuksia ja kauniita marmoriveistoksia akkunain päällä ja paneleissa. Laaja puisto on ympärillä, jossa on vanhoja puita, joita ei kirves eikä vesuri koskaan ole koskenut; sitä kastelevat kirkkaat purot, jotka valelevat sen aina vihantaa maata.

Kuuden kuukauden ajalla, jonka olemme olleet täällä, olen monet tunnit viettänyt arkistossa, jossa säilytetään tilan perukirjat ja perheen paperit. Siellä olen istunut kumarassa laajan tammipöydän ääressä, jonka vuodet ovat mustentaneet. Minä en kuitenkaan tutki näitä perukirjoja enkä perheen

asiapapereita, vaan selailen muistikirjaani järjestellen muistiinpanojani.

Meillä on pian ensimmäisen lapsemme Mattian ristiäiset, ja tässä tilaisuudessa, johon kokoontuvat linnaamme kaikki, jotka pahoina päivinäni ovat olleet ystäviäni, haluan heille kaikille tarjota kertomuksen seikkailuistani, joissa he ovat osallisia, antaa sen kiitollisuuteni osotteeksi avusta, jota he ovat minulle antaneet, ja rakkaudesta, jota he ovat osottaneet — minua poika raukkaa kohtaan.

Tästä heidän tapaamisestaan linnassamme eivät he tiedä, ei vaimonikaan, jolle en ole sanonut, että hän saa nähdä isänsä, veljensä, sisarensa ja tätinsä, joita hän ei siis arvaa odottaakaan. Ainoastaan äitini ja veljeni tietävät salaisuuden. Jollei mitään estettä satu, niin kaikki ovat kattomme alla tänä iltana, ja minulla on ilo nähdä heidät ympärilläni pöydässä.

Yksi kuitenkin on poissa tästä juhlasta, sillä niin suuri voima ja valta kuin rikkaudella onkin, sillä ei kuitenkaan saa elämään sitä, joka elämän on jättänyt. Vanha rakas isäntäni, miten olisinkaan ollut onnellinen, jos olisin saanut turvata vanhuutenne! Te olisitte saanut riisua yltänne lammasnahkaturkkinne ja vanhan samettiliivinne, teidän ei olisi enää tarvinnut sanoa aina uudelleen: "Eteenpäin, lapseni!" Kunnioitettu vanhuus olisi antanut teidän kohottaa valkoisen päänne ja ottaa uudelleen oman nimenne. Vitaliksesta, vanhasta kulkurista, olisi tullut Carlo Balzani, entinen kuuluisa laulaja. Mutta mitä taipumaton kuolema ei ole sallinut minun tehdä teille, sen olen tehnyt muistollenne, ja Parisissa, Montparnassen hautausmaalla, on nimenne Carlo Balzani kirjoitettu hautapatsaaseen, jonka äiti pyynnöstäni on teettänyt, ja siinä oleva rintakuvanne, joka on tehty suurimman maineenne aikana otetun valokuvan mukaan, muistuttaa kuuluisuudestanne niille, jotka teille ovat suosiotaan osottaneet. Tästä rintakuvasta on minulla valettu jäljennös. Se on tuossa, ja kirjoitellessani kertomusta ensimmäisen vuoden kokemuksistani on katseeni usein etsinyt silmiänne. Minä en ole teitä koskaan unhottanut enkä koskaan unhota. Kun minä tuossa hylätyn lapsen vaarallisessa elämässä en ole kompastunut, se on teidän ansionne, teidän opetustenne, teidän esimerkkinne ansiota, rakas isäntäni! Ja juhlassamme on teille paikka varattu: jos te ette näekään minua, niin minä kuitenkin näen teidät vierelläni.

Mutta tuolla tulee äitini. Minä näen hänet sellaisena, kuin hän oli ensi kerran nähdessäni hänet Joutsenessa, jaloilla kasvoillaan lempeys ja hyvyys, ainoastaan suru, joka silloin alituisesti asui hänen kasvoillaan, on nyt poistunut.

Hän kulkee Arthurin käteen nojaten, sillä nyt ei äiti tue heikkoa ja horjuvaa poikaa, vaan on pojasta tullut kaunis, voimakas nuorukainen, pystyvä kaikkeen urheiluun, taitava ratsastaja, sitkeä soutaja, rohkea pyssymies, joka hellällä huolella tarjoo käsivartensa äidilleen. Vastoin hänen setänsä, herra James Milliganin vakuutuksia on tapahtunut ihme: Arthur on elänyt ja elää.

Heidän takanaan näen tulevan vanhan vaimon, joka on puettu ranskalaiseen tapaan ja kantaa sylissään pienen pientä lasta, joka on puettu valkoisiin: vanha vaimo on Barberinin emäntä, ja lapsi on minun poikani, pieni Mattia.

Löydettyäni äitini tahdoin Barberinin emäntää jäämään luoksemme, mutta hän ei taipunut. "Ei, pikku Remini", sanoi hän silloin, "minä en asetu äitisi luokse nyt tällä kertaa. Sinä rupeat tekemään työtä tullaksesi tiedoiltasi ja opiltasi oikeaksi herraksi niinkuin nyt olet synnyttäsi. Mitä minä tekisin sinun luonasi? Minun paikkani ei ole sinun oikean äitisi rinnalla. Anna minun mennä Chavanoniin. Mutta emme silti eroa iäksemme. Sinä kasvat, sinä menet naimisiin. Silloin, jos niin tahdot, minä tulen luoksesi hoitamaan lapsiasi, jossa minulla vanhalla on kokemusta; vanha ei nuku liiaksi. Ja siitä saat olla varma, että minulta ei varasteta sinun lastasi, niinkuin sinut on varastettu."

Tehtiin niinkuin hän halusi: vähän ennen lapsemme syntymistä pantiin hakemaan hänet Chavanonista, ja hän jätti kaikki, kylänsä, tupansa, ystävänsä, meiltä saamansa lehmän, ja tuli luoksemme Englantiin, ja hän hoitaa, kantelee, huvittaa, mairittelee pikku Mattiaa, jota hän ylistelee kauneimmaksi lapseksi mitä koskaan on nähnyt.

Arthurilla on kädessään muuan Times-lehden numero; hän panee sen pöydälleni ja osottaa minulle siitä muutaman kohdan kirjoituksesta: Kirje Wienistä. Siinä sanotaan:

"Lontooseen tulee pian käymään Mattia. Tavattomasta menestyksestään huolimatta, jota hän on saavuttanut täällä antamallaan konserteilla, hän jättää meidät lähtien Englantiin. Minä olen puhunut jo ennen teille hänestä, hänen konserteistaan, joissa hän on herättänyt mitä suurinta huomiota niin hyvin etevänä ja omintakeisena taiteilijana kuin kyvykkäänä säveltäjänä. Sanalla sanoen, Mattia on viulunsoiton Chopin."

Minä en tarvinnut tätä sanomalehti uutista tietääkseni, että katusoittajasta, toveristani ja oppilaastani oli tullut suuri taiteilija. Minä olin nähnyt Mattian kasvavan ja kehittyvän, ja kun me kolmen, hän, Arthur ja minä, olimme opettajamme ohjattavana, niin hän edistyi huonosti latinassa ja kreikassa, mutta

sitävastoin ihmeteltävästi soitossa, opettajien johdolla, jotka äitini oli hänelle hankkinut, niin että ei ollut vaikea arvata, että Espinassousin, Menden parturin ja soittajan ennustus kävisi toteen. Mutta kuitenkin täytti mieleni ilolla ja ylpeydellä tämä kirjoitus, joka oli kuin kaikua Mattian saavuttamista suosionosotuksista.

Samassa tuli sisään palvelija, joka toi minulle sähkösanoman:

"Tämä tie meren poikki oli lyhin, mutta ei hauskin, lieneekö hauskaa merimatkaa lainkaan. Oli miten oli, minä olen ollut niin kipeä, että vasta Red-Hillissä kykenin sinulle ilmoittamaan tulostani. Kävin sivumennessäni Parisissa ja otin Christinan mukaani. Me saavumme Chegfordiin kello neljä ja kymmenen minuuttia, lähetä hevonen vastaan.

Mattia."

Christinaa mainittaessa katsahdin Arthuriin, mutta hän käänsi katseensa muualle, ja vasta kun olin saanut sähkösanoman, luetuksi, hän kohotti silmänsä.

"Minä menen Chegfordiin vastaan ja lähden valjastamaan hevosen."

"Sehän on oiva ajatus. Sinä sitten palatessasi saat istua Christinan vastassa."

Vastaamatta mitään hän lähti kiireesti ulos. Minä käännyin äitiin ja sanoin:

"Te näette, että Arthur ei salaa, että on kiintynyt; se on merkitsevää."

"Varsin merkitsevää."

Minusta tuntui, kuin äidin kahdessa sanassa olisi ollut jotakin tyytymättömyyttä; menin hänen viereensä istumaan ja tartuin hänen käsiinsä, joita suutelin.

"Rakas äiti", sanoin ranskankielellä, jota käytin aina kun puhuin hänelle hellästi lapsena. "Et saa olla pahoillasi siitä, että Arthur rakastaa Christinaa. Tosi on, että tämä ei ole ylhäinen avioliitto yleisen mielipiteen mukaan, joka ylhäiseen avioliittoon vaatii ylhäistä sukua ja suurta omaisuutta. Mutta eikö minun avioliittoni osota, että voi olla onnellinen, niin onnellinen kuin voi ajatella, vaikka vaimo ei olekaan ylhäistä sukua eikä rikas? Totta kai tahdot, että Arthur olisi yhtä onnellinen kuin veljensäkin. Eikö sinulla ole sama rakkaus nuorempaakin poikaasi kohtaan kuin vanhempaa, jota olet itkenyt kolmetoista vuotta? Oletko suosiollisempi toiselle kuin toiselle?"

Hän laski kätensä otsalleni ja suudellen minua sanoi: "Jalo lapseni, hyvä veli! Sinä olet rakkauden aarre!"

"Minä kun olen siinä suhteessa ennen tehnyt säästöjä. Mutta nyt ei ole minusta kysymys, vaan Arthurista. Sano minulle mistä löydät ihastuttavamman naisen kuin Christina! Eikö hän ole ihmeen kaunis? Ja kasvatuksensa nojalla, jonka hän on saanut sen jälkeen kuin kävimme hänet Luccasta hakemassa, hän voi esiintyä ja kunnialla esiintyä vaativimmassakin maailmassa."

"Sinä näet Christinassa ystäväsi Mattian sisaren."

"Se on tosi, ja sen tunnustan kiertelemättä, että minä toivon koko sydämestäni tätä avioliittoa, joka Mattian yhdistää perheeseemme."

"Onko Arthur puhunut tunteistaan ja toiveistaan?"

"On, rakas äiti", sanoin naurahtaen, "hän on kysynyt minulta, joka olen perheen päämies."

"Ja perheen päämies?"

"On luvannut häntä auttaa."

Äitini keskeytti: "Tuossa tulee vaimosi, me puhumme Arthurista myöhemmin."

Olette jo arvanneet, kuka minun vaimoni on, sitä minun ei tarvitse sanoa, vai mitä? Vaimoni on tuo pieni tyttö, jonka silmät olivat hämmästyttävät, kasvot puhuvat, jonka te tunnette. Pikku Lise, tuo autereinen olento. Hän ei ole enää myykkä, mutta yhtä kauniina hän on pysynyt ja on saanut kasvatuksensa äitini silmäin alla. Minä pyysin äidiltä häntä vaimokseni, ja äiti suostuikin siihen, mutta tämä avioliitto suututti kuitenkin muutamia sukulaisiamme. Näistä neljästä on jo kolme leppynyt. Lise on voittanut heidät suloudellaan, ja neljännen vuoro tulee, kunhan käymme hänen luonaan vieraisa, joka tapahtuu huomenna.

"No mitä nyt tapahtuu", kysyi Lise, "kun puhutaan niin salaisesti? Arthur matkusti Chegfordin

asemalle, ja vaunut on lähetetty Ferryn asemallekin, mitä tämä kaikki merkitsee, minä pyydän tietoa teiltä?"

Me hymyilimme, vaan emme vastanneet hänelle.

Hän kiersi kätensä äitini kaulaan ja suudellen häntä hellästi sanoi:

"Koska tekin olette samassa liitossa, niin minä en ole levoton, sillä olen varma siitä, että te, niinkuin aina, olette tehnyt jotakin iloksemme, mutta minä olen sitä uteliaampi."

Minä halusin leikkiä hänen uteliaisuudellaan, otin kiikarin, jolla katselemme ohikulkevia laivoja, mutta käänsin sen maantielle päin, josta odotin vaunuja.

"Katso tällä kiikarilla, niin uteliaisuutesi tulee tyydytetyksi."

Hän katseli, mutta ei nähnyt kuin valkoisen tien, kun ei vielä mitään vaunuja ollut näkyvissä. Minä vuorostani aloin katsella:

"Miten kumman tavalla sinä et mitään nähnyt?" sanoin hänelle. "Tämähän on kerrassaan mainio kiikari. Minä tällä näen yli meren aina Ranskaan asti. Minä näen sievän talon Sceauxin lähellä, muuan valkotukkainen mies kiirehtää kahta naista, jotka ovat hänen luonaan: Joutukaa toki, sanoo hän, muuten me jääme junasta emmekä saavu pienen tyttärenipojan ristiäisiin Englantiin. Hyvä Catherine, joudu, joudu. Sen kymmenen vuotta, minkä nyt olemme yhdessä asuneet, sinä olet aina myöhästynyt kaikesta. Mitä sinä Etiennette sanot? Siinä se nyt taas on neiti vartija! Enhän minä Catherinea moiti kuin ystävyydellä. Tiedänhän minä, että Catherine on paras sisarista, niinkuin sinä Etiennette olet paras tytöistä. Mistä löytää sellaista tyttöä kuin sinä, joka ei mene naimisiin, senvuoksi että tahtoi hoitaa vanhaa isäänsä jatkaen suojelusenkelin tehtävää, jona oli ollut veljilleen ja sisarilleen. Nyt lähtiessään matkalle mies varottaa, että on hoidettava hyvin kukkasia. Muistakaa, että minä olen ollut puutarhuri, sanoo hän palvelijalle, minä tunnen työn."

Minä muutan kiikaria toiselle suunnalle aivan kuin katsoakseni sinne.

"Nyt näen höyrylaivan", sanon Liselle, "suuren höyrylaivan, joka tulee Antilleista ja joka lähestyy Havrea. Laivassa on nuori mies, joka palaa kasvitieteelliseltä tutkimusmatkalta Amazonin seuduilta. Sanotaan, että hän tuo koko tuntemattoman kasvikunnan Eurooppaan, ja hänen matkakertomuksensa ensimmäinen osa, joka julkaistaan sanomalehdissä, on hyvin huomiota herättävä. Hänen nimensä, Benjamin Acquin, on jo hyvin kuuluisa. Hänellä ei ole kuin yksi huoli: saapuuko hän ajoissa Havreen päästäkseen Southamptoniin menevään laivaan, yhtyäkseen perheensä kanssa Milligan Parkissa. Tämä kiikari on erinomainen! Näen, että hän on nyt noussut laivaan ja on tulossa Southamptoniin."

Taas käännän kiikarini toiseen suuntaan ja jatkan:

"Minä en ainoastaan näe, vaan kuulenkin: kaksi miestä on junassa, toinen vanha ja toinen nuori. Onpa tämä matka ollut meille hauska, sanoo vanha. — Sangen huvittava, sanoo maisteri. — Sinä Alexis et pääse ainoastaan syleilemään omaisiasi ja puristamaan Remin kättä, mutta sen lisäksi saamme laskeutua Walesin kaivoksiin, missä sinä teet tärkeitä havainnoita, ja sitten voit panna toimeen parannuksia Truycèrin kaivoksessa, jonka kautta työlläsi saavuttamasi asema saa arvoa, ja minä saan uusia näytteitä kokoelmaani, jonka Varsesin kaupunki on tahtonut mielellään vastaanottaa. Vahinko, ettei Gaspard ole voinut tulla."

Minä yritin jatkaa, mutta Lise oli tullut luokseni, otti pääni käsiensä väliin ja hyväilyllään esti minut puhumasta.

"Älä minua kiitä, vaan kiitä äitiä, joka on tahtonut saada koolle kaikki, jotka ovat olleet hyviä hänen kadotetulle pojalleen. Jos et olisi sulkenut suutani, niin olisit saanut kuulla, että odotamme myöskin Bobia, josta on tullut kuuluisa yli Englannin. Hän tulee veljensä kanssa, joka yhä kuljettaa Eclipseä."

Samassa kuului vaunujen jyrinää ja kohta toistenkin. Me juoksimme akkunaan ja näimme vaunut, joista Lise tunsu isänsä, tätinsä Catherinen, sisarensa Etiennetten, veljensä Alexin ja Benjaminin. Alexin vieressä istuu vanha, kumaraharteinen ja valkotukkainen vanhus; se on maisteri. Toiselta suunnalta saapuvat vaunut, joissa on Mattia ja hänen sisarensa Christina, jotka huiskuttavat käsiään. Sitten vaunujen jäljessä tulee kiesit, joissa ajajana on itse Bob. Bob on käytökseltään kuin gentlemanni, ja hänen veljensä on sama tuima merimies, joka meidät kuljetti Isignyyn.

Me menemme kiireesti portaille ottamaan vastaan vieraitamme. Aterialla olemme sitten kaikki yhdessä.

"Äskettäin tapasin Badenissa pelihuoneella muutaman gentlemannin, jolla oli valkoiset terävät hampaat", sanoi Mattia. "Hän aina vain hymyili, vaikka oli köyhä. Hän ei minua tuntenut ja teki minulle

sen kunnian, että pyysi minulta floriinin saadakseen pelata, mutta hänellä ei ollut onnea, hän hävisi."

"Minkävuoksi kerrotte sen Remin kuullen, rakas Mattia?" sanoi äiti.
"Hän tietysti lähettää rahaa sedälleen."

"Tietysti, rakas äiti."

"Sekö on rangaistusta?" kysyi äiti.

"Se, että setäni, joka on kaikki pyhittänyt rikkaudelle, saa leipänsä niiltä, joita hän on ahdistanut ja joiden kuolemaa hän on toivonut."

"Olen saanut tietoja hänen liittolaisistaan", sanoi Bob.

"Kauhistuttavasta Driscollistako?" kysyi Mattia.

"En itse Driscollista, joka vielä lienee meren takana, mutta hänen perheestään. Rouva Driscoll on palanut, pannessaan eräänä päivänä maata tuleen, kun oli nukkuvinaan pöydälle, ja Allen ja Ned ovat tuomitut vietäviksi kaukaiseen vankilaan; he pääsevät isänsä luo."

"Entä Kate?"

"Pikku Kate hoitaa isoisäänsä, joka yhä elää. Kate asuu hänen kanssaan Punaisen Jalopeuran talossa. Vanhuksella on rahaa, heillä ei ole hätää."

"Mutta jos Kate on viluinen, niin silloin surkuttelen häntä", sanoi Mattia. "Vanhus ei suvaitse, että tullaan hänen nuotionsa ääreen."

Ja näihin entisten muisteluihin jokainen sanoi sanansa, sillä kaikilla meillä oli muistoja, jotka olivat yhteisiä ja joita oli hauska vaihtaa; ne olivat siteitä, jotka meitä yhdistivät.

Kun oli päästy aterialta, niin Mattia lähestyi minua ja vei minut muutaman akkuna-aukon suojaan.

"Minulla on muuan ajatus", sanoi hän. "Me olemme niin usein soittaneet vieraille ihmisille, että meidän jo kerran pitäisi soittaa ystävillemmekin."

"Sinulla siis ei ole muuta huvia kuin soittaa, aina vain soittaa. Muistatko miten lehmämme säikähti?"

"Soita sinä se napolilainen laulusi."

"Ilolla, sillä se on tuottanut Liselle puhelajhan."

Ja me otimme soittimemme. Kauniista sametilla sisustetusta kotelosta Mattia otti vanhan viulunsa, josta olisi saanut kaksi markkaa, jos olisimme myyneet sen, ja minä vedin vaatepiteestään harppuni, jonka puu sateissa oli saanut luonnollisen puuväriinsä.

Kaikki kerääntyvät ympärillemme, ja samassa vanha koira Capi tulee esiin. Se on hyvin vanha, kelpo Capi, se on kuuro, mutta sillä on hyvä näkö. Patjalta, jolla se asuu, on se tuntenut harpun ja se tulee ontuen "näytäntöön", sillä on teevati hampaissa, se tahtoo tehdä kierroksen kunnioitettavan yleisön edessä kävellen kahdella jalalla, mutta voimat pettävät; se silloin istuu ja tervehtien yleisöä panee kypälät rinnalleen.

Laulettuamme laulumme Capi parhaansa mukaan nousee ja kokoo rahaa. Jokainen panee roponsa, ja Capi ihastuneena saaliistaan tuo sen minulle. Se on suurin saalis, mitä koskaan Capi on tuonut, ei ole kuin kultarahoja: 170 markkaa.

Minä suutelen Capia kuonolle niinkuin ennenkin, kun se minua lohdutti, ja tämä muisto kurjuuteni päiviltä herättää minussa aatteen, jonka heti ilmaisen toisille:

"Tämä summa tulee pohjaksi rahastolle, jolla rakennetaan talo pienten katusoittajain turvaksi. Äiti ja minä panemme loppusumman."

"Rakas rouva", sanoo Mattia suudellen äitini kättä, "minäkin pyydän saada antaa pienen osan tähän: jos suvaitsette, niin lisää tähän Capin kokoomaan summaan tulot ensimmäisestä konsertistani Lontoossa."

Updated editions will replace the previous one—the old editions will be renamed.

Creating the works from print editions not protected by U.S. copyright law means that no one owns a United States copyright in these works, so the Foundation (and you!) can copy and distribute it in the United States without permission and without paying copyright royalties. Special rules, set forth in the General Terms of Use part of this license, apply to copying and distributing Project Gutenberg™ electronic works to protect the PROJECT GUTENBERG™ concept and trademark. Project Gutenberg is a registered trademark, and may not be used if you charge for an eBook, except by following the terms of the trademark license, including paying royalties for use of the Project Gutenberg trademark. If you do not charge anything for copies of this eBook, complying with the trademark license is very easy. You may use this eBook for nearly any purpose such as creation of derivative works, reports, performances and research. Project Gutenberg eBooks may be modified and printed and given away—you may do practically ANYTHING in the United States with eBooks not protected by U.S. copyright law. Redistribution is subject to the trademark license, especially commercial redistribution.

START: FULL LICENSE
THE FULL PROJECT GUTENBERG LICENSE
PLEASE READ THIS BEFORE YOU DISTRIBUTE OR USE THIS WORK

To protect the Project Gutenberg™ mission of promoting the free distribution of electronic works, by using or distributing this work (or any other work associated in any way with the phrase “Project Gutenberg”), you agree to comply with all the terms of the Full Project Gutenberg™ License available with this file or online at www.gutenberg.org/license.

Section 1. General Terms of Use and Redistributing Project Gutenberg™ electronic works

1.A. By reading or using any part of this Project Gutenberg™ electronic work, you indicate that you have read, understand, agree to and accept all the terms of this license and intellectual property (trademark/copyright) agreement. If you do not agree to abide by all the terms of this agreement, you must cease using and return or destroy all copies of Project Gutenberg™ electronic works in your possession. If you paid a fee for obtaining a copy of or access to a Project Gutenberg™ electronic work and you do not agree to be bound by the terms of this agreement, you may obtain a refund from the person or entity to whom you paid the fee as set forth in paragraph 1.E.8.

1.B. “Project Gutenberg” is a registered trademark. It may only be used on or associated in any way with an electronic work by people who agree to be bound by the terms of this agreement. There are a few things that you can do with most Project Gutenberg™ electronic works even without complying with the full terms of this agreement. See paragraph 1.C below. There are a lot of things you can do with Project Gutenberg™ electronic works if you follow the terms of this agreement and help preserve free future access to Project Gutenberg™ electronic works. See paragraph 1.E below.

1.C. The Project Gutenberg Literary Archive Foundation (“the Foundation” or PGLAF), owns a compilation copyright in the collection of Project Gutenberg™ electronic works. Nearly all the individual works in the collection are in the public domain in the United States. If an individual work is unprotected by copyright law in the United States and you are located in the United States, we do not claim a right to prevent you from copying, distributing, performing, displaying or creating derivative works based on the work as long as all references to Project Gutenberg are removed. Of course, we hope that you will support the Project Gutenberg™ mission of promoting free access to electronic works by freely sharing Project Gutenberg™ works in compliance with the terms of this agreement for keeping the Project Gutenberg™ name associated with the work. You can easily comply with the terms of this agreement by keeping this work in the same format with its attached full Project Gutenberg™ License when you share it without charge with others.

1.D. The copyright laws of the place where you are located also govern what you can do with this work. Copyright laws in most countries are in a constant state of change. If you are outside the United States, check the laws of your country in addition to the terms of this agreement before downloading, copying, displaying, performing, distributing or creating derivative works based on this work or any other Project Gutenberg™ work. The Foundation makes no representations concerning the copyright status of any work in any country other than the United States.

1.E. Unless you have removed all references to Project Gutenberg:

1.E.1. The following sentence, with active links to, or other immediate access to, the full Project Gutenberg™ License must appear prominently whenever any copy of a Project Gutenberg™ work (any work on which the phrase “Project Gutenberg” appears, or with which the phrase “Project Gutenberg” is associated) is accessed, displayed, performed, viewed, copied or distributed:

This eBook is for the use of anyone anywhere in the United States and most other parts of the world at no cost and with almost no restrictions whatsoever. You may copy it, give it away or re-use it under the terms of the Project Gutenberg License included with this eBook or online at www.gutenberg.org. If you are not located in the United States, you will have to check the laws of the country where you are located before using this eBook.

1.E.2. If an individual Project Gutenberg™ electronic work is derived from texts not protected by

U.S. copyright law (does not contain a notice indicating that it is posted with permission of the copyright holder), the work can be copied and distributed to anyone in the United States without paying any fees or charges. If you are redistributing or providing access to a work with the phrase "Project Gutenberg" associated with or appearing on the work, you must comply either with the requirements of paragraphs 1.E.1 through 1.E.7 or obtain permission for the use of the work and the Project Gutenberg™ trademark as set forth in paragraphs 1.E.8 or 1.E.9.

1.E.3. If an individual Project Gutenberg™ electronic work is posted with the permission of the copyright holder, your use and distribution must comply with both paragraphs 1.E.1 through 1.E.7 and any additional terms imposed by the copyright holder. Additional terms will be linked to the Project Gutenberg™ License for all works posted with the permission of the copyright holder found at the beginning of this work.

1.E.4. Do not unlink or detach or remove the full Project Gutenberg™ License terms from this work, or any files containing a part of this work or any other work associated with Project Gutenberg™.

1.E.5. Do not copy, display, perform, distribute or redistribute this electronic work, or any part of this electronic work, without prominently displaying the sentence set forth in paragraph 1.E.1 with active links or immediate access to the full terms of the Project Gutenberg™ License.

1.E.6. You may convert to and distribute this work in any binary, compressed, marked up, nonproprietary or proprietary form, including any word processing or hypertext form. However, if you provide access to or distribute copies of a Project Gutenberg™ work in a format other than "Plain Vanilla ASCII" or other format used in the official version posted on the official Project Gutenberg™ website (www.gutenberg.org), you must, at no additional cost, fee or expense to the user, provide a copy, a means of exporting a copy, or a means of obtaining a copy upon request, of the work in its original "Plain Vanilla ASCII" or other form. Any alternate format must include the full Project Gutenberg™ License as specified in paragraph 1.E.1.

1.E.7. Do not charge a fee for access to, viewing, displaying, performing, copying or distributing any Project Gutenberg™ works unless you comply with paragraph 1.E.8 or 1.E.9.

1.E.8. You may charge a reasonable fee for copies of or providing access to or distributing Project Gutenberg™ electronic works provided that:

- You pay a royalty fee of 20% of the gross profits you derive from the use of Project Gutenberg™ works calculated using the method you already use to calculate your applicable taxes. The fee is owed to the owner of the Project Gutenberg™ trademark, but he has agreed to donate royalties under this paragraph to the Project Gutenberg Literary Archive Foundation. Royalty payments must be paid within 60 days following each date on which you prepare (or are legally required to prepare) your periodic tax returns. Royalty payments should be clearly marked as such and sent to the Project Gutenberg Literary Archive Foundation at the address specified in Section 4, "Information about donations to the Project Gutenberg Literary Archive Foundation."
- You provide a full refund of any money paid by a user who notifies you in writing (or by e-mail) within 30 days of receipt that s/he does not agree to the terms of the full Project Gutenberg™ License. You must require such a user to return or destroy all copies of the works possessed in a physical medium and discontinue all use of and all access to other copies of Project Gutenberg™ works.
- You provide, in accordance with paragraph 1.F.3, a full refund of any money paid for a work or a replacement copy, if a defect in the electronic work is discovered and reported to you within 90 days of receipt of the work.
- You comply with all other terms of this agreement for free distribution of Project Gutenberg™ works.

1.E.9. If you wish to charge a fee or distribute a Project Gutenberg™ electronic work or group of works on different terms than are set forth in this agreement, you must obtain permission in writing from the Project Gutenberg Literary Archive Foundation, the manager of the Project Gutenberg™ trademark. Contact the Foundation as set forth in Section 3 below.

1.F.

1.F.1. Project Gutenberg volunteers and employees expend considerable effort to identify, do copyright research on, transcribe and proofread works not protected by U.S. copyright law in creating the Project Gutenberg™ collection. Despite these efforts, Project Gutenberg™ electronic works, and the medium on which they may be stored, may contain "Defects," such as, but not limited to, incomplete, inaccurate or corrupt data, transcription errors, a copyright or other intellectual property infringement, a defective or damaged disk or other medium, a computer virus, or computer codes that damage or cannot be read by your equipment.

1.F.2. LIMITED WARRANTY, DISCLAIMER OF DAMAGES - Except for the "Right of Replacement or Refund" described in paragraph 1.F.3, the Project Gutenberg Literary Archive Foundation, the owner of the Project Gutenberg™ trademark, and any other party distributing a Project Gutenberg™ electronic work under this agreement, disclaim all liability to you for damages, costs and expenses, including legal fees. YOU AGREE THAT YOU HAVE NO REMEDIES FOR

NEGLIGENCE, STRICT LIABILITY, BREACH OF WARRANTY OR BREACH OF CONTRACT EXCEPT THOSE PROVIDED IN PARAGRAPH 1.F.3. YOU AGREE THAT THE FOUNDATION, THE TRADEMARK OWNER, AND ANY DISTRIBUTOR UNDER THIS AGREEMENT WILL NOT BE LIABLE TO YOU FOR ACTUAL, DIRECT, INDIRECT, CONSEQUENTIAL, PUNITIVE OR INCIDENTAL DAMAGES EVEN IF YOU GIVE NOTICE OF THE POSSIBILITY OF SUCH DAMAGE.

1.F.3. LIMITED RIGHT OF REPLACEMENT OR REFUND - If you discover a defect in this electronic work within 90 days of receiving it, you can receive a refund of the money (if any) you paid for it by sending a written explanation to the person you received the work from. If you received the work on a physical medium, you must return the medium with your written explanation. The person or entity that provided you with the defective work may elect to provide a replacement copy in lieu of a refund. If you received the work electronically, the person or entity providing it to you may choose to give you a second opportunity to receive the work electronically in lieu of a refund. If the second copy is also defective, you may demand a refund in writing without further opportunities to fix the problem.

1.F.4. Except for the limited right of replacement or refund set forth in paragraph 1.F.3, this work is provided to you 'AS-IS', WITH NO OTHER WARRANTIES OF ANY KIND, EXPRESS OR IMPLIED, INCLUDING BUT NOT LIMITED TO WARRANTIES OF MERCHANTABILITY OR FITNESS FOR ANY PURPOSE.

1.F.5. Some states do not allow disclaimers of certain implied warranties or the exclusion or limitation of certain types of damages. If any disclaimer or limitation set forth in this agreement violates the law of the state applicable to this agreement, the agreement shall be interpreted to make the maximum disclaimer or limitation permitted by the applicable state law. The invalidity or unenforceability of any provision of this agreement shall not void the remaining provisions.

1.F.6. INDEMNITY - You agree to indemnify and hold the Foundation, the trademark owner, any agent or employee of the Foundation, anyone providing copies of Project Gutenberg™ electronic works in accordance with this agreement, and any volunteers associated with the production, promotion and distribution of Project Gutenberg™ electronic works, harmless from all liability, costs and expenses, including legal fees, that arise directly or indirectly from any of the following which you do or cause to occur: (a) distribution of this or any Project Gutenberg™ work, (b) alteration, modification, or additions or deletions to any Project Gutenberg™ work, and (c) any Defect you cause.

Section 2. Information about the Mission of Project Gutenberg™

Project Gutenberg™ is synonymous with the free distribution of electronic works in formats readable by the widest variety of computers including obsolete, old, middle-aged and new computers. It exists because of the efforts of hundreds of volunteers and donations from people in all walks of life.

Volunteers and financial support to provide volunteers with the assistance they need are critical to reaching Project Gutenberg™'s goals and ensuring that the Project Gutenberg™ collection will remain freely available for generations to come. In 2001, the Project Gutenberg Literary Archive Foundation was created to provide a secure and permanent future for Project Gutenberg™ and future generations. To learn more about the Project Gutenberg Literary Archive Foundation and how your efforts and donations can help, see Sections 3 and 4 and the Foundation information page at www.gutenberg.org.

Section 3. Information about the Project Gutenberg Literary Archive Foundation

The Project Gutenberg Literary Archive Foundation is a non-profit 501(c)(3) educational corporation organized under the laws of the state of Mississippi and granted tax exempt status by the Internal Revenue Service. The Foundation's EIN or federal tax identification number is 64-6221541. Contributions to the Project Gutenberg Literary Archive Foundation are tax deductible to the full extent permitted by U.S. federal laws and your state's laws.

The Foundation's business office is located at 809 North 1500 West, Salt Lake City, UT 84116, (801) 596-1887. Email contact links and up to date contact information can be found at the Foundation's website and official page at www.gutenberg.org/contact

Section 4. Information about Donations to the Project Gutenberg Literary Archive Foundation

Project Gutenberg™ depends upon and cannot survive without widespread public support and donations to carry out its mission of increasing the number of public domain and licensed works that can be freely distributed in machine-readable form accessible by the widest array of equipment including outdated equipment. Many small donations (\$1 to \$5,000) are particularly important to maintaining tax exempt status with the IRS.

The Foundation is committed to complying with the laws regulating charities and charitable donations in all 50 states of the United States. Compliance requirements are not uniform and it

takes a considerable effort, much paperwork and many fees to meet and keep up with these requirements. We do not solicit donations in locations where we have not received written confirmation of compliance. To SEND DONATIONS or determine the status of compliance for any particular state visit www.gutenberg.org/donate.

While we cannot and do not solicit contributions from states where we have not met the solicitation requirements, we know of no prohibition against accepting unsolicited donations from donors in such states who approach us with offers to donate.

International donations are gratefully accepted, but we cannot make any statements concerning tax treatment of donations received from outside the United States. U.S. laws alone swamp our small staff.

Please check the Project Gutenberg web pages for current donation methods and addresses. Donations are accepted in a number of other ways including checks, online payments and credit card donations. To donate, please visit: www.gutenberg.org/donate

Section 5. General Information About Project Gutenberg™ electronic works

Professor Michael S. Hart was the originator of the Project Gutenberg™ concept of a library of electronic works that could be freely shared with anyone. For forty years, he produced and distributed Project Gutenberg™ eBooks with only a loose network of volunteer support.

Project Gutenberg™ eBooks are often created from several printed editions, all of which are confirmed as not protected by copyright in the U.S. unless a copyright notice is included. Thus, we do not necessarily keep eBooks in compliance with any particular paper edition.

Most people start at our website which has the main PG search facility: www.gutenberg.org.

This website includes information about Project Gutenberg™, including how to make donations to the Project Gutenberg Literary Archive Foundation, how to help produce our new eBooks, and how to subscribe to our email newsletter to hear about new eBooks.